

Izdavač:
Media Marketing d.o.o., Sarajevo

Autor:
Ekrem Dupanović

Lektor:
Alma Duraković

Naslovna strana:
Ajna Zlatar

DTP:
Boriša Gavrilović

Štamparija:
JP Službeni glasnik, Beograd

HOTEL
JUGOSLAVIJA

Ekrem Dupanović

Sarajevo, 2017.

Vedrani, Asji, Filipu, Tari i Sebastianu
s ljubavlju i zahvalnošću

PREDGOVOR

Svrab od stajanja u mestu

Knjige mogu da budu svašta.

Za razliku od modernih medija, koji su većinom "formatirani" i ostavljaju malo mesta internoj interpretaciji konzumenta, knjige su najveći i najsavršeniji projekativni mehanizam ikada izmišljen. Mi sami, čitaoci, u svojoj glavi "slikamo" i predele i likove i zvukove i mirise i svetlo i teksture onoga o čemu čitamo.

Bioskop, TV i internet su Ikea i McDonald's konzumiranja smisla; najčešće samo jednostavna asemblaža unapred pakovanih elemenata. Knjige su ekvivalent ručnog pravljenja nameštaja od početka, ili kuvanja sofisticiranog ručka sa bezbroj sastojaka. Potreban je trud; zahteva udublјivanje i maštu.

Knjiga je papirni radio, štampana emisija za mentalno kreiranje zvuka i slika.

Zato što je iskustvo knjige ličnije, i zato što smo svi različiti, knjige mogu da budu svašta: tajno mesto za skrivanje i bekstvo od realnosti, univerzitet, psihološka ordinacija, putovanje – i bezbroj drugih stvari.

Tako je i sa knjigom koju držite u rukama. I ona će za nas razne biti različita stvar.

Za mene je bila dve: ključaonica i vremeplov. Ono prvo, jer mi je pružila priliku za intimnije upoznavanje lične istorije mog prijatelja; ono drugo jer me je podsetila na vreme i na zemlju u kojima sam odrastao. I jedno i drugo su neraskidivo povezani sa narativnom niti koja spaja knjigu i naše zajedničke interese: marketingom.

Nije mi tajna da je Ekremovo glavno pogonsko gorivo hronično postavljanje kamena temeljaca. Za njega, seks je uvek u početku. Englezi imaju izraz za to stanje, pun poštovanja i priznanja: "serial entrepreneur". Neko ko voli da započinje nove stvari, nove biznise. Neko ko ima svrab od stajanja u mestu.

Drugim rečima, Ekrema gura pionirski duh. Ne novac. Jedan poseban neizdrž za porađanjem nečega novog, boljeg, drugačijeg. Biti pionir zahteva poseban mozaik: snalažljiv, samopouzdan i, na neki način, čak neoprezan – sposobnost da se psihološki umanje negativne i uvećaju pozitivne posledice. Da se prihvate prve strele koje uvek pripadnu pionirima.

Taj duh zahteva naivni optimizam Kandida i snagu volje Komandanta Save. Moj omiljeni detalj iz knjige o toj Ekremovoj snazi volje je njegova namera da u gladnom i opsednutom Sarajevu i sam smrša – tokom blokade Dobrinje izgubio je dvadeset kilograma – dok su u isto vreme ključevi od dobrinjskog magacina hrane bili u njegovom džepu...

Čuveni otac legendarne rok gitare – i u isto vreme, što je manje poznato, multikanalnog snimanja zvuka – Les Paul, jednom je Ekremovo stanje autobiografski opisao ovako: “Kada moj brat uđe u sobu i upali svetlo, to je to. Kada sam ja prvi put ušao u sobu i upalio svetlo, odmah sam želeo da znam zašto se to dešava.”

Tako i Ekrem. Nije dovoljno samo *biti*, egzistirati; prihvatiti nesnalažljivost i neznanje oko sebe kao “normalnost”. Stvari treba menjati, pogurivati. Svaki točak istorije ima svog podmazivača – i čuvara rezervnog. Ekrem je to za domaći marketing.

U tom smislu, ova knjiga je mnogo više od nostalgичnog putovanja u privatnu istoriju. Ona je i poruka mlađim generacijama: zasucite rukave, ne čekajte da vam se daju bolji uslovi, sami ih stvorite. Raspirujte, ne utinjajte želju za promenom realnosti. I nikada ne zaboravite nauk profesora Richarda Wisemana, svetskog eksperta u proučavanju doprinosa sreće i slučajnosti u uspehu: ljudi za koje se misli da su “srećniji” u smislu da im se dešava više pozitivnih poslovnih stvari, u suštini samo su ljudi koji donose više odluka od drugih, brojčano. A pošto donose više odluka, proporcionalno to znači da će imati i više dobrih odluka nego prosečna osoba.

Drugim rečima, ne znamo dok ne probamo. Ekremova poruka u ovoj knjizi je eho one Abrahama Lincolna: “Najbolji način da predviđiš svoju budućnost je – da je izmisliš.” “Izmisliš” u smislu “kreiraš”.

O tome svedoči i vremeplovska strana knjige. Ekrem je sam formirao svoju profesionalnu budućnost – i mnoge nove marketinške modele koje mi danas uzimamo zdravo za gotovo – takođe u jedno vrlo neobično vreme.

Sa jedne strane, bilo je to vreme uspeha. I kod nas i u svetu. Sve je bilo moguće. Marketing i srodne discipline bile su rock’n’roll biznis sveta. Braća Saatchi su samouvereno okačili “Nothing Is Impossible” iznad vrata svoje agencije, velika ega su kreirala velike ideje podržane velikim budžetima i oglašavanje je ličilo na umetnost sponzorisanu klijentovim parama. I svi su ga voleli.

Jugoslavija je u tom periodu, ali ne permanentno, igrala u prvoj ligi svetskih zbivanja, posebno u sportu. U početku finansirani iz izdašnog državnog budžeta, naši sportisti su bili deo elite. Zbog toga, a i ugleda zemlje u svetu, naši političari i “sportski radnici” su imali pristup *svetskoj* eliti: diplomatama, menadžerima najvećih svetskih korporacija, liderima vodećih svetskih sportskih organizacija. Stepenn separacije između nas i bilo kog vrha je retko prelazio “jedan”.

Na domaćem terenu, mešali su se novi modeli preuzeti iz kontakata sa razvijenim svetom i neprolazne balkanske stereotipije. Ekrem je brzo shvatio da je biznis, ne politika, najbolji prijatelj sporta i brzinom munje je podigao novi hram sportskog marketinga – i prvu domaću agenciju specijalizovanu za to – u kome je, godinama, služio kao prvosveštenik.

I više od toga, pokazao je da su najbolji principi vanvremenski i da samo mogu da promene ime, ne i suštinu. Danas se to zove “storytelling” i “content”, dok je

u to vreme naziv bio prozaičniji: promotivni dokumentarci za Zimske olimpijske igre u Sarajevu. Ne oglasi, filmovi. Slično je bilo i sa šokantnom novom idejom da se biraju menadžeri godine, da se osnuje prvi jugoslovenski biznis-klub, da *Advertising Age* spakuje svoje najbolje članke u posebno izdanje i da se postojanje revije *Manager* obeležava glamuroznim filharmonijskim koncertom. Tipovi ideja od kojih danas bruje društvene mreže. Četrdeset i kusur godina ispred svog vremena...

Ni sama definicija "društvenih mreža" u to vreme nije bila ista, posebno na Balkanu. Kod nas je više ličila na ono što Tom Wolfe u *Lomači sujeta* naziva "banka usluga": ja te učinim ovde, ti meni sutra onde, ja te povežem sa ovime, ti mene sutra sa onime. Gde su individualne odluke, i u dobrom i u lošem smislu, bile brže i jače od društvenih...

Gde se stvari nisu rešavale u restoranima, rešavale su se u glamuroznijim enterijerima, nekad u svetu, nekad u različitim domaćim socijalističkim zamkovima, bez marksističkog duha. I usred svega zahuktani Ekrem, uvek zasukanih rukava, uvek u potrazi za novim, gluv za reč "nemoguće" čak i kada situacije izgledaju bezizlazno, kao kada je čitavu noć štampao i povezivao sutrašnju prezentaciju u zgradi nekadašnjeg jugoslovenskog Saveznog izvršnog veća – u potpunom mraku! Zgrade iskustva nemaju liftove, samo dugačke stepenice i mračne hodnike.

To jedinstveno, neponovljivo, intrigantno, dramatično, zavodljivo vreme – vreme našeg marketing-puberteta – curi sa stranica ove knjige kao istopljeni sneg sa zaleđene staze Ingemara Stenmarka. Zaleđene, jer su je naši takvom napravili da bi dali Bojanu Križaju bolju šansu za pobedu. Samo jedna od pikanterija koje je Ekrem podelio sa nama, iz sveta koji je bio više drama nego biznis. To, i neke priče od kojih srce hoće da pukne, kao što je ona o bratu Meše Selimovića.

Mada je lako pisana, nisam siguran da ćete knjigu pročitati u jednom dahu. Previše je mesta na kojima ćete želeti da stanete, izađete iz vremeplova na trenutak i provedete kontemplativni intermeco razmišljajući o svemu drugom na šta vas je podsetila.

Za mene, ništa bolje ne sumira tu tenziju između "nas" i "sveta" kao jedna razmena između Ekrema i Gorana Takača, njegovog tadašnjeg partnera iz Švicarske. Dva sata pre prezentacije crnogorskoj vladi, ustanovili su da im je ključni film ostao u Sarajevu – udaljenom četiri sata vožnje. Ekrem pozove predsednika Crne Gore, predsednik pozove ministra policije, ministar policije pozove jednog od svojih pilota, koji ode u Sarajevo da pokupi film. Sve stigne na vreme.

Ekrem kaže Goranu: "Majke ti, kad bi ti ovo organizovao u Švicarskoj?"

Goran odgovori: "Istina, ne bih nikad, ali ne bih zaboravio film."

Ali, gde je tu drama?

Lazar Džamić

Riječ autora

Ova knjiga nije moje oprostajno pismo!

Ljudi mojih godina (67) žive ili u svojoj prošlosti ili u svojoj budućnosti. Ja sam svoju prošlost osvijetlio u ovoj knjizi. Što se budućnosti tiče, vjerujem da je mojih deset najzujbudljivijih i najkreativnijih godina preda mnom. Ako me zdravlje posluži, naravno.

Zašto sam se odlučio da napišem ovu knjigu?

Prije svega, da barem malo približim oglašavanje kakvo je bilo unazad gotovo pet decenija. Prije pojave interneta i društvenih mreža, u vrijeme kada se sve radilo "pješke", kada smo se družili sa klijentima i nerijetko sa njima osvitali u kafanama "umirući" u kreativnim idejama. To je ono doba u kojem je oglašavanje bilo gospodski posao.

Sljedeći motiv su mladi u *advertising* industriji. Njima sam htio prenijeti poruku da nema bezizlaznih situacija, da za sve postoji rješenje. Da moraju svoj posao čvrsto uzeti u svoje ruke, a ne čekati da im ga neko servira na tanjiru. Okolnosti su danas drugačije. Postoje timovi i timski rad, malo je prostora za individualne inicijative, a kamoli za situacije u kojima jedan čovjek rješava sve. Ja sam se najčešće nalazio u takvim situacijama.

Htio sam na mlade prenijeti strast bez koje se ovaj posao ne može raditi. Strast i ljubav prema poslu. Ne znam koliko sam u tome uspio, ali ako sam barem malo dotaknuo nečije emocije, znači da sam uspio.

U ovoj knjizi nisam opisivao klasične oglašivačke kampanje na kojima sam radio, a bilo ih je mnogo. Kampanje dođu i prođu. Postoje neke druge stvari koje ostaju u sjećanju i mogu drugima poslužiti kao primjer: neki projekti kojih danas više nema, ili se barem ne rade na način kako smo to radili prije dvadeset, trideset ili četrdeset godina, mogu poslužiti kao primjer. Sve se promijenilo, ali ipak nešto ostaje i traje vječno. To je odnos prema poslu, to su kreativna uzbuđenja koja doživiš ili ne doživiš. Ili jesi ili nisi za ovaj posao. Nikada nisam radio od devet do pet. Ovaj se posao radi 24 sata. I dok spavate. Dragan Sakan je govorio da velike ideje nastaju u snu i da svaka od njih prvo mora biti odsanjana. Zato je na spavanje odlazio sa blokom i olovkom da može zapisati ideju koja se pojavila u snu. Plašio se da koju ne bi zaboravio.

Oglašavanje danas ugrožavaju mnoge stvari. Najopasnija je činjenica da mladi ne žele raditi u ovoj industriji. To pokazuju istraživanja provedena u nekoliko posljednjih godina. Smatraju da je oglašavanje agresivno, neiskreno i neistinito. Možda sve ovo o čemu sam pisao nema nikakve veze, možda nikoga neće pota-

knuti na dublje razmišljanje o tome kako da neke stvari u svom poslu promijeni da bi bio uspješniji i bolji. Ipak se nadam da će svako ko pročita ovu knjigu do kraja naći barem jednu stvar nad kojom će se zamisliti, jednu stvar koja mu može pomoći da nešto počne raditi drugačije.

Ja nisam čovjek koji bi sebi trebao uzeti za pravo da piše svoju biografiju, i ova knjiga nije to, iako je nalik biografiji. Pisao sam o svom poslu i o projektima na kojima sam radio. To mi je bio cilj. I ne mislim da se na svim mojim primjerima može naučiti kako treba raditi. Ali i greške nekada mogu biti dobar nauk.

U pisanju sam se zaustavio na 1998. godini. Tada se nekako završio jedan ciklus. Nakon te 1998. godine mnogo se toga promijenilo u mom poslu, došli su neki novi projekti koji su bili primjereni novom vremenu. Stvari su se počele mijenjati velikom brzinom. Iako sam uvijek bio ubijeden da ništa nije izvjesno osim promjena, i bio sam za to spreman, ipak su me promjene ponekad preticale. Ići u korak sa novim vremenom, sa kapitalizmom u najsirovijem obliku koji se počeo razvijati u svim zemljama bivše Jugoslavije, za mene je bio vrlo težak zadatak. Činjenica da sam preživio posljednjih 20 godina govori o tome da sam se ipak uspio uklopiti. Naravno, najteže mi je bilo savladati tehnološke promjene i koliko-toliko ostati u dosluhu sa digitalnim tehnologijama. To da šest godina uređujem dnevni portal o regionalnoj industriji oglašavanja govori da sam uspio savladati barem osnovne stvari. Učim i dalje, i učit ću sve dok budem radio. Nekad to ne ide baš lako, ali ako nešto želiš, uspjjet ćeš.

Ako ova knjiga bude prihvaćena, ako uspijem u svojim nakanama koje su me pokrenule da je napišem, možda se upustim u još jednu avanturu i opišem šta se sve u mom poslu događalo od 1998. godine do danas, odnosno do vremena kada je budem pisao. Možda to bude za tri godine, kada će se navršiti pedeset godina mog *advertising*-života. Jer ja drugi ne poznajem i nemam. *Advertising* mi je pružio sve što jedan posao čovjeku može pružiti. Obletio sam dva puta zemaljsku kuglu radeći svoj posao, posjećujući konferencije i festivale. Upoznao sam mnogo fenomenalnih ljudi. Sa mnogima sam se družio ili se družim i danas. Oni su moje najveće bogatstvo.

Sarajevo, 3. decembar 2017. godine

O advertisingu kada je to bio gospodski posao

Kada je Dragan Sakan napisao prvu verziju knjige *New Pretty Woman*, pozvao me u goste jednog vikenda i dao mi rukopis na čitanje. Maca i Vedrana šetale su Beogradom, Saki je radio nešto svoje, a ja sam čitao. Sjećam se da sam jednom napravio pauzu i razmišljao o tome kako bih i ja jednog dana želio napisati knjigu. Doduše, ne znam tako lijepo i kreativno pisati kao Saki, iza sebe nemam tako velike i uspješne kampanje, nisam dobijao nagrade, čak nijednu nagradu u dotadašnjem životu nisam dobio, ali sam ih zato mnogo podijelio. *Biznismen godine Jugoslavije, Menadžer godine BiH, No Limit Sarajevo Advertising Festival...* to su bili moji autorski projekti.

Bio je tu samo jedan problem – nisam znao o čemu bih pisao.

Ta je želja u meni tinjala godinama, dok nisam spoznao o čemu bih želio i znao napisati knjigu. U Sarajevu je prije više godina organizirano predavanje Jerneja Repovša (više se ne sjećam tačnog naziva) i ja sam navratio u sarajevski Studio Marketing JWT da, po dogovoru, preuzmem pozivnicu. Dobio sam kutiju na kojoj je bio ispisan tekst pozivnice, a u kutiji je udobno bio smješten jedan grejpfrut. Rekao sam Minki Gazibari, direktorici SMJWT Sarajevo, da me taj grejpfrut podsjeća na mandarine iz priče o jednom *eventu* kojeg smo 1988. godine realizirali za našeg klijenta IRIS Computers, poduzeće koje je poslovalo u sastavu Energoinvesta. A priča je išla ovako:

IRIS je prvi u BiH počeo proizvoditi (sastavljati) računare. Sklapali su ih, naravno, od komponenti koje su uvozili iz Singapura. Ja sam tada radio u vodećoj sarajevskoj agenciji OSSA, a IRIS je bio naš klijent. Pripremali smo promociju prvih računara za 400 direktora Energoinvestovih poduzeća iz cijele Jugoslavije. Njima je trebalo predstaviti prve naprave nastale u IRIS-ovim pogonima. Marko Zirojević, direktor IRIS-a, saopštavajući mi zadatak za *event* (o brifu tada još uvijek niko pojma nije imao), rekao je, na kraju, da svaki direktor mora na ulazu dobiti po jednu mandarinu. Nije mi htio objašnjavati zašto, ali je rekao da je to uvjet da bismo uopće radili projekat. U to doba, u Jugoslaviji je bilo mandarina samo oko Nove godine, dok Tito ne podijeli one s Briona svojim kumčićima diljem Jugoslavije i dok se ne proda urod iz doline Neretve. Uglavnom, krajem januara ih već nije bilo, a IRIS-ova se promocija trebala dogoditi krajem aprila. Rekao sam to Marku, ali uopće nije htio da me sluša. Prekinuo me i kazao: "Bez mandarina nema promocije." Kad sam izašao sa sastanka, razmišljao sam i shvatio da su mi

najbliže mandarine u Trstu, na pijaci Ponte Rosso (drugi Trst, uvijek je bio rješenje mnogih naših problema). Otišao sam na Televiziju Sarajevo, dogovorio se s Lalom (Branislav Lalević, urednik marketinga) da zajedno "skoknemo do Trsta". Avionom smo odletjeli za Ljubljanu, uzeo sam *rent-a-car* na aerodromu i pravac Trst. Na Ponte Rossu sve se lomilo od mandarina. Uzmem kilo, prebrojim – 13 mandarina. Skontam kako će nešto propasti do promocije, nešto ćemo Lala i ja pojesti do Sarajeva i kupim 40 kila.

Poslije promocije Marko mi je otkrio tajnu. Devize za uvoz komponenti iz Singapura obezbijedene su "šticungom" (preprodajom deviza) od izvoznika mandarina iz Opuzena i zato je promocija prvih računara nazvana "Mandarin operacija".

"Ko je platio sve te troškove?", pitala me Minka.

"IRIS, ko će drugi", odgovorio sam.

"Moj Ekreme, nema danas klijenta koji bi te troškove prihvatio, platio avionske karte i *rent-a-car*", prokomentarisala je.

Taj njen komentar dao mi je ideju; shvatio sam o čemu bih mogao napisati knjigu: o tome kako smo radili ovaj posao u vrijeme dok je Bog hodao po zemlji, kada je advertising bio gospodski posao.

U narednih nekoliko dana sastavio sam okvirni sadržaj, zaokružio ideju, i još je samo trebalo da sjednem i počnem pisati. To je sačekalo još jednu godinu.

Kada mi je Ivan Stanković (predsjednik regionalne agencijske mreže Communis sa sjedištem u Beogradu) jedno veče poslao *mailom* prve stranice svoje knjige *Kakodalogija*, koju je upravo počeo pisati, da mu dam svoj komentar, konačno sam sjeo za računar i pred zoru mu uzvratio prvim stranicama moje knjige. Od te večeri proteklo je mnogo vremena, Ivan je izdao *Kakodalogiju*, a ja sam napisao tek nekoliko priča i objavio ih na portalu, misleći kako ću sebi stvoriti obavezu da je napišem do kraja. Kad je iscurilo ono što sam do tada napisao, sve je stalo. Ivanova *Kakodalogija* je, u međuvremenu, prevedena na makedonski i slovenski jezik, napisao je i objavio dopunjeno izdanje na engleskom jeziku. Bio sam jedan od promotora. Na Ivanovu sarajevsku promociju stigao sam direktno iz Ljubljane, gdje sam bio na promociji slovenskog izdanja knjige Lazara Džamića *Cvečara u Kući cveća*. Ja sam počeo pisati svoju knjigu u vrijeme kada je Lazar počeo pisati *Cvečaru*. Hrvatsko izdanje je došampavano dva ili tri puta, izašlo je i slovensko, u pripremi je englesko, a ja, za sve to vrijeme, nisam napisao ni slova. Ivan i Lazar su ozbiljni, organizirani i uspješni ljudi, a ja sam tako, danas bih radio ovo, sutra bih radio već nešto drugo jer me ponijela neka druga ideja. Fuad Strik, moj prijatelj koji me poznaje cijelog života i s kojim sam dugo poslovno sarađivao, reče mi jednog dana da otkad me zna nikada ni oko čega nisam bio tako konzistentan kao oko uređivanja i objavljivanja portal Media Marketing. I tačno je. Evo gotovo šest godina, svakog dana imamo u prosjeku desetak vijesti iz industrije koja se bavi komunikacijama, ali ne voli komunicirati. Svaku vijest iz agencija i od oglašivača kliještima čupamo kao zdrav zub. Svi se boje da komuniciraju. Ne daj bože da bi

agencije dale informaciju o nekoj kampanji a da prethodno ne pitaju klijenta, jer se boje da ga ne izgube u ovom vremenu kada je klijenta jednako teško pronaći kao i žiranta za kredit. Klijenti se, s druge strane, boje da ne pogriješe, da ne izgube dobro radno mjesto, pa najradije "ne bi talasali".

Dakle, knjiga je stajala i čekala neka bolja vremena. Odlučio sam da počnem svakodnevno pisati po jednu priču ne bi li tako jednog dana od tih priča s portala nastala knjiga, ako tada ikome bude do knjige, naročito moje. Otkako mi je palo na um da je pišem, prva odluka je bila da će to biti besplatna knjiga (ko bi za moju knjigu dao i jednu marku?!), koju ću poklanjati prijateljima (ko bi drugi imao nerava da je čita?!) i ljudima do kojih mi je stalo u životu a nismo se još sprijateljili (ovo je bio potencijalno najveći rizik). Pa kad sam već tako odlučio, počet ću pisati knjigu na portalu, javno, a hoću li je ikada štampati, to ću odlučiti na osnovu statistike o njenoj čitanosti. Ako budete čitali, znači da je treba i štampati.

Na promociji Ivanove knjige u Sarajevu, obećao sam sebi da ću ubrzano pisati.

Pisat ću o najzanimljivijim projektima na kojima sam radio proteklih 46 godina, koliko se bavim propagandom, reklamom, tržišnim komuniciranjem, oglašavanjem, kako li se već sve nije zvao ovaj posao. Pisat ću o tome kako su projekti nastajali i kako smo ih realizirali u uvjetima koji su tada vladali, pisat ću o strasti s kojom sam radio (i koju još uvijek osjećam prema ovom poslu), o svojoj ogromnoj ljubavi prema kreativno najuzbudljivijoj profesiji na svijetu...

Kada je otac Salih, tada major JNA, oženio moju majku Šefiku, a bilo je to 1946. godine u Valjevu, rekao joj je kako bi želio da mu rodi dva sina: prvog na Dan Armije (22. decembra), a drugog na Dan pobjede (9. maja). Moj plemeniti brat Enver, osjećajući se ugodno u majčinom stomaku, zakasnio je deset dana, tako da ga je mati na svijet donijela 2. januara 1948. godine. Kada je ponovo ostala trudna, ovaj put u Knjaževcu, tačno u minut kako je to otac planirao, rekao joj je, naravno u šali: "Šefika, ako ga ne rodiš 9. maja, skočit ću ti na stomak pa će ti na usta izletjeti." Kada mu je tog historijskog dana, 9. maja 1950. godine, kurir ušao u kancelariju za vrijeme sastanka komande knjaževačkog garnizona, s namjerom da ga obavijesti kako je dobio sina, obrativši mu se: "Druže majore, dozvolite da vam...", otac ga je prekinuo riječima: "Znam, da mi kažeš kako sam dobio sina!" Jer, šta se drugo moglo dogoditi od onoga što je major na taj dan planirao. To što sam u prethodnoj rečenici napisao da je to bio historijski dan, nije, naravno, zbog mog rođenja. Tog se dana rodilo nešto mnogo važnije i grandioznije – rođena je ujedinjena Evropa. Gotovo istog trenutka kada sam i ja prvi put zaplakao. Da li zbog Evrope ili od sreće, ali mati mi je govorila kako sam glasno i dugo plakao. Danas, 67 godina nakon toga, zbog Evrope bih ponovo mogao glasno i dugo plakati.

Rođen sam, dakle, u Knjaževcu, malom simpatičnom gradiću na jugoistoku Srbije. Pred moj polazak u prvi razred osnovne škole, otac je prekomandovan u Peć. S bugarske na albansku granicu. Kada je devet godina kasnije (1965.) krenuo u zadnju prekomandu, kao visoko rangirani oficir (pukovnik), imao je pravo da bira

gdje želi završiti vojničku karijeru. Svi smo se radovali odlasku u Bihać, gdje nam je živjela rodbina i gdje sam provodio sva svoja ljeta, kod dida u Ripču na rijeci Uni. Međutim, otac je donio neočekivanu odluku – selimo se u Sarajevo. Kada smo ga uglas pitali zašto Sarajevo, vojnički kratko je odgovorio: "Sarajevo je geografski centar Jugoslavije, podjednako je udaljeno od svih granica, a meni je granica preko glave."

Srednjoškolač

Tako sam se obreo u Sarajevu, na polugodištu osmog razreda. Kada sam nakon završene osnovne trebao odlučiti u koju ću se srednju školu upisati, izabrao sam da to bude Elektrotehnička škola, i to samo zato što su je upisala tri moja druga koja sam za pola godine stekao u Sarajevu. Da sam makar dva minuta razmislio, shvatio bih da je to zadnja škola koju bih trebao upisati, jer su se svi stručni predmeti zasnivali na matematici, za koju sam totalni antitalenat... Ja i danas kad sabiram, kod mene uvijek ispadne manje. Pa i tehnika i ja – nigdje veze. Naravno, jedva sam se provukao. Čak sam i ponovljao četvrti razred. Kada mi je direktor škole konačno uručio diplomu, rekao je: "Dupanoviću, ja sam ubijeden da se ti nikada nećeš baviti elektrotehnikom. To bi bilo dobro za struku, ali i za tvoj život." Došavši kući, rekao sam ocu kako sam za pet godina naučio jedino to da je struja opasna stvar i da se s njom ne treba igrati te kako bi bilo pametno da zamijenimo ploču u hodniku i stavimo automatske osigurače. Bio sam siguran da ćemo jednog dana zapaliti stan jer smo stavljali debele licne kada bi osigurač pregorio.

Da li je tehnička škola bila moja životna greška? Ne znam. Po onome što se događalo u tih pet godina, možda i nije. Iako elektrotehnika i reklamni biznis nemaju ničeg zajedničkog, ja sam se upravo u tehničkoj školi odlučio da će moj posao biti u reklami te da ću se jednog dana baviti novinskim izdavaštvom. Danas, 46 godina nakon toga, imam 46 godina staža u oglašavanju, a već 25 uporno pokušavam da budem uspješan medijski izdavač, ali mi to ne ide baš od ruke.

Moj prvi susret s novinama dogodio se upravo za vrijeme mučenja u tehničkoj školi. Prva tri razreda radio sam kao jutarnji raznoslač novina u sarajevskom *Oslobođenju*. Ustajao sam svakog jutra u četiri sata i taman stigao da obiđem svoj rejon do početka nastave. Nije mi to bilo potrebno radi para, jer njih sam imao živeći u dobro situiranoj pukovničkoj porodici. Brat je već završio studij raketnih nauka i osamostalio se, tako da sam ja bio jedini trošak svojih roditelja. Međutim, volio sam da radim. I u osnovnoj školi sam radio. Uvijek sam volio imati svoj novac. Na kraju, bilo me je sramota tražiti od roditelja da mi kupe cipele brukserice koje su tada koštale taman kolika je bila i očeva pukovnička plata. Zato sam i po najvećoj zimi ustajao u četiri sata i raznosio novine. Imao sam jedan od najvećih rejonu, pa sam samim tim i zarađivao više od ostalih raznoslača. To drugovanje s novinama u tehničkoj školi završilo se tako što sam, kao glavni urednik, izdao prvi broj školskih novina. Kada sam ponovljao četvrti razred, školska uprava mi je povjerila da vodim razglas i da organizujem proslavu 80. godišnjice škole, prve srednje tehničke škole na Balkanu. Prva ideja koja mi je pala na pamet bila je da izdamo škol-

ski list. Nas iz tehničke škole u gradskoj su raji stalno zvali "papcima" i to me često boljelo. Obilježavanje jubileja bila je prilika da i mi izdamo školski list pa čak i da gimnazijama pokažemo kako to znamo bolje od njih. Zato sam zamolio dva svoja najbolja druga, Safeta Plakala i Dubravka Bibanovića, da mi pomognu. Listu sam dao naziv JESMO, jer sam time želio pokazati da i mi postojimo te da nešto znamo osim računanja u vatima, voltima i amperima. Ovaj će list ostati zapamćen i po tome što je u njemu jedan od svojih prvih stripova objavio Ervin Rustemagić, koji je išao u razred iza mene, a kasnije postao vrlo cijenjen crtač stripa u svjetskim razmjerama, prvi dobitnik nagrade Yellow Kid (oskar za strip), i danas je jedan od najuticajnijih menadžera u svijetu stripa i filmske animacije.

Na sam dan obilježavanja 80. godišnjice škole, u fiskulturnoj sali organizirao sam književno veče na kojoj su učestvovali Abdulah Sidran, Matija Bečković, Milovan Vitezović i još nekolicina vodećih jugoslovenskih književnih i pjesničkih imena.

Ubrzo je zazvonilo i zadnje školsko zvono; jedva sam maturirao našavši se pred izazovom šta studirati.

Maldororov tramvaj

Još za vrijeme srednje škole stalno sam odlazio u Malo pozorište (danas Kamerni teatar 55), ne toliko da bih gledao predstave, koliko radi druženja s ljudima iz kulture kako ne bih potpuno zakržljao u tehničkoj školi. Sve slobodno vrijeme tokom dana provodio sam u Malom pozorištu, družeći se sa Safetom Plakalom, Dubravkom Bibanovićem, Gojkom Babićem, Zoranom Bečićem, Radoslavom Dorićem, Kaćom Dorić, Boletom Marićem, Vesnom Mašić, Josipom Pejakovićem, Zijahom Sokolovićem... Kad sam završio školu, bio sam sretan što sam dobio još više vremena kojeg mogu provoditi u pozorištu. Reda radi, upisao sam Političke nauke, iako nisam imao ozbiljnu namjeru da studiram. Htio sam da radim, a za studij, mislio sam, nikada nije kasno.

I dok smo tako jedno veče šupljirali u Malom pozorištu uz Mujinu šljivovicu (godina je 1970.), Zike (Zijah Sokolović) i Conja (Josip Pejaković), mladi i vrlo talentirani glumci, počеше se jadata kako im u pozorištu dodjeljuju samo uloge klovnova te da su spremni i za ozbiljnije uloge koje nikako da ih zapadnu. Biban (Dubravko Bibanović), koji je tada studirao filozofiju i imao namjeru da po završetku studija u Sarajevu upiše režiju u Beogradu, predloži Ziketu i Conji da organiziraju samostalnu predstavu izvan Malog pozorišta, u kojoj bi igrali ozbiljne uloge. Predložio je De Lautréamontov tekst *Maldororova pjevanja* kojeg bi Zike i Conja izveli u tramvaju nazvanom *Maldororov tramvaj*. Biban je objasnio tekst i svoju rediteljsku ideju, s čim su se Zike i Conja odmah složili. Trebao im je samo tramvaj i, naravno, nekoliko sponzora. "To je moj problem", rekao sam samouvjeren. Nisam ni znao u kakav sam se belaj tog trenutka uvalio.

Sa sponzorima nije bilo poteškoća. Za nekoliko dana obezbijedio sam budžet za štampanje i distribuciju plakata, ozvučenje tramvaja i druge troškove. Ali, da bih dobio tramvaj, morao sam kontaktirati Izeta Buševca, direktora Gradskog saobraćajnog preduzeća, do kojeg je bilo nemoguće doći. Posebno meni, balavcu. Nakon nebrojenih pokušaja i sekretaričnih upozorenja da ih više ne uznemiravam, našao sam se u vremenskoj stisci. Datum koji smo odredili za premijeru se približavao, a ja nisam obezbijedio tramvaj. U glavi sam uključio "panik servis", koji me cijelog života do tada, a i danas, uglavnom dobro služio.

Nekoliko mjeseci prije toga u Beogradu je otvoren hotel *Jugoslavija*, prvi hotel *de lux* kategorije u zemlji. Igrom slučaja, bio sam jedan od prvih gostiju u hotelu (pisat ću o tome nešto kasnije) i sjetio sam se da telefoni u sobama nemaju direktan izlaz, već ste svaki razgovor morali obaviti preko centrale. Vi službenici na centrali date broj koji ona nazove i obavezno kaže: *Ovde hotel Jugoslavija, treba*

vas naš gost taj i taj, i onda spaja sa sobom. Pošto je otvaranje hotela *Jugoslavija* bio događaj koji je privukao ogromnu medijsku pažnju, svi su čuli za to kapitalističko čudo i najveća privilegija koju ste sebi mogli u to doba priuštiti bila je da vas nekome najavi službenica s telefonske centrale hotela *Jugoslavija*. Sjeo sam naveče na voz za Beograd, ujutro otišao do *Jugoslavije*, uzeo sobu i, čim sam ušao, okrenuo sam nulu kako bih dobio centralu. Službenici sam dao broj direktora gradskog saobraćaja u Sarajevu. Znao sam da će njegovoj sekretarici ispasti slušalica iz ruke kada čuje kako njenog direktora treba gost hotela *Jugoslavija*, ali da će, uprkos tolikom iznenađenju, uspjeti odmah da mi da vezu. Tako je i bilo. S druge strane žice bio je direktor Buševac. Objasnio sam mu ukratko o čemu se radi. Prihvatio je sve prijedloge i dao mi termin za sastanak već sutradan. Spustio sam slušalicu, napustio sobu i sišao na recepciju da platim račun. Recepcioner je bio začuđen. Na njegovu konstataciju da sam stigao prije nekoliko minuta, a već napuštam hotel, nasmiješio sam se i rekao: "Ne sviđa mi se soba, ali ću ipak platiti jednu noć."

Prijepodnevnim vozom napustio sam Beograd i vratio se u Sarajevo obavljena posla. Na dan premijere, pošto je bila jesen, Gradski saobraćaj je od Vatrogasne brigade naručio cisternu kako bi oprali opalo lišće s Marindvora, odakle je kretao *Maldororov tramvaj*. Ljudi su normalno ulazili, vozili se do svojih odredišta i prisustvovali pozorišnoj predstavi. Među prvim gledaocima bili su Đemal Mumina-gić, gradonačelnik Sarajeva, Izet Buševac, direktor GSP-a, i mnoge druge ugledne ličnosti iz političkog, kulturnog, privrednog i javnog života Sarajeva. Publika je sjajno reagirala, mnogi su produžavali vožnju da bi duže gledali predstavu, koja je bila tako pripremljena da je trajala taman koliko i jedan krug "trojkom" od Baščaršije do Ilidže i nazad. Svi mediji su izvijestili o ovom čudu. U podnaslovu teksta Abdulaha Sidrana objavljenom u studentskom listu *Naši dani* pisalo je: "Jedan mladi reditelj, dva talentovana glumca i jedan mladi poslovni čovjek podarili su Sarajevu neobičan kulturni događaj."

Tako sam ja postao poslovni čovjek.

Poslije smo Biban, Safet i ja osnovali grupu PLEP – Praktična, Lijepa i Efikasna Propaganda. Jedna od najboljih stvari koje smo napravili bila je kampanja za Privrednu banku Sarajevo u čijem je stvaranju učestvovao i dizajner Dragan S. Stefanović. Slogan kampanje glasio je: *Štednja je mudrost trošenja!* Najbolji slogan ikad napisan.

Spektar

Godina 1968. bila je burna u cijeloj Evropi. Studenti su u svim velikim gradovima organizirali demonstracije. Bilo ih je i na Sarajevskom univerzitetu, čiji su studenti demonstrirali protiv lošeg stanja u zemlji. Pozivali su i radnike da izađu na ulice parolom: *Radnici sa nama, loše je i vama*. U to je doba u Sarajevu bio veoma popularan studentski list *Naši dani*, koji je odudarao od drugih medija slobodom pisanja. *Naši dani* bili su revolucionarni časopis, što se nekima iz Partije nije sviđalo, pa su došli na ideju da pokrenu omladinski list *Spektar*, čiji bi osnivač i izdavač bila Gradska konferencija Saveza socijalističke omladine Sarajeva. Za glavnog urednika imenovan je član predsjedništva GKSSO Mehmed Memo Kundurović, danas direktor u regionalnom odjelu globalne farmaceutske kompanije Aventis. Memo je tada nastojao okupiti najbolju ekipu. Za izvršnog urednika imenovao je Senada Prašu, a za art direktora Dragana S. Stefanovića, u to doba jednog od najboljih jugoslovenskih dizajnera. Neko mu je predložio da mene uzme za marketing.

Memo je bio mudar momak, njegova vizija nije bila da od *Spektra* napravi poslušnika i znao nas je podržati i zaštititi kad bismo u nekim stvarima otišli predaleko. Zajedno sa svima nama želio je bolju novinu od onoga što nam je omogućavao budžet kojeg nam je dodijelio osnivač, tako da je pitanje promocije i prodaje oglasa bilo vrlo važno. Kako nismo imali budžet za promociju, a htjeli smo konkurisati *Našim danima*, ja sam se i u snu prevrtao pokušavajući da smislim ideju za promociju *Spektra*. Svi u redakciji htjeli smo da oblijepimo Sarajevo plakatima našeg časopisa, ali nije bilo para. Noćne more su u trenutku prestale kad mi je u ruke došao novi broj *Spektra*, na čijoj je zadnjoj strani objavljen oglas Jugobanke, jednog od oglašivača s kojim sam uspio potpisati godišnji ugovor. Kako je u to doba na Tjentištu sniman film *Sutjeska*, u kojem je Tita glumio Richard Burton, gledajući oglas Jugobanke rodila mi se ideja da odem na Tjentište, uvalim Burtonu *Spektar*, napravim fotografiju i prodam Jugobanci plakat na kojem Burton čita *Spektar*, a na zadnjoj se strani vidi njihov oglas.

Tako sam se već sutradan našao na Tjentištu, u gotovo nemogućoj misiji. Burton nije želio da vidi nijednog novinara. Čak je i Milutin Čolić, legendarni filmski kritičar beogradske *Politike*, nakon desetak dana demonstrativno napustio Tjentište praznih ruku, jer nije mogao ni da se približi Burtonu, a kamoli da dobije intervju. Vozeći se činom prema Foči, razmišljao sam o tome kako ću mu se onda ja približiti i slikati ga. Imao sam samo jedan argument, a to je da je *Spektar* omladinski časopis. Pročitao sam jedan Burtonov intervju kojeg je dao prije dolaska u Jugoslaviju, u kojem je kazao kako ga brine položaj omladine u komunističkom

sistemu. Smislio sam da mu prodam priču o omladinskom časopisu, računajući da me neće odbiti. Trebalo je samo da nađem način da mu se približim. Prvi razgovor sa Džavidom Husićem, šefom press-centra, odmah nakon dolaska na Tjentište, bio je poražavajući. Rekao mi je da će izmisliti intervju, ako mi to treba, ali da ni on ne može razgovarati s Burtonom, koji je stalno okružen bodigardima dovedenim iz Amerike. Što su me više ubjeđivali da sam džaba došao na Tjentište, to je u meni jačala želja da napravim ono što sam naumio.

Prvog dana primakao sam se do same granice seta popevši se na veliko drvo, na kojem sam ostao do večeri, promatrajući šta se sve dešava i kada je najpogodnije da se priđe Burtonu. Istu stvar ponovio sam i sutradan – snabdio sam se sendvičima i s drveta osmatrao događanja na setu. Shvatio sam da se Burtonu jedino može prići dok ruča na livadi, usred malog naselja kamp-prikolica koje je formirano za njegove i potrebe njegovih saradnika u pauzama snimanja. Čuvari su ručali dvadesetak metara dalje, smatrajući da niko normalan na ovom svijetu neće Burtonu prići dok čovjek ruča. Mene nisu imali u vidu. S Burtonom je za ručkom sjedila jedino njegova prevoditeljica Jasna, koju sam poznavao iz sarajevske raje. Ujutro sam joj objasnio svoj plan. Bila je sumnjičava u uspjeh, ali je kazala kako će uraditi dio zadatka koji sam joj dodijelio. Ponovo sam se popeo na drvo. Kada su Burton i Jasna sjeli za sto da ručaju, skočio sam s drveta i dotrčao do njihovog stola. Dok sam prilazio, Jasna je Burtonu objasnila kako sam ja iz omladinskog časopisa, na šta je on podigao ruku i dao znak svojim gorilama, koji su već krenuli ka meni, da se vrate ručku. Objasnio sam mu da bismo bili presretni kad bismo mogli u *Spektaru* objaviti njegove fotografije, a posebno fotografiju kako čita *Spektar*. Rekao sam mu da bi to bila njegova najbolja poruka jugoslovenskoj omladini, za čiji je položaj i sâm bio zabrinut. Odgovorio mi je: "Trebam snimiti još dva kadra za gospodina Delića (Stipe Delić, reditelj filma, op. autora) i nakon toga ću uraditi što treba za vas." Ma nema ništa od toga, kako me samo elegantno otkači, razmišljao sam dok sam se udaljavao od stola. Dobra stvar je bila da sam ostao unutar seta, iza leđa obezbjeđenja, i da ću, ako me zaboravi, ipak pokušati ponovo da mu priđem.

Burton je naredna tri sata snimao ta dva kadra koja su bila vrlo komplikovana, jer je reditelj insistirao da se iza njega, na udaljenim brdima, vidi dim, kao posljedica topovske i tenkovske vatre, a nešto s pirotehnikom nije baš štimalo. Elem, nakon tri sata Burton završi snimanje, rukova se s rediteljem Delićem i podiže ruku uzvikujući: "Špektar, Špektar...!" Nije me zaboravio, ljubi ga majka. Prišao sam mu zajedno sa Hidajetom Delićem Degijem, zvaničnim fotografom filma *Sutjeska*, kojem je ovo bila prva prilika da slika Burtona onako kako on želi. Za nekoliko minuta snimili smo fotografiju na kojoj Burton čita *Spektar*, ali ga je onda Degi peglao gotovo sat vremena da njemu pozira. Te skini šinjel – obuci šinjel, klekni – ustani, nišani, nasloni se na drvo. Bilo mi žao čovjeka koji je nakon svega, dok smo se rukovali, kazao: "Danas sam radio više za vas nego za gospodina Delića."

Kad sam se vratio u Sarajevo, u redakciji gotovo da nisu mogli vjerovati. Napravili smo fantastičan plakat i dobro ispromovirali *Spektar*.

Gotovo 30 godina nakon toga, Memo Kundurović me, za vrijeme ručka povodom promocije časopisa kojeg je pokrenuo Vlasta Mijović, upitao: "Trideset godina me muči dilema da li je ono s Burtonom bila fotomontaža ili stvarni snimak. Senad Prašo mi je tvrdio kako je to bila fotomontaža i kako je nemoguće da se ono sve zaista dogodilo." Odgovorio sam da je najbolje da mu sutra u Aventis donesem fotografije, a neka on prosudi da li su stvarne ili montirane. Kada sam mu ujutro donio desetak fotografija, nasmijao se i kazao – čestitam!

Mladost Sutjeske 1970.

Na Tjentištu sam prije epizode s Richardom Burtonom službeno boravio dvije godine ranije (1970.), ovaj put kao producent velike poetske manifestacije *Mladost Sutjeske 71*, koju je organizirala Kulturno-prosvjetna zajednica Bosne i Hercegovine, s ciljem njegovanja revolucionarnih tradicija. Tu su učestvovali najpoznatiji književnici mlade generacije, među kojima je bio i Dubrovčanin Luko Paljetak. Kao producent, bio sam zadužen da obezbijedim novac koji je bio potreban da se realizuju sve Bibanove, Safetove i Vlačine (Branko Vlačić) ideje, te da pružim organizacijsku i logističku podršku (logistička podrška sastojala se u što većem broju gajbi hladnog piva koje smo ispijali dočekujući zore i slušajući stihove na obalama Sutjeske).

Prvi sponzor kojeg sam dogovorio bio je Asim Ferhatović Hase, legendarni fudbaler Sarajeva, koji je upravo privodio kraju otvaranje čevabdžinice *Devetka*. Ona će vrlo brzo postati kultno mjesto Sarajlija i turista koji su pohodili naš grad. Kako sam se tada često družio sa starijim ljudima, ne bih li nešto od njih naučio (imao sam 20 godina), tako sam se našao i u društvu sekretara Aero kluba Sarajeva, čije sam ime, nažalost, zaboravio. On mi je savjetovao da odem u Beograd kod Teufika Selimovića Buđonija, direktora Jugoslovenskih pošta. Buđoni je bio brat književnika Meše Selimovića. Njih dvojica bili su u toliko lošim odnosima da čak nisu ni razgovarali, jer Meša Buđoniju nikada nije oprostio što, kao visoki oficir Ozne, nije 1944. godine intervenisao da njihov treći brat Šefkija ne bude strijeljan zbog optužbe da je iz Glavne uprave narodnih dobara uzeo krevet, ormar, stolicu i još neke sitnice. Učinio je to jer mu se žena trebala vratiti iz koncentracionog logora, a kuća mu je bila opljačkana. Meša Selimović teško je doživio bratovo strijeljanje. To će ga kasnije nagnati da cijelu priču smjesti u otomanska vremena i napiše roman *Derviš i smrt*, svoje najpoznatije književno djelo.

Elem, predloženo mi je da odem kod Buđonija i da mu kažem šta želimo organizirati. Bilo je poznato da Meša nije bio naklonjen mladim piscima, što bi mogao biti dodatni razlog da Buđoni podrži *Mladost Sutjeske*. Uzeo sam ležaj u spavaćim kolima (to je bilo moje prvo putovanje spavaćim kolima) i ujutro se, bez najave, pojavio u Buđonijevom kabinetu. Za divno čudo, odmah me primio. I danas ga se sjećam, bio je pravi laf. Uz tijelo pripijena bijela čipkana košulja, kakve su tada bile u modi, crne na trapez hlače i lakovane cipele. Sastanak je trajao kratko. Na brzinu sam mu ispričao gradivo koje sam utvrđivao u vozu, sve je shvatio i odlučio da nam pomogne. Za tri dana, na žiro-računu Kulturno-prosvjetne zajednice osvanula je cifra od koje Milenko Radošević, generalni sekretar Kulturno-prosvjetne

zajednice BiH, zamalo nije dobio srčani udar. Ne sjećam se sada koliko je to para bilo, niti bih mogao to pretvoriti u eure, ali bilo je golemo. Već smo imali i više novca nego nam je trebalo, ali meni đavo nije dao mira. Pitao sam se gdje je ovdje država? Za koga mi njegujemo revolucionarne tradicije? Za svoj čeif ili za društvo u kojem živimo? Odlučio sam da uzmem pare i od Izvršnog vijeća, za koje sam bio ubijeden da ima fond za ove namjene.

Pokušavao sam nekoliko dana stupiti u kontakt sa Dragutinom Bracom Kosovcem, predsjednikom bosanskohercegovačke vlade. Naravno, bez uspjeha. Vidio sam da regularnim putem ne ide pa sam se raspitao gdje drug Braco stanuje, kada i kojim putem ide na posao. Saznao sam da stanuje kod Doma milicije iznad *Park* kafane i da na posao kreće svakog jutra tačno u 7:00. Tako sam ga ujutro sačekao sjedeći na hipi klupi pokraj *Parkuše*. Prišao sam mu, predstavio se i pitao mogu li ga otpratiti do zgrade vlade koja je bila nekoliko stotina metara odatle. Usput sam mu počeo izlagati svoju ideju. Rekao mi je kako tog jutra u devet sati ide u obilazak stadiona Koševo, koji je bio veliko gradilište jer je pripreman za Balkanske atletske igre. Predložio mi je da dođem kod njega u kabinet u 11 sati. Kada sam krenuo na dogovoreni sastanak, primijetio sam da sam od nervoze otvorio nalivpero koje mi je bilo u džepu i da na svijetlosivim hlačama imam veliku mrlju od crne tinte. Ma šta velika, bila je to ogromna crna mrlja. Kako nisam imao vremena da odem kući da se presvučem, ja sam onakav nikakav banuo pred sekretaricu, rekavši da me premijer očekuje. Bila je šokirana mojim besprizornim izgledom i pokušala me izbaciti, ali je predsjednik vlade čuo moj glas, jer su vrata njegovog kabineta bila otvorena, tako da je doviknuo da me pusti. Izvinio sam se i objasnio šta mi se dogodilo s nalivperom. Rekao je kako to nije bitno i pozvao ministra finansija Džebraila Džirlu. Kada je ovaj došao, Kosovac mu je ukratko ispričao o *Mladosti Sutjeske* i rekao kako bi Izvršno vijeće to trebalo podržati. Uslijedio je dogovor po kojem ćemo mi dobiti neki novac, a njih dvojica će na sljedećoj sjednici Izvršnog vijeća, kao pokriće, već nekako izdejstvovati odluku o tome. Kad je Džirlo rekao da će tako biti i ustao da krene nazad u svoj kabinet, Kosovac mu je kazao: "Sjedi, Džebraile. Nemoj da lažemo djecu. Hajde nek ti on izdiktira broj žiro-računa Kulturno-prosvjetne zajednice, a ti odmah uplati pare i daj mu peti primjerak uplate. Ako to ne uradimo odmah, bojim se da nećemo nikako." Tako je i bilo. Vratio sam se Milenku Radoševiću s dokazom o uplati. Napravili smo vrlo uspješan *event* na Sutjesci, jedan od meni najdražih u životu.

Susreo sam se s Bracom Kosovcem posljednji put na Tjentištu 2003. godine, kad sam sa svojim puncem Stevanom Mihajlovićem bio na obilježavanju 60. godišnjice Bitke na Sutjesci. Podsjetio sam Kosovca na ovaj događaj. Nije ga se, naravno, sjećao, ali mu je bilo drago da sam mu to ispričao i da nam je tada pomogao.

Kosovac je nakon vlade otišao u Energoinvest za predsjednika poslovnog odbora. I tu ćemo se sresti i napraviti veliko sponzorstvo koje će Moniki Seleš pomoći da postane svjetski ženski reket broj 1. Ali o tome kada dođe red.

Kako prodati sebe?

Svih ovih godina koliko radim, a radim punim kapacitetom duže od četiri i po decenije (i još se nisam umorio), ja sam rješavao probleme svojih poslodavaca, ili sam radio na realizaciji vlastitih ideja koje sam želio ostvariti, ali su one opet bile posvećene poslovnom i svakom drugom uspjehu poslodavaca koji su me plaćali da radim za njih (kad sam otvorio svoju agenciju, ostao sam bez plate). Svojim zapošljavanjem niko ne rješava svoj problem, već problem onoga ko ga zapošljava. Ako saradnik to nije u stanju, od posla nema ništa. Koga zanimaju nečiji egzistencijalni problemi i to što mora zaraditi da bi mogao normalno živjeti ili izdržavati porodicu? Socijalnim pitanjima bavi se država, a ne poslodavci. Njih zanima šta ćete uraditi za njih, pa samim tim i za sebe. Ja ne razumijem šta znači da neko danas ne može naći posao, da je nezaposlen, a želi raditi. Šta god da znate raditi, za šta god da ste se obrazovali, smislite "proizvod" koji možete prodati potencijalnom poslodavcu, otiđite na razgovor i prodajte mu to, prodajte mu svoju priču. *Storytelling!* Ako potencijalni poslodavac shvati da ćete mu donijeti poboljšanje i rezultate u poslu, odmah će vas zaposliti. Ali, ako mislite da će vam neko davati platu da dolazite na posao, provedete na radnom mjestu osam sati i odete kući, varate se. Zaboravite, sjedite kući i uživajte u svojoj nesposobnosti.

Sve ove godine ja sam određivao gdje ću raditi i pod kojim uslovima, ali sam garantovao rezultat, pretvarao ga u ciljeve koje sam onda ostvarivao.

Evo, to može izgledati ovako. Ova ponuda, koja slijedi, ozbiljna je i istinita i trajna. Ja sam izdavač tri portala: Media Marketing je portal koji svakodnevno prati dešavanja u komunikacijskoj industriji regije i svijeta, Art&Business je portal koji se bavi sponzorstvom u kulturi i umjetnosti, dok je portal Woman.Comm posvećen ženama u komunikacijskoj industriji. Pošto čitate ovu knjigu, pretpostavljam da već radite, ili biste željeli raditi, u komunikacijskoj industriji. Možda ste u potrazi za boljim poslom i većom platom. Ja vam dajem fer ponudu. Ako znate pisati tekstove o oglašavanju i PR-u, o sponzorstvu u kulturi i umjetnosti ili o ženama u komunikacijskoj industriji – dobro došli! Imate ideja kako biste poboljšali sadržaj naših portala i želite biti urednik jednog od njih, garantirate da ćete svojim idejama povećati posjećenost portala i broj fanova na *Facebooku* te broj pratilaca na *Twitteru*? Vi ste idealni za nas. Više posjeta i veći broj klikova, to znači bolju ponudu oglašivačima i sponzorima, više novaca, a i vama automatski dobru i sve bolju platu. Imate li talenta i volje za prodaju oglasa na portalima te za sklapanje ugovora o sponzorstvu i organizaciju *evenata*, takve saradnike trebamo ko kora hljeba. Vi sami odredite visinu plate i sve druge uslove svog rada i dajte mi

samo 24 sata da vam nacrtam šta trebate uraditi za mjesec dana da bih vam isplatio dogovoreni iznos. Pri tome budite sigurni da ću se silno truditi da vam stvorim uslove i pomognem da ostvarite svoje rezultate i zaradite odličnu platu. Staviti ću vam na raspolaganje sve moje kontakte i iskustvo koje sam sticao 46 godina. Ne, rad kod nas nije kancelarijski posao; izvori informacija, oglašivači i sponzori ne sjede u našim, već u svojim uredima. Vi sami sebi odredite radno vrijeme te da li želite stalni radni odnos na neodređeno vrijeme ili honorarni posao. Svejedno je gdje živite i gdje ćete raditi. U Sarajevu, Zagrebu, Beogradu, Kuršumliji ili Maloj Krsni. Važno je da ste kreativni, ambiciozni, da imate viziju vašeg ličnog razvoja i viziju posla kojeg radite te da ostvarujete dogovorene rezultate. Može? Moja e-mail adresa je ekrem@media-marketing.com. Javite se!

Kako sam se zaposlio na Radio Sarajevu

Evo kako sam ja prije 46 godina uredniku *Radio Sarajeva* prodao sebe kao proizvod da me je, sa završenom srednjom elektrotehničkom školom, zaposlio i pored toga što je teoretski bilo nemoguće zaposliti se bez fakultetske diplome. Uzgred, nikada nisam završio fakultet, jer nisam imao vremena. Ja sam svojim poslodavcima prodavao rješenje njihovih problema, a ne fakultetsku diplomu, što danas pokušavaju gotovo svi mladi ljudi koji traže posao.

Radio Sarajevo je 1971. pokrenuo gradski program *Sarajevo 202*, koji je već u prvim mjesecima postao vrlo popularan među sarajevskom rajom. Bilo je *cool* raditi na Sarajevu 202. Poželio sam da budem dio tima tog programa. Malo sam pročačkao po glavi šta bih to mogao raditi na radiju i otišao u Danijela Ozme 7. Kazao sam portiru da želim kod Ante Štrelova, glavnog urednika 202. Nazvao je Štrelova i dao mi ga na telefon. Objasnio sam mu da želim raditi kod njega i šta bih mogao i znao raditi. Zainteresirao sam ga pa je rekao portiru da me pusti do njega. Kako kod sebe nisam imao ličnu kartu, nisam mogao ući u zgradu Radija. S obzirom da ja nisam mogao do Štrelova, on je sišao i pozvao me u obližnju kafanu *San*. Satima smo, uz meze i lozu, razgovarali o poslu. Rekao mi je da dođem ujutro u devet na posao i da ne zaboravim ponijeti ličnu kartu.

Tako sam počeo volontirati u programu *Sarajevo 202*. Imao sam svoju emisiju, dobro mi je išlo, dobio sam i nekoliko mjesečnih nagrada glavnog urednika Muhameda Nuhića. Zbog tih nagrada krenula je po radiju izmišljena priča kako mi je Muhamed Nuhić daidža, pa mi daje nagrade. Uživao sam u svom poslu, ali me od programa više privlačio marketing. Nekako mi je do ruku došao časopis *Privredna propaganda*, čiji je glavni urednik bio Žozef Lončar. Bio sam oduševljen sadržajem, čitao sam sve tekstove. Čak sam od svojih honorara, čini mi se da je to bilo 1973., privatno otišao u Niš na 3. kongres Jugoslovenskog udruženja za marketing kako bih upoznao Žozefa. Za tri dana kongresa nisam skupio hrabrosti da mu priđem; uvijek je bio okružen nekim važnim ljudima. Mnogo sam naučio, ali sam se vratio neobavljena posla, jer nisam upoznao Žozefa Lončara. Upoznat ćemo se kasnije i postati prijatelji.

Naravno, radeći sve ove poslove, totalno sam zanemario fakultet, na koji nisam ni išao. Bez fakulteta bio sam osuđen na doživotno volontiranje na radiju. Jedan od glavnih uvjeta za rad u programu bila je fakultetska diploma. Slučaj je htio da izbjije veliki skandal u redakciji propagandnog programa, oko jedne nagradne igre

u kojoj su pokradeni *Darwilovi* satovi. Odmah je smijenjen šef ESPO programa i na njegovo mjesto imenovan sportski komentator Mirko Kamenjašević, čovjek koji će postati i ostati moj idol za sva vremena. Nakon nekoliko dana, Mirko je izvijestio direktora Radija, Faika Dizdarevića, da će srediti situaciju, ali da mu treba neko mlad ko zna i hoće da radi, ko će mu čuvati leđa i pomoći mu u poslu. Direktor se odlučio za mene. Pozvao me i rekao mi da imam talenta i da dobro radim, ali da se sa srednjom školom nikada neću zaposliti na *Radio Sarajevu*. Ali ako prihvatim da odem u propagandni program, odmah će mi otvoriti radničku knjižicu. Prihvatio sam, naravno, i to s oduševljenjem. Radit ću u marketingu, što je bio moj san. Iako sam do tada gotovo godinu dana radio u maloj trospratnoj zgradi *Radio Sarajeva*, nisam imao priliku da upoznam Mirka. Što bi narod kazao, tada se znalo na radiju "ko kosi, a ko vodu nosi". Mi mlađi uvijek smo se sklanjali s hodnika kada bi naišli stari novinari. Tako sam otišao da upoznam svog novog šefa.

Prvo službeno putovanje

Mirko Kamenjašević je bio vrlo popularan i među slušaocima omiljen sportski reporter. Po prirodi posla bio je u dobrim odnosima s predsjednicima fudbalskih klubova, a oni su uglavnom bili uspješni privrednici. Voljeli su Mirka i poštovali ga. Odmah mi je dao zadatak da odem u Banjaluku na tri dana i da dogovorim reklame na radiju s Iskom Brkićem, komercijalnim direktorom *Čajaveca*, tada velikog jugoslovenskog proizvođača televizora i druge elektronske opreme. Mirko je već dogovorio s Brkićem da će *Čajavec* dati budžet za promociju na Radiju; neko je to samo trebao osmisliti i realizirati.

Odmah sam otišao u Banjaluku. U ranim jutarnjim satima imao sam sastanak s Brkićem na kojem smo razgovarali o tome koje bi proizvode trebalo promovirati. Zamolio sam za novi sastanak kroz dva sata. Otišao sam u hotel, na recepciji uzeo staru pisaču mašinu "Bisericu" i u sobi napisao tekstove reklamnih poruka. Brkić je bio vrlo zadovoljan. Onda sam zamolio da se nakratko vidimo ponovo za dva sata. Otišao sam opet u hotel i napisao media plan i ugovor o objavljivanju reklamnih poruka, ubacio sumu koja je bila pozamašna i vratio se u *Čajavec*. Brkić je pročitao ugovor dva puta i potpisao ga. Popodne sam već bio u vozu za Sarajevo. Kada me Mirko sutra ujutro vidio u kancelariji, podviknuo je: "Šta, ti još nisi otišao u Banjaluku?!" Sa smiješkom sam mu pružio ugovor.

Tako je počela moja karijera u marketinškom programu *Radio Sarajeva*. Trajala je punih petnaest godina; petnaest najljepših godina.

Kad sam već kod Mirka, moram opisati jednu životnu lekciju koju me je naučio i koja će zauvijek promijeniti moj odnos prema radnoj disciplini. Među brojnim Mirkovim obožavaocima bili su i moji roditelji, posebno otac Salih, dobar poznavalac fudbala i veliki zaljubljenik u sport. Rekao je kako bi volio upoznati Mirka te me pitao da li ga mogu pozvati na večeru. Naravno, brzo smo dogovorili termin. Ja sam neposredno prije toga honorarno radio kao šef press-centra sajma u Skenđeriji. Kako je to bio međunarodni sajam, imao je svoj Duty Free Shop, u kojem su stranci mogli kupovati piće i cigarete koji se, inače, nikako nisu mogli nabaviti u Jugoslaviji. Sprijateljio sam se sa carinicima tako da sam mogao kupiti karton viskija i par šteka *Marlboro*. Taj viski sam pio s Mirkom na večeri kod mojih roditelja. Rastali smo se negdje oko tri ujutro. Bio sam mrtav pijan. Kad me je mati ujutro pokušala probuditi da idem na posao, samo sam se okrenuo i rekao: "Imam opravdanje, pio sam sa šefom." Oko 11 sati sam se dovukao do Radija. Kad me je naša sekretarica, Greta Vecl Ham, ugledala, uzviknula je: "Gdje si dosad, crni Ekreme?! Mirko je bijesan, odmah mu se javi!" Pokucao sam na vrata njegove kancelarije, i

kako nije bilo odgovora, ušao sam da vidim šta je. Mirko je spavao za stolom glave spuštene na otvorene *Sportske novosti* koje je očito tog jutra čitao. Malo sam ga prodrmao da ga probudim, a on je skočio i vrisnuo na mene: "Gdje si ti dosad?! Misliš piti sa mnom i ne dolaziti na posao?! Zapamti odsad pa za sva vremena – ja sam ovdje šef i ja mogu da spavam dokad hoću, a ti, ako misliš da piješ sa mnom, moraš prvi dolaziti na posao. Ja sad idem kući da spavam, a ti, pošto si zakasnio tri sata, ostaješ toliko duže u redakciji. Doći ću večeras u šest sati da provjerim da li si još tu." Izišao je i zalupio vratima. Poslije toga smo gotovo redovno, zajedno sa Jovom Jovanovićem, takođe sportskim reporterom, svakodnevno odlazili u kafanu, ali ja više nikada nisam zakasnio na posao. Privilegiju da se družim sa šefom plaćao sam tako što sam prvi dolazio na posao.

Novac koji nije potrošen, nije ni zarađen

Na *Radio Sarajevu* sam radio mnogo i dobro. Uglavnom sam prvi dolazio i zadnji odlazio kući, uvijek punih ruku posla kojeg je trebalo završiti popodne i uveče. Količina posla kojeg sam obavljao nije imala nikakvog uticaja na moju platu, ali plata nikada nije bila moj motiv. Radio sam iz zadovoljstva. Volio sam radio kao medij. I danas mislim da je to najbolji i najvizuelniji medij. Najvizuelniji zato što kad gledate televiziju, vidite sve ono što je vidio i svaki drugi gledatelj. Televizija vam ne daje mogućnost da maštate, da imate svoju sliku onoga o čemu se govori, pa i onoga ko govori. Radio je jedini medij koji vam to omogućava. Koliko je slušatelja u jednom trenutku, toliko je slika u glavama o onome o čemu se priča, kako izgleda voditelj ili neko drugi ko u tom trenutku govori.

Moj posao na Radio Sarajevu bio je da zarađujem novac od reklama. U tome sam bio veoma uspješan, ali ne zato što sam znao dobro prodavati maglu, kako su mnogi tada shvatali reklamni biznis, već zato što sam prvo kreirao ideju, potrebu potencijalnog oglašivača, pa tek onda slao ponude. Oglašivačima nikada nisam prodavao potrebu Radio Sarajeva za novcem, već njihovu potrebu da se oglašavaju u našem programu ili da sponzoriraju neke naše velike programske projekte. Nikada nisam otišao na sastanak da nekome nešto prodam ako nisam bio siguran da su naši interesi da sklopimo posao najmanje podjednaki. Brzo sam s poslovnim partnerima sklapao prijateljstva. Neka od njih, sklopljena još prije 40 godina, i danas traju. Ali nikada nijednom poslovnom partneru-prijatelju nisam došao i rekao: *Hajdemo zaključiti ovaj posao jer je to meni potrebno*. Nikada! To što smo bili prijatelji motiviralo me na veću kreativnost, prema prijateljima sam bio odgovorniji, a pojam "jaranski marketing" za mene nije postojao. Moji prijatelji su, u svakom slučaju, od mene dobijali više nego ostali oglašivači, ja sam uvijek prema svakom od njih bio u plusu, čuvao sam svoje prijatelje.

Kada je novac u pitanju, uvijek sam se rukovodio devizom "Novac koji nije potrošen, nije ni zarađen". Da bismo ga mogli trošiti, moramo ga prvo naplatiti. Bilo je perioda velike nelikvidnosti i loše naplate reklamnih usluga i tada smo pristupali kompenzacijama. Danas se multilateralne kompenzacije sa stotinama i hiljadama učesnika obave za par sekundi; u "moje" je vrijeme to bilo drugačije. Sjećam se problema kojeg sam rješavao 1974. godine. Imali smo prilično veliko potraživanje od zagrebačke agencije *Ozeha*. Uzmem blok obrazaca za kompenzacije i krenem put Zagreba a da pri tom ne znam gdje ću sve putovati i koliko

ću dana ostati na putu. Putovalo se vozom ili autobusom; tada još nisam imao položen vozački ispit niti vlastiti automobil. Dođem u *Ozehu*, sravnim stanje sa njihovim računovodstvom, oni potvrde dug i kažu kako njima duguje *Varteks* iz Varaždina i popune nalog *Varteksu* da s nama zatvori kompenzaciju. Onda odem u Varaždin, oni ovjere kompenzaciju i kažu kako njima duguju robne kuće u Skoplju i predaju mi dokumentaciju. Ja onda sjednem na voz i pravac Skoplje. Ovi iz Skoplja me pošalju za Beograd i tako kružim Jugoslavijom sve dok ne dođem do nekoga kome Radio Sarajevo duguje, kako bih zatvorio kompenzaciju. Rješavanje ovog konkretnog primjera, kojeg se dan-danas sjećam, trajalo je oko deset dana. Gotovo polovinu tog vremena izgubio sam usklađujući redove vožnje vozova i autobusa.

Jednogodišnja specijalizacija u Beogradu

Bio sam dobar u obavljanju svog posla. Trudio sam se, volio sam svoj posao. Htio sam biti najbolji, ne samo na Radio Sarajevu. Želio sam da moje ponude budu najbolje, da budu marketinški pismene. Ali ja nisam imao marketinškog znanja. Kupovao sam Kotlerove knjige i iz njih učio. Smišljao sam programske sadržaje koji bi bili zanimljivi oglašivačima, nije me zanimala prodaja reklama u standardnim blokovima. I tada sam (1973.) u časopisu *Privredna propaganda* pročitao da Žozef Lončar organizuje u Beogradu jednogodišnju specijalizaciju za privrednu propagandu. Program je bio zamišljen tako da se nastava održava svakog mjeseca zadnjih deset dana i nakon jedne godine polažu se ispiti. Napisao sam molbu Radničkom savjetu Radio Sarajeva da odobri moje školovanje. Nije to bilo malo novaca. Trebalo je platiti školarinu, koja je bila dosta visoka, hotelske troškove u Beogradu, avionske karte, dnevnice... Kad se sve sabere, mnogo. Ali na prijedlog direktora, moja je molba usvojena. U obrazloženju odluke je pisalo da sam dobar radnik, vrijedan, uspješan i da će ovo biti ulaganje u još bolje rezultate. Sjećam se da su mi kasnije svi čestitali jer je to bilo zaista veliko priznanje za moj dotadašnji rad.

Odletio sam u Beograd, uzeo sobu u hotelu *Jugoslavija* i svih deset dana proveo uživajući na bazenu. Otišao sam do Više komercijalne škole, gdje je održavana nastava, uzeo program i vidio da me ništa ne zanima. Nije to bilo ono što mi je trebalo. Više nikada nisam tamo otišao niti sam, naravno, polagao ispite.

Svaki sljedeći odlazak u Beograd koristio sam za kreativni rad. Imao sam jedan fascikl na kojem je pisalo *BEOGRAD*: u njega bih ubacivao sve što sam trebao uraditi a što je zahtijevalo ozbiljniji i kreativniji pristup. Zapisivao sam i ideje koje sam trebao razraditi. Kada bih krenuo za Beograd, uzeo bih taj fascikl i narednih deset dana, odmarajući se pored bazena, radio. Bilo je to dobro okruženje za kreativan rad. Nisam ništa naučio, ali sam uradio nekoliko fantastičnih projekata koji su višestruko vratili investiciju Radio Sarajeva. Savjest mi je bila čista.

Pjesma Evrovizije u Luxembourgu (1973.)

Zdravko Čolić i ja bili smo veliki prijatelji. I danas smo, samo što se rjeđe viđamo. Sedamdesetih i osamdesetih godina gotovo smo svakodnevno sve slobodno vrijeme provodili zajedno; najčešće smo zajedno i putovali. Zahvaljujući *m:telu*, prvi put smo se, nakon dužeg vremena, družili gotovo cijelu noć na *m:telovoj* promociji u sarajevskoj *Vinoteci*, prije pet godina. I sutradan, cijeli dan, na Vrelu Bosne. Te iste godine smo, nakon njegovog velikog koncerta na Koševu, sa *afterpartyja*, on, Vedrana i ja otišli zadnji, u sedam sati ujutro.

Zdravko je 1973. u Opatiji, pjesmom *Gori vatra*, pobijedio na izboru za jugoslovenskog predstavnika na Pjesmi Evrovizije koja će se održati u Luxembourgu. Mjesec dana prije Pjesme Evrovizije, nazvao me Uglješa Uzelac, direktor marketinga tek osnovane *Privredne banke Sarajevo* (gradonačelnik Sarajeva u vrijeme održavanja Zimskih olimpijskih igara – Sarajevo '84, visoki jugoslovenski partijski funkcioner i prvi poslijeratni ambasador BiH u Sloveniji, najbolji ambasador što ga je Bosna i Hercegovina ikad imala). U tom telefonskom razgovoru Uglješa se zanimao kako mi, kao Radio-televizija Sarajevo, šaljemo Zdravka Čolića na Evroviziju te imamo li budžet da se napravi dobar press-materijal i organizira koktel za novinare u Luxembourgu. Odgovorio sam mu da para nema te da Zdravko dobija samo ono što mu pripada za službeni put u inostranstvo – dnevnice i pokrivena hotelske troškove. Rekao mi je da sutra u deset sati Čola i ja dođemo u Banku. Dok smo pili kafu u njegovoj kancelariji, Uglješa je rekao: "Čola, pa ne možeš kao kokuz ići u taj Luxembourg. Nemoj da brukamo Sarajevo. Sad ćeš dobiti pet hiljada maraka, neka ti Ekrem napravi kulturnan press-materijal, organizuj u Luxembourgu press-konferenciju i počasti novinare pićem. Je li dogovoreno?" Čola, kako ga je Bog stvorio, a otac Vlado vaspitao, nađe se u malo neugodnoj situaciji i reče: "Uglješa, hvala ti, ali ja to ne mogu uzeti, ne znam kako ću vratiti." Bio je iskren. Prije tačno 44 godine, pet hiljada maraka je bio ogroman novac, Čola tek na početku karijere, ništa nije bilo sigurno. "Zdravko, hoćeš li, kada Banka bude slavila godišnjicu, doći da otpjevaš par pjesama?", pitao je Uglješa. "Naravno da hoću", odgovorio je Zdravko. "Eto vidiš kako smo se lako dogovorili", nasmijao se Ugljo.

Uradili smo lijep materijal i Čola je otišao u Luxembourg. Čuli smo se telefonom odmah nakon što je stigao. Bio je malo nervozan, kao da ga je drmala neka trema. Nakon drugog telefonskog razgovora, odlučio sam da odem u Luxembourg. Htio sam da ispratim press-konferenciju, da sve bude profesionalno, da Uglješi

mogu podnijeti raport kako je sve prošlo. Moja odluka da otputujem bila je trenutna. Izašao sam iz redakcije i otišao u Hertz *rent-a-car*. Poznavao sam direktora Cicu Dardagana, jer smo često rentali auta za Radio. Rekao sam mu da idem u Luksemburg i da mi da jedan dobar auto. Dao mi je novi *Audi*, napomenuvši da u Ljubljani svratim u Hertzovu garažu, koja je bila na putu prema austrijskoj granici, da mi zamijene gume jer su na autu bile ljetne, a Jugoslavija i Evropa bile su pod snijegom. Zatražio je od mene vozačku dozvolu da upiše broj u ugovor. Objasnio sam mu kako mi je vozačka kod kuće i da ću sâm upisati broj kad odem po stvari. Zapravo, ja nisam imao vozačku dozvolu jer nisam imao položen vozački ispit. Svo moje vozačko iskustvo bile su vožnje po gradu kada bih bratu krijući uzeo ključeve od njegovo fiće. Ni ne pomišljajući da nemam vozačku, Cico mi je dao auto. Otišao sam kući, spakovao stvari i krenuo preko Tuzle za Zagreb. S mojim vozačkim iskustvom i ljetnim gumama na autu nisam se uspio popeti uz Karaulu, pa sam se vratio i okrenuo na Banjaluku. Malo-pomalo, vožnja je prešla u normalu i ja sam uživao. Prošao sam kroz Ljubljanu, došao do austrijske granice, ali nisam vidio Hertzovu garažu. "Ma jebo gume, i ove su dobre", rekoah u sebi i nastavih da vozim dalje. Oduševljen vožnjom i u želji da što prije stignem, kako mi ne bi promaklo nešto važno, s kraćim odmorima stigao sam u Luxembourg. Tamo je bilo prelijepo. Bilo je nas nekoliko iz Sarajeva (Kemal Monteno, kompozitor pjesme *Gori vatra*, i nekoliko novinara). Napravili smo press-konferenciju, organizirali koktel, novinari su bili veoma zainteresirani za Čolu, a ja sam ispucao cijeli film da napravim fotografije za Uglješiu.

Pjesma Evrovizije održana je u Luksemburškom teatru, koji je bio pod jakim obezbjeđenjem zbog izraelske pjevačice Ilanit. Naravno, takvo obezbjeđenje bilo je uzrokovano masakrom nad izraelskim sportistima koji se, osam mjeseci ranije, dogodio na Olimpijskim igrama u Münchenu (bio sam sa Mirkom i Jovom na toj olimpijadi). Dok smo sjedili u *backstageu* (tada još nije bilo *green rooma*), Zdravko me zamolio da mu donesem dupli viski. Izjurio sam jer je uskoro trebao nastupiti. Trčao sam hodnicima tražeći šank. Odjednom sam naišao na zaključana staklena vrata. S druge strane, leđima je bio okrenut jedan policajac. Zalupao sam na vrata da mi otvori, a on se sledio kad me vidio. Nalazio sam se u hodniku u kojem ni teoretski nisam mogao (niti smio) biti, jer su svi sporedni hodnici bili zaključani. Otvorio je vrata, ščepao me i pitao otkud ja tu. "Gdje me nađe?", pomislih. S mojim znanjem engleskog jezika (a o drugim da ne govorim) nisam mu mogao mnogo toga kazati. Ni danas mi nije jasno kako sam se iščupao iz njegovog čvrstog zagr-ljaja, stigao do šanka i uzeo viski.

Kada je pjesma Evrovizije završena, svi su posjedali u avione da se vrate kućama, a ja u "svoj" *Audi* i polako nazad. Bio sam vrlo umoran i odlučio sam auto vratiti Hertzu u Ljubljanu, pa avionom za Sarajevo. Ne bih imao snage voziti od Ljubljane do Sarajeva, padao je veliki snijeg. Kad sam došao u ljubljansku poslovnicu Hertza, čovjek, čim je vidio koji auto vraćam, upitao me: "Zašto, tovariš

Dupanovič, niste svratili po gume?” Objasnio sam mu da sam promašio garažu, a on reče: “Ma ne govorim vam to zbog guma, nego zbog saobraćajne. Kolega vam je u Sarajevu dao pogrešnu saobraćajnu dozvolu od jednog *Mercedesa*. Odmah nas je obavijestio i mi smo pripremili da vam damo drugi auto. Zamislite da vas je zaustavila policija!” Nisam mu smio kazati kako nemam ni vozačku dozvolu. Da me zaista policija zaustavila, vjerovatno bih završio u zatvoru.

Bila je to jedna od mojih najvećih avantura.

Asja

Godine 1979. Vedrana i ja smo dobili prvo dijete. Naša kćerka Asja rođena je 6. februara u vrlo dramatičnim okolnostima.

Uvijek sam bio predan svom poslu pa je i moj privatni život bio podređen tome. Ne zbog plate koja je bila tolika kolika je bila i nije mogla biti veća, već zato što sam volio to što sam radio. Bilo je dosta honorarnih poslova (radio sam marketinške programe za najveća poduzeća), tako da porodica nije oskudijevala u parama.

Kako se približavao termin Vedraninog poroda, postajala je sve nervoznija. Htjela je kupovati stvari za bebu, a ja joj nisam dao. U glavu mi se uvrtilo da to nije dobro, da ne treba izazivati sudbinu, da dijete prvo treba da se rodi pa ćemo onda sve kupiti. Jednog dana se vratila sa vježbi za trudnice plačući. "Sve žene pričaju šta je koja kupila za bebu, jedino ja imam muža primitivca koji ne da ništa da se kupuje prije porođaja." Shvatio sam da sam totalno zabrljao. Uzeo sam pasoš i Chicco katalog u kojem je Vedrana označila šta trebam kupiti, ujutro ustao u pet sati i zapucao za Trst. Tada smo imali *Fiat 650* (popularnu "peglicu"), koji je bio jedino za gradsku vožnju. Ja sam s tim autom otišao do Trsta i vratio se iza pola noći. Dok sam kupovao, uzeo sam još par kataloga da Vedrana može dati drugim trudnicama. Kad ih je prelistala, bila je pomalo tužna: bili su to novi katalogi i u njima je bilo stvari kojih nije bilo u katalogu kojeg sam ja ponio sa sobom. Spavao sam cijeli dan i onda opet u pet ujutro otišao u Trst. Ništa mi nije bilo teško uraditi za ženu koja uskoro treba da rodi naše prvo dijete.

Dvije sedmice prije planiranog termina poroda, ispao je neki problem sa Alkaloidom, s kojim smo imali odličan ugovor koji je sada trebao da propadne. Meni je dat zadatak da odem u Skoplje i da to riješim. Rekao sam: "Stanite, ljudi, žena treba svaki dan da rodi, ne pada mi na pamet da sad idem u Skoplje!" Nisam se uspio odbraniti, morao sam to završiti. Neko mi je rekao da ima jedna babica koja u sat može da pogodi termin poroda. Doveo sam je kući, pregledala je Vedranu i kazala: "Neće se poroditi na vrijeme, 'prebacit' će najmanje deset dana." To je značilo da će roditi za 25 dana, a meni za Skoplje treba samo jedan dan. Odvezao sam Vedranu kod njene mame i večernjim avionom odletio u Skoplje. Na aerodromu me sačekao naš vjenčani kum Mile Krstevski, kod kojeg sam prespavao na njegovo insistiranje. Ujutro sam otišao u Alkaloid i nakon dužeg razgovora ishodio nastavak saradnje. Ugovor je bio spašen. Vratio sam se kod Mileta na ručak. Čim sam ušao, telefonirao sam da se čujem sa Vedranom. Javila mi se punica i plačnim glasom rekla: "Ekreme, Vedrana se porađa od jutros i ne može da se otvori. Sada je pripremaju za carski rez. Sine dragi, možeš ostati i bez žene i bez djeteta."

Kasnije ću shvatiti da je Vedrana "izgubila" tlo pod nogama čim sam ja sjeo u avion za Skoplje i da je porod izazvan čisto na psihološkoj bazi. Osjećala se nesigurno kad mene nema. Završio sam razgovor sa punicom i rekao Miletu: "Idemo na aerodrom." Kad smo stigli, službenik na šalteru JAT-a mi je kazao da je avion za Beograd upravo krenuo prema uzletnoj stazi. Nekom životinjskom snagom sam ga uhvatio za prsa, podigao i dreknuo: "Reci kapetanu da se vrati i da me primi u avion, sad ću te zadaviti, umrijet će mi i žena i dijete!"

"Hoću, ali me prvo spusti da uzmem radiostanicu", odgovorio mi je sav u znoju od straha.

Avion se vratio. Kad sam sjeo, počeo sam grozničavo razmišljati šta dalje. Avion iz Beograda za Sarajevo odletio je prije dva sata jer su u zimskom redu letenja za Sarajevo bili rijetki večernji letovi zbog česte magle. Da uzmem *rent-a-car* na aerodromu, izgubit ću glavu jureći prema Sarajevu. Ceste su bile zavezane snijegom. Da sjednem na večernji voz, kako ću izdržati bez telefona? Iznajmit ću avion! To je bila jedina opcija.

Pozvao sam stjuardesu i zamolio je da vidi mogu li iznajmiti aviotaksi na beogradskom aerodromu. Nakon što se konsultovala sa kapetanom, rekla je da mogu. Kad smo sletjeli u Beograd, u avion je ušao pilot aviotaksija i pitao ko ide za Sarajevo. Ustao sam, izašli smo iz aviona i pošli ka njegovoj kancelariji da obavimo formalnosti oko plaćanja. Čim sam ušao u pilotovu kancelariju, telefonirao sam u Sarajevo. Punica je bila vesela, čestitala mi je rođenje kćerke, sve je bilo u redu. Po mojim reakcijama, pilot je vidio da je situacija drugačija. "Druže, čini mi se da se razlog vašeg hitnog putovanja promijenio, ali mi smo iznajmili koridore i sada ne možemo stornirati let."

"Ma kakvi, tek sad hoću da idem!" Mislio sam, ako ostanem u Beogradu, bančit ću pet dana i slaviti sa prijateljima. Napisao sam ček i platio let. Otišao sam do šanka po bocu *Jack Daniel'sa*. Bio sam sa buketom cvijeća u porodilištu četiri sata nakon prvog razgovora sa punicom.

Moj prvi odlazak u New York

Zimske olimpijske igre bile su, a vjerovatno će i ostati, najveći događaj u mom životu. Čak i da se ZOI u Sarajevu ponove, one ne mogu ličiti na one prve. Ni slučajno. Bilo je to fantastično vrijeme, fantastični ljudi koji su činili organizacionu strukturu. Takve ljude Sarajevo i Bosna i Hercegovina danas nemaju.

Meni se, sasvim slučajno, moglo dogoditi da i prije Igara odem raditi u New York. A bilo je to ovako. Jedne nedjelje, bila je 1981. godina, sjedili smo na ručku kod mog brata Envera, Mirza Kulenović i ja. Mirza je bio direktor marketinga Zimskih olimpijskih igara. Velika faca i veliki prijatelj mog brata. Dok se pekla teleća glavuša, zazvonio je telefon. Mirzu je iz Londona zvao Robert Landau, vlasnik agencije za sportski marketing Landau Inc. NY. Enverov telefon mu je dala Mirzina supruga, jer je Landau Mirzu zvao kući. Objasnio je da je upravo doletio iz New Yorka i da odmah aviotaksijem nastavlja za Sarajevo te da želi s Mirzom razgovarati o ekskluzivnom marketinškom ugovoru za SAD. Tražio je sastanak tog istog dana, predveče. Mirza mu je vrlo jednostavno objasnio da je on kod prijatelja na ručku i da će to trajati satima, jer s telećom glavušom nije lako izaći na kraj te da je sastanak moguć samo ako prihvati da ga Mirza sačeka na aerodromu i dovede kod Envera. Bob se složio i nakon nekoliko sati sjedio je zajedno s nama, i uz izvrsno vino, čerečio teleću glavušu. Znajući koliki sam fan marketinga i koliko volim svoj posao, Mirza je Bobu odmah kazao da u razgovor treba uključiti i mogućnost da me primi kod sebe, da radim i da učim jezik i sportski marketing. Naravno, rekao je to više u šali nego zbilji, ali je Landau to odmah prihvatio. I otići ću ja kod njega u New York. Imao je dva sprata u Chryslerovom neboderu na Lexington aveniji. Bio sam nekoliko dana. Ma kako ću ja biti u New Yorku a da se stvari u Sarajevu događaju bez mene? Nema teorije. Zahvalio sam se i vratio kući.

Konferencija nesvrstanih u New Delhiju

Za 15 godina, koliko sam proveo na Radio Sarajevu, radio sam na mnogim programskim projektima, čime sam ostvarivao popriličan prihod od marketinga, što i jeste bio moj posao, iako to što smo zarađivali od marketinga nije nikada bilo posebno značajno u prihodima Radio Sarajeva. Naplata pretplate bila je relativno dobra, za finansiranje velikih programskih projekata postojao je Socijalistički savez radnog naroda, kao osnivač svih medija. Tek u iznimnim situacijama javila bi se potreba da se marketinški program snažnije angažira. Jedna od takvih situacija bila je povodom održavanja Samita nesvrstanih zemalja u New Delhiju. Na nivou Jugoslovenske radiotelevizije (JRT) odlučeno je da Radio Sarajevo bude nosilac *poola* jugoslovenskih radiostanica. To je značilo da smo obavezni osigurati sve, uključujući i budžet za finansiranje *poola*. Dinari nisu bili problem. Problem su bile devize kojih je tada nedostajalo u cijeloj Jugoslaviji. Prije nego što će krenuti u Beograd na sastanak s JRT-om, gdje je trebao potvrditi naše prihvatanje te obaveze, direktor Radija Zijo Dizdarević organizirao je sastanak na koji smo pozvani Aleksandar Mlač, šef međunarodnog odjela, Izudin Isović, finansijski direktor, i ja. Mlač je dobio zadatak da vidi ima li u budžetu za međunarodnu aktivnost kakvih slobodnih deviza da se uzmu za New Delhi. Isović je trebao provjeriti može li se nešto deviza uštinuti iz sredstava koje nam je država dala za izgradnju novog RTV doma, koji je trebao biti završen do Zimskih olimpijskih igara. Meni je, onako usput, kazao da razmislim možemo li šta mi obezbijediti ako ove prve dvije stvari ne budu išle. Nakon sastanka, Zijo je sjeo u auto i krenuo za Beograd. Ja sam otišao u kancelariju i nazvao telefonom Mirka Burića, direktora autoprevoznog poduzeća Vrbas iz Jajca, s kojim sam osim poslovnih, razvio i jake prijateljske odnose. Znao sam da njihovi kamioni svakodnevno špartaju prema Iraku, Iranu i drugim gradilištima naših kompanija u tom dijelu svijeta, da imaju značajne devizne prihode i višak deviza na raspolaganju. Pitao sam Mirka mogu li nam oni dati dolare koji su nam potrebni za pokrivanje Samita nesvrstanih. Rekao je da mogu i da mu to nije nikakav problem. Otišao sam u Centralu vodova i radiovezom nazvao direktora Dizdarevića, koji se tada nalazio blizu Zvornika. Rekao sam mu da je problem riješen.

Svi zimski olimpijski gradovi

Odmah nakon što je Sarajevo u Atini dobilo organizaciju ZOI '84, u Jugoslaviji su se javile sumnje u uspjeh tog projekta. Slovenski delegat u Saveznoj skupštini, Marko Bulc, čak je tražio da parlament primora Sarajevo da odustane od Igara, jer nam neće ostati para ni za hljeb, a kamoli za normalan život. Niko, zapravo, tada nije znao šta znači organizirati Zimske olimpijske igre. Pa ni mi u Sarajevu.

Nakon što je Bulc postavio delegatsko pitanje u Saveznoj skupštini, Branko Mikulić, predsjednik Organizacionog komiteta ZOI '84 i visokopozicionirani partijski funkcioner, doletio je u Sarajevo, sazvao direktore i glavne urednike medijskih kuća i naložio da se krene u promociju Igara i svih blagodati koje će one donijeti Sarajevu, Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji. Tri dana nakon toga bio sam šokiran nekreativnim propagandnim porukama koje su emitirane u našem jutarnjem programu. Bile su to poruke tipa "Zimske olimpijske igre – Sarajevo 1984. dokaz su zrelosti socijalističkog samoupravljanja". Nemam ništa protiv socijalističkog samoupravljanja, ja sam dijete socijalizma i nikada mi u životu nije bilo ljepše nego u tom sistemu, ali poruke su zvučale zaista ogavno. "Ovaj naš narod jeste pomalo udaren, ali nije toliko glup", razmišljao sam. Bilo me sramota da se na Radio Sarajevu čuju takve poruke. Otišao sam kod Ivica Mišića, odgovornog urednika Radio Sarajeva, i kazao kako je kampanja bez veze, kako narod ipak nije toliko glup da bismo ga mogli kupovati tako jeftinom komunikacijom. Složio se sa mnom i pitao šta je alternativa. Kazao sam mu kako smo mi u Atini dobili Igre u konkurenciji sa Sapporom, koji je prije toga već organizirao jedne Zimske olimpijske igre. Innsbruck je, takođe, bio organizator dva puta; prije Sarajeva, Lake Placid je imao druge Igre itd. Rekao sam da u tome ima nešto, jer se ne bi pojedini gradovi po dva puta takmičili da dobiju organizaciju Zimskih igara. Predložio sam Ivici da obiđemo sve gradove koji su prije nas organizirali Zimske igre i da napravimo velike dokumentarne emisije o tome kako su pripremali Igre i šta su im one donijele (ili odnijele). Ivica mi je rekao da razmišljam kao pijani milijarder. Kazao sam da taj projekat za nas neće biti trošak, već da ćemo od sponzora zaraditi novac. Dao mi je zeleno svjetlo. Za dva mjeseca imao sam razrađen projekat i pokrivene sve troškove sponzorskim ugovorima. Tada smo u Jugoslaviji imali velike proizvođače sportske opreme kojima je ZOI '84 bila fantastična šansa za jačanje tržišne pozicije. Elan, Toper, Alpina, Rašica, Yassa i još neka poduzeća zdušno su prihvatili sponzorstvo, računajući na dobru promociju. Rossignol je bio sponzor za Chamoni, Grenoble i St. Moritz, Nikon i Mizuno preuzeli su lokalne troškove u Japanu (Sapporo)... Moja ideja bila je da sve emisije radi jedan novinar radi kontinuiteta

priče, analiza, upoređivanja i izvlačenja najboljih zaključaka za nas. Ali kolegij Radio Sarajeva je imao drugačije planove. Vidjeli su u projektu šansu da nagrade dobre novinare pa su za SAD odredili Suada Hadžiomerovića, za Japan Predraga Smoljana, Italiju i Austriju Zorana Đuričića, Francusku i Švicarsku Savu Trifunovića. Jedino nismo išli u Oslo, već je to uradio dopisnik iz Norveške. Hajde to oko sindikalnog pristupa izboru novinara, ali posljednji zaključak kolegija me šokirao i, naravno, beskrajno obradovao: ja sam određen da idem na sva ta putovanja zbog eventualnih problema s lokalnim sponzorima. Bila je to "kazna za ideju". Kad si zakuhao, ti vadi ako dođe do problema.

Tako smo moj urednik Suad Hadžiomerović i ja u novembru 1982. krenuli na prvo putovanje. Odredište – Lake Placid (SAD), grad koji je imao Igre 1978. i 1980. godine. Oko tog putovanja od velike pomoći nam je bio Sead Dizdarević, koji je u New Yorku tada imao malu agenciju Jet Set Tours koja se bavila prodajom avionskih karata. Sejo se u to doba trudio da Jet Set Tours postane agencija koja će u Sarajevo dovesti sponzore američkog olimpijskog tima i televiziju ABC, koja je ot kupila zvanična TV prava. Uspio je to napraviti i tako je iz Sarajeva krenuo njegov veliki biznis na olimpijskim igrama. Danas je njegova agencija ekskluzivni vlasnik prava za prodaju karata za sve olimpijske igre i to za cijeli svijet. Od Sarajeva je na svim zimskim i ljetnim igrama organizirao putovanja američkog olimpijskog tima. Napravio je fantastičan posao i danas je veliki gazda. Tada, kada sam ga upoznao u New Yorku, prvio je prve ozbiljnije korake.

Elem, Sudo i ja došli smo u New York, otišli u Lake Placid, snimili materijal i imali još dva slobodna dana u New Yorku. Pitao sam Seju može li nas povezati s Pan Americanom, koji je upravo u to vrijeme potpisao ekskluzivni ugovor sa sarajevskim olimpijskim komitetom. Postao je zvanični avioprevoznik za Ameriku, što je izazvalo veliki skandal u Jugoslaviji, s obzirom da je JAT već imao ugovor za cijeli svijet koji je i sklopio ponajviše zbog Amerike. Ali, među političarima je bilo dogovoreno da se ne diže galama, jer je Pan Am dao veliki novac za sponzorstvo. Za američka prava dao je mnogo više nego JAT za svjetska. I ja sam želio da napravimo razgovor u Pan Amu, da predstavimo velikog sponzora, što će podići ugled olimpijade u našoj javnosti...

Sead nam je zakazao sastanak s potpredsjednikom Pan Ama, Joeom Krimskym. Dok smo čekali da nas primi u zakazano vrijeme, sekretarica nam je dala da pročitamo njegov CV. Tako sam saznao da je sedam godina bio direktor Pan Americana u Tokiju. Čovjek nas je lijepo primio i odmah pitao kojim smo povodom u New Yorku. Objasnili smo mu ukratko koncept serije *Svi zimski olimpijski gradovi*, nakon čega je upitao da li smo bili u Sapporou, koji je takođe imao Igre i na čijim je olimpijskim stazama Krimsky skijao dok je bio direktor Pan Ama u Tokiju. Rekao sam da smo mi mala radiostanica, s malim budžetom, i da nisam siguran da ćemo tamo uopće ići. Već sam imao ugovore s Nikonom i Mizunom te s agencijom Kobunsha International, koja je bila zvanična marketing-agencija sarajevske olimpijade u

Japanu, ali sam to tako rekao jer mi je mirisalo na to da će nam Krimsky dati karte. Osjećaj je bio dobar. Odmah je rekao kako možemo sutra, ukoliko želimo, letjeti za Japan, jer Pan Am ima tri leta dnevno iz New Yorka za Tokio. Pošto je Krimsky to rekao gotovo naredbodavno, odmah je kod Suada izazvao negativnu reakciju. Bio je takav, vrlo osjetljiv čovjek. Kazao je kako o tome ne može biti govora jer se vraćamo u četvrtak da bi na vrijeme smontirao emisiju koja je na program već u nedjelju. Objasnio sam Suadu daću sutra nazvati Radio i sve dogovoriti; nije htio ni da čuje: on mora da se vrati i montira emisiju. Krimsky je rekao: "OK, *gentlemen*, mi imamo svakog dana tri leta iz Frankfurta za New York, pa dalje za Tokio. Vratite se, napravite emisiju i krenite za Japan." Pokušao sam zadnji put da ubijedim Suada jer sam znao da je za Japan planiran Predrag Smoljan. Meni je svejedno, odnosno, bolje mi je da se vratim pa letim ponovo iz Frankfurta, ali sam silno želio da Sudo ide u Japan. Nije uspjelo, bio je tvrdoglav. Dao sam Krimskom Smoljanovo i moje ime, pozvao je sekretaricu koja je nakon 15 minuta donijela dvije karte za prvu klasu na relaciji Frankfurt – New York – Tokio – New York – Frankfurt. Na karti je bila upisana i cijena – 7.600 dolara po glavi, jer se radilo o prvoj klasi.

Ali tu iznenađenjima nije bio kraj. Krimsky nas je želio upoznati s našim zemljakom koji je radio u Pan Amu. Za nekoliko minuta, na vratima njegovog kabineta pojavio se Korčulanin Ivan Dezelić, globalni direktor prodaje u Pan Amu. Petnaest godina ranije, Dezelić je radio kao konobar u talijanskom restoranu u prizemlju Pan Amovog nebodera. I kad čovjeka krene, zaista ga krene. Polako, preko nekih ljudi koji su svakog dana ručavali u restoranu, prešao je u Pan Am, penjao se sprat po sprat i eto ga sad na 41. spratu, na poziciji glavnog direktora prodaje za cijeli svijet.

Poslije sastanka s Krimskym, Dezelić me pozvao na večeru. Večera je bila vrlo ugodna, između ostalog i zbog toga što mi je Ivan rekao da kad god poželim da putujem na nekoj od Pan Amovih linija, da se samo javim Miletu Jovanoviću, direktoru u Beogradu, i dobit ću karte. Rekao je kako će sutra o tome obavijestiti Jovanovića. Bio je od riječi. Osim tog leta za Japan, još sam desetak puta letio za Ameriku kao gost Pan Ama, kompanije koja se od svih drugih aviokompanija na svijetu razlikovala po tome što, ako imate pravo da letite kao gost, onda možete letjeti samo prvom klasom. Kad vam daju, daju vam sve. A let Pan Amovom prvom klasom ličio je na film, na bajku, ne znam kako da to objasnim. Jednom sam čak i "svog" čevapdžiju poveo u New York jer je bio veliki prijatelj sa Hasanom Goranom, partnerom Seada Dizdarevića u Jet Set Toursu.

Vratili smo se iz New Yorka za Sarajevo. Nakon deset dana Predrag Smoljan i ja smo letjeli iz Frankfurta za NY, pa dalje za Tokio.

Moram ovdje objasniti šok koji sam doživio kada smo se na povratku iz Tokija vozili na aerodrom.

Kobunsha nam je dala na raspolaganje jedan auto sa vozačem za svo vrijeme boravka u Tokiju. Vozeći se po gradu primijetio sam telefon iza zadnjeg sjedišta.

Pomislio sam kako je to telefon koji vozač koristi za komunikaciju sa garažom. Kada smo krenuli na aerodrom koji je 60 km udaljen od centra Tokija, malo sam razmišljao o tom telefonu. Ako je on zaista za vozača, onda bi on, da bi telefonirao trebao zaustaviti auto, a ja bih morao izaći da on sjedne i razgovara. Nisu Japanci valjda tako nepraktični, pomislio sam. I onda sam ugledao slušalicu ispod volana. To je znači telefon za vozača. Čemu onda služi ovaj iza mene. Pitao sam vozača, a on mi je kazao da je to normalan telefon za sve telefonske razgovore. Tada se iz Japana nije moglo telefonirati direktno, nego preko "prekomorske" centrale. Podigao sam slušalicu, okrenuo broj glavne centrale koji sam zapamtio dok sam telefonirao iz hotela, i zatražio vezu sa Evropom, odnosno Jugoslavijom. Dao sam broj Vedraninog kozmetičkog salona. Nakon dva minuta javila se Vedrana. Kada je čula moj glas pitala me zar nismo već krenuli na aerodrom. Rekao sam joj da jesmo i da se vozimo te da joj se javljam iz auta. Nije vjerovala, mislila je da sam nešto pio. Onda sam joj počeo objašnjavati *bilboarde* pored kojih smo se vozili. Bio je to nevjerovatan osjećaj, moj prvi telefonski razgovor preko telefona koji je bio preteča mobilnih telefona što će se pojaviti gotovo desetak godina kasnije.

Serijal je prošao sjajno: bile su to fantastične emisije koje su nam konačno približile Zimske olimpijske igre. Sve je prošlo bez problema; kad smo sabrali sve troškove, ostalo nam je na računu mnogo novca, a ja sam bio jedini čovjek iz Sarajeva koji je obišao sve gradove koji su prije nas imali privilegiju organizirati Zimske olimpijske igre. Nismo išli u Squaw Valley (SAD), jer je tamo za potrebe Zimskih igara sagrađeno montažno naselje, koje je poslije Igara srušeno.

Adidas na Zimskim olimpijskim igrama u Sarajevu

Negdje u proljeće 1983. godine, u posjetu Organizacionom komitetu ZOI '84 došao je Klaus Müller, direktor marketinga *Adidas*a za cijeli svijet. Motivirani velikim, do tada najvećim ugovorom s *Coca-Colom* i još nekim sponzorima, ljudi u marketingu ZOI '84 očekivali su milionsko sponzorstvo i od *Adidas*a. Tipovali su na leadersku poziciju *Adidas*a u svjetskom sportu. Međutim, *Adidas* je znao kako se radi posao na Zimskim igrama. Pošto je ponudio "samo" pola miliona maraka, što je bilo mnogo, mnogo manje nego je sarajevska marketinška ekipa očekivala, tako je direktor marketinga izjurio sa sastanka prilično nezadovoljan. Kako sam upravo tada prolazio hodnikom, zaustavio me i pitao mogu li ja ovog siromaha iz *Adidas*a odvesti na ručak. "Naravno", odgovorio sam. Odveo sam Müllera u restoran *Randevu*, tada ubjedljivo najekskluzivniji restoran u Sarajevu. Odmah je rezervirao dva termina za večere u vrijeme olimpijade. Ručak je prošao sjajno; više sam slušao nego govorio (moj loš engleski). To večer smo se ponovo našli u *Randevuu* na večeri, na kojoj nam se pridružila i moja supruga Vedrana, koja je tog dana sa *Zlatorogom* (Maribor, Slovenija), olimpijskim sponzorom, potpisala ugovor o realizaciji projekta *Zvanične kozmetičke službe ZOI '84* u okviru kojeg je trebala otvoriti kozmetički salon u Olimpijskom selu. Poslije večere, Müller nas je pozvao da budemo njegovi gosti u Herzogenaurachu, sjedištu *Adidas*a, što smo, naravno, prihvatili.

Nakon desetak dana stigle su dvije avionske karte za München gdje nas je na aerodromu sačekao Adidasov vozač. Otišli smo u Herzogenaurach, malo mjesto stotinjak kilometara udaljeno od Münchena, u kojem su se nalazile centrale dvije najveće svjetske kompanije u sportu – *Adidas*a i *Pume*. Dva najljuća konkurenta. Prvo su dva brata Dassler osnovali *Adidas*; kad su se posvađali, Armin se odvojio i osnovao *Pumu*.

Kada smo stigli u sobu u *Adidas Sport Hotelu*, našli smo poruku od Müllera: "Ja sam u Stockholmu na finalu Kupa UEFA (danas Liga prvaka; op. a.). Odmah poslije utakmice dolazim našim avionom u Herzogenaurach i oko 22:00 sata ćemo zajedno večerati."

Vedrana i ja smo u *Adidasu* proveli dva nezaboravna dana. Obišao sam Adidasov muzej i još neke zanimljivosti. Naravno, obukli su nas od glave do pete i to nekoliko puta.

Müller je prije olimpijade dolazio u Sarajevo još tri puta i svo vrijeme, izvan sastanaka u Organizacionom komitetu, provodili smo zajedno.

U novembru 1983. poslao mi je telex-poruku u kojoj mi je predložio da pripre-
mim projekat marketinga *Adidas* u vrijeme Olimpijskih igara i za taj posao mi je
ponudio primamljiv honorar.

Odmah sam se bacio na posao. Za sedam dana sam napisao projekat i dao da
se prevede na engleski. Bio sam spreman za prezentaciju u *Adidasu*, maštajući
kako ću njihovom marketingu prodati pamet o tome šta oni trebaju raditi na Zim-
skim igrama u Sarajevu. Kako sam samo bio naivan.

Moj kolega Rade Trbojević, novinar sportske redakcije, i ja putovali smo u Pariz
odakle smo iz Hiltona prenosili izvlačenje parova za Evropsko prvenstvo u fud-
balu. Išli smo kolima i u povratku smo svratili u Adidas da im ja predstavim svoje
genijalne ideje.

Moj je projekat bio baziran na pet ideja. Kada sam na sastanku u Herzogenu-
rachu predstavio prvu, Müller je hladno kazao kako ih to ne zanima. Druga, treća,
četvrta, sve su redom odbijene. Počeo sam se osjećati neugodno i pored toga što
sam bio siguran kako je peta ideja pobjedonosna i da će sigurno proći. U to doba
u Sarajevu je izlazio prvi jugoslovenski tabloid *AS*, koji je, s 300.000 primjeraka,
bio najtiražniji list u Jugoslaviji. Dogovorio sam se sa Džavidom Husićem, glavnim
urednikom (sjećate ga se sa Tjentišta iz priče o Richardu Burtonu), da svakog dana
za vrijeme olimpijade *AS* izlazi u specijalnom izdanju na engleskom jeziku te da
će se zvati *AS ADIDAS* (*uz naslov su išla i tri lista, logo Adidas*). Čak smo i odštam-
pali jednu naslovnu stranu da bih Mülleru pokazao kako će to izgledati. Nisam vo-
dio računa o tome da je naslovnu stranu *AS-a* uvijek krasila jedna seksi fotografija
atraktivne prsate djevojke. Na probnoj naslovnici bila je starleta s ogromnim gru-
dima (naravno, bez grudnjaka). Nisam imao na umu samo jednu činjenicu – da je u
vrhu *Adidas*a majka Horsta Dasslera, Käthe Dassler, koja ima blizu 70 godina. Kada
sam sve objasnio Mülleru i trijumfalno mu pokazao uzorak naslovne strane, samo
je zgužvao i kazao: "Gospodine Dupanoviću, kada bi gospođa Käthe Dassler vidje-
la naš logo pored ovih grudi, svi bismo trenutno dobili otkaz." Tada je otkrio karte.
Rekao mi je da oni vrlo dobro znaju kako se radi marketing na Zimskim olimpij-
skim igrama. Objasnio je kako na velikim takmičenjima sve dobro funkcioniše dok
takmičenje ne krene te da se tad, u pravilu, počinje urušavati sistem organizacije
i nastaju problemi, a oni ih u Sarajevu ne bi željeli imati. "Gospodine Dupanoviću,
u vrijeme mojih boravaka u Sarajevu vidio sam da dobro komunicirate unutar Or-
ganizacionog komiteta. Da li biste bili ljubazni da nam budete od pomoći ukoliko
budemo imali nekih problema?" Odgovorio sam potvrdno i shvatio da je honorar,
koji sam u kešu dobio prije sastanka, zbog toga.

Adidas je u Sarajevu imao dva "problema" za koja su me zamolili da im pomo-
gnem. Prvi je bio da su u Press centru željeli postaviti pano kojim obavještavaju
predstavnike sedme sile o nagradnoj igri u kojoj nagrađuju one novinare koji po-
gode koliko će koja zemlja osvojiti medalja. To sam riješio odmah jer je šef pressa
bio Boban Vojinović, moj kolega sa radija. Drugo, zamolili su me da na večeru u nji-

hov *hospitality* centar, koji je bio smješten u zgradi Likovne akademije, pozovem kamermane koji na Igmanu rade prenose takmičenja u nordijskim disciplinama. I to sam riješio. TV ekipa s Igmana, koja je brojala 57 ljudi, lijepo se provela i svi su mi bili zahvalni zbog toga, ali i zbog torbi punih opreme koje su ih čekale kod izlaza. Kada sam narednih dana gledao prenose s Igmana, kamera je najčešće na startu polazila od cipela i Adidasova tri lista pa prema gore. Mnogo godina kasnije prvi put ću se sresti s pojmom gerila marketinga. Nije li ovo bilo to?

Operacija *Adidas* bila je do kraja uspješna.

Sarajevo je olimpijsku zastavu predalo Calgaryju, sljedećem domaćinu čija je brojna delegacija prisustvovala sarajevskoj olimpijadi i učila kako se organiziraju Igre, pošto su to bile najbolje Zimske igre u historiji. Zahvaljujući se Sarajevu na podršci, Calgary je odlučio u vrijeme svojih Igara organizirati veliku izložbu Sarajeva. Izvršni odbor grada mene je zadužio da radim na tom projektu te sam tim povodom bio sedam dana u Calgaryju kako bih našao prostor i dogovorio s gradonačelnikom i domaćinima detalje izložbe. Nekoliko mjeseci prije Igara, nazvala me Heidi Graf iz Adidas, zamjenica Klause Müllera, ponudivši mi da se priključim *Adidasovom timu* u Calgaryju pošto je saznala da radim na organizaciji izložbe. Prihvatio sam, ali do realizacije tog dogovora nije došlo. Mjesec dana prije Igara Calgary '88, Vedrana je rodila našeg sina Filipa (5. januar 1988). Kako je porođaj obavljen carskim rezom, nastali su manji postoperativni problemi. Odlučio sam da odustanem od odlaska u Kanadu. Bojao sam se da se nešto ne iskomplikira i da joj budem potreban, a Kanada i nije baš tu odmah iza ugla. Obavijestio sam Heidi da odustajem i objasnio joj zašto sam tako odlučio. Tri dana nakon toga, DHL-ov kurir donio mi je *Adidasov* paket – tene i trenerku broj 0 za Filipa.

Neke se stvari dogode samo jednom u životu

Uz sva zadovoljstva i blagodeti koje su mi donijele Zimske olimpijske igre – Sarajevo '84, ipak je najveće to da sam se upoznao i zbližio s Arturom Takačem, koji je bio direktor Igara i desna ruka Anti Sučiću, predsjedniku Izvršnog komiteta, i Branku Mikuliću, prvom čovjeku Organizacionog komiteta.

Artur je gotovo čitav svoj život posvetio olimpijskom pokretu i njegovim najvećim vrijednostima. Predvodio je jugoslovensku olimpijsku delegaciju na Olimpijskim igrama u Londonu 1948. godine. Tehnički direktor Međunarodnog olimpijskog komiteta (MOK) postao je 1964. godine. Tito ga je poslao u Meksiko da, kao član organizacionog komiteta, pomogne tamošnjim organizatorima u pripremi Ljetnih olimpijskih igara 1968. Kao jedan od sudija koji su ručno mjerili rezultat, odigrao je važnu ulogu u priznavanju skoka u dalj Boba Beamona (8,90 metara) za svjetski rekord.

Od Meksika se uvijek nalazio u vrhu svih Olimpijskih igara. Poslije Sarajeva je postao prvi savjetnik predsjednika Međunarodnog olimpijskog komiteta, Juana Antonija Samarancha. Imao je ogromno iskustvo neprocjenjive vrijednosti, bio je izuzetno mudar čovjek nevjerovatne energije.

U jesen 1983. godine trebao sam ići u Lozanu da napravim emisiju o Olimpijskom muzeju i odatle donesem priče o Zimskim igrama. Neko mi je skrenuo pažnju da u Lozani živi Arturov sin Goran Takač, da ima marketinšku agenciju *IMS/STUDIO 6* koja surađuje s MOK-om i da bi mi mogao pomoći oko pripreme emisije. Nazvao sam Artura da ga zamolim za Goranov broj telefona. Rekao mi je da dođem kod njega u Organizacioni komitet i objasnim šta od Gorana očekujem pa će mi onda, eventualno, dati kontakt. "Dođite sutra u 9:00 sati. Budite tačni jer u 9:15 imam sljedeći sastanak", bio je kratak i jasan. Došao sam deset minuta ranije s napamet naučenim rečenicama koje ću izgovoriti. Nisam ni pretpostavljao da je preda mnom jedan od najzanimljivijih i najimpresivnijih dana u životu. I danas mi se čini da je to bila sudbina. U godinama koje su slijedile mnoge su se stvari u mom životu promijenile zahvaljujući tom danu.

Artur me primio tačno na vrijeme. S vrata sam počeo da mu objašnjavam šta mi treba, vodeći računa o vremenu koje imam na raspolaganju. Saslušao me, rekao da će mi dati broj i tada je krenuo razgovor koji je bez prekida trajao do dugo u noć. Otkazivao je sastanak za sastankom, poručio nam doručak u kancelariju. Kada je došlo vrijeme ručku, prešli smo u restoran *Majestic*. Na večeri nam se pri-

družila Vedrana; rastali smo se poslije ponoći. Sve to vrijeme ja sam govorio možda ukupno sat vremena. Slušao sam. Bilo je fantastično slušati Artura. Zanimljive priče, jedinstven glas i način na koji je govorio. Nezaboravno.

Tek predveče shvatio sam zašto se sve tako dogodilo tog dana. Noć ranije Artur je dobio prijedlog scenarija svečanog otvaranja Zimskih olimpijskih igara – Sarajevo '84, koji je napisao jedan sarajevski književnik-političar. Čovjeka više nema, pa zato neću da mu pominjem ime. Ceremonije otvaranja i zatvaranja Igara su, po Arturu, dvije iznimno važne stvari koje realizira organizator. Sama takmičenja nadgledaju tehničke delegacije MOK-a, ali otvaranje i zatvaranje Igara predstavljaju obraz grada domaćina. "Čitam ja tako sinoć scenario", kaže Artur, "i dođem do vrhunca ceremonije, gdje piše da na stadion ulazi čajo (voditelj svatovskog protokola) na bijelom konju, jaše do svečane lože, vadi iz torbice crvenu jabuku i predaje je predsjedniku MOK-a, Juanu Antoniju Samaranchu. Molim vas, Ekreme, šta predsjednik MOK-a radi s tom jabukom? Jede je pred milijardu televizijskih gledalaca, baca je u gledalište, stavlja je u džep? Šta radi s tom jabukom? To nikako ne može, taj scenario ne valja, moramo pisati novi, a vremena je malo." Tad sam shvatio u čemu je stvar. Ja sam samo bio medij kroz koji je Artur morao tog dana proturiti svu svoju muku. I bio sam sretan da sam to bio baš ja.

S Arturom Takačem kasnije ću se redovno susretati u raznim prilikama. Najčešće smo se družili u Splitu, u godinama prije Evropskog prvenstva u atletici – Split 1990. (A'90). Artur je bio član Izvršnog komiteta A '90 (bio je dugogodišnji potpredsjednik Svjetske atletske federacije). Ja sam bio direktor marketinga A '90. Kako sam prisustvovao svim sastancima Izvršnog komiteta A '90 da bih izvještavao o marketingu, tako sam se često u Splitu viđao s Arturom. Poslije sastanka redovno bi bio organiziran ručak za članove Izvršnog komiteta, ali Artur i ja bismo ga uvijek izbjegli kako bismo otišli do Brela da on obiđe prelijepu kuću koju tamo ima. To je za mene bila premija. Tih nekoliko sati slušao bih i učio. Bio je hodajuća enciklopedija. Genijalan čovjek.

Artur Takač nesretno je skončao život na Kopaoniku u zimu 2004. godine. Iako je imao 86 godina, otišao je na planinu da trenira za učešće na Olimpijskim igrama veterana. Niko ne zna šta se dogodilo. Njegovo tijelo pronađeno je 17 mjeseci kasnije. Sahranjen je 4. jula 2005. godine u Aleji zaslužnih građana u Beogradu.

U znak sjećanja i neizmjernog poštovanja prema Arturu, ispričat ću ovdje dvije od stotina priča koje sam od njega čuo.

Godine 1945. Jugoslovenska narodna armija odlučila je osnovati sportsko društvo. Osnivačka skupština održana je u Domu Armije u Beogradu. Skupštinom je predsjedavao general Franjo Tuđman, koji je tada u oficirskim krugovima bio neporikosnoveni autoritet, mada će kasnije, kada je postao hrvatski predsjednik, pokušati da minimalizira tu činjenicu. Elem, kada je na red došlo davanje imena novom sportskom društvu, Tuđman je predložio da se zove *Jugoslovensko sportsko društvo Partizan*. Kako tada niko nije smio protivrečiti Tuđmanu, u dvorani

je vladala tišina. Šutnja je uvijek bila znak odobravanja. Jedino se za riječ javio Artur Takač. "Generale Tuđman, znači li to da Crvena zvezda nije jugoslovensko društvo?" Opet muk. Pošto se niko više nije javljao za riječ, Tuđmanov prijedlog prihvaćen je aklamacijom. U pauzi skupštine, Tuđman je prišao Arturu i rekao mu: "Takač, ja sam uvijek govorio da ti na ramenima umjesto glave носиš fudbalsku loptu."

Drugi događaj desio se u jesen 1948. godine. Jedne kišne noći u kasne sate neko je pozvonio na vrata Arturovog stana. Kada ih je otvorio, ugledao je dva oficira Ozne (Državna bezbjednost) u kožnim mantilima. "Druže Arture, morate poći sa nama", bili su kratki. Sjedajući u džip, pomislio je na najgore. Bilo je to vrijeme Informbiroa. Ljudi su uglavnom tako odvođeni na Goli otok. Ali, Artur nije odveden tamo, već na Dedinje, gdje ga je čekalo uže partijsko rukovodstvo. "Arture, Staljin nam je okrenuo leđa, a sa Zapadom nemamo nikakve kontakte. Dobit ćeš novac i avion. Putuj i kako znaš poveži nas sa Zapadom na sportskom planu. Staljin ne smije znati da smo sami." Tako je dobio zadatak koji je, kao i sve druge u životu, obavio vrlo uspješno. Između ostalog, s tog putovanja je iz francuskog Rossignola donio prvih nekoliko pari skija za jugoslovensku smučarsku reprezentaciju.

Što se tiče Gorana Takača, koji je bio povod za moj prvi susret s Arturom, njega će biti dosta u knjizi koju pišem. S Goranom sam se sprijateljiio već nakon prvog susreta; 1990. smo osnovali agenciju IMS/STUDIO 6 Jugoslavija, čiji sam direktor bio do raspada Jugoslavije. Vrlo intenzivno družimo se i danas.

Prva fotografija 360° na svijetu

Zimske olimpijske igre – Sarajevo 1984. obilovale su uzbuđenjima. Bile su to nezaboravne dvije sedmice. Nisam otišao ni na jedno takmičenje, iako sam imao prvo-klasnu akreditaciju. Nisam imao vremena. Na televiziji sam gledao samo otvaranje i drugu vožnju Jureta Franka, jer sam na ulici čuo da može osvojiti medalju. S obzirom da smo u svom stanu ugostili Jürgena Lenza, direktora ISL-a, najveće svjetske agencije za sportski marketing (koja je za klijente imala FIFA-u i Međunarodni olimpijski komitet) i direktora marketinga Olimpijskih igara u Seulu 1988., koji se, kao i većina Južnokorejaca, prezivao Kim, Vedrana i ja smo prešli kod mojih roditelja. Na spavanje bismo obično dolazili u tri ili četiri sata ujutro i već u osam izljetali van. Umora nije bilo, vrijeme je brzo prolazilo, dok se okreneš – prođe dan.

Vedrana je u Olimpijskom selu vodila zvanični kozmetički salon Olimpijskih igara. Da bi to mogla raditi, morala je iz svog salona prebaciti kompletnu opremu tako da je njen salon, koji se nalazi prekoputa Radio-televizije, ostao prazan. Idealna lokacija za Gorana Takača i njegov IMS/STUDIO 6.

Goran je, u vrijeme ceremonije svečanog otvaranja Zimskih olimpijskih igara, snimio prvu fotografiju od 360° na svijetu. Daljinskom komandom uključen je aparat koji je napravio krug oko svoje ose i na slajdu zabilježio sve što je "vidio". Nije bilo jednostavno jer je Goran, zajedno sa svojim asistentom Kostom, ocijenio da je idealno mjesto za aparat usred svečane lože. Trebalo je isključiti određen broj sjedišta da bi fotografija uopće bila snimljena. Reducirati svečanu ložu dan prije otvaranja, kada su već podijeljene sve VIP pozivnice, bio je pravi podvig. Kada me Goran pitao mogu li mu obezbijediti nekog dizajnera koji bi dizajnirao poster s ovom fotografijom, bez razmišljanja sam predložio najboljeg – Dragana S. Stefanovića, koji je napravio fantastičan plakat. Nepunih 48 sati nakon otvaranja igara, plakat je bio u knjižarama. Turisti su bili oduševljeni, jer su imali šta slati diljem svijeta. Dragan je godinu dana nakon olimpijade i mog višemjesečnog ubjeđivanja prihvatio da ode u Lozanu kod Gorana i bude art direktor Studija 6. Uradio je nekoliko velikih projekata, uglavnom kandidature gradova za Olimpijske igre i osamostalio se. Još uvijek je u Lozani, ima svoj studio Oh No, Oh Yes i privatnu izložbenu galeriju. Vrlo često smo u kontaktu.

Poster 360° sa otvaranja ZOI '84 ima još samo Tomislav Grizelj, vlasnik saraevske kompanije "Grizelj". Stoji uokviren na zidu njegove kancelarije, jer ga podsjeća na olimpijski plamen koji zauzima centralno mjesto na posteru. Tomislav je sa svojim timom projektovao olimpijski plamen i proizveo kompletnu instalaciju.

Prva zvanična knjiga MOK-a o jednim olimpijskim igrama

Goran je prvi put u Sarajevu uradio zvaničnu knjigu MOK-a o jednim olimpijskim igrama. Poslije Sarajeva izdao je još osam zvaničnih knjiga Olimpijskih igara. U tim knjigama, koje su predstavljale podvig novinarstva, fotografije i izdavaštva, slavljene su najsvjetliji trenuci sporta, olimpijskog pokreta i igara.

Goranova je ideja, zapravo, bila da prvu knjigu uradi na Olimpijskim igrama u Los Angelesu, koje su održane pola godine nakon sarajevske olimpijade (tada su ljetne i zimske igre održavane iste godine, dok MOK kasnije nije odlučio da ih razdvoji, jer su dvije olimpijade u jednoj godini bile veliki napor i teret za MOK, televiziju i sponzore). Kada je Goran otišao kod predsjednika MOK-a, Juana Antonija Samarancha, da mu prezentira ideju zvanične knjige, Samaranch ga je upitao:

“Možete li je napraviti za Sarajevo?”

“Ali, gospodine predsjedniče... Možemo!”

Sarajevske zimske igre bile su prve na kojima se Samaranch pojavio u ulozi predsjednika MOK-a; s njima je započela Samaranchova epoha, vjerovatno najuspješniji period razvoja olimpijskog pokreta. Zahvaljujući i Samaranchu, koji je veoma motivirajuće djelovao na Organizacioni komitet, bile su to do tada najbolje organizirane Zimske olimpijske igre u istoriji.

Za mene je bilo neponovljivo iskustvo sarađivati u realizaciji knjige MOK-a.

Goran je u Sarajevo stigao s gotovom maketom knjige. Prema rasporedu i satnici takmičenja, još u Lozani je napravio raspored strana. Sve je trebalo samo da se dogodi, da bude fotografisano i stavljeno na unaprijed određeno mjesto. Naravno, trebalo je napisati i tekstove. Goran je angažirao grupu fotografa i dvanaest novinara za dvanaest disciplina i obezbijedio im akreditacije. Sve što je tokom dana i večeri fotografirano, išlo je odmah na razvijanje u laboratoriju koju je Kodak instalirao u Sarajevu za potrebe press-centra. Nakon toga, u toku noći, trebalo je između više od hiljadu slajdova izabrati one najbolje i identificirati takmičare čije ime ponekad ne znate ni izgovoriti, a kamoli napisati na sedam jezika, koliko je bilo izdanja, uz specijalno poglavlje na šesnaest strana za svaku zemlju izdavača i s posebnim naslovnim stranama. Trebalo je prevesti tekstove koji su prekućavani na pisaćim mašinama uz mogućnost bezbroj grešaka pri kucanju, a nije smjelo biti nijedne. Specijalni kuriri svakog su jutra u 7:00 jurili kolima za Milano gdje su rađeni filmovi koji su odmah odlazili u štampariju, u kojoj se svakog dana štampao

tabak po tabak. Izazov je bio da knjiga bude odštampana u sedam odvojenih izdanja, na sedam jezika, 48 sati nakon ceremonije svečanog zatvaranja Igara.

I uspjelo je!

Za ovih gotovo trideset i tri godine od sarajevskih Igara mnogo toga sam naučio o štampi i štamparijama i mogu sa sigurnošću tvrditi da je napraviti zvaničnu knjigu Olimpijskih igara i danas vjerovatno jedan od najvećih izazova, a možete misliti koliki je to izazov bio u to doba. Danas se sve radi digitalnim kamerama, snimci se sa borilišta odmah *mailom* šalju u redakciju, nakon preloma se pripremljeni tabaci stavljaju na server odakle ih štamparija, bilo gdje u svijetu, skida za nekoliko minuta i šalje direktno u štampu. Nema nervoze, nema brige zbog kurira koji moraju ludovati na cestama da bi na vrijeme stigli u štampariju Milano, udaljen preko hiljadu kilometara od Sarajeva, a nemaš mobitel da provjeriš dokle su stigli i da li su uopće u komadu. I pored svih današnjih tehnologija i interneta, knjiga opet ne može izaći brže nego što je iz štampe izašla sarajevska. Apsurdno, ali je tako. Danas je pravilo da nisu toliko važne tehnologije koliko *content*, sadržaj, a sadržaj su Olimpijske igre, koje traju koliko su trajale i prije 33 godine.

Kad sam već pomenuo tehnologiju, želim napisati samo nekoliko rečenica o mom najvećem tehnološkom iskoraku u životu prije pojave računara, interneta i društvenih mreža.

Goran je u Sarajevo donio opremu među kojom je bila i jedna nova crvena IBM-ova električna pisača mašina, s okruglom glavom na kojoj su bila smještena slova. Imala je automatski korektor za popravljavanje grešaka. Svaki dan buljio sam u nju kao da je zgodna ženska. Sanjao sam da i ja jednog dana imam takvu mašinu. Nisam ništa u marketingu znao prodati na prepad, na priču u kafani. Za svaki projekat pisao sam ponudu. Tada je bilo u modi štampanje na geštetneru – otkuca se matrica i materijal se umnoži u koliko god hoćeš primjeraka, kao danas na kopir aparatu. Sve moje kolege slale su takve ponude; ja sam ih mrzio. Kod mene je svaka morala biti original i kucana na najboljem papiru. Kucaš nekad i pola sata jednu stranu, pogriješiš slovo u zadnjem redu, izvadiš papir, baciš ga i sve ponovo. Nisam znao diktirati daktilografkinji, već sam sve kucao sâm.

Olimpijske igre u Sarajevu su završene; Goran je pakovao stvari za Lozanu i kada su njegovi saradnici počeli pakovati IBM-ovu mašinu, u koju sam se već bio zaljubio, Goran je rekao: "Nemojte to pakovati, mašinu ostavljam Ekremu na poklon!"

Nisam mogao da vjerujem. I sad dok ovo pišem, trideset i kusur godina kasnije, obuze me neka drhat. Bio je to najljepši poklon u životu. Goran je bio i ostao pravi džek. Šest godina kasnije, kada sam kao direktor njegove agencije u Jugoslaviji prvi put došao u Lozanu, poklonio mi je nov novcat crni džip *Nissan Patrol*. Bio je to jedan od prvih džipova u Sarajevu. Bez obzira što je vrijedio najmanje kao 20 IBM-ovih električnih pisaaćih mašina, ni blizu mu se nisam radovao kao kad sam dobio mašinu.

Skijajmo svi

U pripremi za 14. Zimske olimpijske igre – Sarajevo '84 predložio sam programskom kolegiju *Radio Sarajeva* da prenosimo trke *Svjetskog kupa u skijanju* kako bismo slušaocima približili vrhunsko skijanje i takmičare koji će nastupiti na olimpijskim stazama. Ujedno će i naši sportski reporteri sticati neophodnu praksu. Meni je to, takođe, bilo korisno. Išao sam na sve trke *Svjetskog kupa* i na neka druga velika međunarodna takmičenja kako bih se upoznao sa specifičnostima sportskog marketinga u zimskim sportovima. Da bih bio uspješan u svom poslu, morao sam na licu mjesta vidjeti kako to rade veliki sponzori. Tada, naravno, nisam ni pretpostavljao da će Sarajevo, tri godine nakon *Zimskih olimpijskih igara*, organizirati *finale Svjetskog kupa* u skijanju 1987. i da ću ja voditi marketing tog takmičenja. Bez prethodno stečenog znanja i iskustva, to finale bi za mene bila pogubna avantura. Moje tumaranje snijegom zametenim evropskim bespućima da bih stigao do sela koja su organizirala trke *Svjetskog kupa* završeno je u martu 1985. godine, u Bormiju (Italija), na *Svjetskom prvenstvu u alpskom skijanju*. Do tada sam naučio mnogo toga i upoznao priličan broj ljudi koji će mi biti od koristi kasnije. Možda je za mene najveći kapital bilo čvrsto prijateljstvo s Tonetom Vogrincem, direktorom jugoslovenskih alpskih reprezentacija u skijanju i direktorom *YU Ski Poola*, koji je obezbjeđivao sredstva za realizaciju takmičarskog programa. Imali smo vrhunske skijaše u muškim i ženskim disciplinama i to je davalo dosta vjetra u leđa domaćim kompanijama *Elanu*, *Toperu*, *Alpini*, *Rašici*, *Muri* i još nekim da se probijaju na međunarodnom tržištu i postanu prepoznatljivi brendovi. Vogrinc je zaista znao spojiti interese sporta i sponzora, bio je veliki profesionalac.

Godinu dana nakon olimpijade, za *Televiziju Sarajevo* sam uradio seriju od 11 polusatnih emisija *Skijajmo svi*, čiji je cilj bio da podstakne razvoj masovnosti u skijanju. Imali smo olimpijske staze na Bjelašnici, Jahorini i Igmanu i sada je to trebalo koristiti. Bio sam autor serije, uradio sam scenario za svaku emisiju i projekat marketinga. Sadržaj je zatim realizirala ekipa na čelu s rediteljem Perom Filipovićem i Istokom Beležarom, vođom demonstratorske ekipe Smučarskog saveza Jugoslavije. Glavna potpora realizaciji projekta bio je Tone Vogrinc, a u emisijama su učestvovali Bojan Križaj, Jure Franko, Rok Petrovič i ostali vodeći jugoslovenski skijaši koji su gledaocima demonstrirali tehnike dobrog skijanja. Bio je to za mene jedan od najljepših projekata. Beskrajno sam uživao u njegovoj realizaciji. Oko dva mjeseca proveli smo snimajući na austrijskim glečerima u ljeto i jesen 1984. godine. Atmosfera u ekipi bila je fantastična. Ambijent za snimanje, smještaj, hrana, sve je bilo na vrhunskom nivou. Ponašali smo se onako kako smo vidjeli da

to rade velike televizije na Olimpijskim igrama u Sarajevu. Imali smo vrhunske sponzore.

I dan-danas dobro se sjećam mnogih događaja sa snimanja serije *Skijajmo svi*. Bio je to veoma složen projekat za realizaciju. Uraditi 11 polusatnih emisija s tolikom ekipom, na snimanjima koja su se događala u inostranstvu, zaista je veliki poduhvat. Morali smo se dobro informirati o vremenu radi planiranja. Magla, kiša, oluja, sve je to dovodilo do otkazivanja snimanja i uvećavalo troškove. Što se vremena tiče, imali smo mnogo sreće, a kako je sve bilo dobro isplanirano i kako su u svemu učestvovali vrhunski skijaški profesionalci, sve je išlo kao podmazano.

Generalni sponzor serije bio je duhanski brend *Milde Sorte*, kojeg je proizvodila kompanija *Austria Tabak*, drugi austrijski koncern po veličini, odmah iza *Austrijskih željeznica*. Mladen Lenac, direktor *Austria Tabaka* za Jugoslaviju, tražio je da u špici svake emisije, u društvu s najboljim jugoslovenskim i svjetskim smučarima, bude Dinka Delić, tek izabrana Miss Jugoslavije. *Milde Sorte* bio je generalni sponzor Izboru Miss Jugoslavije što ga je organizirao sarajevski tabloid *AS*, a Lenac je u televizijskoj seriji želio povezati ova dva sponzorstva. Prihvatio sam, imajući u vidu količinu novca koju je za to bio spreman platiti. Nekoliko dana nakon što je u sarajevskoj Zetri izabrana za najljepšu Jugoslovenku, Dinka je jedne pro hladne kišovite noći sjela u avion za Ljubljanu, gdje smo je na aerodromu čekali Branislav Lalević Lala, urednik marketing-programa TV Sarajevo, i ja. Odmah s aerodroma Brnik, krenuli smo kolima za Beč. Na putu za Hinterdux, gdje je trebalo biti obavljeno snimanje za špicu, trebali smo svratiti u Beč, u *Austria Tabak*, gdje će Dinki uručiti dijademu, koja nije na vrijeme bila gotova do izbora Miss Jugoslavije. Bila je to prvo Dinkino putovanje u inostranstvo. Bila je sva isprepadana zbog prelaska granice, ali i zato što putuje s dvojicom nepoznatih muškaraca, noć, kiša, loši uvjeti za putovanje. U mene je, koliko-toliko, imala povjerenja pošto je upoznala moju suprugu Vedranu, čiji je kozmetički salon bio zvanična kozmetička služba Izboru Miss Jugoslavije, ali Lala je za nju bio velika zagonetka. Od tog straha nije mogla zaspati. Kad sam u retrovizoru vidio da joj glava pada, ali da se opire snu, rekao sam Lali na šatrovačkom: "Lala, vao ne jesmi vatispa" (Lala, ova ne smije spavati). Na to se on okrenuo prema njoj i dreknuo: "Spavaj!" Iako se derao dok je to govorio, zvučao je nekako očinski, tako da je Dinka mirno spavala na zadnjem sjedištu sve do Beča, u koji smo stigli s prvim jutarnjim zracima sunca. Ali, prije nego je zaspala, htio sam da provjerim dokle seže njena svijest o tome da u ruci narednih godinu dana ima titulu najljepše Jugoslovenke, što je svakako predstavljalo tržišnu vrijednost. Pogledao sam je u retrovizor i mirnim glasom rekao: "Dinka, sad pamet u glavu narednih godinu dana. Moraš na titulu zaraditi najmanje sto hiljada maraka!" Zamalo se nije onesvijestila. Napravila je takav izraz lica kao da je htjela kazati: "Ako ti misliš da je tako, daj mi deset hiljada, a sve ostalo zadrži za sebe."

Sutradan smo otišli na dogovoreni sastanak u *Austria Tabak*, gdje nas je primio predsjednik koncerna. Dinki je dao prekrasnu dijademu. Nakon toga je ušla tajni-

ca koja je donijela koverat u kojem je bilo 70.000 šilinga (10.000 maraka), što je bio neočekivani honorar za Dinkino učešće u špici serije *Skijajmo svi*. U *Austria Tabaku* su smatrali da njeno učešće u ovom televizijskom projektu i snimanje za špicu s lentom Miss Jugoslavije, na kojoj je krupno ispisan logo *Milde Sorte*, nije bila njena obaveza i da to treba dodatno platiti. Predsjednik *Austria Tabaka* je koverat s novcem predao meni. Ja sam ga preko stola kažiprstom gurnuo pred Lalu, a on ga je proslijedio Dinki. Austrijanac je vjerovatno mislio da ćemo mi uzeti barem pola za sebe, jer smo joj ugovorili posao. Nije nam palo na pamet. I dok smo ćaskali i pili kafu, na scenu je stupio Lala s jednim od svojih bisera po kojima je bio čuven. U trenutku je skontao kako da od *Austria Tabaka* za Dinku uzme još. Rekao je našem domaćinu: "Znate, Dinka je završila muzičku akademiju i sjajno svira klavir. Mogli bismo u Hinterduru, u motelu, organizirati jedno veče da Dinka svira klavir za Bojana Križaja, Jureta Franka i ostale članove ekipe. Kamera u jednom trenutku u krupnom planu drži njenu nogu kojom pritišće pedale klavira; bilo bi dobro da tada ima crvene čizme boje *Milde Sorte*, ali, nažalost, nema." "Imat će ih", kazao je predsjednik i dodao: "Vas dvojica ste slobodni naredna tri sata, a mlada dama i ja idemo u šoping." Poručio je tajnici da obavijesti vozača i otišao s Dinkom. Nakon tri sata, vratili su se noseći velike kese iz najboljih modnih butika austrijske prijestolnice. Pune ruke kesa kod predsjednika, Dinke i vozača. "Odveo me u najbolji modni i najbolji sportski butik i rekao da izaberem sve što želim. Kad je mene krenulo... Gledala sam cijene i mislim da u ovim kesama ima odjeće i obuće u vrijednosti oko petnaest hiljada maraka."

Pozdravili smo se s ljubaznim domaćinom i krenuli kolima za Hinterduru, gdje nas je čekao ostatak ekipe. Dok sam ja vozio, Lala se okrenuo Dinki i rekao joj: "Kad ti je Ekrem sinoć pomenuo sto hiljada maraka, umalo se nisi onesvijestila. Danas, prvog dana, računajući dijademu, keš i ovo iz butika, dobila si gotovo pola tih para. Pamet u glavu narednih godinu dana!"

Odlazak sa Radio Sarajeva

Nakon silnih olimpijskih uzbuđenja i velikog izazova kojeg je predstavljala televizijska serija *Skijajmo svi*, život se vratio u kolotečinu; ponovo je nedostajalo posla iako sam se silno trudio da ga izmislim što više.

Dolazio sam na posao u devet sati i završavao sve svoje obaveze, pa i više od toga, do jedanaest. Da ne bih, kao mnogi drugi, tada išao u kafanu, odlazio bih u obdanište po kćerku Asju, koja u to doba nije htjela spavati. Otišli bismo na Stojčevac, igrali se i šetali. Jednog dana sam shvatio kako mi je 35 godina i kako brda mogu pomjerati, a ja usred radnog dana šetam sa kćerkom po Stojčevcu (omiljeno izletišta Sarajlija pokraj Ilidže, imanje s vilom koju je Tito koristio za vrijeme svojih posjeta). Radio je postao pretijesan za mene, osjećao sam se skućenim, teško sam disao, za mene tu više nije bilo izazova. Sjeo sam i napisao otkaz. Tražio sam sporazumni raskid radnog odnosa u roku od 90 dana, kako je bilo propisano zakonom. Kada sam direktorovoj sekretarici predavao otkaz, ni na kraj pameti mi nije bilo da ću ga ispoštovati. Ma gdje ja da odem s Radio Sarajeva nakon 15 prelijepih i kreativno vrlo uzbudljivih i uspješnih godina?! Imao sam sve: sjajan brak, supruga Vedrana je imala kozmetički salon koji je uspješno radio, ja sam imao honorare koje sam zarađivao radeći izvan radnog vremena marketinške projekte za mnoga poduzeća (nisam ja njima nudio posao, već su oni tražili mene). Nije mi falilo ništa, osim više posla na radiju od devet do četiri. Nisam se htio dosađivati.

Kada sam devedesetog dana ipak krenuo po radničku knjižicu, bio sam pod stresom. Nisam bio u stanju čak ni auto da upalim, već sam pozvao Vedranu da me odveze do Radija. Otišao sam kod sekretarice. Nasmijala se i rekla kako je direktor poručio da se uozbiljim i vratim na posao. Pitao sam gdje je direktor (Zija Dizdarević); kazala mi je da je ispred RTV doma i da čeka auto jer kreće u Prištinu na sastanak JRT-a. Izletio sam van i u zadnjem trenutku zaustavio auto. Zamolio sam direktora da razgovaramo. Tražio sam da prihvati moj otkaz. Rekao mi je kako mi to nije pametna i mudra odluka te kako je on svjestan da moj rad vrijedi više od plate koju primam, ali da mi, zbog sistema uravnilovke, ne može dati veću platu. Ja sam odgovorio da me plata ne zanima, da ću ostati raditi i za manju ako mi obezbijedi više posla. Pokušavao sam ga uvjeriti kako me novac ne zanima jer ga imam dovoljno, ali da ne želim u 35. godini veći dio prijedodnevna provoditi u šetnji sa kćerkom, već da ću to raditi u penziji kada budem imao unučad. On je ponavljao jedno te isto, ja sam, takođe, ponavljao jedno te isto. I tako smo stajali pored auta i nadmudrivali se dok ja konačno nisam odlučio da definitivno odem. Nisam znao gdje, ali sam znao da s Radio Sarajeva moram otići. I otišao sam.

Bilo je to 1. oktobra 1985., tačno na dan kad sam kročio u zgradu Radio Sarajeva petnaest godina ranije.

Da sam dobro radio, rješavao probleme i bio od koristi, priznat će mi raja s Radija pet godina kasnije.

Nakon "demokratskih" izbora došla je nova vlast; direktora više nije postavljao Socijalistički savez uz obaveznu konsultaciju sa Savezom komunista, već nove vlasti putem konkursa. Kada je bio raspisan prvi konkurs, nekolicina vrlo uglednih novinara su došli kod Vedrane u salon (nalazio se prekoputa RTV doma) da se raspitaju gdje sam. Bio sam u Zagrebu, na pripremama fudbalske reprezentacije za Svjetsko prvenstvo u Italiji 1990. Kazali su da žele da konkuriram za direktora Radio Sarajeva. Još su dodali: "Dok je Ekrem bio kod nas, pušili smo *Marlboro*; sada jedva imamo za *Drinu*." Nisam se prijavio na konkurs, bio sam u sasvim drugom filmu.

Osam godina kasnije, međunarodna zajednica vodila je projekat osamostaljenja javnog radiotelevizijskog servisa od politike. Tražili su novog direktora. Anđali su Slovenca Tomaža Peroviča, direktora POP TV-a, kao konsultanta. Pozvao me na sastanak i predložio mi da se kandidiram. Pitao sam ga odakle mu ta ideja kada se i ne poznajemo. Kazao je da je više ljudi, čije mišljenje cijeni, predložilo mene. Bio je to veliki izazov. Podnio sam kandidaturu. Nakon nekoliko dana sam se predomislio i sutradan sa Vedranom i djecom otišao dvije sedmice na odmor u Tursku. Znao sam kojeg će dana biti obavljeno imenovanje. Predveče, dok smo večerali na hotelskoj terasi, zazvonio je mobitel. Na liniji je bio Tomaž Perovič: "Ako si to želio – uspio si. Odbor za imenovanje zaključio je da si nezainteresiran, jer da ozbiljno misliš, ne bi bio na odmoru, nego ovdje s nama na sastanku. Odgodili smo imenovanje direktora za sutra." Bio sam sretan, zaista nisam želio raditi taj posao, imao sam druge planove u životu. Perovič je ponovo nazvao sutra uveče i rekao mi da je za direktora izabran Mirsad Purivatra, danas direktor Sarajevo Film Festivala. Nazvao sam odmah Purivatrinu suprugu Izetu i čestitao joj. Nazvao sam je prije nego što joj se Miro javio jer me Tomaž Perovič zvao onog trenutka kad je sastanak bio završen i dok su svi još bili na okupu.

Nema problema

Godine 1985., u Bosni i Hercegovini pripreman je prvi zakon o maloj privredi (privatnim poduzećima) i ja sam u tom zakonu vidio šansu da osnujem svoju privatnu agenciju. Otišao sam u Ljubljanu i Jerneju Repovšu, direktoru agencije *Studio Marketing Delo*, objasnio šta želim, zamolivši ga da mi uradi *feasibility* studiju, predloži naziv agencije i napravi vizuelni identitet. Za mjesec dana dobio sam kompletan projekat. Agencija se trebala zvati NEMA PROBLEMA. To je bila asocijacija na sve odgovore koje su Sarajlije davale strancima za vrijeme XIV Zimskih olimpijskih igara – Sarajevo 1984. Što god bi stranac upitao bilo kojeg prolaznika na ulici, odgovor je uvijek bio samo jedan: *No problem!* Čak su za vrijeme igara stranci štampali majice na kojima je pisalo *NO PROBLEM* i dijelili ih po gradu. Osim te asocijacije, Jernejov prijedlog za naziv agencije asociirao je na osnovni posao kojeg agencija radi – rješava probleme svojih klijenata. Njihov dizajner Zdravko Papič napravio je sjajan vizuelni identitet – tri lika u smokinzima i s leptir-mašnama kako zagrljeni plešu. Smatrao sam da već imam agenciju te da je sve ostalo čista formalnost. Pokazat će se da nije i da sam, kao mnogo puta do tada, a i poslije toga, bio poveden idejom i srcem, a ne razumom.

S projektom u rukama otišao sam kod Zlatana Karavdića (evo sad sam, dok pišem, ustao u znak poštovanja prema ovom čovjeku), predsjednika Skupštine Bosne i Hercegovine, koji je bio autor prvog zakona o privatnom poduzetništvu i u kojeg sam polagao sve svoje nade. Bili smo dobri prijatelji i nije mi bio problem dobiti termin za sastanak. Nakon prezentacije ideje i dokumenata koje sam imao kod sebe, Zlatan me upitao: "Koliko vidim iz svega ovoga, ti imaš namjeru prodavati samo pamet, odnosno, ideje?" "Tako je", odgovorio sam. "To neće moći", rekao je Zlatan. "Zakon predviđa da u cjelokupnom procesu mora biti i rada oplemenjenog ljudskom rukom. Možeš prodavati ideje, ali drži negdje iza vrata neko polovno sito za sito-štampanje, pa kada ti dođe inspekcija, ti kaži kako vi ponekad štampate na situ." Bio sam beskrajno zahvalan Zlatanu na spremnosti da mi pomogne, ali sam ipak odlučio da se ne švercujem, nego da sačekam bolja vremena.

Agencija OSSA

Novinska kuća *Oslobođenje* tada je u svom sastavu imala marketing-agenciju OSSA (*OSlobođenje SARajevo*) koja je bila tržišni lider u Bosni i Hercegovini. Otišao sam kod direktora, kojeg sam dobro poznao, i za pet minuta smo se dogovorili da dođem na poziciju šefa tima za sportski i turistički marketing. Sponzorstvo me snažno privlačilo i želio sam se ostvariti na tom području. Pošto mi, kao vođi projekata, posao nije bio samo da donosim već i da trošim novac, strmoglavio sam se već na prvom projektu. Samo zahvaljujući činjenici da je direktor Jusuf Arnautović, koji je vjerovao u mene, sakrio u svoju ladicu finansijski izvještaj mog prvog projekta, nisam naglavačke izletio iz Oslobođenja. Loše sam kontrolirao troškove, napravio sam gubitak. Opekao sam se žestoko, naučio na toj grešci i više se slične stvari nisu ponavljale. Ubrzo sam, od projekata na kojima sam radio, zaradio dovoljno novca da pokrijem gubitak na prvom poslu.

Kompjuteri rade za Moniku

Jedan od mojih prvih klijenata kada sam došao u *agenciju OSSA* bio je *Energoinvest IRIS Computer*, jedan od prvih proizvođača računara u Jugoslaviji (sjećate se "Mandarin operacije" s početka ove knjige?). Promocija računara u to je vrijeme (1987. godina) bila velika nepoznanica, kao i sami računari. Pokušavao sam kreirati ideje koje bi privukle pažnju javnosti. Računari su u početku smatrani neprijateljima radnog naroda jer se mislilo kako će njihovim uvođenjem u poslovne procese doći do masovnog otpuštanja radnika. Nešto slično se danas događa sa umjetnom inteligencijom. Predlagao sam Marku Zirojeviću, direktoru *Irisa*, da uđemo u sport jer su računari tada najviše bili poznati po mjerenju rezultata na velikim sportskim događajima. Potpisali smo sponzorski ugovor s *Atletskim savezom Jugoslavije*. Tada smo imali fantastične atletičare i atletičarke (Slobodanku Čolović, Snežanu Pajkić, Nenada Stekića...). Osvajali smo medalje na evropskim i svjetskim šampionatima. Kreirao sam slogan: *Be Fast, Be Best – Iris Computers* (*Budi brži, budi najbolji – Iris Computers*). Imali smo mnogo medijskih objava, novinske oglase, sjajne postere i druga komunikacijska sredstva. Jugoslovenska javnost dobro je primila kampanju. *Iris* je počeo uspješno prodavati računare.

Jednog nedjeljnog popodneva kod kuće sam čitao zagrebački magazin *Start*, u to vrijeme ubjedljivo najbolji magazin u Jugoslaviji. U njemu je objavljena velika reportaža o Moniki Seleš, 12-godišnjoj novosadskoj tenisačici koja je do tada dva puta osvajala *Disney World*, nezvanično svjetsko pionirsko prvenstvo u tenisu i upravo se pripremala za odlazak na Floridu, na treći *Disney World*. Monika je bila najveći talenat u ženskom tenisu na svijetu. Cijela reportaža bila je objavljena s ciljem da se javnost upozna s Monikom i činjenicom da je njena karijera ugrožena. Sve njene pripreme i putovanja finansirao je od svojih honorara otac Karolj, poznati novosadski novinar i karikaturista. Međutim, to je bilo malo da bi se podmirili svi troškovi. Monika je trenirala u sportskoj dvorani STENS u Novom Sadu. Dugovi za neplaćene termine već su dostizali cifru zbog koje je prijetila opasnost da joj se zabrane treninzi i pripreme za *Disney World*. Niko u Novom Sadu nije htio da pomogne. Učinilo mi se da bi sponzorstvo Monike Seleš bilo odlično za *Iris*. Nazvao sam informacije, dobio broj telefona i razgovarao s Karoljem Selešom. Već sutradan sam avionom otišao za Beograd, uzeo na aerodromu *rent-a-car* i produžio za Novi Sad. Upoznao sam porodicu Seleš koja je sva bila posvećena Moniki. Otac Karolj bio je njen trener, brat Zoltan sparing partner, a majka Ester brinula se za kućnu logistiku. Vjerovali su u Moniku i zato su u njene pripreme ulagali "crno iza nokata". Izložio sam im plan koji je bio jednostavan: *Iris* će postati Monikin

sponzor s budžetom koji će biti dovoljan da se isplate dugovi i nastave treninzi. Karolj je kazao kako bi im bila potrebna kamera i još neka oprema da bi snimao treninge pa kod kuće analizirao s Monikom i Zoltanom. Obećao sam da ćemo i to obezbijediti. Zauzvrat nismo tražili ništa, jer je Monika imala samo 12 godina i bilo bi glupo da je koristimo na način na koji se to radi u profesionalnom sportu. Karolj Seleš prihvatio je sve moje prijedloge iako mi ni sekunde nije vjerovao, jer se već bio naslušao praznih obećanja.

Po povratku u Beograd, prije odlaska na aerodrom, svratio sam u hotel *Beograd Intercontinental* i sastao se s direktorom. Predložio sam da posljednje dvije sedmice prije odlaska na Floridu Selešovi presele u *Intercontinental*, da im se stave na raspolaganje dva apartmana (jedan za roditelje, drugi za Moniku i Zoltana) i tereni za trening.

Vratio sam se u Sarajevo i Marku Zirojeviću izložio kompletan plan. Garantirao sam mu da ćemo kroz PR (ma kakav PR, ko je tada o tome išta znao!), dobiti u jugoslovenskim medijima toliko prostora da ga novcem nikada ne bismo mogli platiti. Tako je i bilo. Porodica Seleš došla je na svečano potpisivanje sponzorskog ugovora koje je obavljeno u svečanom salonu *Energoinvesta*. Ugovor je u ime sponzora potpisao Dragutin Braco Kosovac, direktor *Energoinvesta*, o kojem sam već pisao povodom projekta Mladost Sutjeske, kada je bio predsjednik bosanskohercegovačke vlade. Svečani salon bio je premalen da bi primio sve novinare koji su iz svih krajeva Jugoslavije došli da zabilježe ovaj događaj. Sutradan je beogradska *Politika* na dvije strane objavila tekst pod naslovom "Računari rade za Moniku". Sva jugoslovenska štampa, radio i televizija propratili su potpisivanje ugovora. Svi su bili zadovoljni, a ja najviše. Krenulo me to sa sportskim marketingom. I u *Oslobođenju* su šefovi bili prezadovoljni. Bio je to veliki poen za sarajevskog izdavača.

Monika, Una i Plavi orkestar

Iris Computers je, dakle, preuzeo brigu o razvoju teniske karijere Monike Seleš i vrlo je korektno izvršavao svoje vrlo ozbiljne finansijske obaveze. Monika više nije imala problema. Ali, ako problema nema, mi smo tu da ih napravimo. *Una*, ženski nedjeljnik kojeg je izdavalo Oslobođenje, imala je svoju tradicionalnu akciju "Žena godine", u kojoj su nagrađivane najuspješnije žene u Jugoslaviji. Godine 1987. tri su žene bile u finalu: crnogorska književnica Saša Božović, istaknuta revolucionarka koja je tada bila u sedmoj deceniji života, pjevačica Neda Ukraden i Monika Seleš. Poludio sam kad sam za to čuo i odjurio kod Blanke Romano, glavne urednice *Une*, pokušavajući da joj objasnim kako ne smiju Moniku, koja je još mlada, trpati u isti koš sa Sašom i Nedom. Tvrdio sam da to nema smisla. Nije prihvatila moje argumente. Kazala je da je Monika toliko popularna u Jugoslaviji da *Una* tu šansu jednostavno ne smije propustiti. Rekao sam joj da znam da će Saša Božović biti Žena godine i da nije mudro "trošiti" Moniku, već da treba sačekati koju godinu da zavlada svjetskim tenisom i tada je uključivati u projekte. Moji argumenti nisu pili vode. Rekla je kako je to Monikina obaveza prema agenciji OSSA, koja joj je riješila problem, i još mnogo sličnih gluposti. Bio sam nemoćan.

Monika je došla u Sarajevo s bratom, ocem i majkom. Svečanost proglašenja Žene godine bila je planirana u hotelu *Stojčevac* kraj Sarajeva (već pomenuta Titova vila). Tog dana shvatio sam da ima Boga. Odmah po dolasku u Sarajevo pitao sam Moniku ima li neku želju kojom bismo ispunili slobodno popodne prije večernje svečanosti. Kao iz topa mi je saopštila želju koja je bila realna želja svake jugoslovenske tinejdžerke tog doba: "Čika Ekreme, jako bih željela da upoznam Lošu i Plavi orkestar." Ništa lakše. Nazvao sam Sašu Lošića, koji je bio oduševljen što Monika želi da ih upozna i pozvao je na popodnevnu probu Plavog orkestra.

Moniku je na probu odveo naš službeni vozač. Prodoše dva-tri sata, Monika se ne vraća. Pade večer, poče već nervoza među organizatorima, nema Monike. Čak nismo ni znali gdje se proba održava. Najnervozniji je bio otac Karolj. Bilo ga je sramota da je sve organizirano a da Monika pravi probleme. Jedino sam ja bio miran i stalno govorio: "Monika je s Lošom i Plavim orkestrom, a vi i vaše gluposti na pamet još ne padate." Dođe i planirano vrijeme početka svečanosti, nema glavne zvijezde. Svečanost je morala početi bez male Mo. Vidio sam Karolja na recepciji. Prišao sam i u zadnjem trenutku ga spriječio da plati hotelski račun jer je smatrao da nisu ispunili svoje obaveze. Kada se sve završilo, Monika se pojavila

sva uplakana. Shvatila je šta je uradila. Zagrlio sam je da je zaštitim od oca koji je bio spreman svašta da uradi. Onako kroz suze mi je kazala da joj je toliko lijepo bilo s Plavim orkestrom da nije vodila računa o vremenu. Presretan što je uživala, potpuno sam bio na njenoj strani. Nekako smo sve to lijepo izgledili.

Monika postaje ženski svjetski reket broj 1

Nekoliko mjeseci kasnije, Karolj Seleš je iznenada došao u Sarajevo i kazao kako ima velikih problema s Monikinim pubertetom. Počela je bacati reket na treninzi-ma, neće da sluša brata koji je trenira... Otac je bio uplašen da će jednom zauvijek baciti reket. Bilo je takvih slučajeva u sportu. Rekao mi je da je jedina šansa u tome da Moniku odvede kod Nicka Bollettierija, u njegov kamp na Floridi. Bio je to kamp u kojem su stasale najveće svjetske teniske zvijezde. Bollettieri je bio spreman da primi Moniku o svom trošku, jer je u njoj prepoznao rijedak talenat, ali nije htio da snosi troškove za ostale članove porodice Seleš, a Karolj je mislio da ako ode sama, od karijere neće biti ništa. Pitao je da li možemo pojačati sponzorski budžet pa da i oni mogu otići. Razgovarao sam s Markom Zirojevićem, čija plemenitost nije imala kraja. Saglasio se s novim budžetom, Selešovi su otputovali na Floridu, Monika je nakon tri godine postala ženski teniski reket broj 1 u svijetu. Godine 1990. u Sarajevu je proslavila rođendan i u Zetri bez honorara odigrala egzibicioni meč s Mary Joe Fernandez, u znak zahvalnosti za sve što je Sarajevo učinilo za njenu karijeru.

Imala je samo 14 godina kada je prešla u profesionalne teniserke. Prvu pobjedničku titulu osvojila je na turniru u Houstonu, u maju 1989. godine, kada je u finalu savladala Chris Evert. Iste godine dospjela je u polufinale svog prvog Grand Slama – Roland Garrosa, gdje je izgubila od Steffi Graf, tadašnje svjetske teniserke broj 1. Prvi osvojeni Grand Slam turnir bio joj je Roland Garros 1990. godine, kada je pobijedila Steffi Graf i postala najmlađa teniserka koja je osvojila Roland Garros. Imala je 16 godina i 6 mjeseci.

Naredne, 1991. godine, počinje njena, dvije godine duga, dominacija u svjetskom tenisu za žene. Najprije je osvojila Australian Open. Sa čelnog mjesta svjetske liste najboljih teniserki potiskuje do tada superiornu Steffi Graf. Onda je savladala Arantxu Sanchez Vicario, pa na US Openu Navratilovu, što me posebno obradovalo. Od januara 1991. do februara 1993. igrala je na 34 turnira i osvojila 22 titule. Onda se 30. aprila 1993., na turniru u Hamburgu, dogodio incident od kojeg je svijet ostao u šoku: u dvoboju s Bugarkom Magdalenom Maleevom, pri Monikinom vodstvu od 6:4, 4:3, na teren je istrčao 38-godišnji Nijemac Günter Parche i zabio Moniki nož u leđa, što je ostavilo trajne psihološke posljedice. Smrt oca Karolja 1998. godine podnijela je vrlo teško i bolno.

Sead Alihodžić, veliki automobilski as

Nedavno sam u Sarajevu sreo starog prijatelja Seada Alihodžića, koji već dugo živi u Belgiji. Sejo je krajem sedamdesetih i tokom osamdesetih godina bio veliki jugoslovenski automobilistički as. Bio je višestruki prvak u brzinskim i reli trkama, a osvajao je i Tanjugov pehar, namijenjen takmičaru koji bi u jednoj sezoni objedinio titule u brzinskom i reli šampionatu.

Sedam-osam godina radio sam na marketingu Sejinoj takmičarskog programa. Počeli smo s lokalnim sponzorima. U to doba je dominirao jaranski marketing. Trebao si biti dobar s nekim ko je u svojim rukama imao budžet, ili zna onog od uticaja u nekom poduzeću, da bi sklopio posao u marketingu. Što se sponzorstva tiče, i danas se mnoge stvari završavaju u krugu prijatelja i poznanika. Nama nije nedostajalo prijatelja, jer je Sejo bio iz ugledne sarajevske porodice, njegov brat Neđo bio je vlasnik *Starog sata*, prvog i dugo godina najboljeg kafića u Sarajevu; ja sam, opet, preko Radio Sarajeva imao svoje kontakte, tako da smo uspijevali uglavnom u svemu što smo planirali. Zapravo se tada sve svodilo na prodaju pozicija za naljepnice na takmičarskom automobilu. Kako je Sejo na svim trkama bio među vodećim, ili pobjednik, njegov je automobil najčešće bio u štampi ili na televiziji. Bilo je to vrijeme velikih automobilskih asova: Goran Štok (danas uspješan dubrovački hotelijer), Jovica Paliković, Drago Regvart, Milan Kolundžić... tako da su mediji ovom sportu posvećivali veliku pažnju.

Kako je tada funkcionirao sportski marketing, ilustrirat ću sljedećim primjerom. Mi smo se pripremali za reli Beograd – Bar. U to vrijeme *Slovin* je otvorao veliku punionicu *Coca-Cole* u Hadžićima pokraj Sarajeva. Smatrali smo da im je potrebna promocija i da je Sejino učešće na reliju odlična prilika za to. Otišli smo kod direktora Hasana Japalaka, dotadašnjeg predsjednika općine, koji je veoma cijenio i volio Seju. Kad smo mu kazali radi čega smo došli, rekao je: "Nema problema, imam jednu malu ovdje koja će to završiti." Uskoro je u njegovu kancelariju ušla Danijela Peha iz zagrebačkog Interpublica, koja je došla da obavi sve poslove oko otvaranja punionice i medijske promocije cijelog događaja. Kada smo joj iznijeli naše prijedloge, rekla je da o tome ne može biti govora, da Coca-Cola u svojoj strategiji nema automobilski sport i da je njoj jako žao, ali od posla nema ništa. Tada Hasan reče: "Mala, ako si izdeklamovala sve što si imala, hajde sad fino u svoju kancelariju, napravi ugovor na iznos koji ti Ekrem kaže i donesi da ga potpišem. Hajde odmah, ja ovdje odgovaram za posao, a ne ti."

Kada je *UNIS* u saradnji s *Volkswagenom* otvorio *Tvornicu automobila Sarajevo* (TAS), koja je prvo proizvodila *bube*, a zatim i *golfove*, stvorili su se uslovi za ozbiljniji razvoj automobilskeg sporta, pa i sportskog marketinga. Hilmića Šuljak, direktor TAS-a, odlično je shvatio značaj povezanosti TAS-a sa Seadom Alihodžićem, tako da smo potpisali dugogodišnji ugovor o saradnji. Ovo više nije bila trgovina pozicijama za naljepnice, već ugovor o strateškom partnersvu koji je iz temelja promijenio takmičarske uvjete za Alihodžića. TAS je pokrивao sve troškove treninga, nastupa na trkama, obezbjeđivao automobil za reli (takmičarsku *bubu*) i počeo polako u cijelu priču uključivati i svoje poslovne partnere. Tako je i saradnja s *Rafinerijom ulja "Modriča"* dobila sasvim drugi sadržaj. Rafinerija je dobila prvu ugradnju za svoje ulje *Optima* u sva vozila koja su proizvođena u TAS-u, s mogućnošću da se saradnja proširi i na druge tvornice u sistemu VW-a.

Sead je krajnje profesionalno obavljao svoje sportske i sponzorske obaveze. Bio je hrabar, drzak za volanom i po svemu primjer među automobilistima sve do jednog incidenta na trci koja je održana na beogradskom Ušću.

U brzinskom šampionatu, Alihodžić i zagrebački automobilista Drago Regvart vozili su *Alfa Romeo*. Regvartova *Alfa* bila je mnogo jača od Sejine, ali je Sejo bio bolji i hrabriji vozač. To se najbolje vidjelo na trkama koje su održavane na sarajevskom aerodromu. Na ravnom dijelu piste Regvart nije imao problema s Alihodžićem koji mu je puhao za vratom, ali ga nije mogao stići i preteći. Kod ulaska u krivinu, Regvart je kočio, a Sejo dodavao gas, međutim, Regvart bi se uvijek postavio tako da mu nije dao da ga pretekne. Tako je dva puta pobijedio. Isto je radio i na drugim stazama. Alihodžiću je na beogradskoj trci prekipilo, i kada se Regvart u krivini popriječio, Sejo je svom snagom udario u njegovu *Alfu*, izgurao ga sa staze, izvukao iz auta i nokautirao. Bio je kažnjen jednogodišnjom zabranom nastupa. Sad, dok ovo pišem, Sejo me podsjetio na Zlatana Ibrahimovića. Ako ste pročitali njegovu knjigu *Ja sam Zlatan*, onda znate na šta mislim: slični su u mnogim stvarima.

Sejo je želio voziti Formulu, a da bi se uspio plasirati, morao je osvojiti Evropski šampionat u F2. Bio je to veliki finansijski, organizacijski i poslovni zalogaj. Mjesecima smo pregovarali s Rafinerijom ulja i TAS-om, sve dok nismo došli do jasnog koncepta Optima Racing Teama, koji bi mogao finansirati cijeli poduhvat. Angažiran je jedan Britanac (Kennedy) za menadžera, obezbijedena su vozila; Sejino je samo bilo da se spreman pojavi na utrkama. Plan je bio da se godinu-dvije voza na trkama i stekne osjećaj šta znači takmičiti se u takvoj konkurenciji, a da onda vidimo može li se učiniti nešto ozbiljnije.

Iz Engleske, gdje je vožen šampionat F2, počele su stizati fantastične, ali ujedno i zabrinjavajuće vijesti. Na prvog trci Alihodžić je bio sedmi, na drugoj peti, na trećoj četvrti. Kada bi se vratio u Sarajevo, pokušavali smo uticati na njega da se drži dogovora, da ne srlja, da nije vrijeme da se jure rezultati. Sve je bilo uzalud. Vožena je četvrta trka i s nestrpljenjem sam očekivao rezultat, nadajući se

iskreno da će biti negdje između desetog i petnaestog mjesta. Tog vikenda 1980. bio sam na Savjetovanju ekonomskih propagandista u Budvi. Vedrana me nazvala telefonom i sva uzbuđena kazala: "Sejo je imao udes i teško je povrijeđen na trci u North Hemptonu. U bolnici je. Kupila sam ti kartu, sutra letiš za London. Do nesreće je bio na drugom mjestu."

Odmah sam sjeo u auto i krenuo za Sarajevo. Sutradan sam ga našao u bolnici s teškim potresom mozga. Izgubio je pamćenje, nije me prepoznao. Nije imao niti jednu ogrebotinu. U punoj brzini naletio je na pisti na "vodeni jastuk", izletio sa staze i zategao zaštitnu ogradu tako da su se dva stuba sastavila na njegovoj glavi. Kaciga je izgledala kao zgružvana kutija cigareta. Poslije mjesec dana liječenja u Engleskoj, vratio se u Sarajevo i došao sebi nakon višemjesečne terapije, ali nije više bio sposoban za trke. Tako je okončana jedna od najblistavijih sarajevskih sportskih karijera.

OSSA: prva agencija s TV pravima u Jugoslaviji

U OSSA-i smo, dakle, željeli snažno razvijati sportski marketing. Tada u Jugoslaviji nije bilo agencija za sportski marketing, bili smo prvi i htjeli smo napraviti nešto novo. Smatrao sam da je to nekako i logično da gradu, u kojem su tek završene Zimske olimpijske igre, pripada prirodno pravo da stvori jednu takvu agenciju i da po tome bude preteča u Jugoslaviji. Imao sam i plan kako to treba razvijati da bi se postigli željeni ciljevi. Za taj plan imao sam punu podršku direktora agencije i poslovodstva kuće *Oslobođenje*.

Prvi korak bio je uspostaviti dobre odnose s medijima, prije svega s televizijom. Sa sportskom redakcijom TV Sarajevo imao sam dobre kontakte; to je ipak kuća u kojoj sam radio petnaest godina. Uskoro će na red doći priča o Olimpijskim igrama – Seul '88 i o tome kako sam uspostavio odličnu saradnju s beogradskom televizijom i *Milojkom Pantićem*, šefom sportske redakcije. I s TV Zagreb smo napravili odličnu saradnju. Šef sportskog programa bio je Božo Sušec, a pošto smo mnogo radili na prenosima teniskih turnira, blisko sam sarađivao i s Mićom Dušanovićem.

Naša saradnja s televizijskim kućama zasnivala se na kristalno jasnom i čistom poslovnom interesu obje strane. Televizija je željela što više direktnih prenosa sportskih događaja, a za to su bili potrebni budžeti s kojim mediji nisu raspolagali. U to vrijeme prenosi su rađeni na sljedeći način. Ili je TV prava otkupljivala Jugoslovenska radio-televizija, zajednica republičkih i pokrajinskih stanica (u tom slučaju sve su stanice po određenom ključu participirale u otkupu TV prava), ili je prava otkupljivala jedna od televizija iz nekog republičkog centra u svoje ime i za svoj račun, a prenos bi preuzimale stanice koje su za to bile zainteresirane. Naravno da je televizija, koja je kupila prava, imala interesa da što više stanica preuzme prenos jer su tada svojim oglašivačima prodavali više gledatelja. U to vrijeme (prije trideset godina) nije ni bilo medijskih agencija niti *media buyinga* kakvog poznajemo danas. Oglasni prostor na televiziji kupovale su oglašivačke agencije, svaka za svoje klijente. Normalno, bilo je količinskih rabata tako da je agencija s većim brojem klijenata imala povoljnije uslove oglašavanja, ali to nije bilo ni blizu današnjim uvjetima. Ipak je tada poslovni moral bio na daleko većem nivou, televizije su bile jake, agencije i klijenti ih nisu mogli guliti do gole kože, kao što to rade danas. Ako bismo pravili listu najvećih poslovnih gubitnika izazvanih raspadom Jugoslavije, televizija bi bila u samom vrhu.

Moja strategija u približavanju televizijama bila je u tome da im omogućimo što više direktnih prenosa i da na što više događaja šalju reportere, a ne da komentarišu iz studija, kao što to uglavnom rade danas, trideset godina kasnije. Stvorio sam dobru podlogu za uspješnu realizaciju ovih projekata. U vrijeme Zimskih olimpijskih igara u Sarajevu (i na finalu Svjetskog kupa u skijanju koje je održano na Jahorini i Bjelašnici 1987.) uspostavio sam dobre kontakte s poduzećima koja su ili imala direktne veze sa sportom (Toper, Rašica, Elan, Alpina, Yassa...), ili su željela biti povezana sa sportom u promociji svojih proizvoda (Cockta, Coca-Cola, Bambi, Pionir Subotica, Hissar Prokuplje, Iris Computers, Zlatorog Maribor...). Najjači oslonac su mi, zapravo, bila izdanja novinske kuće Oslobođenje, koja su na godišnjem nivou ulagala velika sredstva u promociju, a ekskluzivno pravo na tu promociju imala je agencija OSSA. Ništa nije moglo mimo nas. I to je bilo dobro. Mi smo imali sigurne oglašivače, a naša su izdanja imala ekskluzivne cijene u najatraktivnijim sportskim prenosima. Oslobođenje je tada imalo nekoliko izdanja koja su se prodavala na cijelom jugoslovenskom tržištu. Tabloid *AS* imao je tiraž od preko 350.000 primjeraka, sarajevski *Svijet* bio je vrlo čitan nedjeljnik, *Una*, ženski časopis, takođe je bila omiljena među ženama (oni su najviše ulagali u prenose trunira na kojima je igrala Monika Seleš). I zadnji, ali najjači i najsigurniji bedem svih naših televizijskih projekata je bio Omer Kapidžić, direktor *Marketinga Oslobođenja*, u čijem je sastavu bilo 880 kioska za prodaju štampe po cijeloj Bosni i Hercegovini. U te kioske svakog se dana slijevalo mnogo novca, Marketing je bio veliki kupac mnogim proizvođačima roba široke potrošnje (čokolade, bombone, sokovi, žvakaće gume, Pez bonbone...). Omer Kapidžić bio je genije, dobavljači su ga obožavali. Kada je vladala najveća besparica u Jugoslaviji, Marketing je tačno u minut plaćao svoje obaveze, najčešće avansno. Omer je podržao sve naše projekte. Kako? Vrlo jednostavno: slao je dobavljačima pisma u kojima je najavljivao naše ponude i zakazivao mi sastanke s njima. Nijedan nikada nije odbio ni sastanak ni ugovor. Omeru nisu mogli ništa odbiti.

S televizijama smo potpisivali ekskluzivne ugovore o marketinškim pravima, uz mogućnost slobodnog formiranja cijena. Sjajno smo saradivali, mi smo sve svoje obaveze ispunjavali, širila se saradnja i na ostale programske segmente, tako da smo poprilično zavladao TV stanicama u vrijeme kada je televizija bila ozbiljan medij. Ovo danas nije ni nalik tome.

Od gubitnice do pobjednice

Tabloid AS bio je tržišno najuspješnije izdanje sarajevske novinsko-izdavačke kuće *Oslobođenje*. Pokrenuo ga je i uređivao novinarski bard Džavid Husić, veliki majstor svog zanata. U to vrijeme imati u Jugoslaviji tiraž od preko 350.000 primjeraka bilo je gotovo nezamislivo. Žutilo je i tad, kao i danas, privlačilo čitatelje, danas sigurno više nego prije. Danas se i informativne novine mogu podvesti pod žutu štampu i to u cijelom svijetu.

Elem, visokotiražni *AS* potpisao je ugovor s britanskom kompanijom *Miss World* i preuzeo za Jugoslaviju ekskluzivno pravo organizacije izbora *Miss Yu* za *Miss World*. Već prve godine, kada je za *Miss* izabrana Splitska Ana Sasso, pokazalo se da je *AS* napravio dobar posao. Priča se odvijala na sljedeći način: u svim jugoslovenskim republikama i pokrajinama (ko se ne sjeća, bilo je šest republika i dvije pokrajine), organizirani su regionalni izbori za *Miss*, na kojima su, u tri kruga glasanja, birane najljepše djevojke, a sa svakog regionalnog izbora, *Miss* i njene dvije pratilje plasirale su se na finalni izbor *Miss Yu*. Generalni sponzor regionalnih i finalnog izbora svih godina bio je austrijski duhanski koncern *Austria Tabak* sa brendom *Milde Sorte*.

Godine 1983. u Rovinju, na izboru za *Miss Hrvatske*, među nekoliko djevojaka, u prvom je krugu ispala i Bernarda Marovt. Moja supruga Vedrana, čiji je kozmetički salon bio *Zvanična kozmetička služba Izboru Miss Yu*, zamolila je fotografa da joj napravi par Bernardinih fotografija. Kada se vratila u Sarajevo, pokazala mi je fotografije i kazala: "Vidi kakva je cura ispala i to u prvom krugu. Očito je da je neko namijenio titulu *Miss Hrvatske* drugoj djevojci pa su se ove riješili u prvom krugu, za svaki slučaj." Bernarda je bila Kekina djevojka (momak koji je radio za Coca-Colu u Hrvatskoj), a Keka je, opet, bio prijatelj s Markom Pekicom, tada marketing-menadžerom *Philip Morrisa*, jednim od mojih najboljih i najdražih prijatelja u životu. Marko me i prije Rovinja upozorio na Bernardu, koja je s velikim ambicijama ušla u ovaj izbor. Nisam obraćao pažnju, nisam ništa kazao Vedrani, nisam išao u Rovinj, a i nije me interesiralo. Godinu dana prije *Zimskih olimpijskih igara* u Sarajevu nije me zanimalo ništa drugo osim olimpijade.

Ipak, kada mi je Vedrana pokazala Bernardine fotografije, bio sam iznenađen. Izgledala je božanstveno! Hajde što nije izabrana za *Miss Hrvatske*, desila se greška, ali morala je biti jedna od dvije pratilje, a ne ispasti u prvom krugu. U to sam se doba, u Vedraninom salonu, svake subote u 11 sati nalazio sa Džavidom Husićem i onda bismo odlazili negdje na kafu da se ispričamo. Naredne subote ponio sam Bernardine fotografije. Džavid nije bio na izboru u Rovinju, tako da nije ni znao šta se tamo događalo. "Cura je prelijepa, nije mi jasno šta se dogodilo, ali prije

nekoliko dana Kosovo je otkazalo organizaciju izbora za Miss Kosova, tako da po pravilima možemo pozvati drugu djevojku. Pronađite Bernardu i pozovite je, dajte mi kontakt pa ćemo joj i mi poslati zvaničan poziv”, kazao je Džavid. Nazvao sam Marka i on mi je dao Kekin telefon. Nazvao sam ga. Dok smo razgovarali, zvučao je kao da su mu sve lađe potonule. On i Bernarda još se nisu bili oporavili od rovinjskog debakla. Rekao sam mu: “Bernarda će dobiti zvaničan poziv da dođe i učestvuje na finalu u Zagrebu. Ubijeden sam da će glatko pobijediti.” “Poslije Rovinja nikome ništa ne vjerujem, a nisam siguran ni da je Berni spremna prihvatiti poziv. Strašno je razočarana. Vidjet ću”, rekao je Keka.

Naravno da je poziv prihvaćen. Bernarda se elegantno prošetala pistom u *Zagreb Intercontinentalu* i pobijedila. Postala je Miss Jugoslavije. Bio je to prekrasan event u kojem je uživala čak i Julia Morley, direktorica organizacije *Miss World*. Pjevali su Zdravko Čolić i Lepa Brena, dvije tada najveće jugoslovenske estradne zvijezde.

Poslije izbora *Miss Yu*, kada su pogašene televizijske kamere, u restoranu je za VIP goste organizirana večera koja je trajala do ranih jutarnjih sati. Vedrana i ja smo sjedili za velikim okruglim stolom za kojim je domaćin bio Džavid Husić. Bili su tu i Julia Morley, Miss svijeta za prethodnu godinu Mariasela Alvares Lebron, Bernarda i Zdravko Čolić. Atmosfera je bila izvanredna, Bernarda je blistala, svi su bili zadovoljni. Negdje oko ponoći sinula mi je ideja zbog koje sam se, kad je bilo najljepše, pozdravio s društvom i otišao na spavanje. Imao sam u glavi pobjedničku ideju. Ustao sam ujutro zorom, sjeo u auto i otišao u Maribor, Bernardin rodni grad. Nenajavljen sam banuo u kancelariju Branka Grdunika, šefa za tržišno komuniciranje u *Zlatorogu*, velikom proizvođaču deterdženata i kozmetike (danas je u vlasništvu Henkela). S Brankom sam imao gotovo prijateljske odnose, pa sam mogao sebi dozvoliti luksuz da mu bez najave zakucam na vrata. Ispričao sam mu kako je prethodnu noć u Zagrebu njihova sugrađanka izabrana za Miss Jugoslavije i kako bi je *Zlatorog* trebao uzeti za zaštitno lice kozmetike *Samantha*. Radilo se o novom kozmetičkom brendu u čiju je promociju *Zlatorog* ulagao značajna sredstva, s ciljem da je učini liderom na jugoslovenskom tržištu dekorativne kozmetike. Predložio sam Grdniku da reagira odmah, prije nego Bernarda postane svjesna što joj se dogodilo, jer će onda sve biti skuplje. “Vrati se u Zagreb i organiziraj ručak u Intercontiju s Bernardom. Ja dolazim za tobom, samo dok obavim neke hitne poslove.”

Na tom ručku dogovorena je saradnja koja je trajala sve dok Henkel, kao novi vlasnik, nije ukinuo proizvodnju kozmetike u *Zlatorogu*.

Bernarda je odmah nakon zagrebačkog izbora otišla u Milano, gdje ju je Čedo Komljenović, čuveni modni fotograf, uključio u modni biznis. Njena karijera razvijala se meteorskom brzinom. Postala je najpopularnija manekenka u Italiji, ali je sve vrijeme ostala vjerna *Zlatorogu* i redovno učestvovala u svim kampanjama za *Samantha* kozmetiku. Bernarda danas ima 55 godina i više ne šeta modnim pistama. Postala je vrlo uspješna poslovna žena. Ima modnu agenciju i školu za manekenke *Fashion Bernie Models*.

Pobjeda, to je to!

Kako smo se u *agenciji OSSA* opredijelili da razvijamo sportski marketing, tako sam bio sretan i uzbuđen kada je Teniski savez Jugoslavije prihvatio ponudu Sarajeva da organizira meč Davis kup reprezentacija Jugoslavije i Čehoslovačke. Već smo kroz saradnju s Monikom Seleš počeli ulaziti u teniski sport, otkupljivali smo ekskluzivna prava marketinga u prenosu Roland Garrosa, Wimbledonu i Australian Opena i mislio sam kako će nam dobro doći blizak susret s tenisom i to baš u Zetri, u tom trenutku najboljoj sportskoj dvorani Jugoslavije. Sagrađena je za *Zimske olimpijske igre Sarajevo 1984.* i imala je savršene uvjete za organizaciju svih dvoranskih sportova.

Teniski savez BiH, kao izvršni organizator Davis kup susreta sa Čehoslovačkom, prihvatio je ponudu *agencije OSSA* za realizaciju marketinga. Naš je zadatak bio da od sponzora i kroz druge izvore obezbijedimo sredstva za finansiranje ovog skupog spotskog događaja. Organizator je morao napraviti pravi zemljani teniski teren u Zetri, morao je snositi sve troškove zakupa dvorane (sedam dana), troškove boravka naše teniske reprezentacije (s pripremama ukupno sedam dana), troškove putovanja i boravka međunarodnih sudija...

Prvo sam nabavio Pravila organizacije Davis kup mečeva, koje je izradila *Međunarodna teniska federacija (ITF)*. U tom dokumentu bila su prava i obaveze organizatora u pogledu marketinga. Vidio sam na prvu da mi imamo uglavnom obaveze, a da su nam prava svedena na minimum. Bili smo dužni obezbijediti direktan televizijski prenos. Kako je i TV znala za to, nismo mogli pregovarati o TV pravima, jer je prenos bio naša obaveza. Sa TV Sarajevo ipak smo se dogovorili da otkupimo svo komercijalno vrijeme neposredno prije i tokom prenosa i to smo čuvali za sponzore, kojima nismo mogli ponuditi banere oko terena, jer su oni bili isključivo pravo *Međunarodne teniske federacije*. Imali smo samo pravo na pozicije iznad ulaza na tribine, koje su bile vidljive u TV prenosu kada bi reditelj tražio kadrove iz gledališta. Slikar Ismar Mujezinović napravio je plakat, koji smo takođe koristili za promociju lokalnih sponzora. I, na kraju, napravili smo katalog meča s dosta fotografija, podataka i, naravno, oglasa naših sponzora. Bili smo u obavezi da zadnju vanjsku stranu damo glavnom sponzoru ITF-a, japanskoj kompaniji NEC.

Naša teniska reprezentacija došla je u Sarajevo pet dana prije meča da bi trenirala u Zetri. Drugog dana treninga počeli su problemi. Selektor teniske reprezentacije Radmilo Armenulić tražio je preko svojih ljudi da se iznad ulaza na tribine postave baneri sponzora *Teniskog saveza Jugoslavije*. Nisam se složio jer je to bilo naše pravo. U raspravu se uključio i *Teniski savez BiH*. Donio sam prevod

izvornih pravila, stvari su bile potpuno jasne, ali u cijeloj toj situaciji nisam imao podršku ljudi iz *Teniskog saveza BiH*, držali su stranu *Teniskog saveza Jugoslavije*. Bilo me sramota, ne zbog mogućnosti da izgubimo prihod koji je naš, već zbog poltronskog odnosa ljudi iz *Teniskog saveza BiH* prema ljudima iz TSJ. Plašili su se, valjda, da bi pružajući podršku *agenciji OSSA* vjerovatno izgubili pozicije u nekim komisijama u TSJ koje su im omogućavale nekoliko putovanja godišnje na sastanke komisija ITF-a. Bili su spremni prodati interese Sarajeva za svoje vlastite. Na kraju sam doveo advokata koji je stvari riješio u nekoliko minuta; mi smo bili u pravu.

Sutradan je nastao problem što TSJ nije obezbijedio prostor za baner kojeg je Boban Živojinović, naš najbolji teniser, na osnovu svog ugovora s *JAT-om*, trebao postaviti u dvoranama gdje je igrala jugoslovenska Davis kup reprezentacija. Čak je u jednom trenutku zaprijetio da neće igrati, ako se taj transparent ne postavi. Transparent nismo postavili, a Živojinović je odigrao tri meča (dva singla i jedan dubl) i sva tri izgubio. Na kraju smo potučeni do nogu – bilo je 5:0 za Čehoslovake. Prava katastrofa! Bio sam toliko utučen zbog svih nekorektnih dešavanja da čak nisam ni išao gledati meče u živo. Sjedio sam kod kuće i gledao zadnji meč kad je zazvonio telefon. S druge strane bio je Zlatan Karavdić, predsjednik Skupštine Bosne i Hercegovine i predsjednik Organizacionog komiteta. "Dođi odmah u Zetru. Sad ćemo imati press-konferenciju. Čuo sam da će nas optužiti za poraz. Navodno nismo stvorili neophodne uslove da gospoda igraju kako žele. Trebaš odgovoriti na eventualna pitanja iz djelokruga marketinga, znam da ste imali problema oko sponzora." Došao sam na press-konferenciju razmišljajući o tome kako nekom uopće može pasti na pamet da pokuša poraz od 5:0 pravdati ičim drugim osim lošom igrom i lošom formom. Teren je bio odličan, uslovi smještaja u *Holiday Innu* na svjetskom nivou, ambijent, publika, sve je bilo besprijeckorno. To što im nismo dali da nam oduzmu sponzorska prava koja nam je, kao organizatoru, dodijelila Međunarodna teniska federacija, zar to može opravdati ovako sraman poraz? Ali, s obzirom na arogantno ponašanje svih sedam dana, ništa me nije moglo iznenaditi.

Press-konferencija protekla je u korektnom tonu. Nije bilo optužbi na naš račun, desilo se, šta sad...

S tom ekipom Teniskog saveza Jugoslavije sreo sam se na istom poslu 1989. godine u Splitu, na Davis kup meču Jugoslavija – Španija. Bio sam u to vrijeme direktor marketinga Evropskog prvenstva u atletici – Split 1990. (A '90), jer je OSSA bila zvanična marketing-agencija A '90. Damir Dumanić, glavni tajnik A '90, i Leo Antonini, direktor sportske dvorane Gripe, u kojoj je meč sa Špancima trebao biti odigran, zamolili su da OSSA preuzme marketinške poslove. Učinio sam to s velikim zadovoljstvom jer sam znao da nam ljudi iz TSJ neće praviti probleme pošto već imaju iskustva s nama i znaju da nas ne mogu žedne prevesti preko vode. Ipak, prije nego sam potpisao ugovor sa Splitsanima, otišao sam u Beograd na sastanak sa TSJ. Pitao sam ih otvoreno hoćemo li opet ratovati jedni protiv drugih ili ćemo

sarađivati. Postigli smo fer dogovor; ja sam se vratio u Split i napravio sastanak s lokalnim organizatorima. Tražio sam i dobio njihovu punu podršku za projekat koji sam im prezentirao. Nakon toga potpisali smo ugovor, a ubrzo i dva veoma značajna sponzorska ugovora sa *Tvornicom kandiranog voća Hissar* iz Prokuplja i *Ei Bullom*, kompjuterskom firmom iz Niša. *Hissar* je inače bio klijent naše agencije, radili smo za njih sve komunikacijske aktivnosti, bilo mi je lijepo sarađivati s njima. *Ei Bull* mi je postao drag jer smo ugovorom s njima zaokružili sav budžet. Imali smo razloga da proslavimo.

U Niš sam putovao sa Zoranom Avramovićem, svojim saradnikom u timu za sportski marketing. Bio je decembar, padao je snijeg, spuštala se noć kada smo završili vrlo uspješne pregovore s *Bullom*. Potpisali smo veliki ugovor, prije svega zahvaljujući Zoranu. Kada smo napravili ponudu, predložio je da na kraju stavimo cifru od koje se meni gotovo zamantalo. "Šta ti je, ponuda je predobra, napravili smo im fantastičan projekat", kazao mi je Zoran. I prošlo je. Kad smo napuštali Niš, predložio sam da se negdje zaustavimo, da večeramo i proslavimo. Zoran nije bio za to, htio je da što prije stignemo u Beograd. Ali, moji prijedlozi ne propadaju tako lako. Na prvoj pumpi, na autoputu Niš – Beograd, morali smo sipati gorivo. U dizel *Jettu*, koju smo iznajmili od Hertza na beogradskom aerodromu, sipali smo benzin. Stala je nakon 200 metara od pumpe. Izašli smo i pitali se šta sad da radimo. U to je naišla policija. Naravno, vidjeli nas dvojicu da stojimo pored auta, snijeg pada, valjda nešto nije u redu. Objasnili smo u čemu je problem i oni su radiovezom pozvali jednog automehaničara, koji je živio u selu nekoliko kilometara odatle; znam da su se nešto natezali jer on nije htio, ali je na kraju ipak morao doći po nas. "Taman sam krenuo kod kuma na slavu i vi mi pokvariste sve", rekao je čim smo natovarili auto na šlep-vozilo i sjeli u kabinu. Kad smo stigli njegovoj kući, u kojoj je bila mehaničarska radionica, prvo nas je odveo na sprat u kuhinju (žena i djeca već su otišli kod kuma na slavu), otvorio frižider, izvadio flašu domaće rakije i suho meso. "Meni treba dva sata da skinem rezervoar, ispraznim ga i operem. Vi sjedite, ovdje vam je toplo, evo rakija i meze, a tu vam je i telefon, ako se nekome trebate javiti." I ode u radionicu. "Rekoh ja tebi, Zorane, da ugovor sa Bullom treba proslaviti", kazao sam sipajući mu rakiju.

Dobili smo Španiju 3:2. Svi smo bili sretni: Teniski savez zbog plasmana u sljedeće kolo, splitski organizatori jer su prihodima od marketinga pokrili troškove ostvarivši čak i dobit, ali i OSSA, jer smo uspješno realizirali projekat, zaradili dobar agencijski honorar i uspostavili nove poslovne kontakte. Pobjeda, to je to!

Apsolutna dominacija jugoslovenskim sportskim marketingom

Novinska kuća *Oslobođenje* bila je vrlo uspješna u jugoslovenskim okvirima. Novinski dio imao je, već sam pisao o tome, nekoliko uspješnih izdanja, među kojima je tabloid *AS* imao najveći tiraž od svih jugoslovenskih novinskih izdanja. U izdavanju knjiga, *Oslobođenje* se ponosilo činjenicom da je imalo ekskluzivno pravo izdavanja djela Miroslava Krležę. Tako smo i mi u *OSSA*-i nastojali dobiti što više klijenata i projekata izvan BiH ne bismo li stekli primat na državnom nivou u svojoj oblasti.

I druge novinske kuće imale su svoje agencije. *Vjesnik* je imao marketinšku agenciju koja je u to vrijeme, prije četrdesetak godina, bila jedna od najvećih i najjaćih u državi. U okviru ljubljanskog *Dela* nastajala je i razvijala se agencija *Studio Marketing*, koja će ubrzo postati najkreativnija od svih jugoslovenskih agencija. Beogradska *Borba* takođe je imala agenciju u kojoj je prvo zaposlenje dobio Dragan Sakan, kreativni genije koji će kasnije postati najnagrađivaniji kreativac na Balkanu.

OSSA nije imala kadrove s kojima bi mogla razvijati kreativni dio agencije. Mi smo uglavnom obavljali onaj najteži dio posla – da bosanska poduzeća, koja nisu bila orijentirana ka marketingu, nekako privolimo da počnu polako uvoditi marketing u poslovanje i da se počnu oglašavati. Ona poduzeća, koja su nas poslušala i kasnije htjela nešto više i ozbiljnije, uglavnom su odlazila agencijama u drugim republikama jer im *OSSA* to nije mogla pružiti. Tako je *Rafinerija ulja Modrića*, s vjerovatno najvećim budžetom za marketing u Bosni i Hercegovini, bila klijent zagrebaćke agencije *Vjesnik*, *Hemijski kombinat Soda So* bio je klijent agencije *Studio Marketing Delo* Ljubljana, mnoga poduzeća su saradivala sa Ozehom u Zagrebu...

Jedino smo u sportskom marketingu bili dominantni od samog početka. Već sam pisao o Moniki Seleš, kasnije smo bili ekskluzivna marketing-agencija Evropskog prvenstva u klizanju, finala Svjetskog kupa u skijanju 1987., već naredne godine uradili smo projekat koji je omogućio jugoslovenskim olimpijcima odlazak na Olimpijske igre u Seulu 1988., dobili smo ugovor s Olimpijskim komitetom, s Fudbalskim savezom Jugoslavije (radili smo kvalifikacije i nastup naše reprezentacije na Svjetskom prvenstvu u Italiji 1990.), bili smo ekskluzivna

marketing-agencija Evropskog atletskog prvenstva u Splitu 1990. itd. Projekti su se redali, mi smo na svakom ponešto naučili i za to vrijeme solidno smo vladali tehnologijama i strategijama sportskog marketinga u raznim sportovima. Taman toliko da smo pobjeđivali na svim konkursima i da smo bili najbolji.

Naravno da smo se, na iskustvima Zimskih olimpijskih igara u Sarajevu 1984., u prvim godinama oslanjali na zimske sportove, alpsko skijanje, prije svih. Izgradio sam odlične odnose s YU Ski Poolom, čiji je zadatak bio da obezbijedi sredstva za normalno finansiranje naših alpskih reprezentacija. Imali smo tada jaku reprezentaciju: Križaj, Franko, Strel, Rok Petrovič... I djevojke su, predvođene Matejom Svet, takođe bile jake u Svjetskom kupu. Paralelno s razvojem saradnje s Yu Ski Poolom, čiji je direktor bio Tone Vogrinc, ujedno i direktor svih jugoslovenskih alpskih reprezentacija, uspostavljao sam i jačao saradnju s domaćom sportskom industrijom. Elan, Toper, Alpina, Rašica, Yassa, sve su to bile velike firme, neke od njih, kao Elan, bile su lideri na svjetskom tržištu.

Izdali smo knjigu o Bojanu Križaju, kao i knjigu *Po Rokovih smučinah (Rokovim stazama)*, o tehnici skijanja Roka Petroviča u godini kada je osvojio Svjetsko prvenstvo. Snimili smo s demonstratorskom ekipom i reprezentacijom TV seriju *Skijajmo svi*, čiji sam bio autor; realizirali smo za BiH promotivnu kampanju *Podarim-Dobim*, najveću ikad organiziranu u Jugoslaviji. Ideja je bila Jureta Apiha. Bila je to, zapravo, velika, najveća nagradna igra. Ljudi su na kioscima diljem Jugoslavije (naravno, najviše u Sloveniji) kupovali razglednice s likovima naših najboljih smučara i tako učestvovali u nagradnoj igri s najvećim nagradnim fondom koji se mogao zamisliti. Cilj akcije bio je da se osiguraju sredstva za programe alpskih reprezentacija. Rezultati su bili nevjerovatni.

Sve više vremena provodio sam s našim skijašima, razvijao saradnju sa sponzorima; u prosjeku sam pola mjeseca provodio u Sloveniji. I dalje sam se isključivo bavio sportskim sponzorstvom. Posjećivao sam sajmove sporta: nisam propuštao godinama nijedan sajam ISPO u Münchenu, najveći sajam sportske opreme na svijetu. Učio sam gledajući kako drugi rade; to mi je bio jedini način da održim formu u sportskom marketingu.

Najčešće sam se sastajao i družio s Tonetom Vogrincem, direktorom YU Ski Pola. Od njega sam mnogo naučio. Postali smo dobri prijatelji i to je trajalo sve do finala Svjetskog kupa u smučanju koje je 1987. održano u Sarajevu, na Bjelašnici i Jahorini. Tada je naše drugarstvo puklo iz sve snage i to po svim šavovima.

Finale Svjetskog kupa u skijanju Sarajevo '87.

Sarajevo je, dakle, dobilo da organizira finale Svjetskog kupa u skijanju 1987. godine. Mnogi su to ocijenili jačim skijanjem od onog na Olimpijskim igrama 1984. godine jer je u Svjetskom kupu učestvovao i Ingemar Stenmark, jedan od najboljih skijaša svih vremena, kojem je zbog sponzorskih ugovora MOK zabranio učešće na Igrama u Sarajevu. Odmah po dobijanju finala Svjetskog kupa formiran je organizacioni komitet koji je ubrzo potpisao marketinški ugovor s agencijom OSSA. Bio je ovo vrlo rizičan ugovor za nas: prvi put smo organizatoru garantirali pokrivanje svih troškova plus određenu dobit. Na prvi sastanak organizacionog komiteta pozvan je i Tone Vogrinec da nam pojasni neke stvari oko Svjetskog kupa i da vidimo šta sve treba osigurati za našu reprezentaciju. Poslije sastanka, otišli smo svi na zajednički ručak. Yu Ski Pool, čiji je Tone bio direktor, okupljao je najveća jugoslovenska poduzeća koja su sponzorirala programe naše alpske reprezentacije. Htio sam s Tonetom razgovarati o tome šta su naše obaveze prema Poolu. Bio sam potpuno svjestan da im moramo dati sve što treba jer su ti sponzori obezbijedili uspjehe naših skijaša, a mi smo na tim rezultatima dobili da organiziramo finale Svjetskog kupa. Samo sam se želio na vrijeme dogovoriti da znam šta nam je činiti. Kada sam, u vrijeme ručka, to pomenuo Vogrinecu, rekao je: "Vi nemate prema nama nikakvih obaveza. Ti slobodno radi projekat marketinga kako ga zamisliš." I, dobro se sjećam, pošto smo ručali u bašti hotela *Bosnia*, da se okrenuo prema jednom drvetu iza leđa i dodao: "Ako baš hoćeš, evo na jednom ovakvom drvetu zakači A4 papir s imenima naših sponzora." Tu smo završili razgovor. Ja sam mislio da je Tone to govorio ozbiljno, ali on je imao sasvim drugi plan.

Pošto je Tone kazao da nemamo nikakvih obaveza prema *Yu Ski Poolu* na *finalu Svjetskog kupa u smučanju – Sarajevo '87*, narednih mjesec dana posvetio sam se izradi projekta marketinga, kojeg je trebalo prezentirati organizacionom komitetu. Posao je bio ozbiljan. Ugovorom smo se obavezali da ćemo organizatoru obezbijediti prihod od 400.000 maraka, što je tad, prije 30 godina, bila velika cifra. Tome je trebalo dodati naše troškove i, na kraju, agencijsku proviziju. Plan sam pravio na 500.000 maraka i nije bilo nimalo lako. Istraživao sam i analizirao tržište, pravio listu potencijalnih domaćih i inozemnih sponzora, kreirao sponzorske pakete, pa opet pravio analize. Moram priznati da sam prvi put počeo osjećati strah. Šta ako ne uspijem? Skoro da sam bio sâm u cijelom projektu. Imao sam

podršku menadžmenta agencije i posloводства *Oslobođenja*, ali ipak mi nije bilo svejedno. Na kraju sam napravio projekat koji se u najvećoj mjeri oslanjao na članove *YU Ski Poola* (*pool* sponzora jugoslovenskih alpskih reprezentacija). Za njih je sarajevsko finale bilo velika prilika: na njemu su, u komunikacijskom smislu, mogli kapitalizirati višegodišnje ulaganje u alpsko skijanje. Pošto nismo imali nikakve obaveze prema YU Ski Poolu, jedina njihova mogućnost da u Sarajevu nešto urade bila je da s nama sklope ugovor. Trke Svjetskog kupa u inozemstvu za njihove su budžete bile nedostižne.

Prve sam ponude poslao upravo članovima *YU Ski Poola* računajući da je fer prvo njima dati mogućnost da kupe sve što ih je zanimalo, a ono što ostane imat ćemo kome punuditi. Mislim da je *YU Ski Pool* tada imao preko 20 sponzora: bile su to sve jake i uspješne firme. Poslao sam ponude i čekao. Prođe jedan mjesec, pa još jedan, niko se ne javlja, nema odgovora. Jednog dana letio sam za Ljubljanu avionom Adria Airwaisa, koji je išao na relaciji Skoplje – Sarajevo – Ljubljana, i u avionu sreo Tonija Fornezzija, direktora marketinga *Droge* iz Portoroža (Slovenija). *Droga* je bila jedan od najjačih sponzora *Ski Poola*. Pitao sam ga da li je dobio ponudu za finale Svjetskog kupa i zašto na nju nije odgovorio. Rekao mi je da je ponudu dobio, ali da nije zainteresiran jer su svi članovi s Poolom potpisali poseban ugovor za sarajevsko finale. Avion se okrenuo oko mene. Nisam mogao da vjerujem svojim ušima. Odmah nakon slijetanja u Ljubljanu uzeo sam na aerodromu *rent-a-car* i otišao pravo u Parmovu ulicu, gdje je bilo sjedište *YU Ski Poola*. Uletio sam u Vogrinčevu kancelariju i pitao ga da li je to istina. "Jeste", mirno je odgovorio Tone i počeo objašnjavati kako mi moramo biti svjesni da bez uspjeha naših skijaša ne bi bilo ni finala u Sarajevu, da je to šansa za Pool da obezbijede nova sredstva, te kako oni nisu ugovarali transparente u ciljnoj areni, već da će napraviti posebnu konstrukciju koju će postaviti iznad publike. Uvjeravao me kako imam cijelu ciljnu arenu i još niz drugih mogućnosti i, uzgred, pohvalio ponudu koju mu je neko proslijedio. Kazao je kako je vrlo kreativna i profesionalna. Mene u tom trenutku nije ništa drugo zanimalo nego to da sam izgubio potencijalno najjače sponzore i da bez njih neću moći zatvoriti finansijsku konstrukciju. Pokušavao sam Toneta ubijediti da barem podijelimo prihode; nije pristao. Razgovor je polako prerastao u svađu. Na kraju sam kazao da neće postaviti nijedan transparent u Sarajevu i izletio iz kancelarije.

Po dolasku u hotelsku sobu počeo sam raditi na rekonstrukciji sponzorskog projekta. Trebala mi je potpuno nova ideja, novi paketi, nova lista potencijalnih sponzora. Moj svijet se rušio. Dva dana nisam izlazio iz hotelske sobe tražeći najbolja rješenja. Kada sam to završio, još sam osjećao veliku nelagodu. Hoćemo li uspjeti? Dok sam još bio u Ljubljani, napravio sam sastanak u Kompas, tada najvećoj turističkoj agenciji u Jugoslaviji. Ponudio sam da im za određeni sponzorski budžet ustupimo sva prava prodaje karata, smještaja i prijevoza za finale Svjetskog kupa. Bili su zainteresirani, a ja sam bio zadovoljan budžetom koji su

bili spremni platiti za otkup prava. Čak smo potpisali i predugovor, kojeg je trebao odobriti organizacioni komitet. Krenulo je.

Nakon što sam skockao revidirani projekat marketinga Finala Svjetskog kupa u skijanju – Sarajevo 1987, imao sam još pola godine na raspolaganju da uradim cijeli posao. Radio sam kao životinja. Tokom dana sam telefonirao, slao telexe, održavao sastanke, a popodne i uveče kod kuće pisao ponude. Gotovo da nisam spavao sve to vrijeme. Na kraju, imao sam tih pola miliona maraka, koliko nam je bilo potrebno da organizatori budu zadovoljni, a da i mi nismo džaba radili. Naravno da sam bio sretan. Imali smo dovoljno vremena da pripremimo sve transparente i podloge za ciljnu arenu na Bjelašnici i Jahorini, organizirali smo poseban prostor kao *hospitality* za sponzore, štampali smo na vrijeme materijale, sve je bilo spremno.

Dan prije prve trke spusta na Bjelašnici, s planine mi je bilo javljeno da je stigao šleper iz Ljubljane sa cijevima za skelu i da imaju namjeru postaviti skelu kako bi na nju zakačili transparente. Kako to nije bilo najavljeno, odlučili su da me nazovu i provjere o čemu se radi. Sjeo sam u auto i odjurio na Bjelašnicu. Bio je to šleper *YU Ski Poola* sa skelom i transparentima njihovih sponzora. Pozvao sam šefa obezbjeđenja i rekao mu da nema govora o istovaru i da kamion odmah ode tamo odakle je došao. Vratio sam se u Holiday Inn, gdje su već bili svi takmičari i njihove ekipe. Tad je počela drama. Prvo je došao Jovo Mišković, predsjednik organizacionog komiteta, i uvjeravao me kako trebamo dozvoliti da se transparenti postave te kako je Vogrinec počeo praviti frku. Objasnio sam u čemu je stvar; on se potpuno složio, ali je i dalje ostalo da je to moja, a ne odluka organizacionog komiteta. Vratio sam se za šank, gdje sam pio kafu sa Janom Larsonom, šefom marketinga francuskog *Rossignola*, koji nam je bio sponzor kada smo četiri godine ranije snimali emisiju o Grenobleu i Chamonixu u okviru serije radijskih emisija *Svi zimski olimpijski gradovi*. Nedugo zatim, pozvali su me na recepciju: imao sam telefonski poziv. Zvao je dr. Kemal Hanjalić, gradonačelnik Sarajeva. Kazao je kako je čuo da pravim ozbiljne probleme i da trebam voditi računa o tome šta radim. Naravno, bio sam svjestan svoje odgovornosti, ali i pozicije agencije koja je garantovala prihode. Rekao sam: "Druže gradonačelniče, to što namjeravamo da urade vrijedi 200.000 maraka. Vi znate da je OSSA dala garanciju na 400.000 maraka. Ako ste spremni da nam prebacite 200.000 maraka, ja ću ići da sâm kačim transparente na Bjelašnicu." Naravno da nije bio spreman. Ali nije ni pokušao da na mene vrši pritisak. Već je bila pala noć. U salonu *Drina* hotela *Holiday Inn*, bosanskohercegovački premijer napravio je prijem za šefove delegacija. Nisam htio da odem kako bih izbjegao susret s Vogrincem. A znao sam da je bijesan i da sam glavna tema. Nakon pola sata prišao mi je moj direktor Jusuf Arnautović i kazao kako Tone vrišti i kune se pred najvažnijim ljudima grada i BiH da će me iseliti iz Sarajeva. Bio mi je pun kufer svega. Izašao sam iz hotela, upalio auto i otišao na Bjelašnicu kod mog druga Rasima Hore, tehničkog direktora ski-centra.

Bila je lijepa zimska noć. Na Bjelašnici su rijetke noći da nema daška vjetera. Nebo je bilo vedro i vidjelo se milion zvijezda. Zamolio sam Raseta da upali ratrak i da me vozi do vrha planine. Uživao sam u njegovoj vožnji, u vremenu, u svemu. Samo da nisam bio u paklu *Holiday Inna*. Razmišljao sam o mogućim posljedicama. Bio sam čist ko suza, ali i pored toga bilo mi je teško zbog svega. Ipak smo Tone i ja tolike godine bili prijatelji. Samo da mi je na ručku, nakon prve sjednice organizacionog komiteta, rekao šta planira napraviti, sve bi bilo drugačije. Ovako, jedva sam izvukao projekat, a sad se uvalio u još veće probleme. Nakon sveg razmišljanja trebalo mi je samo minut da sve poravnam sam sa sobom, da mi se vrati samopouzdanje i da shvatim da je prijateljstvo – prijateljstvo, a posao – posao. U tom razmišljanju Rase i ja vratili smo se do ciljne kuće. Obišao sam ciljni prostor, po mjeseci prekontrolisao kako stoje transparenti. Sve je bilo super. Šou je mogao početi. "Napravi mi jedan dobar sendvič, gladan sam", rekao sam Rasetu. Izvadio je veknu hljeba, prepолоvio je, prerezao po dužini i napunio sirom, lukom i suhim mesom. Privukao sam stolicu prozoru, otvorio ga, proturio noge kroz njega, jeo i gledao u zvijezde. Opuštao sam se uz najbolji sendvič koji sam ikad pojeo.

Kada danas razmišljam o svemu, s ovom pameću ne bih nikada uradio ono što sam uradio prije 30 godina. Ne bih, jer nismo ništa dobili time što sam zabranio postavljanje transparentata YU Ski Poola na Bjelašnici i Jahorini, a *Ski Pool* je izgubio mnogo. Ipak, bila je to odbrana časti, htio sam pokazati da nas niko ne može praviti budalama; bio je to inat koji me pratio dobar dio poslovne karijere, a ponekad i skupo koštalo.

Sedam mjeseci nakon finala Svjetskog kupa, jednog običnog radnog dana, direktor me pozvao u kancelariju. "Došao ti je jedan prijatelj i hoće da te pozdravi", kazao je. Kada sam ušao, u njegovoj su kancelariji sjedili Tone Vogrinc i Bojan Križaj. Zagrlili smo se i izljubili kao da se ništa nije dogodilo. Ostali smo stari prijatelji.

Ujutro sam krenuo na Bjelašnicu očekujući uzbuđljiv spust po prekrasnom vremenu pošto sam na planini ostao dugo u noći punoj zvijezda. Dok sam se vozio, upalio sam radio i slušao vijesti koje su sa Bjelašnice bile nepojmljivo loše. Vjetar je duvao preko 100 km na sat, kapije na stazi bile su pokidane, ciljni prostor oštećen. To je Blešanica: vrijeme se promijeni za nekoliko minuta i nikada ne možete biti sigurni šta će se dogoditi u narednim satima. Kada sam stigao do ciljnog prostora, jedva sam uspio izaći iz auta. Bilo je osam sati. Spust je bio odgođen za 13:00.

Vratio sam se kući i, umoran od uzbuđenja prethodnog dana, legao da spavam. Kada sam se probudio, učinilo mi se da sam spavao mnogo duže nego što je sat pokazivao. Bilo je 11:00. Spremio sam se i već za 25 minuta bio na Bjelašnici. Stanujem na Dobrinji, naselju na kraju grada prema Igmanu i Bjelašnici, tako da mi je nekada lakše stići na planinu nego na Bašćaršiju. Sve je bilo mirno, bio je sunčan dan. Odmah sam sa dvojicom saradnika iz OSSA-e u ciljnom prostoru počeo po-

pravljati transparente koji su bili rastureni od vjetra. Malo sam bio iznenađen da je već bilo toliko gledalaca a trka je trebala početi za sat i po. Sve je bilo u funkciji kao da će početi za koji minut. Polako sam radio svoj posao. Odjednom je pored mene proletio jedan predvozač. Nisam toliko obraćao pažnju, ali nakon nekoliko minuta, kada sam se okrenuo i pošao na drugi kraj ciljne arene, u cilj je uletio takmičar s brojem 1 koji me je zamalo zakačio. Tada je neko doviknuo: "Šta to radiš, budalo, hoćeš li glavu da izgubiš?!" Bilo mi je jasno da je trka počela a da se ja šetam ciljnom arenom na spustu, što je bilo ravno samoubistvu. Pogledao sam na sat: kod mene je još uvijek bilo 11:00. Moj sat je stajao, nisam imao pojma da je već prošlo jedan.

Križaj osvaja Kristalni globus

Čim je spust na Bjelašnici završen, sa svojom sam se ekipom preselio na Jahorinu. Sutra nas je čekao uzbudljiv dan, muški slalom u kojem je Križaj imao velike šanse da osvoji Kristalni globus. Postavili smo transparente, sredili ciljni prostor, uredili *hospitality* za sponzore i bili spremni za slalom. Bojan je imao znatnu prednost u odnosu na Ingemara Stenmarka. Zapravo, samo je trebao da završi trku, a Stenmark je morao biti najmanje drugi da bi pobijedio u ukupnom plasmanu i osvojio kristalni globus.

Naveče je počeo da pada jak snijeg, što nije bilo dobro. Staza je bila savršeno pripremljena i dovoljka količina snijega mogla bi da je pokvari. Oko ponoći, pozvana je vojska da lopatama uklanja snijeg. Stigla je i prognoza da će sutra biti lijepo prijepodne, a da će sunce zasjati u pauzi između dvije vožnje. Organizatorima, koji su bili spremni dati sve od sebe za Križajevu pobjedu, upalile su se lampice u glavi: stazu treba polijevati vodom, da se zaledi, a onda pustiti da napada još snijega. Kada između dvije trke ugrije sunce, otopit će se snijeg i pojavit će se led koji neće omogućiti Stenmarku da napada i agresivno vozi. Sve se desilo kako je planirano. Bojan je mirno odvezao drugu vožnju, Stenmark je počeo agresivno i već na četvrtoj kapiji izletio sa staze. Svi smo bili presretni zbog Bojanove pobjede.

Ovaj ću slalom pamtiti po još jednoj stvari. Imao sam ugovor s talijanskom kompanijom Conte of Florence da dvije djevojke u ciljnoj areni budu u njihovoj odjeći. Kada sam tražio ko će to uraditi, neko mi je u *Holiday Inn* doveo dvije vrlo mlade i lijepe djevojke. Jedna se zvala Amela. Bila je to Amela Radan, koja je su-tradan na Jahorini, u cilju muškog slaloma, započela blistavu manekensku karijeru nakon koje je postala uspješna poslovna žena u modnom biznisu. Njena karijera u modnoj industriji još traje, a počela je tog dana na Jahorini.

Planica – kolijevka smučarskih skokova

Kad već pišem o zimskim sportovima, moram kazati da sam se svakoj zimi najviše radovao zbog skokova na Planici (Slovenija). Gotovo deceniju, svake sam godine dolazio sam sa svojim sponzorima na Planicu i nije bilo događaja ili nečeg drugog što bi me moglo u tome spriječiti. Sjećam se da sam u februaru 1990. godine imao važnu sjednicu Izvršnog komiteta *Evropskog prvenstva u atletici – Split 1990.*, na kojoj sam morao biti. Vraćao sam se iz New Yorka i tokom cijelog leta razmišljao gdje otići kad sletim u Zagreb: u Split ili na Planicu, gdje se održavao Svjetski kup u smučarskim letovima. Nisam neodgovoran u toj mjeri da ne znam razlučiti koja je od dvije stvari važnija: Split je svakako imao prednost. Ali kako sam radio vrlo naporno (te godine radili smo za vladu Ante Markovića, Evropsko prvenstvo u atletici, imali smo ekskluzivne ugovore za Roland Garros i Wimbledon te još neke projekte za stalne klijente), bilo mi je važno da se ponekad opustim i dam si malo oduška. Sletio sam u Zagreb, uzeo *rent-a-car* i krenuo ka Planici. Prethodno sam s aerodroma nazvao direktora *agencije OSSA* i zamolio ga da on ode u Split.

Ljubav između Planice i mene rodila se slučajno. Prijatelji iz Ljubljane su me jedne godine pozvali da im se pridružim na takmičenju za Svjetski kup u smučarskim skokovima na Planici. Otišao sam. Sa mnom je bio i Branislav Lalević Lala, urednik marketinga *TV Sarajevo*. Kad smo došli, odmah sam osjetio posebnu atmosferu. Stigli smo dan uoči Svjetskog kupa i oko Bloudekove skakaonice zatekli masu ljudi koji su pripremali sutrašnje takmičenje. Bilo je toplo, manjkalo je snijega. Nekoliko stotina volontera dovlačilo je snijeg na skakaonicu i u doskočište. Ljudi iz marketinškog tima postavljali su transparente, pripremali *hospitality* za sponzore, *TV Ljubljana* je postavljala tehniku za direktan prenos, ugostitelji su pripremali svoje pultove kako bi sljedeća dva dana mogli nahraniti i napojiti desetine hiljada gledalaca, koji svake godine pohode Planicu u vrijeme skokova. Sve je ličilo na mravinjak i svi su radili s istim ciljem: stvoriti najbolje uslove za takmičare i gledaoce. Vidio sam kako organizacioni sistem Planice funkcioniše bez mane. To su nevjerovatni ljudi. Kasnijih godina događalo se da se bore s viškom snijega, ali za njih, jednostavno, nema nerješivih problema. I kada je bilo minus 15 viđao sam ih kako rade u tri ujutro. Ti ljudi godinu dana žive za taj događaj i to je na mene ostavilo snažan utisak. Njihova strast počela je polako prelaziti na mene. Volio sam raditi s takvim organizatorima. U sportskom marketingu najčešće se događalo da nakon potpisivanja ugovora počinje rat između marketing-agen-

cije i organizatora, koji smatra da je sav posao završio kada je potpisao ugovor o marketingu i sve svoje probleme prebacio na agenciju. Rijetki su razumijevali kako posao tek tada počinje i kako je finalni rezultat produkt zajedničke saradnje. Ovdje na Planici sve je bilo podređeno, između ostalog, i marketingu. Ljudi koji su mjesecima radili na privlačenju sponzora imali su svu podršku i trenutno su dobijali sve što im je bilo potrebno. Bilo je uživanje gledati ih kako rade.

Kako sam poznao ljude iz marketinškog tima, Tomaža, Mitju i druge, zainteresirao sam se pod kojim uvjetima agencija OSSA može doći na Planicu sa svojim sponzorima. Ponudili su mi ugovor u kojem sam vidio da su finansijski uslovi prihvatljivi. Planica je svake godine imala direktan TV prenos za cijelu Jugoslaviju i ti prenosi bili su vrlo gledani. Osim TV prenosa, na samoj Planici sponzori su mogli realizirati mnoge aktivnosti, posebno ako su zainteresirani za novinare. Press je bio besprijeckorno organiziran, uvijek su postojali veliki press-centar i novinarski klub.

Ono što me privuklo na samom početku ugovora jeste alineja u kojoj je pisalo da sponzor prihvata činjenicu da je Planica kolijevka smučarskih skokova u svijetu. Toliko su bili ponosni na dugu tradiciju skokova na Planici da su je čak progurali i kao kolijevku skijaških skokova. Ta je činjenica najslikovitije odražavala mjesto koje je Planica imala u odnosu na druge skakaonice u svijetu.

Lala je prije dolaska u *Marketing TV Sarajevo* bio izvanredan kameraman, pa sam ga zamolio da malo analizira prenos i da ocijeni šta bismo sve mogli raditi. Ja sam sve vrijeme obilazio oko skakaonice i istraživao mogućnosti za sponzore. Kada sam Tomaža Tegera, šefa marketinškog tima, pitao koje će nam pozicije u doskočištu dati ako dovedemo sponzore s juga, odgovorio je da ću sâm moći birati gdje ću postaviti transparente svojih sponzora. Tako je i bilo, pa se kao anegdota narednih godina ponavljalo to da oni postavljaju transparente dok Lala i ja sjedimo u kafani. Kad sve završe, dođu i kažu: "Hajde pogledaj i popravi ako šta treba." Onda bih ja otišao do doskočišta i redovno tražio druge pozicije za svoje sponzore, stavljajući njihove transparente na najbolja mjesta. Bez riječi su mi izlazili u susret jer im je bilo stalo da se krug sponzora širi i da na Planicu počinju dolaziti sponzori izvan Slovenije. Prve godine došli smo sa *IRIS Computersom* i *Hissarom*, kasnije su im se pridružili *Unis Tours* i još neki sponzori. I nismo samo kačili transparente. Za *Iris* smo jedne godine organizirali poseban prostor u kojem su poslovni ljudi i novinari mogli testirati računare, redovno smo za *Hissar* radili degustacije, dijelili majice, kape i šalove. *Hissar* je bio posebno atraktivan u ciljnom prostoru. Njegov logo činila je crvena elipsa u kojoj je *helveticom* bilo ispisano *Hissar*. Njihov transparent bio je jedan od najljepših. Te 1990. godine, kada sam umjesto u Split otišao na Planicu, imali smo dvije pozicije zakupljene za *Hissar*. Kada sam stigao na Planicu, kazao sam Tegeru da sam u zadnji čas odlučio da dođem, da sam žrtvovao Split i da očekujem nagradu. Tražio sam dvije pozicije za *Hissar* u čelu doskočišta i to jednu do druge. To je bilo ukupno 10 metara i bilo

je gotovo neizvodljivo, ali Teger i ja smo već postali prijatelji, a prijatelj se ne odbija. Transparenti su izgledali super, očekivali smo da će na televiziji biti viđeni prilikom svakog skoka. Direktor *Hissara* i ja sjeli smo u novinarski klub da gledamo prenos, zanimala nas je vidljivost transparentata, bili smo spremni na uživanje. Kada je skočio prvi predskakač, nije se zaustavio, nego je udario u ogradu, tačno tamo gdje je bio *Hissar*, ali transparenti se nisu vidjeli. Prvi skakač, nema transparentata; drugi skakač, opet ih nema. Počeo je da me obliva znoj. Kada je skočio treći i zaustavio se kod ograde, pita me direktor *Hissara*: "Ekreme, drži li se on ovo za naš transparent?" "Drži, Simo", odgovorio sam. "Pa gdje je onda *Hissar*???" U tom trenutku na to pitanje mu je odgovorio Stane Škodlar, televizijski reditelj koji je svjetsku slavu stekao upravo na prenosima iz Planice. U novinarskom klubu čuo se ton iz reportažnih kola i to kako Škodlar govori: "Dečki, idemo raditi normalno, nadam se da su naši prijatelji iz Sarajeva vidjeli šta sve znamo." Kod svih sljedećih skokova ekranom su dominirali *Hissarovi* transparenti.

Zbog početka rata u Jugoslaviji, moje druženje s Planicom je na određeno vrijeme prekinuto. Sudbina će htjeti da 1994. godine budem jedan od onih koji su omogućili da se na Planici održi Svjetsko prvenstvo u smučarskim letovima, iako je bilo najavljeno njegovo otkazivanje zbog nedostatka finansijskih sredstava. O tome kada dođe na red.

Ljetne olimpijske igre – Seul 1988.

Poslije uspjeha s Monikom Seleš, imao sam sve manje poteškoća u realizaciji sponzorskih projekata u sportu. Moje ambicije su rasle. Želio sam raditi za Jugoslovenski olimpijski komitet i Fudbalski savez Jugoslavije. Imali smo jake olimpijske timove u mnogim sportovima. Raditi za njih je, za svakoga u sportskom marketingu, bilo kao da dotakneš nebo. Uskoro su mi se ostvarile obje želje.

Godine 1988. Seul je bio domaćin Ljetnih olimpijskih igara. Zbog velike ekonomske krize u Jugoslaviji, pod upitnikom je bio odlazak naših olimpijaca u Južnu Koreju. Posebno nakon odluke Savezne skupštine da ne odobri dodatnih 400.000 dolara, koliko je nedostajalo za finansiranje nastupa na Olimpijskim igrama. Ovu vijest o mogućnosti da ne odemo u Seul čuo sam u nedjeljnom sportskom programu *Sezam*, kojeg je TV Beograd emitirala za cijelu jugoslovensku mrežu. Nisam mogao vjerovati. Kao čovjek iz olimpijskog grada osjećao sam nelagodu. Šta učiniti da olimpijci odu u Seul? Znao sam da je kriza i da para nema ni u privredi, ali ipak ako bi 200 poduzeća dalo po 2.000 dolara ili njih 400 po 1.000, skupili bismo ono što nedostaje. Ima toliko uspješnih i društveno odgovornih firmi. Mi, doduše, tada nismo ni znali za termin *društveno odgovorno poslovanje*, jer je bio socijalizam i sva su poduzeća po prirodi stvari bila društveno odgovorna. Dakle, vjerovao sam da ima dovoljno potencijalnih donatora, ali je pitanje bilo kako ih pozvati na saradnju i kako s njima, u tako kratkom roku, iskomunicirati cijelu priču. Jedina je šansa bila televizija i to upravo nedjeljno sportsko popodne, odnosno emisija *Sezam*, jer je bila vrlo gledana. Kontaktirao sam Milojka Pantića, urednika sportske redakcije TV Beograd i voditelja *Sezama*, napravili smo sastanak u Beogradu, prihvatio je ideju i pozvao me već sljedeće nedjelje u emisiju da promoviram donatorski projekat. Bio sam gost *Sezama*, objasnio sam ideju i pozvao poslovnu javnost Jugoslavije da stane uz olimpijski sport i sportiste koji idu u Seul. Pantić je projektu dao veliki prostor: o tome smo razgovarali u nekoliko blokova. U toku emisije javio se Emir Balić, čuveni skakač sa Starog mosta, koji je kazao da je ideja odlična i da će on biti prvi donator.

Kada sam se sutradan vratio u OSSA-u, telefoni nisu prestajali zvoniti. Javljali su se direktori iz cijele Jugoslavije i prijavljivali donacije svojih poduzeća. Već do sljedeće emisije imali smo više od polovine planiranog donatorskog budžeta. U trećoj emisiji objavili smo da su prikupljena sva nedostajuća sredstva i da jugoslovenski olimpijski tim putuje u Seul.

Imao sam samo dva problema tokom cijele akcije. Prvi je napravio Miljenko Rubelj, vlasnik *Rubelj grila* iz Zagreba. On je htio da uplati 10.000 dolara. Rekao sam mu da ne može, da nije ideja u tome da mali broj poduzeća uplati velike donacije, već da veliki broj donatora s manjim donacijama napravi veliki projekat. Limitirao sam donacije na maksimum 2.000 dolara. Rubelj, čiji je brat svojevremeno bio član olimpijskog boksterskog tima, telefonirao je svakodnevno ubjeđujući me da prihvatim njegovu ponudu, ali sam je uporno odbijao. Onda sam se okliznuo na koru od banane. Konačno je rekao da me u potpunosti razumije i zatražio broj računa na koji može uplatiti 2.000 dolara. Nakon pet dana, na izvodu s deviznog računa vidio sam njegovu uplatu od 10.000 dolara. Ubrzo nakon toga, u Umagu je održan izbor Miss Jugoslavije, kojeg je organizirao AS. Bio sam u Umagu. Kako je Rubelj za to saznao, ne znam, ali i on je došao u Umag da se upoznamo. Postali smo veliki prijatelji.

Drugi problem, malo žešći, imao sam sa Časlavom Veljićem Čajkom, generalnim sekretarom Jugoslovenskog olimpijskog komiteta. Čajka je, s nogom u gipsu, gledao prvu emisiju *Sezam* i odmah me nazvao protestirajući kako smo to smjeli uraditi bez dogovora s JOK-om. Rekao je da mi koristimo ime Jugoslovenskog olimpijskog komiteta bez saglasnosti, kako on ima pravo da nas tuži itd. Odgovorio sam mu neka radi šta hoće i spustio slušalicu. Više se nije javljao. Znao sam da smo se trebali dogovoriti s Olimpijskim komitetom, ali vremena je bilo malo, a da sam se javio, trebao bih napisati ponudu, pa čekati sjednicu predsjedništva JOK-a koje je to trebalo usvojiti. I zato im se nisam javio. Iz inata sam, dvije godine nakon toga, aplicirao na konkursu Jugoslovenskog olimpijskog komiteta za zvaničnu marketinšku agenciju olimpijskog sporta. Da je mogao, Čajka bi nas eliminirao. Ali nije, jer sam tada (1990.) bio direktor marketing-agencije IMS/STUDIO 6 Jugoslavija, čiji je vlasnik bio Goran Takač, sin Artura Takača. Čajka je ipak bio dovoljno mudar da je znao u šta ne smije dirati. Ali, o tom potom, kada u ovoj knjizi dođe na red i IMS/STUDIO 6, moje veliko iskustvo koje je, nažalost, trajalo kratko. U Jugoslaviji je izbio rat.

Elem, u *Sezamu* smo organizirali ispraćaj jugoslovenskih olimpijaca u Seul. Milojko Pantić je napravio živu četverosatnu emisiju u kojoj su gostovali sportisti, sponzori i donatori našeg tima. Govorilo je 112 ljudi, što je do tada bio apsolutno najveći broj učesnika u jednoj televizijskoj emisiji. Vjerujem da taj broj ni do danas nije premašen.

Svjetsko nogometno prvenstvo – Italija 1990.

Druga želja koja mi se ispunila jeste ugovor o statusu oficijelne marketinške agencije *Fudbalskog saveza Jugoslavije*, čiji je predsjednik bio Mladen Vedriš, a glavni tajnik Ante Pavlović, obojica iz Hrvatske.

Dakle, postali smo marketing-agencija Fudbalskog saveza Jugoslavije sa zadatkom da obezbijedimo sponzorstvo kvalifikacija i učešća naše reprezentacije na Svjetskom nogometnom prvenstvu u Italiji 1990. Meni je ovaj projekat posebno bio drag zato što je selektor reprezentacije bio Ivica Osim, a šest je standardnih prvotimaca dolazilo iz Sarajeva i Želje.

Prvu smo utakmicu igrali protiv Francuske u Parizu. Bilo je to, ako me sjećanje ne vara, u novembru 1988. godine. Tri sam genijalna poteza Ivica Osima u vezi ove utakmice zapamtio.

Prvo, mi smo obezbijedili izvrsne uslove za pripreme u Poreču, koji je prihvatio da bude sponzor priprema. Razmišljao sam kako je Poreč idealan za treninge: sunčan i u te zimske dane. Čim sam to javio Osimu, kazao je: "Nema govora. Pa jesi li ti normalan? Da treniramo na suhom i tvrdom terenu pa da onda glumimo umjetničko klizanje na mokrom terenu u Parizu?! Novembar je mjesec. Hoću pripreme u Zagrebu." Poreč je prihvatio da reprezentacija u Zagrebu bude smještena u hotelu *Plava laguna* o njihovom trošku.

Dan prije polaska u Pariz, u hotelu je održana press-konferencija. Došli su novinari iz cijele Jugoslavije. Osim je izdiktirao tim koji vodi u Pariz. Pitao je novinare da li imaju nekih primjedbi ili prijedloga. Prvo pitanje odnosilo se na činjenicu da Osim vodi u Pariz tri igrača manje nego što ima pravo. Odgovorio je da ne želi voditi igrače koji znaju da neće igrati jer mu kvare atmosferu u ekipi. Drugo pitanje je bilo zašto Šuker nije konačno u A-timu, već još uvijek u mladoj reprezentaciji. Osim je i na to imao odgovor. Rekao je da mlada reprezentacija treba vođu i da je Šuker idealan za to. Više nije bilo pitanja. Osim se tada obrati Piviću, ekonomu reprezentacije, rekavši: "Pivke, daj im onaj spisak da potpišu." Kada su novinari pitali štato trebaju potpisati, Osim je odgovorio: "Ovaj spisak s kojim se slažete. Nemojte sutra da nas Francuzi razvale pa se vi onda pravite pametni kako sam trebao uraditi ovo ili ono. Ako nemate primjedbi, šta fali da to i potpišete, a onda prelazimo na viski." Svi su se novinari prvi, a vjerovatno i posljednji put potpisali jednom selektoru na spisak igrača koje je stavio u tim.

S Unis Toursom smo organizirali čarter-let za Francusku. Pola aviona smo prodali navijačima, po cijeni koja je podmirivala troškove najma cijelog aviona, tako da su fudbaleri i brojna delegacija Fudbalskog saveza putovali besplatno. Bilo je planirano da avion iz Beograda poleti u 15 sati dan uoči utakmice. Dva dana prije polaska, u jednom razgovoru, Osim mi reče kako avion ne smije krenuti prije ponoći. Reagovao sam rekavši kako su svi putnici već obaviješteni o terminu polaska i da možemo imati problema. Rekao je kako ga to ne zanima. "Šta hoćeš, da sletimo u šest sati uveče u Pariz pa da nas dočeka bulumenta francuskih novinara?! Ili će napisati 'Došli fudbalski geniji sa Balkana' pa pometi papke ili će napisati da smo fudbalske neznanice pa još gore kad to pročitaju naši fudbaleri. Ovako, polijećemo što kasnije, stižemo u Pariz u vrijeme kada neće biti nijednog novinara na aerodromu, odemo u hotel, dok igrači stignu do soba bit će toliko umorni da će spavati do ručka. Niko neće imati kad da pogleda novine. Idemo poslije ručka na stadion da samo pipamo teren, vraćamo se u hotel na odmor i – utakmica."

Tu smo utakmicu odigrali 0:0, što je bio veliki uspjeh jer su Francuzi imali vrhunski tim i Platinija za selektora. Mogli smo ih i nadigrati da je samo Osim dao da se fudbaleri razigraju. Išao je na siguran rezultat.

Inače, u tim kvalifikacijama za prvenstvo Italija '90 prvi smo se plasirali od svih reprezentacija na svijetu, nismo izgubili nijednu utakmicu, a da nas Argentina ne uze na penale, poslije sramnog Maradoninog gola rukom, možda smo mogli biti i prvaci svijeta. Imali smo briljantnu reprezentaciju i, što je još važnije, genialnog selektora.

Yassa i nogometna reprezentacija

Rad s Fudbalskim savezom Jugoslavije počeo sam u agenciji *OSSA*. Kada smo u januaru 1990. osnovali jugoslovensko-švicarsku marketinšku *agenciju IMS/STUDIO 6 Yugoslavia*, ugovor sa FSJ-om je, u okviru *OSSA-inog* dijela osnivačkog kapitala, prešao na *STUDIO 6*. Vlasnik i predsjednik agencije bio je Goran Takač, čiji je otac Artur bio savjetnik predsjednika Međunarodnog olimpijskog komiteta Juana Antonija Samarancha. Artur je Varaždinac i bio je emotivno vezan za rodni grad. U proljeće 1990. zamolio je Gorana i mene da odemo u Varaždin, u *Yassu* (Jugoslovenski asortiman sportskih artikala), koja je bila veliki proizvođač sportske opreme. Trebali smo da vidimo možemo li im napraviti neke komunikacijske projekte koji bi ih učvrstili na tržištu. Dogovorio sam sastanak sa Savom Vlajkovićem, generalnim direktorom: iznimno je uvažavao Arturovu inicijativu.

U to vrijeme *Yassa* je bila na vrhuncu, posebno u fudbalu. Osvojili su prvenstvo Jugoslavije s Vojvodinom, koja je igrala u njihovim dresovima. Dogodila im se i jedna neočekivano dobra stvar u finalu kupa. Fudbaleri Partizana su, nakon teške pobjede nad Veležom, od sreće poskidali dresove i bacili ih u gledalište. Kada su trebali dobiti pehar, rečeno im je da to neće moći goli do pojasa. Uzeli su majice od momaka koji su skupljali lopte oko terena. Oni su bili obučeni u majice s velikim logom *Yassa* na prsima. Tako je *Yassa* dobila sjajan publicitet na televiziji i u štampi. Porasli su im apetiti: htjeli su oblačiti nogometnu reprezentaciju, koja je postala popularna nakon velikog uspjeha u kvalifikacijama. Savo nam je kazao kako pola godine pokušava saznati koliko *Adidas* daje Fudbalskom savezu kako bi vidjeli mogu li i oni konkurisati. Ugovori s dobavljačima opreme obnavljali su se u ciklusima od četiri godine i to u vrijeme održavanja Svjetskog prvenstva. Međutim, nisu uspjeli doći do informacija. Goran je kazao da su ugovori *Adidas*a s nogometnim savezima najstrožije čuvana tajna. Kako je to rekao, primakao sam telefon sa Savinog stola i okrenuo *Fudbalski savez Jugoslavije* u Beogradu. Razgovarao sam s generalnim sekretarom Antom Pavlovićem: kazao mi je da smo prije početka kvalifikacija bili na 28. mjestu u Evropi i da nam niko ni premu nije htio dati besplatno, a kamoli još i novac. *Adidas* je dao opremu i 20.000 maraka. Odluka *Fudbalskog saveza* za pregovore u Rimu bila je da se traži kompletna oprema i 200.000 maraka. Nakon što sam spustio slušalicu, sve sam prenio Vlajkoviću. Bio je zadovoljan, jer *Yassa* je to mogla platiti, a ja sam bio sretan da sam mu za dva minuta dao informaciju do koje nije mogao doći šest mjeseci.

Kad smo Goran i ja krenuli autom za Zagreb, bio je ljut. Rekao mi je da nikada ništa neću zaraditi te da mu nije jasno kako sam tako olako dao informaciju koja vrijedi mnogo. "Nikada on to ne bi saznao da mu ti nisi kazao. Pokušavao je pola godine i ne da nije uspio, nije se pomakao s mjesta. Šta je falilo da je sačekao još 15-20 dana. Mogao si ga nazvati za pet dana i kazati kako si bio u Beogradu i da postoje šanse da to saznaš. Pa nakon pet dana mu javiš kako si ponovo bio u Beogradu, podijelio poklone, izveo ljude na ručak i večeru. Pa nakon pet dana opet jedna informacija i, kada mu na kraju javiš sve, ispostaviš mu račun za troškove. Koliko si vremena i znanja potrošio, koliko si im ideja u Fudbalskom savezu dao da bi mogao ovako da razgovaraš sa njima, i ti, umjesto da to kapitaliziraš, istreseš im sve iz rukava onako. Ne radi se tako posao, dragi moj Ekreme."

Bio je u pravu!

Nova uzbuđenja na projektima sportskog marketinga

Poslovi sportskog marketinga u agenciji *OSSA* razvijali su se veoma brzo. Posebno saradnja s republičkim televizijskim centrima oko ekskluzivnih prava zakupa komercijalnog vremena u prenosima najvažnijih svjetskih sportskih događaja. Sport je u Jugoslaviji bio popularan, prenosi sportskih događaja imali su veliku gledanost i nismo imali problema da nađemo oglašivače. U startu smo za svaki ugovor imali obezbijedeno najmanje 30 posto potrebnog budžeta od izdanja kuće Oslobođenje, partnera maloprodaje na kioscima i naših stalnih klijenata. Našim izdanjima i klijentima saradnja s agencijom bila je privilegija pošto smo im osiguravali ekskluzivan prostor na televiziji. Sjećam se da sam zadnji takav ugovor potpisao za Svjetsko atletsko prvenstvo u Tokiju '91. Pošto su se televizije u to vrijeme već prilično osamostalile (raspad države je počeo, samo nam to niko nije rekao), *JRT* nije bio ovlašten da potpiše ugovor s nama, već ga je, pored *JRT-a*, potpisala i svaka od šest republičkih i dvije pokrajinske televizije. Ugovor na 500.000 dolara potpisali smo u sarajevskom hotelu *Holiday Inn*. S druge strane stola sjedilo je devet supotpisnika. Prvenstvo je održano u vrijeme kada se Jugoslavija već raspala (Slovenija se osamostalila, rat u Hrvatskoj se rasplamsavao), tako da ugovor nismo ni mogli realizirati.

Što se tiče sportskih saveza, 1988. godine uzeo sam pola godine predaha od novih ugovora. Bio sam umoran i pomalo zasićen poslom, stalnim putovanjima i uzbuđenjima, prijemima, poslovnim ručkovima i večerama. Za to vrijeme istražio sam potencijalne partnere i sponzore. Trebali su nam novi sponzori iako su oni stalni bili s nama u svakom projektu. Trudili smo se da im pružimo više od onoga na šta smo se obavezali. Kombinacija sponzorstva s promocijom u direktnim televizijskim prenosima davala je izuzetne rezultate i svi smo bili zadovoljni. Prvi smo na sportskim događajima organizirali posebne prostore za ugošćavanje sponzora, u koje smo pozivali i njihove poslovne partnere. Svi su imali VIP status i osjećali su se vrlo privilegiranim. To se, naravno, odražavalo i na naš, ali i na njihov međusobni posao. Bilo je zaista dobro. Zato mi danas nije jasno zašto agencije uporno odbijaju da sponzorstvo uključe u komunikaciju svojih klijenata.

Nakon polugodišnje pauze odlučio sam da potpišemo ugovor s *Atletskim savezom Jugoslavije (ASJ)*. Zaključio sam da imaju perfektu strukturu, dobar i profesionalni rad i vrlo talentirane atletičare. Predsjednik *ASJ-a* bio je Mehmed Sokolović. Pošto je bio Sarajlija, to mi je umnogome olakšalo komunikaciju, jer

nisam za svaku stvar morao putovati za Beograd. Direktor atletskih reprezentacija bio je Ivica Matijević, a savezni selektor istaknuti atletičar Dane Korica. Sokolović, Matijević i Korica bili su uigran tim i ljudi s kojima se moglo fino saradivati. Prvo smo kreirali novi vizuelni identitet ASJ-a, osavremenili smo ga i učinili marketinški prihvatljivijim. Zatim smo uradili nekoliko plakata čiji je autor bio slikar Ismar Mujezinović. Tako je *Atletski savez Jugoslavije* bio spreman za prezentaciju sponzorima. Kako je *IRIS Computers* imao slogan *Budi brži, budi najbolji*, bilo je logično da smo prvo njega regrutirali za sponzora, jer se to podudaralo s osnovnim vrijednostima atletskog sporta. Sljedeći sponzor bio je *Hissar*, koji je već tri godine imao s nama vrlo dobra iskustva. Kandirano voće bilo je izvanredna energetska dopuna ishrani atletičara, tako da je u Hissarovom povezivanju s atletikom bilo logike. Pronašli smo turističku agenciju koja je servisirala naše atletske reprezentacije i posao je lijepo krenuo. Radili smo timski, nije bilo nerazumijevanja, *ASJ* nije pred nas postavljao nerješive zadatke, nisu nas pritiskali, postali smo prijatelji. Toliko dobri prijatelji da me Ivica Matijević s Olimpijskih igara u Seulu nazvao telefonom kući i rekao kako više ne želi raditi u sportu te kako bi volio preći kod nas u agenciju i raditi sa mnom na projektima sportskog marketinga. Na toj olimpijadi, nakon što je vodila u prvoj polovini utrke na 800 metara, naša atletičarka Slobodanka Čolović završila je na četvrtom mjestu. Isključiv razlog što nije pobijedila bio je u tome što nije psihički izdržala, prepala se pobjede, nije vjerovala da može završiti utrku na prvom mjestu. Ivica je bio ubijeđen da bi pobijedila da je imala uz sebe psihologa. To bi bio njen najveći rezultat. Sjetio sam se koliko se prije polaska na takmičenje Ivica borio da ide i Čolovićkin psiholog, ali mu to nije odobreno. Bio je razočaran i ljut. Potpuno sam ga razumio. Dogovorili smo se da odmah po povratku u Beograd završi formalnosti u *ASJ-u* i preuzme odgovornost direktora *IMS/STUDIJA 6* Jugoslavija u beogradskoj agenciji. Tako je i bilo.

Evropsko prvenstvo u atletici Split 1990.

Kroz saradnju s *Atletskim savezom Jugoslavije* došao sam u kontakt s organizatorima Evropskog prvenstva u atletici, koje se 1990. godine trebalo održati u Splitu (A '90). Ponudio sam im da *OSSA* bude zvanična marketinška agencija A '90. Nakon dva-tri sastanka, kazali su da moraju organizirati konkurs za izbor marketinške agencije. Meni je to odgovaralo: volio sam učestvovati i pobjeđivati na konkursima. Tada nam niko nije mogao kazati da nam je dao posao pa da nas može maltretirati do mile volje. Nije nam ga dao zato što nas voli, već zato što smo na konkursu bili najbolji.

Kako su i najavili, organizatori Evropskog prvenstva u atletici – Split 1990. raspisali su konkurs za izbor marketing-agencije. Prvenstvo je bilo veliki događaj za Hrvatsku, do tada najveći koji su organizirali. Kasnije će se ispostaviti da je to bio događaj od ogromnog značaja – prva velika prilika za međunarodnu promociju nezavisne hrvatske države.

Evropska atletska federacija dodijelila je svjetska marketinška prava agenciji PNI iz Londona. Njihov je, dakle, bio prostor uz atletsku stazu, zapravo sav prostor vidljiv u televizijskim prenosima. Lokalna agencija imala je pravo na prostor oko stadiona, pravo da prodaje različite statuse lokalnim sponzorima, da ih ugosti zajedno s njihovim poslovnim partnerima, pravo na promotivne kampanje u programu jugoslovenske televizije, pravo na brendiranje studija nacionalne televizije u vrijeme prvenstva... Ne bih sad nabrajao sva prava koja je Evropska atletska federacija dozvoljavala organizatoru. Oni su zapravo navodili šta lokalna agencija ne smije raditi; sve ostalo je bilo dozvoljeno. Trebalo je biti kreativan, istražiti sve mogućnosti i napraviti projekat koji bi sponzorima s područja Jugoslavije omogućio promociju prema ciljanim javnostima.

S druge strane, trebalo je pružiti *support* agenciji PNI (Pasco Naily International) i servisirati njihove sponzore, što je takođe za lokalnu agenciju mogao biti dobar posao, kojeg druge agencije nisu prepoznale. Zbog toga sam, pripremajući konkursnu dokumentaciju, na dva dana otišao u London na razgovore sa PNI-om. Primio me Tony Web, čovjek koji je u agenciji vodio poslove s Evropskom atletskom federacijom. Rekao mi je kako sam prvi čovjek iz lokalne agencije koja se, još u fazi kandidiranja za posao, pojavila u Londonu. Lokalne agencije uglavnom upoznaju kada dođe do problema, kada se sukobe lokalna i svjetska marketinška prava. Zbog te činjenice bio je vrlo raspoložen za saradnju i čak mi je dao mnogo ideja koje smo kasnije realizirali.

Elem, pripremili smo projekat, napravili prezentaciju Izvršnom komitetu A '90 i, u konkurenciji s još pet hrvatskih marketinških agencija, glatko dobili posao. Neću sad ovdje navoditi koje su sve agencije konkurisale jer bi bilo nekorektno. Reći ću samo da su to zaista bile najbolje i najveće agencije, od kojih su dvije snažno lobirale preko tadašnjeg političkog vrha Hrvatske da dobiju angažman. Naša je prezentacija bila ubjedljivo najbolja i najprofesionalnija, tako da smo jednoglasno dobili status zvanične marketinške agencije. To nam je, naravno, osiguralo odlične startne pozicije kod organizatora, ali mi smo već imali dobar status u Atletskom savezu Jugoslavije, koji je nekako zauzimao važnu poziciju između Evropske atletske federacije i Organizacionog komiteta A '90.

Ipak, uvijek su najvažniji ljudi sa kojima radiš. Split je imao najbolju ekipu s kojom sam ikad saradivao. Damir Dumanić, glavni tajnik, Željko Kosović, administrativni direktor, Leo Antonini, direktor sportske dvorane *Gripe* (čovjek u organizacionom sistemu zadužen za objekte i logistiku), i Ćićo Ganza, zadužen za društvene aktivnosti, bili su tim koji je funkcionirao besprijekorno. Imali su dobre međusobne odnose i mnogo pozitivne energije u realizaciji jednog danasve odgovornog i, pokazat će se, vrlo rizičnog projekta. Kako su pripreme za održavanje A '90 odmicala, tako se situacija u Jugoslaviji usložnjavala. Tog ljeta 1990. godine na neke sam sastanke u Split stizao preko kninskih barikada, Hrvatska je dobila novo političko rukovodstvo, stvarana je nova država, a Splitu je trebala snažna potpora u organizaciji. Bit će to riješeno kada je na čelo Izvršnog komiteta došao Anton Vrdoljak.

Borba za znak i maskotu A '90

Naša su najveća marketinška prava proisticala iz upotrebe znaka i maskote Prvenstva, koji još nisu bili usvojeni. Prva stvar o kojoj sam razgovarao s glavnim tajnikom, Damirom Dumanićem, bili su upravo vizuelni identitet i maskota. Rekao mi je da tu imaju veliki i ozbiljan problem te da očekuju da im pomognemo u njegovom rješavanju. Split je naručio dizajn A '90 od dizajnera Borislava Ljubičića iz Zagreba, čije je grafičko rješenje Izvršni komitet dva puta odbio. Ljubičić je uradio legendarni dizajn Mediteranskih igara u Splitu 1979., koji je kasnije prihvaćen kao znak svih budućih Mediteranskih igara. I to je rješenje, u svoje vrijeme, dva ili tri puta odbijano. Zbog tog znaka Mediteranskih igara, koji je proslavio Split, svi su željeli da i za A '90 bude usvojeno Borino rješenje. Iskreno rečeno, ni meni se nije dopalo na prvi pogled. Bila je to čista projekcija logotipa na atletskoj stazi, jedno dizajnersko-filozofsko rješenje koje je zadovoljavalo sve estetske kriterije, ali nije bilo pogodno za marketing. "Ekreme, učini sve što znaš. Naredna sjednica Izvršnog komiteta je idućeg tjedna, pripremi analizu i podrži znak, tebi će ljudi vjerovati jer si iz te struke", kazao mi je Damir. Obećao sam da ću uraditi sve što je do mene. Ovo sam obećanje dao suprotno našim interesima jer mi smo najviše trebali biti zainteresirani za vrhunski logo i maskotu. Tu nam je bio najveći potencijal za marketinšku eksploataciju. Ali, život se sastoji od niza kompromisa. Išao sam svjesno u to da bih na prvom koraku stvorio dobre odnose sa Organizacionim komitetom. Kako su mi trebali jaki argumenti da odbranim Ljubičićev rad, a nisam bio dovoljno strukovno potkovan i pismen da ih navedem, zamolio sam profesora Mladena Kolobarića, šefa katedre za dizajn sarajevske Akademije likovnih umjetnosti, da mi to uradi. Pokazao sam Mladenu znak A '90 i pitao ga: "Mladene, kako ti se ovo čini?" "Ne baš najbolje", odgovorio je. "Ali, Mladene, ovo je najbolje grafičko rješenje što si ga ikad vidio i to trebaš napisati." Sve je odmah shvatio i odgovorio: "Napisat ću ako se ne moram potpisati." "Ne moraš, ja ću." I tako je dogovor postignut. Iduće sedmice na sjednici Izvršnog komiteta obrazložio sam Ljubičićevo rješenje. S velikom većinom glasova znak je usvojen.

Tako je krenula moja saradnja sa Evropskim prvenstvom u atletici – Split 1990.

Odmah po potpisivanju ugovora dobio sam, u hijerarhijskoj strukturi, poziciju direktora marketinga, a organizatori su mi čak štampali vizitkarte, što nije bilo uobičajeno. Rekao sam to za ručkom glavnom tajniku Damiru Dumaniću, a on se osmijehnuo i rekao: "Ti si sad naš i moraš imati našu vizitku."

Splićani nisu insistirali na ugovoru koji bi finansijski obavezivao agenciju OSSA na određeni budžet. Otprilike su kazali: "Dali smo vam ugovor koji vam

može mnogo značiti. Cijenite to! Zajednički ćemo se truditi da napravimo najbolji rezultat. Imate našu punu podršku.“ Nikada prije toga, i nikada poslije toga, nisam naišao na tako fer i partnerski odnos organizatora. To nas je moralno obavezivalo više od bilo kakvih kaznenih klauzula u ranijim (i kasnijim) ugovorima. Polako sam počeo razvijati snažan emotivan odnos i prema projektu A '90 i prema ljudima s kojima sam sarađivao, a naročito prema Damiru, Željku i Leu. Sjećam se kad sam se, pet godina nakon A '90 (1995.), u Ljubljani na ručku našao s Damirom i Željkom imao sam osjećaj kao da sam sreo nekog najrođenijeg.

Vrdoljak spašava...

Split je imao određene probleme u organizaciji A '90 koje nije mogao sam riješiti. Najveći problem je bio hotel *Split*, namijenjen smještaju sportista. Njegova izgradnja toliko je kasnila da se pomisao na otvorenje do početka Evropskog atletskog prvenstva graničila s naučnom fantastikom. Kako god se radile analize, uzrok kašnjenja nije mogao biti definiran, ali se kasnilo i to mnogo u odnosu na ranije postavljen dinamički plan. Sve dok za predsjednika Izvršnog komiteta nije imenovan Antun Vrdoljak, kojeg je predsjednik Tuđman poslao da spašava obraz Hrvatske. U životu sam upoznao i vidio na djelu desetine čelnih ljudi različitih organizacionih komiteta, odbora i drugih struktura, koji su za svoj posao imali bezrezervnu podršku političkog vrha i najuticajnijih političara. Uglavnom, u toj podršci nisu nalazili inspiraciju za kreativnost u radu niti posvećenost rezultatima, nego su njome prikrivali svoju nesposobnost, bili su arogantni i bahati, prijetili su... Naravno, Vrdoljak je imao bezrezervnu podršku dr. Franje Tuđmana, a time i kompletnog političkog vrha Hrvatske, ali on to nikada nije pominjao niti se time pokrivao. On je to iskoristio da mu se u Splitu sve strukture stave na raspolaganje, a za upravljanje njima, kako bi ostvario najbolje rezultate, koristio je pamet kojom ga je Bog obilato obdario. Samo je jednom pomenuo predsjednika Tuđmana i to po prvom dolasku u Split, i u vrlo uskom krugu najodgovornijih ljudi. "Gospodo, predsjednik Tuđman želi da ovo bude najbolje Europsko atletsko prvenstvo. Na nama je da to napravimo."

Kada je došao u Split, Vrdoljak je održao sastanak Izvršnog odbora, a nakon toga pozvao članove da zajedno obiđu gradilište hotela *Split*. Među njima sam bio i ja jer sam po liniji odgovornosti morao prisustvovati svim sjednicama Izvršnog odbora. Bila je subota. Na gradilištu nismo zatekli nikoga. Vrdoljak se mirno okrenuo prema šefu splitske policije i kazao: "Dovedite direktora građevinskog poduzeća." Za dvadeset minuta direktor je bio na licu mjesta. "Toliko kasnimo sa izgradnjom, a vi ne radite. Zašto se danas ne radi?", pitao je Vrdoljak. "Nije nam u petak do 15 uri organizacijski komitet uplatio sljedeću tranšu po ugovoru", odgovorio je direktor. "Zašto niste uplatili?", pitao je Vrdoljak Damira Dumanića. "Gospodine predsjedniče Izvršnog odbora, nismo stigli na vrijeme osigurati novce; kada smo to uspjeli, Služba društvenog knjigovodstva već je završila s radom. Zakasnili smo pet minuta." Vrdoljak se opet obraća šefu policije i kaže: "Dovedite direktora Službe društvenog knjigovodstva." Dođe čovjek za 20 minuta, a Vrdoljak mu, bez da ga je išta pitao, reče: "Od ovoga trenutka, pa sve do završetka Europskog atletskog natjecanja, imat ćete organizirano izvanredno dežurstvo za

A '90. U tri ujutro ako za njih bude trebalo nešto uraditi, ima da se završi. Jasno?" "Jasno, gospodine predsjedniče!" "Sad možemo na ručak", obrati se Vrdoljak članovima Izvršnog odbora i napustismo gradilište.

Toga dana bitka s vremenom je dobijena. Otkočene su sve subjektivne, interne, splitske prepreke, koje su stajale na putu uspješne organizacije, tako da je, zahvaljujući najvećim dijelom Antunu Vrdoljaku, *Evropsko prvenstvo u atletici – Split 1990.* predstavljalo veliki trijumf za Hrvatsku.

PNI je prodavao sponzorske pakete A '90 po dva miliona švicarskih franaka

Morali smo, uz veliko razumijevanje organizacionog komiteta, u nekoliko navrata mijenjati strategiju privlačenja sponzora. Velika je stvar bila da smo imali dobar ugovor sa *Hrvatskom televizijom*, od koje smo otkupili sva prava emitiranja propagandnih poruka u prenosu iz Splita. Božo Sušec, šef TV *poola*, imao je puno razumijevanje za nas. Naravno, ovaj ugovor je imao veliku finansijsku vrijednost i za HTV.

Kada sam bio u Londonu, u posjeti agenciji *PNI*, Tony Web mi je pokazao njihovu ponudu. Oduzeo sam se kad sam vidio da sponzorski paket vrijedi dva miliona švicarskih franaka. Pitao sam ga ko će to platiti, ali mi je vrlo brzo dokazao da prodaja osam takvih paketa uopšte nije problem, već da je veći problem kako, od onih koji to žele kupiti, odabrati najbolje. Svoj su projekat bazirali na osam velikih sponzora. Toliko, naime, ima prostora da se na dijelu stadiona vidljivom u direktnom TV prenosu postavi pet puta po osam istih transparentata dužine pet metara. Transparente su redali uvijek istim redosljedom, tako da su svi sponzori podjednako zastupljeni. Svaki od njih imao je pet transparentata. Izračunali su da se u jednom satu TV prenosa svaki transparent vidi 1,5 minut, odnosno da je prisutnost svakog sponzora u satu prenosa oko 7,5 minuta. Kada se to pomnoži s brojem sati i brojem zemalja koje preuzimaju prenos te sa cijenom jedne komercijalne minute u svakoj zemlji, dođe se do cifre za koju dva miliona švicarskih franaka ne znače ništa. Osim transparentata, sponzori su imali pravo da u svim svojim komunikacijskim aktivnostima koriste status zvaničnog sponzora evropskog atletskog prvenstva i mnoge druge mogućnosti. Bilo mi je jasno da u svijetu postoji desetine i stotine kompanija kojima taj budžet zaista ne predstavlja problem, već vrlo racionalnu investiciju.

Mi smo se bavili manjim stvarima koje su, ipak, u jugoslovenskim okvirima, predstavljale prihvatljive promotivne i izazovne poslovne mogućnosti naših poduzeća. Kako nismo imali prava u direktnom prenosu (osim reklamnih blokova na kojima smo imali ekskluzivno pravo), mi smo obezbjeđivali ekskluzivne dobavljače roba i usluga koje su bile neophodne za organizaciju Evropskog prvenstva. Na taj smo način organizatorima uštedjeli mnogo novca. Zatim smo regrutirali sponzore, kojima smo omogućili pakete ulaznica, ugošćavanje njihovih poslovnih par-

tnera u specijalnom prostoru, emitiranje videospotova u prenosu i identificiranje logotipa na plakatima i drugim komunikacijskim materijalima koje je pripremao organizator. Organizirali smo promocije A '90 u svim glavnim gradovima jugoslovenskih republika i vodili sa sobom sponzore koji su i na tim promocijama imali mogućnost da istaknu sopstvenu povezanost s Evropskim prvenstvom u atletici. Poklopili smo svu prodaju hrane i pića na stadionu Poljud i oko njega i tu smo mogućnost dali samo onim organizacijama koji su se ugovorom obavezali da će prodavati samo proizvode naših sponzora. Iako nam političke okolnosti nisu išle naruku, uspjeli smo provesti strategiju koja nam je omogućila da sponzorski program uradimo tako da je organizacioni komitet bio veoma zadovoljan.

Vrdoljak me brani od optužbi da loše govorim i pišem hrvatski

Prvog dana prvenstva dogodile su se dvije sjajne stvari. Otvaranje Evropskog prvenstva bilo je veličanstveno i poslalo je pozitivnu sliku o novoj hrvatskoj državi u cijeli svijet. Drugo, u utrci na 1.500 m, mlada jugoslovenska atletičarka iz Čuprije (Srbija), Snežana Pajkić, osvojila je zlatnu medalju. U momentu kada je prošla kroz cilj, stadion je eksplodirao. Zavladao je neopisivo oduševljenje. Slavilo se naveče na rivi do kasno u noć. I opet taj genije Antun Vrdoljak. Kada je splitsko slavlje bilo na vrhuncu, stajao sam pored njega i Snežane Pajkić, koja nije mogla sakriti suze od sreće što joj je Split priredio takvo slavlje. Tada joj je Vrdoljak rekao: "Dijete moje, znaš li ti kome si sad najpotrebnija? Svojim roditeljima i svojim drugovima u gimnaziji, koji jedva čekaju da te zagrlje. Obezbijedit ću ti sutra ujutro helikopter da te odveze u Čupriju i da te vrati popodne u Split." Ovo je mogao da smisli samo Antun Vrdoljak.

Kad je uzbuđenje na splitskoj rivi počelo da jenjava, mrtav umoran i pun utisaka vratio sam se u hotelsku sobu. Svalio sam se u krevet, ali san nikako nije htio na oči. Što zbog svih uzbuđenja tog dana, što zbog nečega što sam trebao uraditi, ali nisam mogao razabrati šta. Vrtio sam se u krevetu, znam da nešto trebam uraditi, ali šta? I onda mi je sinulo! Ustao sam, sjeo u auto i otišao u svoju kancelariju na poljudskom stadionu. Napisao sam kratko pismo koje sam namjeravao poslati direktorima velikih hrvatskih poduzeća. U pismu sam izrazio nadu da su gledali prenos s Poljuda, da su sigurno oduševljeni otvaranjem i uspjehom naše atletike te ih pozvao da donacijom od dvije hiljade njemačkih maraka podrže uspješnu organizaciju Evropskog prvenstva u atletici. Split i Hrvatska bit će im na tome veoma zahvalni. Na kraju, obećao sam da ćemo u vodećim dnevnim listovima na cijeloj strani objaviti zahvalu donatorima i da ćemo njihova imena kajronom emitovati u TV prenosu. Uzeo sam telefax-imenik Hrvatske i poslao pismo na oko dvije stotine poduzeća. Već je bilo svanulo kada sam završio.

Tog dana faxovi su stizali jedan za drugim. Direktori odgovornih hrvatskih poduzeća prihvatili su prijedlog i slali potvrde o uplatama, jer sam u pismu naznačio broj računa.

Koliko god sam se trudio da pismo napišem na čistom hrvatskom jeziku, bilo je i grešaka na koje je reagiralo nekoliko direktora. Odgovorili su u stilu da im ne pada na pamet da na tako loše sročeno pismo na hrvatskom daju novac. Ali to je bilo svega nekoliko njih. Međutim, i to je bilo dovoljno jednom članu Izvršnog

odbora, do čijih su ruku došli ti negativni odgovori, da uveče na sjednici (Izvršni odbor je zasjedao svakog dana u 18:00 sati radi analize i rješavanja tekućih pitanja) skrene pažnju članovima kako se kalja obraz A '90 ovako neodgovornom komunikacijom. Nisam prisustvovao tim operativnim sjednicama, ali mi je jedan član Izvršnog odbora kasnije prenio da ga je, nakon te vrlo oštre kritike, Antun Vrdoljak upitao otprilike: "Da li je bilo rezultata, jesmo li dobili šta novaca?"

"Jesmo, gospodine predsjedniče, ali ipak..."

"Ma, k vragu i ti i ti tvoji čistunci. Bitan je rezultat."

Evropsko prvenstvo u atletici – Split 1990. za nas je bio dobar projekat i uspješan posao. Osim što su nam se mijenjali država i okruženje, tokom projekta promijenili smo i agenciju. Počeli smo kao *OSSA Sarajevo*, a zadnjih godinu dana postavili kao *IMS/STUDIO 6 Yugoslavia*, koji je nastao zajedničkim ulaganjem kapitala agencije *OSSA* i švicarske agencije *IMS/STUDIO 6 Lausanne*. Po ugovoru o osnivanju, *IMS/STUDIO 6 Yugoslavia* postao je pravni nasljednik svih prava i obaveza na projektima sportskog marketinga agencije *OSSA*. Bio bih neiskren kada ne bih kazao da su nam znanje i iskustvo Gorana Takača zlata vrijedili. Bilo mi je drago da smo projekat dobili kao *OSSA*, kada još nismo ni razmišljali o *STUDIJU 6*. Član Izvršnog komiteta A '90 bio je i Artur Takač, pa nam niko nije mogao prigovoriti da je Artur za nas urgirao. Štaviše, bio je to razlog za daleko odgovorniji pristup poslu pa nije ni čudo da smo najefikasniji bili baš u godini pred A '90, kada smo radili kao *IMS/STUDIO 6 Yugoslavia*. Pisao sam već da smo Artur i ja poslije svake sjednice Izvršnog komiteta odlazili u Brela da obiđemo njegovu kuću. Bila je to prilika da od njega saznam sve što me zanimalo o atletici. On je čitav život posvetio atletskom sportu. Ti razgovori bili su za mene od neprocjenjive vrijednosti ne samo zbog upoznavanja atletike i sporta uopće već i zbog Arturove plemenitosti i spremnosti da svoja iskustva prenosi na mlađe. Uživao sam da ga slušam i radovao sam se svakoj sjednici Izvršnog komiteta jer sam znao da ću nekoliko sati provesti nasamo s Arturom.

Uspjeh koji smo postigli u Splitu bio je rezultat upornog rada. Preko dvije godine bio sam potpuno posvećen projektu A '90. Za mene nije bilo prepreka niti nerješivih situacija, pa čak i kad je zdravlje bilo u pitanju. U januaru 1990. godine imao sam zakazan sastanak s Tonyjem Webom (PNI London), u zagrebačkom hotelu *Esplanade*. Trebao mi je taj sastanak i sjećam se da smo Web i ja dva mjeseca dogovarali vrijeme i mjesto. Da ja ne bih putovao u London, Tony je odlučio da, s jednog putovanja po Evropi, iz Budimpešte dođe u Zagreb na par sati samo zbog našeg sastanka. Imao je pet sati vremena između dva leta. Dva dana uoči sastanka, s Vedranom sam se vraćao iz samoposluge. U svakoj sam ruci nosio po nekoliko punih kesa. Padao je snijeg i bilo je klizavo. U jednom trenutku skliznula mi je desna noga. Pokušao sam održati ravnotežu na lijevoj sve dok u koljenu nešto nije puklo. Sijevnulo mi je pred očima, pao sam i počeo da plačem od bola. Sjedio sam tako desetak minuta nepokretan u snijegu, a onda sam skupio snage i uz

Vedraninu pomoć stigao do kuće. Ujutro, kada sam pokušao stati na lijevu nogu, gotovo da sam se onesvijestio. Proradile su telefonske veze kozmetičkog salona i ja sam za sat vremena primljen na ortopedsku kliniku. Primio me doktor koji se tek vratio iz Londona, gdje je proveo godinu dana na specijalizaciji za koljeno. Bio je obazriv, rekao bih gotovo nježan prema meni. Kad god bi mi dodirnuo koljeno i time izazvao bol, izvinjavao se. Malo sam pažnje obraćao na bol. Mislio sam samo na jednu stvar – kako ću otići sutra u Zagreb na sastanak s Webom. Doktor je napravio snimak koljena, pozvao nekoliko kolega na konsultacije i nakon toga mi saopštio katastrofalnu vijest. Rekao je kako mi je pukao glavni mišić koji nosi koljeno i da imam dvije mogućnosti. Prva je operacija, koja zahtijeva šestomjesečnu rehabilitaciju. "Druga je mogućnost da to samo zaraste", nastavio je doktor. "Povrede do 12 dana mogu se smatrati svježim povredama. Idite kući, savijte nogu pod uglom od 30 stepeni i za sedam dana to bi trebalo zarasti. Ali vodite računa: svih sedam dana, 24 sata, noga mora biti pod uglom od 30 stepeni. I kad spavate, stavite jastuk ispod koljena da je noga savijena." Uslijedio je sljedeći dijalog između mene i tog izuzetnog čovjeka:

"Odlično, doktore", rekao sam sav zadovoljan.

"Šta je odlično?"

"Znate, sutra prijepodne imam vrlo važan sastanak u Zagrebu. Idem ja lijepo večeras, vratim se sutra naveče i opet imam jedanaest dana na raspolaganju, a terapija traje sedam. Super!"

Vidjevši da ima posla s neuračunljivim čovjekom, Balkancem kojeg samo strah može dozvati pameti, do tada miran i beskrajno ljubazan doktor me gotovo urlikom pitao: "Koliko imaš kila, majmune jedan?"

"Sto pet", odgovorio sam.

"Šta, kretenu jedan, očekuješ od svojih koljena sa sto pet kila? Marš napolje iz moje ordinacije, idi u Zagreb, meni više da na oči nisi izašao! Jesi li me razumio?"

Dok je doktor vrištao, ja sam već zagrlio Vedranu, savio lijevu nogu pod uglom od 30 stepeni i skakućući na desnoj išao prema izlazu. Zaista sam se bio uplašio. Tek sam po vrisci doktora shvatio koliko je situacija s mojim koljenom ozbiljna. Kasnije mi je u jednom razgovoru kazao da bih, da sam otišao u Zagreb, cijelog života imao problema s koljenom. I sâm je shvatio da sam bio odlučan da odem na taj put i da je sva njegova vriska zapravo bila pokušaj očajnika da mi spasi koljeno.

Kad smo stigli kući, Vedrana je obavijestila djecu o mom problemu i upozorila ih kako će tata biti jako nervozan jer treba da miruje te kako moraju o tome voditi računa. Svi su mislili da ću poludjeti. I ja sam tako mislio. Međutim, ubrzo su mi počeli goditi njihova pažnja, mir, odmaranje. U vrijeme zakazanog sastanka nazvao sam recepciju *Esplanade*, dobio Tonyja i objasnio mu šta mi se dogodilo. Englez je to prihvatio mirno, nije se uopće bunio što je uzalud došao u Zagreb, popričali smo i pojasnili neke stvari. Sve je bilo u redu. Dan za danom, ja sam počeo uživati u svom prvom i posljednjem bolovanju. Po cijelu noć gledao sam

Australian Open. Zadnje, sedmo večje, presjedio sam cijelu noć. Gotovo da mi je bilo žao što sutra mogu na posao. Koljeno je potpuno zaraslo.

Da, zaista sam za A '90 bio spreman i zdravlje žrtvovati. Ljudi iz Splita bili su takvi da vam za njih ništa nije predstavljalo problem.

Evropsko prvenstvo u atletici – Split 1990. bio je i do danas ostao jedan od mojih najdražih projekata.

IMS/STUDIO 6 prihvata ponudu da vodi kandidaturu Atine za Olimpijske igre

U vrijeme dok smo se u *OSSA*-i bavili Evropskim prvenstvom u atletici – Split 1990. i drugim projektima sportskog marketinga, raspao se društveni sistem, Savez komunista izgubio je poziciju vodeće političke snage u zemlji i osnovana je nova vlada s Antom Markovićem na čelu. Tenzije su rasle, kriza se pojačavala, ekonomija je slabila, Marković je najavljivao ekonomske reforme. Lansirao je novi zakon o stranim ulaganjima, koji je umnogome olakšao investiranje stranog kapitala. Između ostalog, maksimalno je pojednostavljena registracija kompanija koje su nastajale na temelju zajedničkog ulaganja kapitala domaćeg i stranog pravnog ili fizičkog lica. Sud je bio obavezan da ovakvo ulaganje registrira u roku od 15 dana ili da odbije registraciju. Ukoliko registracija nije provedena u predviđenom roku, ali ni odbijen zahtjev, smatra se da je poduzeće registrirano i može početi s radom.

Kako se oko mene sve mijenjalo, htio sam i ja nešto mijenjati u životu. Pošto sam sa ženom bio vrlo zadovoljan i nisam je želio promijeniti, ostalo mi je samo da promijenim posao. Često sam kontaktirao s Goranom Takačem. U jednom je razgovoru predložio da napravimo jugoslovensko-švicarsku agenciju u kojoj bi *IMS/STUDIO 6 Lausanne* bio većinski osnivač. Njegova je ideja bila da s jugoslovenske strane ja budem suosnivač. Nisam bio spreman to prihvatiti. Predložio sam da s naše strane to bude *OSSA*, da uza se imamo *Oslobođenje*. Ja sam bio dijete socijalističkih medija; nekako sam se sigurnije osjećao u njihovom okruženju, osjećao sam zaštitu. Na kraju sam ga uspio ubijediti. Naš je dogovor bio da *STUDIO 6* uđe s 80 posto kapitala i to gotovinom, a da *OSSA* uđe s 20 posto i da njen osnivački kapital budu ugovori koje smo imali s *Evropskim prvenstvom u atletici*, *Fudbalskim savezom Jugoslavije*, *Atletskim savezom Jugoslavije* i *Jugoslovenskim olimpijskim komitetom*. Dogovoreno je i to da ja budem generalni direktor nove agencije, koja će se zvati *IMS/STUDIO 6 Jugoslavia*. Njeno će sjedište biti u Sarajevu, ali će djelovati na području cijele države.

U ljeto 1989. godine otputovao sam kod Gorana u Anzère (Švicarska), u njegovu planinsku kuću, kako bismo dogovorili još neke tehničke detalje. U tom sam trenutku već imao saglasnost poslovnog odbora *Oslobođenja* i odluku radničkog savjeta agencije *OSSA*. Drugog dana boravka u Anzèreu zazvonio je telefon. Primijetio sam na Goranovom licu znake iznenađenja. Kada je spustio slušalicu

kazao je da je iz Siona zvao Spiros Metaksas, vlasnik čuvene marke grčkog konjaka, koji je u Sion doletio malim avionom i penje se kolima u Anzère. Želi razgovarati o tome da Goran preuzme vođenje kandidature Atine za Ljetne olimpijske igre 1996. godine. Pitao sam Gorana šta misli kakve bi šanse Atina imala. "Izvršnel 1996. godine obilježava se 100 godina Olimpijskih igara modernog doba. Već se godinama govori o tome kako bi se te Igre morale održati u Atini. Siguran sam da Atina neće imati ozbiljnijeg konkurenta, malo ko će moći da joj se suprotstavi."

Grci su ubrzo uletjeli u Goranov apartman. Ja sam otišao u Crans-Montanu na kafu. Pokušao sam da razmišljam o tome koliko su realne šanse Atine da dobije te igre. Moj zaključak je bio – nikakve! Dobila – ne dobila Olimpijske igre, Atina i Međunarodni olimpijski komitet morat će organizirati neki, recimo, sedmodnevni festival olimpijskog sporta, koji će slaviti osnovne vrijednosti olimpizma, De Coubertina, prve pobjednike itd. Kako o tome kojem će gradu kandidatu biti dodijeljena organizacija Olimpijskih igara odlučuju članovi Međunarodnog olimpijskog komiteta, njihov lični interes nije da 1996. Olimpijske igre budu u Atini, već negdje na drugom kraju svijeta, jer će oni svakako povodom stogodišnjice biti gosti Atine na proslavi koja se mora dogoditi. U to doba biti član Međunarodnog olimpijskog komiteta bila je, po mom mišljenju, najljepša funkcija na svijetu. Predsjednik SAD-a je za njih, po privilegijama i benefitima, bio fizički radnik. Svakom gradu kandidatu bilo je u interesu da ga posjete članovi MOK-a kako bi ga uvjerali da su baš oni ti za koje bi on trebao podići ruku kada se bude glasalo o organizatoru Igara. Kada uzmete da je uvijek bilo nekoliko gradova kandidata za Ljetne i isto toliko za Zimske igre (u to vrijeme održavale su se u istoj godini), onda pokušajte shvatiti to blaženstvo. Gradovi kandidati te pozivaju (gotovo u pravilu sa suprugom), plaćaju prvu klasu avionom, apartman u najboljem hotelu, obasipaju te poklonima i čine ti mnoge druge ugođaje kako bi te pridobili. I tako grad za gradom. Glas člana MOK-a iz SAD-a i Angole je jedan glas člana MOK-a, svi su isti. U međuvremenu ćeš imati najmanje po jednu redovnu ljetnu i zimsku olimpijadu, pa ćeš i tamo morati dvije-tri sedmice da se "patiš". Osim toga, članovi MOK-a istovremeno su bili i članovi međunarodnih sportskih federacija, pa su i njihove federacije organizirale svjetska i kontinentalna prvenstva... I tako unedogled. Funkcija člana Međunarodnog olimpijskog komiteta bila je da – uživa u privilegijama, putuje i prima poklone. Ne, ne kažem da nisu ništa radili, ali su u tome beskrajno uživali. Ti članovi Međunarodnog olimpijskog komiteta nisu bili zainteresirani za Igre u Atini.

Kada su Grci otišli, pitao sam Gorana šta su se dogovorili. Goran je odgovorio da će Metaksas voditi komitet za kandidaturu, a da će IMS/STUDIO 6 voditi samu kandidaturu. Rekao sam mu da mislim kako Atina nema šansi i pokušao da mu približim moj način razmišljanja. Nisam uspio. Bio je energičan, gotovo isključiv da je Atina siguran kandidat, a da je Metaksas ozbiljan čovjek koji će napraviti jak komitet za kandidaturu.

OK. Goran i ja imali smo uspješne razgovore u Anzèreu, vratio sam se u Sarajevo obavljena posla, tako da sam početkom jeseni mogao da krenem u finalizaciju osnivanja *IMS/STUDIJA 6 Yugoslavia*.

Šta je bilo sa Atinom?

Organizator Ljetnih olimpijskih igara 1996. godine objavljen je na zasjedanju Međunarodnog olimpijskog komiteta koje je u novembru 1990. godine održano u Tokiju. Vedrana i ja gledali smo direktan TV prenos. Vedrana je bila uzbuđena, ja potpuno miran: bio sam siguran da to neće biti Atina. Na vrhuncu drame, Juan Antonio Samaranch, predsjednik MOK-a, otvorio je koverat i rekao: ATLANTA!

Desetak minuta nakon toga, u stanu je zazvonio telefon. Rekao sam Vedrani: "Ovo je Goran."

Kada sam podigao slušalicu čuo sam umoran Goranov glas: "Bio si u pravu." Samo je to rekao i spustio slušalicu.

Jugoslovenska vlada 1990. godine raspisuje konkurs za izbor zvanične marketing- -agencije

Polako smo sređivali papire i petog januara 1990. godine u Sarajevu potpisali ugovor o osnivanju jugoslovensko-švicarske marketinške agencije *IMS/STUDIO 6 Yugoslavia*, čiji su osnivači bili *IMS/STUDIO 6 Lausanne* i *Agencija OSSA* iz Sarajeva. Ja sam imenovan za generalnog direktora. Uskoro je Vlado Čeh iz Beograda postavljen za kreativnog direktora, a Rajka Milović i Nino Kovačević u Ljubljani su postali art direktori. Bila je to fantastična struktura, tim koji je, uz Goranovu podršku iz Švicarske, bio spreman za najveće projekte.

Iz Lozane nam je stigla multivizijska prezentaciju kojado danas nije prevaziđena. Kada gledam današnje *PowerPoint*-prezentacije, hoće zlo da mi dođe. Toliko su neinventivne i nekreativne da nemaju smisla. Multiviziju je činilo dvanaest slajd-projektora i jedan filmski. Prezentacija je bila kompjuterski programirana i trajala je 12 minuta. Kome god da smo je pokazali, dobijali smo posao. Dobar koncept i scenario te kvalitet slajdova i filma demonstrirali su snagu i kreativnost agencije. Bila je to robusna konstrukcija koju nije bilo lako premještati i sastavljati, ali trud se uvijek isplatio. Ne, nismo je držali u agenciji pa dovodili klijente da je pogledaju. Montirali smo je kod klijenata i time pokazivali koliko ih poštujemo i koliko nam je stalo do saradnje. Ostavljalo je to snažan utisak. Znam dvije saraevske agencije koje se danas hvale kako nikada nisu pokušale na vrata klijenata, nego su uvijek klijenti njima dolazili na noge. Mi, bogami, jesmo, i multiviziju smo im nosili, ali smo znali zašto. Bili smo krcati poslom.

Već sam napomenuo da je *OSSA*, kao svoj dio osnivačkog kapitala, u *brak* sa Goranom unijela ugovore o sportskom marketingu i to su bili projekti s kojima smo počeli raditi. Naravno, od samog početka najviše pažnje posvetili smo *Evropskom prvenstvu u atletici – Split 1990*.

U martu 1990. godine, Vlado Čeh mi je iz Beograda javio da je Savezno izvršno vijeće (SIV) raspisalo konkurs za izbor zvanične marketinške agencije jugoslovenske vlade. Premijer Ante Marković, koji je tada uživao ogromnu i nepodijeljenu podršku jugoslovenske javnosti, znao je da zemlja ulazi u višepartijski sistem i da će mu trebati agencija koja će javnosti komunicirati poruke vlade. Projekat izbora

oficijelne agencije povjeren je Saveznom sekretarijatu za informacije; ministar je bio Slovenac Darko Marin, koji je na tu poziciju došao iz *RTV Ljubljana*.

U trenutku kad mi je Vlado javio za konkurs, već su dvije agencije bile pozvane. Prva je bila agencija *Borba*, koja je poslovala unutar novinske kuće *Borba* iz Beograda. SIV je tada već bio kupio *Borbu* kako bi imao vlastiti medij i lakše se nosio s opozicionim političkim strankama. Druga je bila agencija *Studio Marketing Delo Beograd*, koja je bila u vlasništvu agencije *SM Delo Ljubljana* (Delo je vodeća novinska kuća u Sloveniji). Beogradsku agenciju vodili su Dragan Sakan i Ivan Stanković. Za vikend sam se u Sarajevu sastao s Mustafom Čengićem, zamjenikom ministra Darka Marina. Razgovarali smo o konkursu i predlagao je da konkurišemo. Pitaо sam ga misli li to ozbiljno, ili im samo treba treća agencija da zatvore krug od tri agencije. Rekao mi je da to misli ozbiljno i da nema favorita. Nisam mu povjerovao.

Poslije sastanka s Mustafom Čengićem dugo sam telefonom razgovarao s Goranom i odlučili smo da se prijavimo. Meni je pripala odgovornost da priprelim kompletnu prezentaciju. Nisam imao mnogo vremena.

Bio sam ubijeden da će Ante Marković protežirati *Borbu*, jer je SIV već bio njen vlasnik, a da će Darko Marin, kao Slovenac, forsirati *Delo*. Što se tiče konkurencije u pravom smislu riječi, nisam se plašio Borbe. Dobro sam poznavao Zorana Čadeža, Sarajliju koji je, poslije olimpijade, otišao u Beograd, a znao sam i agenciju. Oni nam nisu bili nikakva konkurencija. Ali beogradsko Delo, s Draganom Sakanom i Ivanom Stankovićem, doimalo mi se kao nepremostiva prepreka. Znao sam Sakana, svjedočio sam njegovim prvim uspjesima na Jugoslovenskom festivalu tržišnih komunikacija u Portorožu (tada je radio u agenciji Borba), bili smo prijatelji. Kada smo otvorili STUDIO 6, Goran i ja smo otišli u Beograd na neke sastanke i sreli se sa Sakijem. Gospodin, kakav je uvijek bio, pozvao nas je na večeru u kulturni klub *književnika*. Bilo je to jedno veoma ugodno veče. Saki je uglavnom izražavao zadovoljstvo otvaranjem naše agencije riječima: "Gorane, baš je dobro da si otvorio agenciju u Jugoslaviji. Ti si mag sportskog marketinga, a i Ekrem je tu svoj na svom: napraviti ćete velike poslove." Kada smo se poslije večere vozili prema *Hyattu*, gdje smo bili smješteni, Goran je pomalo nervozno prokomentarisao: "Šta Sakan misli, da ćemo se mi baviti samo sportskim marketingom?!"

Konkurs za marketinšku agenciju jugoslovenske vlade bio je prilika da pokažemo kako nećemo biti samo agencija za sportski marketing, već da ćemo klijentima pružati kompletan kreativni servis.

Imao sam, dakle, samo tri dana da priprelim prezentaciju. Nabrzinu sam napravio neophodne analize, a onda počeo namaštavati kakva će to vlada biti ako bude radila s nama. SIV je već bio objavio prvi paket ekonomskih reformi. Marković je uveo novi dinar, koji je odmah postao konvertibilna valuta. To je bio veliki uspjeh. Taj prvi reformski paket napravio je Amerikanac Jeffrey Sachs. Konvertibilni dinar, u vrijeme kad je prava umjetnost bila kupiti devize u Jugoslaviji!

Dobro se sjećam, bilo je to zadnjeg radnog dana 1989. godine. Vedrana je bila u Chicagu. Ja sam kod kuće gledao direktan prenos iz Savezne skupštine. Kada je Ante Marković za skupštinskom govornicom objavio uvođenje novog, konvertibilnog dinara, izvadio je iz džepa par novčanica i pokazao ih pred televizijskim kamerama. Kazao je da će se od nove godine, u bankama, najnormalnije mijenjati za druge konvertibilne valute. Odmah sam nazvao Vedranu u Chicago i rekao joj da slobodno kupuje na karticu, jer će sav trošak jednostavno podmiriti devizama kupljenim u banci. Naveče me nazvala i pitala da nisam slučajno bio pijan kad smo prijepodne razgovarali. "Ne, Marković je kazao da ćemo marke kupovati u bankama kao salatu na pijaci", odgovorio sam joj.

Počeo sam razmišljati o sljedećim mogućim potezima vlade i o tome kako bismo mi to mogli komunicirati javnosti. Kako je na konkursu traženo da se posebno posveti pažnja privlačenju stranih investicija, najveći dio naše prezentacije posvetio sam tome. Ulazak stranog kapitala bio je uslov svih uslova za izlazak jugoslovenske privrede iz teške krize. Projekat je polako počeo dobijati konačan oblik; bila je to jedna sasvim dobra priča koja je mogla proći. Tri dana gotovo da nisam spavao, osjećao sam veliki umor, ali i zadovoljstvo. I dalje sam samo Sakana imao pred očima. Nisam bio siguran da ćemo proći, ali jesam bio siguran da se nećemo obrukati. Ovu sam prezentaciju smatrao kao veliko iskustvo koje bi nam moglo biti od koristi na nekim sljedećim poslovima, i ništa više. Zaista se nisam nadao da je to pobjednička varijanta.

Sakan mi je bio jedini problem

Otišao sam u Beograd i, noć uoči sastanka u SIV-u, pokazao Goranu prezentaciju u svom hotelskom apartmanu. Uradio sam je onako kako je trebala izgledati su-tradan. Trajalo je 45 minuta. S pitanjima i odgovorima, to je sat vremena, koliko je bilo predviđeno u konkursnim uslovima. Kada sam završio, Goran je šutio pola minute, a onda me sasvim ozbiljno upitao: "Da li ti je mama pomagala kada si ovo pravio?" Bio sam iznenađen pitanjem, ali ću uskoro shvatiti da je to pitanje koje Goran uvijek postavlja kada je istinski zadovoljan. Moju je prezentaciju ocijenio vrhunskom. Rekao je kako nam je jedina konkurencija Sakan, ali da za njega ima rješenje. Naime, redosljed koji je određen za prezentacije izgledao je ovako: u 09:00 – *IMS/STUDIO 6 Jugoslavia*, zatim u 10:00 – *Studio Marketing Delo* i u 11:00 – *Borba*. Već po samom redoslijedu prezentacija shvatio sam da smo outsajderi, jer dok treći dođe na red, svi su već zaboravili šta je prvi govorio. Ali ne mora to uvijek biti tako. Goran je rekao kako će se članovi vlade okupljati najmanje 15 minuta, onda će poručiti kafe i dok one stignu već će biti pola deset. "Tada ćemo im jasno staviti do znanja da naših sat vremena tek tad počinje. Tako ćemo ući pola sata u Sakijev termin. Pošto je on vrlo precizan, to će ga iznervirati, a kad se iznervira, ne funkcioniira, neće biti sposoban za dobru prezentaciju."

Kad je ujutro svanulo, ja sam već bio budan. Bio bih neiskren kada bih kazao da nisam osjećao veliku tremu. Imao sam prvu prezentaciju pred predsjednikom agencije, pred kompletnom vladom i to u konkurenciji s dvije velike agencije. Bio sam ubijeden da su nam šanse za prolazak minimalne, samo sam razmišljao o tome da se ne izblamiramo. Imali smo dobru prezentaciju, ali kakvu su imali *Delo* i *Borba*, kakva je bila Sakanova komunikacijska strategija? Vrlo rano sam sišao na doručak, popio duplu kafu, plivao pola sata u bazenu i još jednom protrčao kroz prezentaciju. Bio sam spreman, mada sam sve nekako priželjkivao da će iz SIV-a nazvati i kazati kako je, zbog iznenadnih obaveza članova vlade, prezentacija pomjerena za nekoliko sati, ili, još bolje, za sutra. Niko nije nazvao.

Goran, Vlado i ja bili smo u konferencijskoj sali SIV-a u pola devet. Stavili smo po jedan primjerak prezentacije za svakog člana Vlade, zauzeli svoja mjesta i čekali. Sve se odvijalo onako kako je Goran predvidio prethodne večeri. Ministri su se počeli okupljati oko 9:00 i to je trajalo do 9:15. Premijer Marković, zbog neplaniranih obaveza, nije prisustvovao. Cijelu priču vodio je prvi potpredsjednik SIV-a Aleksandar Mitrović. Prisustvovali su svi ministri i njihovi zamjenici. Kada su se skupili, oko 9:15 poručene su kafe, koje su stigle u 9:30. Goran je tad kazao kako naš sat tek tad počinje. "Naravno", kazao je potpredsjednik Mitrović.

Meni su trebala tri minuta da mi se jezik razveže i da priča krene, a onda je sve išlo ko mlijeko. Bio sam posebno inspiriran, tako da sam prezentaciju dotjerivao i dopunjavao novim idejama u toku same priče. Podizao bih s vremena na vrijeme pogled i tražio u izrazu lica ministara neku reakciju, podršku. Svi su uglavnom potvrdno klimali glavom, potpuno su bili skoncentrisani. To mi je davalo više sigurnosti, počeo sam da improviziram tako da je na kraju 30 posto sadržaja prezentacije bila potpuno nova priča, drugačija od one koju sam napisao i uvježbavao hodajući po hotelskom apartmanu do iza ponoći. U 10:15 otvorila su se vrata i ušao je Sakan sa svojim timom. Čekali su da prođe akademskih 15 minuta. Potpredsjednik Mitrović je rekao: "Nismo vas još pozvali, izađite napo-lje." Sav blijed i očito iznerviran, Sakan je napustio salu. Pet minuta prije isteka našeg termina (oko 10:25), Sakan je ponovo ušao i ponovila se ista scena. Osjećao sam se neugodno. Na njemu se vidjelo koliko je iznerviran. Kada sam završio, svi su bili zadovoljni. Bilo je pitanja na koja smo odgovarali sva trojica. Iako je u konkursu stajalo da će rezultati biti saopšteni nakon 15 dana, rečeno nam je da popodne budemo u hotelu, ako im za nešto zatrebamo. Zahvalili smo se i izašli. Ispred konferencijske sale, Saki nas je upitao: "Kakvi su ovi unutra?" Goran mu je odgovorio: "Super su. Predložili smo Markoviću da formira fudbalsku ekipu, a mi ćemo mu naći sponzore za dresove", aludirajući na Sakijevo razmišljanje o nama kao o agenciji za sportski marketing. Goran ga je zagrlio; želio je, zapravo, ovom duhovitom opaskom da mu povрати raspoloženje.

Dobili smo projekat jugoslovenske vlade istog dana

Oko pet popodne u hotel je došao Predrag Vujović, stručni saradnik u Ministarstvu za informiranje. Rekao je da smo dobili projekat, da smo imali najbolju prezentaciju i da su odlučili da ne čekaju 15 dana. Dodao je da ne napuštamo Beograd jer bismo sutra trebali imati sastanak i dogovarati uslove ugovora. Nisam se stigao ni obradovati ovoj informaciji kada je uslijedio šok. Onako uzgred, tutnuo mi je u ruke jedan papir i rekao da ga pročitam i potpišem. Preletio sam samo preko teksta i jedva sam se suzdržao da ne vrisnem. Bio je to ugovor na 5% provizije koju smo obavezni Vujoviću isplatiti od svih bruto prihoda na projektu koji ćemo raditi za SIV. Ono što me najviše iznenadilo jeste to da mi je Vujović dao potpisane primjerke ugovora. Imao je toliko drskosti i hrabrosti da mi da vlastoručno potpisan ugovor. Nisam mogao vjerovati. Htio sam ga poderati i baciti mu ga u lice. Osjećao sam se poniženim. Uostalom, na večeri u Sarajevu, nakon potpisivanja ugovora o osnivanju agencije, Goran mi je rekao: "Jedino što mi nikada ne radimo, to je da ne potkupljujemo poslovne partnere. I to nemojte da radite ni vi. To nije dio kulture IMS/STUDIJA 6, do koje nam je stalo. Upamti to." Savladao sam početni bijes i rekao Vujoviću kako moram ugovor razmotriti s našim advokatom i kako ću to završiti za nekoliko dana.

Odnio sam ugovor u svoju sobu. Ni Goranu ni Čehu nisam rekao ništa o tome. Po povratku u Sarajevo stavio sam ga u fajl SIV. Sreća da sam ga sačuvao. Pola godine kasnije, kada mi je trebala odletjeti glava, da nisam imao taj ugovor svašta bi mi se dogodilo. Ali, o tome kasnije, kad dođe red na krizni sastanak koji je u kasnim večernjim satima održan u kabinetu ministra Darka Marina.

Narednog jutra imali smo prvi radni sastanak u kabinetu ministra za informiranje, Darka Marina. Dogovarali smo uslove ugovora. Marin nam je pokazao dizajn slogana *Vrijeme promjena* i kazao da je to glavno obilježje kampanje. Bio je to logo elipsastog oblika iz kojeg su strelice išle na sve četiri strane svijeta. Slogan nam se svidio jer je direktno odražavao namjere Markovićeve vlade – da uvede promjene.

Kada smo pitali za budžet, Marin je kazao da SIV nema predviđen budžet za ovu kampanju. Njihov stav je bio da su ekonomske reforme posvećene privredi i da privreda treba da finansira kampanju. Smatrali su da su nam u ruke dali projekat koji se može kapitalizirati na tržištu, da će oni u svemu saradivati i stajati iza nas, ali da budžeta nema. Bio sam iznenađen jer sam znao da je SIV imao mo-

gućnosti da odmah krene u kampanju i ne gubi vrijeme smišljajući kako uključiti privredu i od nje uzeti budžet za svjetsku promociju društvenih i ekonomskih reformi Jugoslavije. Kasnije će se zaista pokazati da je to bila strateška greška i da je izgubljeno dragocjeno vrijeme. Marković tada nije bio svjestan da sat otkucava i da su Jugoslaviji dani odbrojani. Da je hitno organizirao veliku investicijsku konferenciju, a poslije nje otišao na dužu turneju po svijetu zbog pregovora s investitorima, mogao je za godinu dana donijeti deset ili dvadeset milijardi dolara stranog kapitala. Mi smo to predlagali Marinu. Jugoslavija je bila veliko tržište, imala je privredu, ugled u svijetu. Sjećam se da smo ubrzo otišli u *Privrednu komoru Milana* na prezentaciju Zakona o ulaganju stranog kapitala. Velika dvorana sa 600 sjedišta bila je krcata. U pet susjednih dvorana, talijanski biznismeni su preko interne televizije pratili izlaganje jugoslovenskog premijera. Marković im je na kraju poručio: "Pozivam vas da investirate u Jugoslaviju. Kod nas još uvijek, zbog nesavršenosti naših zakona, možete uraditi ono što vam ne bi palo na pamet da uradite u Italiji." Bio sam impresioniran odazivom talijanskog krupnog kapitala. Ljudi su bili spremni da investiraju. Dakle, da je Marković, umjesto što se bavio reformom stambenog sistema, sve snage bacio na privlačenje stranog kapitala i da je donio dvadesetak milijardi dolara, pitanje je da li bi Zapad skrštenih ruku posmatrao onako krvav raspad Jugoslavije. Država bi se, najvjerojatnije raspala, ali ne onako bolno, već kao Česi i Slovaci, uz čašu šampanjca. Ne bi tenkovi i topovi pet godina rušili sve pred sobom kao da je tuđe. Zaštitio bi Zapad svoj kapital. Ili sam ja isuviše glup i naivan?

Helem, potpisali smo ugovor po kojem smo se obavezali da ćemo provesti svjetsku kampanju promocije ekonomskih i društvenih reformi Jugoslavije. Dobili smo pravo da u ime SIV-a komuniciramo s privredom i oformimo budžet.

Odmah nakon sastanka, Goran, Čeh i ja održali smo naš kreativni sastanak u hotelu i počeli smišljati ideje. Nakon nekoliko sati došli smo do dvije ključne ideje na kojima smo planirali izgraditi cijeli projekat.

Za formiranje budžeta kreirali smo fond pod nazivom *50 Zlatnih sponzora projekta Vrijeme promjena*. Ideja je bila da se na sastanak u SIV pozovu generalni direktori 100 najvećih jugoslovenskih poduzeća, da im se napravi prezentacija projekta promocije ekonomskih i društvenih reformi Jugoslavije, objasne benefiti projekta za privredu, da se pozovu da budu sponzori i da im se objasne prednosti koje dobijaju ako uđu s nama u sponzorstvo. Predviđeno je da se taj sastanak u SIV-u održi početkom juna 1990. i da poziv pošalje SIV, jer je imao autoritet.

Za promociju u inozemstvu predvidjeli smo kampanju na *CNN-u* i u *Financial Timesu* te Konkurs za investicije u Jugoslaviji. U tom konkursu kojeg je Goran predložio željeli smo istaći prednosti investiranja i uvjete pod kojim tražimo investitore, jedan potpuno nov pristup u odnosu na sve druge kampanje i klasične oglase kojima se traže ulagači diljem svijeta. Goran je tome dodao i *ambasadore* projekta *Vrijeme promjena*. Imao je na umu ugledne i dobro pozicionirane lju-

de u najrazvijenijim zemljama svijeta koji bi se, *pro bono*, angažirali na lobiranju i uspostavljanju direktnih kontakata sa stranim investitorima (mogao bi ga sad angažirati i srpski predsjednik Aleksandar Vučić, jer je to sigurno dobitna kombinacija). Čak je nabrzinu napravio spisak prvih desetak potencijalnih ambasadora, ljudi koje je lično poznao i od kojih je neke tokom sastanka kontaktirao da provjeri ideju i njihovu spremnost da se angažiraju. Svi su redom prihvatili. Sročili smo pismo, poslali ga faxom ministru Marinu i svako je otišao na svoju stranu da radi onaj dio projekta za koji je bio zadužen. Mene sretnika ponovo je zapalo da priprelim multivizijsku prezentaciju za sto generalnih direktora i pisani materijal koji će im biti podijeljen na prezentaciji.

Fond 50 Zlatnih sponzora projekta Vrijeme promjena

Vratio sam se u Sarajevo i odmah se bacio na posao. Bio sam u stalnoj telefonskoj vezi s Goranom i Vladom, razmjenjivali smo ideje i ja sam polako završavao koncept prezentacije koju smo generalnim direktorima najvećih poduzeća trebali održati u Palati Federacije na Novom Beogradu. Kada sam postavio temelje, otišao sam u Lozanu na završnu konsultaciju s Goranom. Nakon radnog dijela prešli smo u prelijepu baštu njegove kuće na brdu iznad grada. Goran je u jednom trenutku ustao, otvorio garažu i iz nje izvezao nov novcat džip *Nissan Patrol* crne boje sa zlatnim linijama, u to vrijeme (1990.) vjerovatno najljepši džip na svijetu. Vidjevši moje razrogačene oči, pitao je: "Sviđa li ti se?" "Fantastičan je", odgovorio sam. "Tvoj je", kazao je Goran i bacio mi ključeve. Nisam mogao da vjerujem! Ušao sam u džip: kožna sjedišta, pogon na četiri točka, žiroskop, silni instrumenti koji su davali masu informacija.

Tako smo se Vedrana i ja vratili u Sarajevo novim džipom. Da ne pričam sad kako sam provezao prve stotine kilometara kroz krivine preko Alpa. Tek kad sam iz Aoste sišao u Milano, na ravno, došao sam sebi. Bio je to jedan od prvih džipova u Sarajevu. Zapravo, ja sam znao samo za mali *Suzuki* džip koji je vozio Goran Bregović.

Počeo sam završavati prezentaciju i ponudu velikim poduzećima o tome kako mogu podržati svjetsku promociju ekonomskih i društvenih reformi i šta za to dobijaju. Radio sam dan i noć. Gotovo da nisam spavao. Pored *fonda 50 Zlatnih sponzora projekta Vrijeme promjena*, ulazili smo u finiš posla sa Fudbalskim savezom Jugoslavije za Svjetsko nogometno prvenstvo u Italiji. Skinuo sam sebe sa spiska putnika u Italiju jer nisam imao vremena. Marketing projekat Evropskog prvenstva u atletici – Split 1990. bio je na vrhuncu. Bio sam stalno na točkovima, pritiskajući gas do daske. Jednom, kad sam putovao za Split, penjući se uz serpentine iznad Bugojna, zamalo se nisam prevrnuo. Iako sam kontrolirao nagib džipa na žiroskopu, jedva sam se u jednoj krivini zadržao na cesti. Žurio sam, jer sam bio knap s vremenom, da stignem na zakazan sastanak u Split. Zaustavio sam džip, bio sam u goloj vodi od šoka. Skinuo sam s ruke sat i bacio ga na zadnje sjedište te potpuno poremetio sat na signalnoj tabli. Tako sam namjerno izgubio kontakt s vremenom. Počeo sam voziti normalno; na Kupresu sam se zaustavio i doručkovao. Isključio sam i radio da ne bih čuo koliko je sati. Prvi put sam uživao u vožnji. Stigao sam sa 15 minuta zakašnjenja i čekao još pola sata da se svi okupe.

Vozim auto preko četrdeset godina i nikada nisam mogao da shvatim kako sam, vozeći normalno, uvijek stizao ranije nego kad vozim s glavom u torbi. To uvijek primijetim kad idem za Mostar. Kad vozim normalno, stignem deset minuta prije nego kad držim gas do daske. Valjda zato što me uvijek, makar na dva mjesta, uhvati radar, i dok završim s policijom, ode sve vrijeme koje sam uštedio, ali i novac zajedno s njim. Imao sam pet saobraćajnih nesreća s totalnim štetama na autu. Sreća, nisam zaradio nijednu ogrebotinu. Moj savjet svima: polako, ali sigurno!

Slajdove za multivizijsku prezentaciju za *50 Zlatnih sponzora* uradio je prof. Mehmed Akšamija. Izgledali su perfektno. Noć uoči prezentacije otišao sam u kancelariju da iskopiram u 100 primjeraka i uvežem materijal od 15 strana. I tada je počela drama, jedna od najvećih kroz koje sam prošao do sada.

U kancelariju, koja se nalazila u poslovnom centru *UNIS*, stigao sam oko devet uveče. Računao sam da kopiranje i uvezivanje mogu završiti za dva sata i da ću još imati vremena da se naspavam i u ranu zoru krenem za Beograd. Prezentacija, na koju je pozvano sto najvećih generalnih direktora, bila je zakazana za 11 sati. Računao sam da, ako krenem u pet, u Beograd stižem u pola deset. Bilo je dogovoreno da Goran postavi multiviziju prije mog dolaska, tako da ja samo ubacim bubanj sa slajdovima i možemo krenuti. Kada sam ušao u kancelariju i pokušao upaliti svjetlo – ne radi. Siđem na recepciju, a oni me pitaju da li sam najavio da ću raditi uveče. Za nekoliko minuta sve mi je bilo jasno. *UNIS* je vojna industrija s iznimnim mjerama bezbjednosti. Svako ko želi da radi uveče mora to pismeno najaviti obezbjeđenju i mora mu biti odobreno. S prvim mrakom, sistem rasvjete se automatski isključuje, osim u kancelarijama u kojima je najavljen i odobren rad. Nije bilo nikakve šanse da mi se uključi svjetlo. Utičnice za struju su radile, mogao sam uključiti kopir aparat, ali kako ću raditi u totalnom mraku? Portir se smilovao i dao mi svoju bateriju, koju koristi kada tokom noći obilazi zgradu. Tako sam kopirao i slagao materijale uz pomoć baterijske lampe. Bilo je u tome neke simbolike koju nisam prepoznao. Stigla mi je poruka koju nisam shvatio. Ja sam, zapravo, u totalnom mraku pripremao prezentaciju projekta koji je Jugoslaviju trebao odvesti u svjetliju budućnost. A zemljom će uskoro zavladatai potpuni mrak. Nisam tada shvatio da je to što radimo bilo uzalud.

Kopirao sam, slagao i sastavljao materijal vrlo usporeno. Umjesto planirana dva sata, ostao sam u kancelariji gotovo šest. Svašta mi se motalo po glavi to veče. Dolazilo mi je i da se smijem, i da plačem, i da sve bacim i odem kući na spavanje pa neka sve propadne... Izdržao sam do kraja i stigao kući iza tri ujutro. Taman dovoljno da se istuširam, doručkujem, zaobiđem krevet u širokom luku i onako nenaspavan krenem za Beograd. Dok sam se tuširao (ja sam jedan od pobornika teorije da je jutarnje tuširanje najkreativniji dio dana), prolazio sam kroz prezentaciju. Bio sam zadovoljan i mislio da je kraj svim mojim mukama. Nisam ni slutio šta me sve čeka u narednim satima.

Oko pola pet upalio sam *Patrol* i krenuo za Beograd. Računao sam da mogu negdje usput odspavati pola sata. Kada sam prešao Romaniju, parkirao sam džip na jednom proširenju, ubacio Pavarottija u kasetofon i odvrnuo zvuk do maksimuma. Plašio sam se da ću prespavati pa sam zato glasno slušao najljepše Pavarottijeve arije i, zapravo, sve vrijeme bio u polusnu, jer od glasne muzike nisam mogao zaspati. Nakon pola sata nastavio sam vožnju. Sve je išlo kako treba dok se nisam primakao Šapcu i vidio da mi je kazaljka za gorivo pala skoro na dno. Uхватила me panika. U to je vrijeme bila strašna kriza s gorivom. Goriva nije bilo na svim pumpama, tako da su se redovi na onim pumpama na kojima ga je bilo, razvukli kilometrima. Smanjio sam gas, počeo da štedim benzin, nadajući se da ću moći sipati negdje usput. Na svakoj je bio red od najmanje sat-dva čekanja. Nisam imao to vrijeme. Nastavio sam da smanjujem brzinu, da se držim prosjeka i maksimalno štedim gorivo. Sve vrijeme držao sam pogled na kazaljci, računajući hoću li izdržati do Beograda. Koliko god da sam ekonomično vozio, kazaljka je padala sve niže. Već odavno je bila na crvenom polju. S *Patrolom* nema štednje – kada je benzin u pitanju, on je notorni pijanica. Približavao sam se beogradskom aerodromu i džip je stao. Do prezentacije u Palati Federacije ostalo je još 40 minuta. Potpuno miran, parkirao sam se iza žute linije na autoputu. U ovakvim sam situacijama nalik na svog oca: zbog sitnice poludim i spreman sam na svašta, ali što je problem krupniji, ja sam mirniji. A sada sam imao ogroman problem. Izašao sam iz džipa, presvukao se u odijelo nasred ceste i izvadio stvari iz gepeka. Bili su tu jedna velika kartonska kutija s printanim materijalima, bubanj sa slajdovima, kofer sa mojim stvarima i vreća za odijelo. Stao sam nasred kolovozne trake i digao ruke u zrak.

Prvi auto koji je naišao mogao me ili zgaziti ili se zaustaviti. Bila je to *Zastava 101* u fazi raspadanja. Čovjek je jedva zakočio. Gurnuo sam mu kroz prozor 100 maraka i ubacujući stvari na zadnje sjedište rekao: "Vozi me u SIV, u Palatu Federacije. Vozi što brže možeš, ne obaziri se na saobraćajne propise, sve ću ja platiti." *Stojadin* je sav škripio, ali je čovjek odlično vozio. Nismo progovorili ni riječi. Preticao je, prolazio kroz žuta i crvena svjetla. Pred SIV smo stigli za 20 minuta, a to znači 20 minuta prije početka tako značajnog sastanka. Na vrhu stepenica ispred svečanog ulaza stajali su Goran, Vlado i Ivica Matijević, koji je u međuvremenu imenovan za direktora naše beogradske kancelarije. Bili su blijedi ko krpa. Kada su me ugledali, strčali su niz stepenice i pomogli da unesem stvari. Goran je ubacio bubanj sa slajdovima u projektor i zumirao sliku; Vlado, Ivica i ja podijelili smo po stolovima materijale. Deset minuta prije prezentacije sve je bilo spremno. Bio sam u goloj vodi. Skinuh sako jer je bio mokar. Tačno u 11:00 pred nama su sjedili najveći jugoslovenski direktori. Šou je mogao da počne.

Moja je priča trajala 30 minuta. Bila je to besprijeekorna prezentacija. Pono-vo sam bio raspoložen i počeo improvizirati. Sve je funkcioniralo. Nakon mene, za riječ su se počeli javljati prisutni poslovni ljudi: uglavnom su izražavali veliko

zadovoljstvo projektom i spremnost da u njemu maksimalno učestvuju. Projekat *Vrijeme promjena* mogao je izaći u svijet.

Nakon sastanka, Goran je učesnike pozvao na ručak, na splav na Adi. Ja nisam bio raspoložen za neko veliko druženje. Bio sam premoren. Trebao mi je mir. Prišao sam Alojzu Beheku iz Radenske, mom dugogodišnjem prijatelju, i rekao mu: "Lojze, hajde sa mnom. Potreban mi je neko da me smiri." Behek je na mene uvijek djelovao kao apaurin. Miran, staložen, vrhunska kultura, sjajan sagovornik. Otišli smo do Hyatta, gdje sam imao rezerviranu sobu. Istuširao sam se i sišli smo na ručak u talijanski restoran, u prizemlju hotela. Poručio sam svoj omiljeni stejk i bocu najboljeg crnog vina. Počeo sam da se opuštam. Behek mi je u svemu tome pomogao. Veliki drug. Poslije ručka, sjeli smo u taksu, na prvoj pumpi kupili kaništer benzina i otišli po džip.

Alojz Behek je čovjek koji je u bivšoj Jugoslaviji najviše znao o mineralnim vodama. Počeo je u Radenskoj kao pripravnik u marketingu, postao direktor marketinga, godinama bio zamjenik generalnog direktora i pet godina generalni direktor. Ja sam ga upoznao dok je bio referent u odjelu marketinga. Kada su prije nekoliko godina Miroslavu Miškoviću savjetovali da Delta uđe u posao s vodama, na prijedlog Zorana Jankovića potpisao je jednogodišnji ugovor s Behekom, da mu bude direktor za vodu. Tako je nastao brend vode *Gala*. O tome je pričao Vedrani i meni jedno popodne dok smo sjedili u neizbježnom beogradskom Hyattu. Tada je već tri mjeseca bio u Beogradu. Poslije dva mjeseca nazvao me i kazao kako više ne radi za Deltu. Ispričao mi je nevjerojatnu priču. Miškoviću se svidjelo da razgovara s njim (bar smo po tome Mišković i ja isti). Počeli su da ispijaju po dvije-tri kafe dnevno. Kad god bi Milka Forcan i ostali oko Miškovića htjeli kod šefa, on je bio zauzet jer je Slovenac bio kod njega. Poludjeli su i jednostavno prisilili Miškovića da ga otpusti. Kad ga je o tome obavijestio, Mišković mu je kazao kako je tog jutra do zadnjeg centa isplaćen kompletan njegov ugovor. Tako to rade veliki igrači!

Promocija *fonda 50 Zlatnih sponzora projekta Vrijeme promjena*, koju smo organizirali za 100 generalnih direktora najvećih jugoslovenskih poduzeća, bila je izuzetno uspješna. Ideja je bila dobra, misija i vizija su potpuno jasne i prihvatljive, ciljevi su bili dobro postavljeni, vrijednosti koje smo nudili sponzorima bile su jedinstvene, ekskluzivne i potpuno prihvatljive.

Po povratku u Sarajevo, odmah smo počeli dobijati saglasnosti i potpisivati ugovore s velikim poduzećima.

Kampanja na CNN-u

Prva stvar koju smo nudili bila je promotivna kampanja na *CNN-u*. Jugoslavija je bila spremna za nastup na globalnom tržištu investicijskog kapitala. Imali smo nove zakone koji su išli naruku stranim investitorima, imali smo Antu Markovića, premijera koji je totalno iznenadio svijet radikalnim i hrabrim društvenim i ekonomskim reformama i, što je Zapadu bilo naročito drago, Savez komunista Jugoslavije praktično se ugasio, sišao je s političke scene, komunizam nije više bio vladajuća ideologija u Jugoslaviji. Trebalo je sada ići na *CNN* i graditi imidž Jugoslavije koja je spremna da prihvati strane investitore.

Taj dio posla preuzima naš kreativni direktor, nenadmašni Vlado Čeh, vrhunski kreativac koji je bio jedan od stubova *IMS/STUDIJA 6 Jugoslavija*. Čeh s rediteljem Milenom Deretom pravi scenario za dva originalna i upečatljiva video-oglasa koji su se "ubili" za *CNN*.

U to vrijeme otvoren je prvi *McDonald'sov* restoran u Beogradu. Na dan otvaranja potukao je po prometu sve *McDonald'se* u svijetu, postigao je rekord po broju prodatih obroka. S tim se nekako podudario i rat *Burger Kinga* i *McDonald'sa* u Americi. *Burger King* je objavio video u kojem je tvrdio da u *Big Macu* nema mesa. *McDonald's* ga je tužio sudu. Koristeći kao lajtmotiv rekordan promet beogradskog *McDonald'sa* i sudski proces u Americi, Čeh i Dereta napravili su spot koji je otprilike išao ovako: sjede dvije čangrizave starice u *McDonald'sovom* restoranu; kako njima uvijek nešto fali, jedna podiže gornju polovinu pogačice sa *Big Maca* i pita drugu: *Where is the profit?* Druga odgovara: *U Jugoslaviji!* I ide poziv stranim investitorima da kapital ulože u Jugoslaviju, u kojoj je profit zagarantiran.

Drugi spot govorio je o tome kako je Nikola Tesla otišao u Ameriku, upoznao Georgea Westinghousea i omogućio mu da se obogati. Tesla je, umjesto Amerike, mogao otići i u Japan. Slijedi poruka investitorima: *Ne čekajte da naši talenti dođu kod vas, investirajte u Jugoslaviju.*

I dok je kreativni tim, na čelu s Vladom Čehom, radio na pripremi spotova za *CNN*, Goran i ja smo razrađivali Svjetski konkurs za investicije u Jugoslaviji.

Svjetski konkurs za investicije u Jugoslaviji

Goran je imao fantastičnu ideju: u vodećim poslovnim i finansijskim listovima (*Financial Times*, *The Economist* i *Wall Street Journal*) planirali smo objaviti *Svjetski konkurs za investicije*.

Svjetski konkurs za investicije trebao je biti podržan aktivnostima ambasadora projekta. Na svim značajnijim investicijskim tržištima planirali smo imati po jednu istaknutu ličnost od ugleda i uticaja, koja će kod velikih investitora lobirati za investiranje u Jugoslaviju. Goran je na umu imao, prije svega, članove Međunarodnog olimpijskog komiteta koji su u svojim zemljama imali dobre pozicije i kontakte. Prvi razgovor je obavio sa Chiharuom Igayom, članom Izvršnog komiteta MOK-a iz Japana. Goran i Čik bili su veliki prijatelji. Prijedlog je odmah prihvaćen. Čikova sestra Akiko Igaya je takođe bila uspješna poslovna žena, direktorica jedne od najvećih izdavačkih kuća u Japanu, Kobunsha International, inače u vlasništvu porodice Igaya. Njena je kompanija bila marketinški agent Zimskih olimpijskih igara – Sarajevo 1984. za teritoriju Japanu. Posjetio sam je 1983. godine, kada sam bio u Japanu da bih snimio emisiju o Sapporu za seriju *Svi zimski olimpijski gradovi*, što je emitirana na Radio Sarajevu. Čika i nju zadnji sam put vidio na Zimskim igrama u Albertvilleu (Francuska) 1992. godine.

Elem, Čik je prihvatio da potpiše ugovor o statusu ambasadora projekta. Dok smo još radili na pripremi, u Beogradu je održana sesija Izvršnog komiteta MOK-a u čijem je radu učestvovao i Čik. Organizirali smo da ga primi premijer Ante Marković. Čik je za njega imao specijalan poklon – predivan stolni sat. Uručujući ga, rekao je Markoviću: "Gospodine premijeru, vi sada imate ekonomskog ambasadora u Japanu i trebate u svakom trenutku znati koliko je kod nas sati." To večer zaglavili smo u restoranu na brodu kod Goranovog kuma Miše. Čik je otišao prije nas na spavanje; Goran i ja smo s Mišom ostali gotovo do zore. Sutradan smo se probudili negdje oko 11 i dogovorili se da idemo na bazen da malo rashladimo glave. Bili smo na sedmom spratu hotela *Beograd Intercontinental*. Po nesreći, lift se zaustavio na četvrtom spratu i u njega je ušao Artur Takač. Čim je ugledao naše crvene oči, sve mu je bilo jasno. Samo je rekao: "Sram vas bilo, vi niste normalni. Cijeli svijet vam je ovdje na dlanu i umjesto da pravite poslove, vi se opijate. Pogledajte se u ogledalo na šta ličite!"

Pravimo promociju reformi u saveznom parlamentu

Nekako u to isto vrijeme očekivao nas je jedan odgovoran zadatak. Ante Marković pripremao se da u jugoslavenskom parlamentu predstavi drugi paket ekonomskih i društvenih reformi. Jugoslavija je od tog paketa mnogo očekivala. Široka javnost nadala se opet nekim spektakularnim mjerama, nalik proglašavanju konvertibilnosti dinara iz decembra 1989. Analitičari i oni koji su se bolje od naroda razumjeli u sve što se u zemlji događa, očekivali su brze i efikasne mjere u popravljajući ekonomskog stanja, koje je iz dana u dan bilo sve gore. Na svoje nisu došli ni narod ni ekonomisti. Drugi paket reformi sadržavao je reformu stambenog i bankarskog sistema. Ni jedna ni druga nisu bile ono što je narod očekivao. Reforma stambenog sistema bila je produkt domaće pameti, a reformu bankarskog sistema radili su španski eksperti, pošto je Španija vrlo uspješno reformirala svoje banke.

Naš je zadatak bio da na sjednici parlamenta, noć uoči premijerovog ekspozea, napravimo neku vrstu marketinške prezentacije i pripremimo delegate da sutra glasaju za reforme. Uradili smo pisane materijale, napravili desetominutnu prezentaciju. Čak smo im podijelili majice s logom *Vrijeme promjena*. Markovićev ekspoz sutradan bio je totalno nezanimljiv, jer je sadržaj reformi bio takav. Osim toga, trajao je četiri sata, tako da parlamentarci samo što nisu zaspali. Marković je bio nervozan. Nije znao kako će delegati reagirati. Kada su reforme usvojene većinom glasova, članovi vlade prišli su mu i čestitali. Bio sam metar udaljen od njega kada mu je prišao Živko Pregl, potpredsjednik, i rekao: "Ante, bio si predug." Marković je vrisnuo tako da su ga svi čuli: "Šta ti, Slovenac, stalno nešto prigovaraš, tebi nikad ništa ne valja!" Bila je to neprijatna situacija; Marković je bio veliki narcis. Ako se usvajanje reformi može smatrati uspjehom, a može, bio je to zadnji uspjeh Ante Markovića, posljednjeg premijera SFRJ. Od tada je sve krenulo nizbrdo. Skori propast reformi nije se odmah mogao nagovijestiti, ali od tog dana sve je krenulo naopako. Možda je Marković toga bio svjestan i otud tolika nervoza.

Dok je trajalo ovo skupštinsko zasjedanje, u Italiji se igralo Svjetsko fudbalsko prvenstvo – Italija 1990. Jugoslavenska reprezentacija, pod vođstvom selektora Ivica Osima, igrala je izvanredno. Prošla je grupnu fazu takmičenja i dogurala do četvrtfinala. Sljedeću utakmicu igrali smo s Argentinom, koju je predvodio Maradona. Tradicija je da u toj fazi takmičenja na prvenstvo dolaze istaknute političke ličnosti iz zemalja čije reprezentacije igraju od četvrtfinala i dalje. Dolaze ne zato što su veliki fanovi fudbala, već zato što im trebaju poeni u vlastitoj javno-

sti. Narod, koji je zaluđen fudbalom, vidi u televizijskom prenosu svog ministra, premijera ili predsjednika u svečanoj loži i odmah ima prema njemu pozitivan stav, on navija. Tako smo i mi smatrali da je za Antu Markovića veoma važno da ode na utakmicu Jugoslavija – Argentina. Noć uoči prezentacije novog paketa reformi u parlamentu, Čeh i ja pili smo kafu sa Živkom Preglom i rekli mu da mora nagovoriti Markovića da putuje u Milano, na utakmicu koja se igrala za tri dana. Živko je ustao, otišao u kabinet koji je Marković koristio dok je boravio u zgradi parlamenta i ubrzo se vratio. "Rekao je da ne može. U subotu ima sastanak s Motovunskom grupom izdavača u Opatiji i nema vremena." Kakva Motovunska grupa, kakve trice, pomislio sam. "Gospodine Pregl, vi dobro znate da je ekonomska situacija u zemlji katastrofalna. Već biste imali socijalne nemire da sve oči naroda nisu okrenute ka Svjetskom prvenstvu. Ova reprezentacija sad igra za vas i red je da premijer ode u njihov kamp i na utakmicu", insistirao sam. "Nažalost, rekao je da je to njegova konačna odluka i ja tu više ne mogu ništa", kazao je Pregl.

Vlado Čeh me nedavno podsjetio da smo planirali uraditi ukupno četiri TV spota za svjetsku promociju ekonomskih i društvenih reformi. Dva, koja sam već pomenuo – McDonald's i Nikolu Teslu – snimili smo i završili. Milenko Dereta u Londonu je radio animaciju i sinhronizaciju. Tekst je čitao poznati engleski glumac. Čele ne može da se sjeti imena tog glumca, ali kaže da je bio "onoliko poznat". Kaže da oba spota ima snimljena na *beti* te da bismo ih mogli prebaciti na neki drugi format i predstaviti na portalu. To bi bilo sjajno.

Druga dva spota – Monika Seleš i Guverner –prezentirana su vladi, prihvaćeni su, ali nikada nisu napravljeni.

Monika Seleš u spotu u kojem je ona glavni lik na kraju izgovara: "Govorili su mi da ličim na svoju zemlju – mala, s velikim potencijalom. Vremena su se promenila, moja zemlja danas liči na mene: sigurna investicija. Investirajte u Jugoslaviju, ona daje *strong return*."

Pošto je drugi paket ekonomskih reformi obilježila reforma bankarskog sistema, u četvrtom spotu trebao se pojaviti guverner Narodne banke Jugoslavije. Na početku spota navode se *Coca-Cola*, *Pepsi Cola*, *DuPont*, *VW*, *Fiat* i *Philip Morris* kao kompanije koje su već investirale u Jugoslaviju. Na kraju se pojavljuje guverner koji kaže: "Jugoslavija je donedavno bila poznata po štampanju novca. Pod novom vladom ona PRAVI NOVAC. Investirajte u Jugoslaviju."

Bili smo vrijedni. Putovali smo Jugoslavijom i pravili prezentacije projekta *Vrijeme promjena*. Bili smo u glavnim republičkim centrima, na godišnjem sastanku Jugoslovensko-američke komore u Opatiji, na Jugoslovenskom festivalu tržišnih komunikacija u Portorožu. Na sve smo stizali. Naš je tim posebno ojačao kad su nam se sredinom godine pridružili Nino Kovačević i Rajka Milović, art direktori iz Ljubljane. Njih dvoje bili su genijalni, najjači tandem u Jugoslaviji.

Nezadovoljni ministar

Darko Marin

Radili smo ko ljudi, ali je Ministarstvo za informacije, kao klijent, sve manje bilo zadovoljno. Ministar Marin govorio je kako je obaviješten da stalno kasnimo, kako smo prezauzeti radom na drugim projektima (Evropsko atletsko prvenstvo – Split 1990., Fudbalski savez Jugoslavije, prodaja TV prava...), da smo im dali prednost u odnosu na *Vrijeme promjena* i da rizikujemo da promocija ekonomskih i društvenih reformi Jugoslavije u svijetu potpuno propadne. Primjedbe iz Marinovog kabineta stizale su ili direktno ili preko Mustafe Čengića, za vrijeme njegovih vikend-dolazaka u Sarajevo. Pomislio sam, kako je krenulo, propast će država, a mi ćemo biti krivi za to. Ništa od toga što nam se pripisivalo nije bilo tačno, radili smo sve na vrijeme, 100% smo ispunjavali ugovor. Jedini čovjek koji je mogao filovati ministra Marina takvim informacijama bio je Predrag Vujović, a jedini razlog zašto je to radio jeste činjenica da mu nikada nisam potpisao ugovor o proviziji, niti sam mu ikada isplatio niti jedan dinar, jer bi to predstavljalo klasičnu korupciju. Pokušavao sam u nekoliko navrata zakazati sastanak s Vujovićem, ali je on to vješto izbjegavao, čekao je da ministar, na osnovu njegovih informacija, završi posao s nama. I dok sam ja jurio Vujovića da vidim o čemu se radi, Darko Marin zakazao je hitan krizni sastanak kod njega u kabinetu. Nazvao je ujutro telefonom i rekao da želi da nas vidi u osam sati uveče, u punom sastavu, na čelu s Goranom Takačem. Darko Marin je po prirodi miran i tih čovjek, ali ovoga puta nije mogao sakriti ljutnju u glasu. Razmišljao sam šta li se dešava; nisam navikao na zakulisne igre koje su očito bile omiljena disciplina državnih činovnika. Kasnije ću, prateći iz neposredne blizine formiranje i razvoj vlasti u Bosni i Hercegovini, shvatiti da državu ne vode ni premijeri ni ministri, već birokratski miševi, sekretarčići i podsekretarčići koji predstavljaju najjači lobi u državi. To je profesionalni aparat, ljudi koji nisu na reizboru i koji su tu godinama, pa i decenijama. Oni imaju svoje interese i ko njima stane na žulj, taj je...

Prije polaska za Beograd, uzeo sam ugovor koji mi je Predrag Vujović uručio nekoliko mjeseci prije toga, onog dana kada je došao u hotel *Beograd Intercontinental*, da nam saopći kako smo postali prva zvanična marketinška agencija jedne jugoslovenske vlade.

Dok sam vozio prema Beogradu, sve vrijeme sam razmišljao o uzroku i mogućim posljedicama sastanka. Sto posto sam bio siguran da je to Vujovićevo maslo, pitanje je bilo samo kako to objasniti i odbraniti se. Odlučio sam da sačekam da vidim kako će se sastanak odvijati, pa da reagiram na najbolji način.

U kabinet ministra Marina na večernji sastanak došli smo Goran Takač, Vlado Čeh, Ivica Matijević i ja. Marin je odmah počeo s kritikama i s negativnim informacijama o našem radu koje su stigle do njega. Kada je završio, Goran se okrenuo prema meni s upitnim pogledom, očekujući da objasnim šta se događa. Situacija je bila neprijatna. Sve smo radili perfektno, a ispade kako opstruiramo državu i uspjeh reformi. Rekao sam ministru da su informacije s kojima raspolaže netačne i kako sam siguran da ih je dobio od Predraga Vujovića. "Zašto bi Vujović davao pogrešne informacije?", pitao je Marin. Otvorio sam tašnu, izvadio ugovor koji mi je dao Vujović i, pružajući ga ministru Marinu preko stola, kazao: "Evo zbog ovoga." Goran, Vlado i Ivica pogledali su se, ne sluteći o čemu se radi. Do tog trenutka ni oni nisu znali za ugovor. Ministar ga je počeo čitati. Ubrzo je promijenio boju lica, bio je potpuno blijed. Kada je završio s čitanjem, pitao me je: "Koliko primjeraka ovog ugovora imate?" "Još jedan", rekao sam i izvadio još jednu kopiju iz tašne. "Dajte mi", kazao je Marin. Kada sam mu dao drugu kopiju, pocijepao je oba ugovora: "Ovo je gotovo, više nećete imati problema. Sad idemo na večeru, a sutra nastavljamo punom parom." Krizni sastanak u kabinetu ministra Darka Marina bio je završen.

Kada smo sjeli u džip, Goran je pitao: "Kakav je ono papir koji si mu dao?" Izvadio sam treću kopiju koju sam prešutio, i koju i danas imam, i predao mu. Nakon minut-dva Goran je rekao: "Pa ti nisi normalan. Moglo je čovjeku srce da otkáže." "A šta bi ti uradio da si bio na mom mjestu, glava mi je visila o koncu", pitao sam. "Isto što i ti", odgovorio je Goran.

Večera je bila bogovska; sutradan smo nastavili kao da se ništa nije dogodilo.

Prvi izbor najuspješnijeg poslovnog čovjeka u Jugoslaviji

S početka jeseni 1990. godine, ekonomska kriza u Jugoslaviji poprima ozbiljne razmjere. Raste inflacija, dinar slabi i njegova se konvertibilnost održava na ki-seoniku, poduzeća zapadaju u gubitke, raste broj nezaposlenih i, kao jedan od rezultata takvog stanja – jača nacionalizam. Jugoslavija je u ozbiljnim problemima. Pripremajući se za prve višestranačke izbore, republike su se sve više zatvarale, počele su voditi svoju politiku. Pitanje je koliko je jugoslovenska federacija ikada zaživjela, a koliko je opstajala na Titovom autoritetu. Sada, kada njega više nije bilo, svako je radio onako kako je mislio da je u njegovom interesu najbolje. Zajedništvo se raspadalo. Godinu i po dana kasnije, pozvat ću, kao gosta IMS/STU-DIJA 6 Jugoslavia, Branka Mikulića na Zimske olimpijske igre – Albertville 1992. Branko je bio predsjednik Organizacionog komiteta Zimskih igara – Sarajevo '84 i, prije Ante Markovića, predsjednik jugoslovenske vlade, ali ne dugo, podnio je ostavku. Bio je to, koliko ja znam, jedini jugoslovenski premijer koji je dobrovoljno podnio ostavku, kao čin sopstvene savjesti. U toku jedne večere u Albertvilleu, pitao sam ga zašto je podnio ostavku. Odgovorio mi je da nije imao uslove za rad, da to više nije imalo nikakvog smisla, republike su opstruirale sve poteze savezne vlade koji nisu bili u njihovom interesu. "Mi se dogovorimo o mjerama štednje, o zamrzavanju plata i ostalih troškova. Čim ja dam pauzu, svi trče do telefona, zovu svoje republike i kažu da podižu plate jer će doći do zamrzavanja. Od tako banalnih stvari pa do onih ozbiljnijih. Ja sam odgovoran čovjek i procijenio sam da u takvim uslovima ne mogu raditi", kazao je Mikulić, koji je decenijama bio u vrhu jugoslovenske vlasti i Saveza komunista, Tito ga je cijenio i volio je da mu je Branko uvijek blizu.

Vratimo se u jesen 1990. U zagrebačkom magazinu *Danas*, na naslovnoj sam strani pročitao naslov: "Sudbina ove države nalazi se u rukama njenih direktora." Unutra komentar koji ukazuje na značaj ekonomije u rješavanju društvene krize i na ulogu direktora u uspješnom rukovođenju poduzećima. Poruka je bila jasna – uspješno vođenje poduzeća jača ekonomiju, jaka ekonomija najbolja je prepreka nacionalističkom divljanju koje je već bilo na sceni. Najlakše je manipulirati gladnim narodom. Politika se ne jede, ona jede ljude. Tako sam počeo razmišljati o izboru najuspješnijeg direktora, o projektu *Biznismen godine*. Mislio sam kako bi bilo idealno da godinu završimo velikom svečanošću u beogradskom *Hyattu*. Okupiti na jednom mjestu 300-400 uspješnih poslovnih ljudi i uspješnih ljudi iz

drugih sfera života. To je snaga koja može iznijeti reforme na čijoj smo promociji radili. Još smo bili ubijeđeni kako Ante Marković i njegova vlada mogu slomiti sve otpore i Jugoslaviju odvesti u prosperitetnu i profitabilnu budućnost.

Vrijeme nam nije išlo naruku. Ako smo željeli krajem decembra organizirati svečanost *Biznismen 1990.*, to znači da nam je ostalo svega tri mjeseca da sve to napravimo. Ovakav projekat, pogotovu ako ga organizirate po prvi put i nemate neki uzor na koji se možete ugledati, čija iskustva možete koristiti, zahtijeva najmanje dva puta više vremena i jaku ekipu. To je za mene bio najveći izazov. Uvijek sam volio raditi stvari koje niko prije nije radio. Bilo je normalno da sam razmišljao da to prebacimo, recimo, za mart naredne godine. To je inače mjesec u kojem se, predajom završnih računa, završava na neki način poslovna godina, dobro vrijeme za analizu rezultata i promociju najuspješnijih menadžera. Ali meni je nekako kraj godine, decembar koji odiše svečanom atmosferom, bio idealan. Okupiti uspješne ljude da proslave uspjeh, čestitaju jedni drugima, da se malo bolje upoznaju i, kako bismo to danas kazali, prošire svoj *network*. Ne, to mora biti u decembru, zaključio sam. Kako sam stalno razmišljao o tome, vrlo brzo, već nakon nekoliko dana, imao sam u glavi osnovni koncept koji sam bio spreman prezentirati Goranu, Vladi i Ivici. Treba nam deset uspješnih ljudi iz cijele Jugoslavije: oni će biti nominirani za titulu *Biznismen godine*. Treba nam kredibilan žiri. Uzet ćemo glavne urednike ekonomskih časopisa i magazina posvećenih menadžerima, kojih je bilo u svim republikama. Oni najbolje znaju ljude sa svog područja. Oni će nam, uz privredne komore i udruženja, biti glavni izvor informacija za izbor kandidata. Sve je to OK, ali kako riješiti najvažniji problem – procedure, koje sam uvijek mrzio, mrzim ih i danas. Trebalo je uraditi nekoliko ozbiljnih dokumenata. Misiju i viziju projekta mogao sam napraviti sâm. Ali koga i na osnovu kojih kriterija nominirati, ko ima pravo da predlaže, kriteriji za izbor žirija, kriteriji za izbor menadžera godine među onima koji su nominirani, pravilnik o radu žirija i još mnogo toga, o tome pojma nisam imao. A dok nemaš tu dokumentaciju, ne možeš napraviti ni prvi korak na projektu. Ne možeš ga ni objaviti jer odmah će početi da stižu pitanja. Jedno pitanje bez odgovora i eto problema.

Goran i Vlado ocijenili su da bi bilo super da to napravimo. Čeh je preuzeo kreativnu, scenario završne svečanosti, angažiranje reditelja; Ivica Matijević, šef beogradske kancelarije, mirno je potvrdio da su on i Smiljka Dokić, njegova asistentica, spremni preuzeti organizacioni dio same svečanosti u *Hyattu* i angažirati sve osoblje koje nam za to bude potrebno. Rekao sam da su sponzori moj problem. Ostalo je samo da vidimo ko će to da uobličić u papire, ko će napraviti tu silu pravilnika i drugih dokumenata. Ipak je na ovaj projekat svoj potpis, na neki način, stavljala i savezna vlada. Nije smjelo biti nikakvih improvizacija, a one su uvijek bile moja uža specijalnost.

Dok sam se vraćao iz Beograda sa sastanka s Goranom, Vladom, Ivicom i Smiljkom, po glavi sam tražio sekretara žirija, nekoga kome ću uvaliti sav administra-

tivni dio projekta, procedure, papire i dokumente, a da se mi bavimo zabavom. I odjednom se upalila lampica. Čovjek mojih snova zvao se Izudin Filipović. On je tada bio direktor sektora za informisanje u *Energoinvestu*. Danas bismo to zvali direktorom korporativnih komunikacija. Izo je bio mnogo više čak i od toga. U pravom smislu te riječi, bio je desna ruka predsjednika poslovnog odbora jedne od najvećih jugoslovenskih kompanija (složenih organizacija udruženog rada, tako se to tada zvalo). Štaviše, *Energoinvest* je bio velika i ugledna kompanija u svjetskim razmjerama, s preko 40 hiljada zaposlenih i vlastitim poduzećima po cijelom svijetu. Da, Izo je rješenje svih mojih problema. Bio je vrlo sposoban, imao je ogromno iskustvo; počeo je kao novinar u *Oslobođenju*, da bi karijeru završio kao glavni urednik, odakle je otišao u *Energoinvest*. I, što je najvažnije za ovo što je meni trebalo, bio je zajeban do bola. Kad taj krene nešto da uradi, perje leti oko njega, ali se posao završava na najbolji način. Bio je izuzetno pedantan, vodio je računa o svakoj sitnici, a takav mi je trebao.

U Sarajevo sam stigao u ranim popodnevним satima i – pravac *Energoinvest*. Izo me primio i mislim da mi nije trebalo više od 15 minuta da ga ubijedim, a za sat vremena već smo i mnogo toga nabacili na papir. Sutradan smo potpisali ugovor o saradnji i meni je veliki teret spao s leđa. Izo je imao kontakte s Poslovnom školom iz Zagreba i, uz konsultaciju s njima, mi smo sva dokumenta i pravilnike dovedene do perfekcije imali za 15 dana. Mogli smo objaviti projekat, krenuti u formiranje žirija i prikupljanje nominacija.

Tako je počela realizacija jednog prelijepog i veoma uzbudljivog projekta koji je, od početka do kraja, bio besprijekorno organiziran.

Jugoslavenski festival tržišnih komunikacija

Mjesec dana prije *Biznismena godine*, u Portorožu je održan tradicionalni *Jugoslavenski festival tržišnih komunikacija (JFTK)*, događaj na koji je šest godina svakog novembra dolazila kompletna jugoslavenska industrija oglašavanja. Većina zbog festivala, ali je bilo i onih koji su dolazili kako bi skoknuli do Trsta, vraćajući se u hotel ruku punih kesa. Bio je to prvi (i zadnji) nastup agencije IMS/STUDIO 6 Jugoslavija na ovom festivalu. Zadnji, zato što je to bilo zadnje okupljanje. Iduće godine više nije bilo države za koju je festival organiziran. Predsjednik žirija zadnjeg JFTK-a bio je Jernej Repovš. Atmosferu koja je vladala najbolje je opisao *Media Marketing*, magazin o oglašavanju čiji je osnivač i glavni urednik bio Jure Apih.

“Najveće iznenađenje smo bili zapravo mi sami. Kao da smo svi zajedno bili svjesni da je vrag odnio šalu i da su sve naše međusobne tvrdoglavosti, nadmenosti i izazivanja zapravo dječije igre. U trenutku kada je sve postalo ozbiljno – i prijatelji i znanci, saradnici i poslovni partneri, postajemo svjesni da se ubuduće možda više nećemo sresti u zajedničkoj državi – onda stvari bivaju mnogo drugačije. Još nikada do sada se nismo sastali tako otvoreno i prijateljski”, izvijestio je tada još uvijek zajednički *Media Marketing*, naš kulturni časopis; svi smo ga u Jugoslaviji čitali. Kada se država raspala, Jure Apih je ime *Media Marketing* promijenio u *Marketing Magazin*. Pod tim imenom i danas izlazi. Kada sam 13 godina kasnije ja pokretao časopis posvećen oglašavanju, dao sam mu naziv *Media Marketing*, što zbog emocija, što zbog poštovanja prema Juretovom *MM-u*, iz kojeg sam najviše naučio o oglašivačkoj struci.

Mi smo se ozbiljno pripremali za Portorož. Imali smo nekoliko sastanaka na kojima smo diskutirali o tome kako da po prvi put izađemo pred jugoslavensku oglašivačku javnost. Čeh je dao sjajan prijedlog: kazao je da trebamo napraviti dobar printani materijal, ali da ga nećemo odmah, prvog dana, staviti na pultove u portoroškom Auditoriju, u kojem se održavao JFTK. Prvog dana svi izlože svoje materijale, ljudi to pakuju i onda im ispada iz torbi ili ga ostavljaju po pultovima i šankovima, tako da uveče malo šta od tog silnog materijala izađe iz Auditorija. Zbog toga je predložio da mi ono što budemo napravili stavimo na pultove sutradan. Da bismo to najavili učesnicima festivala, uradili smo nekoliko gigantskih fotografija višemeterskog formata i polijepili ih po zidovima Auditorija i hotelskim lobijima. Na njima je pisalo: *Dolazim sutra!* Kako su fotografije bile upadljive, svi su se pitali o čemu se radi. Čak mi je nekoliko prijatelja tokom dana prišlo pitajući

me da li sam ja odgonetnuo zagonetku i da li možda znam o čemu se radi. Odgovarao sam da nemam pojma. Sutra ujutro, prije svitanja, izložili smo na pultove naš *newsletter* na čijoj je naslovnoj strani bio krupan naslov: *Evo nas! Mi uvijek ispunjavamo obećanje!*

Ne zato što je to bio naš produkt, ali to ni prije ni poslije 1990. godine više niko nikada nije napravio na prostoru bivše Jugoslavije, a ni u svijetu vjerovatno. Danas, agencije koje se bave komuniciranjem – ne komuniciraju. To je pravilo. Mi smo svojom komunikacijom potencijalnim klijentima saopštavali da mi to znamo raditi najbolje. *Newsletter* je bio velikog formata, mislim da je bio B2, ili tu negdje. Vlado Čeh i Nino Kovačević kreativno su se življavali mjesec dana. Čele je definirao sadržaj i pisao tekstove, a Nino je radio dizajn. Ideja je bila da svaki projekat predstavimo kroz oglas. Pričali smo priče o projektima. *Storytelling*, zar ne? Dvadeset i kusur godina prije nego je struka izmislila *storytelling* kao modnu muhu. Kao da ljudi ne pričaju priče već četiri hiljade godina! Ali ako je *storytelling* nastao nedavno, kako tvrde pametnjakovići, onda smo mi njegova preteča. Ako smo u vrijeme kada se naš posao zvao "tržišno komuniciranje" predstavljali to što radimo kroz oglase, onda smo preteča toga da se naš posao danas zove oglašavanjem.

Izgledalo je fantastično. Vlado je napisao duhovit sadržaj oglasa s mnogo gospodskog šarma. Sjećam se da sam svaki tekst pročitao po nekoliko puta i da sam uvijek iznova bio oduševljen. Nino je napravio fenomenalan dizajn. Odgovorno tvrdim da nijedna agencija nikada nije napravila tako dobar materijal za svoju promociju. Štampali smo ga u Kopru. Crno-bijela štampa na najkvalitetnijem papiru sa zlatnom bojom na naslovu *50 Zlatnih sponzora projekta Vrijeme promjena* i sa crvenom na nekoliko mjesta, gdje je legla samo tako. Nino je insistirao na ručnom slogu i proveo je pet dana i pet noći s majstorima u štampariji. Stalno im je donosio boce viskija i motivirao ih da daju maksimum. Kada su završili, šef štamparije je rekao: "Ovo nismo nikada do sada, a ne znam da li ćemo ikad više odštampati."

Naravno, *newsletter* je razgrabljen, a mi smo cijeli dan primali čestitke od kolega.

Prezentacija projekta *Vrijeme promjena*, koju je održao Vlado, takođe je bila vrlo uspješna.

Zadnje večeri podijeljene su nagrade. Dugo se slavilo u noćnom klubu hotela *Metropol*. Bilo mi je drago da je mlada sarajevska dizajnerska grupa Trio dobila nagradu *Big Idea* za kampanju *Ljubi se istok i zapad*, rađenu za turističku agenciju *Unis Tours*. Nagradu je dodijelio Dragan Sakan, osnivač i kreativni direktor beogradskog Saatchija. Saki je svake godine nagrađivao jedan rad u kojem je prepoznao veliku ideju. Negdje oko dva ujutro saznao sam da je Leli Mulabegović, članici grupe Trio, rođendan. Uzeo sam na šanku bocu *Dom Pérignon*a i počastio cijelo društvo (ovaj će detalj biti važan 24 sata kasnije). Sutradan smo se ispozdravljali s brojnim prijateljima i svako je krenuo svojoj kući. Gotovo da niko nije

pomišljao da je to bio zadnji Jugoslovenski festival tržišnih komunikacija, na čijim će temeljima izrasti današnji Golden Drum. Umalo da meni ne bude i zadnji festival u životu.

Vraćao sam se u Sarajevo sa saradnikom Damirom Bilalagićem. Bio sam strašno umoran. To jutro sam bukvalno iz noćnog kluba odvezao Gorana na aerodrom u Ljubljani, na jutarnji let za Zürich, i ponovo se vratio u Portorož. Izdržao sam do Zagreba i zamolio Damira da nastavi voziti. Znao sam da će mu trebati malo vremena da savlada *Patrola*, ali sam računao da je do Slavenskog Broda autoput i da će se brzo uhodati. Zaspao sam. U jednom trenutku me probudio Damirov vrisak. Otvorio sam oči i vidio da se u punoj brzini približavamo koloni vozila koja je stajala. Ispred nas sam vidio automobile, kamione i autobuse. Sudar je bio neizbježan. Damir je u panici nekako naciljao između dvije kolone, razmakli smo sve što je bilo ispred nas i probili se na čelo. *Patrol* je bio potpuno uništen, a ja u polusvjesnom stanju. Desni štok mi se zabio u lice i bukvalno ga prepolovio. Ljudi su pritrčali; mnogo sam krvario. Smjestili su me u jedan autobus, dok se saobraćaj ne raščisti, pa će me neko odvesti u Slavonski Brod, u bolnicu. Uхватила me groznica, drhtao sam. Pola sata kasnije, naišli su Bojan Hadžihalilović, Senad Zaimović, Besim Spahić i Lela Mulabegović. Besim je bio direktor JFTK-a te godine. Sve se brzo raščistilo i odvezli su me u bolnicu. Kad me ugledao, dežurni hirurg je prokomentirao: "Šta uradi, crni sine, od sebe, vidi na šta ličiš!" Nisam se smio pogledati u ogledalo. Kad je rekao sestri da hitno sprema operacionu salu, izgovorio sam jednu od najvećih laži u životu: "Nemojte, doktore. Idem ja u Sarajevo, moj brat je glavni hirurg na klinici." Nisam htio da ostajem u Slavanskom Brodu. "Idi, idi, ali kad ti se to ohladi pa ti budu šili, molit ćeš boga da si ostao kod mene."

Kada smo stigli u Sarajevo oko pola noći, u Klinički centar odvela me Lela. Dok smo čekali da budem primljen, pogledala je na sat i rekla: "E, moj Ekreme, tačno prije 24 sata otvorio si mi šampanjac u Portorožu, a vidi gdje smo sad."

Za sve postoji rješenje!

Dok su trajale pripreme za projekat *Biznismen godine*, mi smo radili na promotivnim aktivnostima ekonomskih i društvenih reformi, pripremali spotove, planirali realizaciju svjetskog konkursa za investicije te angažirali ambasadore konkursa, koji su nam trebali omogućiti efikasne kontakte s velikim investitorima iz pojedinih zemalja. Takođe smo se angažirali i na dobijanju novih poslova. Tako nas je put odveo u Podgoricu, gdje smo bili pozvani da predstavimo agenciju *IMS/STUDIO 6 Jugoslavija* crnogorskoj vladi. Trebalo je da potpišemo ugovor o promociji crnogorskog turizma, za koji je vlada Crne Gore obezbijedila budžet koji je, po svim našim procjenama, bio najveći u Jugoslaviji i mjeren je u milionima dolara.

Milun Radenković, u to vrijeme jedan od direktora u beogradskom *Energoprojektu*, inače Goranov zet, dogovorio nam je tu prezentaciju. Zapravo, mi smo već bili odabrani kao agencija, ali je trebalo na sjednici vlade da dokažemo da smo partner na kojeg mogu ozbiljno računati. Milun je bio izvanredan lobista, imao je široke kontakte na visokom nivou, bio je veliki stručnjak za posao koji je radio u *Energoprojektu*, šarmantan, duhovit, jednostavno, plijenio je sve oko sebe.

U Podgoricu smo išli Goran, Vlado, Mirza Kulenović, koji je u međuvremenu zaposlen na poziciji direktora međunarodnog marketinga (bio je direktor marketinga Zimskih igara u Sarajevu, sjećate ga se iz priče o Bobu Landauu i telećoj glavuši), i ja. Goran i Vlado došli su nešto ranije i imali su večeru u vili *Podgorica* (vila koja je bila sagrađena za Tita), na kojoj su domaćini bili Milo Đukanović, crnogorski premijer, i Momir Bulatović, predsjednik Crne Gore. Tog sam dana imao isplanirane obaveze u Sarajevu, tako da sam za Podgoricu krenuo u popodnevnim satima i stigao kada je večera već bila završena. Čeh mi je kazao da će prezentacija biti u zgradi CK SK, gdje inače zasjeda vlada i da je sjednica zakazana za 13:00. Ja sam dovezao multiviziju. Goran je rekao da u 9:00 počinjemo s postavljanjem multivizijske skalamerije, jer je želio da sve bude spremno na vrijeme.

Ujutro u 9:00, iz džipa sam počeo da iznosim opremu: devet slajd-projektora, jedan filmski, kompjuter te masu kablova i drugih dijelova. Goran je počeo da povezuje projektor po projektor, i kada ih je sve spojio, ubacio je bubanj sa slajdovima i izoštrio sliku. Sve je funkcioniralo. Ostalo je još samo da se zumira filmski projektor, jer je multivizijska prezentacija bila kombinacija slajd-šoua i filma koji se uključivao na tri mjesta po dva minuta (kompletna prezentacija trajala je dvanaest minuta). Sve je bilo kompjuterski programirano, i ako nešto nedostaje, to je katastrofa. Prezentacija ima praznine, tako da je jedina varijanta da se nikako ne

uključuje. Meni se upravo to dogodilo. Kada je Goran od mene zatražio film, da ga ubaci u projektor i zumira, ja sam konstatirao da sam ga zaboravio u Sarajevu. Otrčao sam do telefona i nazvao sekretaricu, koja mi je potvrdila da je kutija s filmom na mom stolu. Vratio sam se i rekao Goranu da je film u Sarajevu, ali da ćemo naći neko rješenje, jer do prezentacije ima još dva sata. "Da, ali da sad neko krene kolima iz Sarajeva i da vozi do Podgorice kao Fandó, treba mu četiri sata, a mi se ne možemo zajebavati s vladom, ispast ćemo neozbiljni, izgubit ćemo kredibilitet i od ugovora neće biti ništa", rekao je Goran savršeno mirnim tonom. U kriznim situacijama on je nevjerovatno miran. "Ja tačno znam šta si ti uradio. Do tri sata si visio na telefonu i organizirao poslove i onda si Tanji (moja sekretarica), rekao da ti spakuje multiviziju. Oni su je spakovali, ti si upalio džip i krenuo na put. Znaš li ti uopšte kako se pakuje multivizija?" "Kako?", pitao sam. "Imaš spisak svih dijelova multivizije koji sam ti poslao. Na njemu je svaki šaraf zapisan. Oni ti sve složte pored auta, a ti onda lijepo, dok stavljaju u auto, štrihiraš na spisku dio po dio. Na kraju vidiš da nisi zaokružio film. Vrlo jednostavno."

Dok je Goran to govorio, ja sam u glavi već imao rješenje. Samo je još trebalo da sve bude onako kako sam isplanirao. Otrčao sam na drugi sprat, gdje se nalazio kabinet Momira Bulatovića. On je tog dana bio u Cetinju. Nazvao sam ga i objasnio mu problem. Tražio je da razgovara sa sekretaricom i dao joj instrukcije. Ona je zatim nazvala Pavla Bulatovića, ministra crnogorske policije. Dobro sam zapamtio taj razgovor: "Pajo, Darinka o'đe. Imam jednog đetića iz Sarajeva, imaju neku prezentaciju za Mila i Momira. Osta mu je film u Sarajevu. Može li jedan tvoj soko da skokne po taj film? ... Dobro, Pajo." I spusti slušalicu. "Šta je rekao?", pitam. "Javiće se prije no što kafa stigne", i naruči nam dvije kafe. U momentu kad je konobar unosio kafe, zazvonio je telefon. Darinka je podigla slušalicu i nakon nekoliko sekundi mi je dodala. S druge strane bio je pilot aviona Predsjedništva Crne Gore, koji je već izvezao avion iz hangara: "Majstore, javi tvojim u Sarajevu da odmah krenu na aerodrom, nemoj da ih ja čekam. Neka donesu taj film i neka ga predaju prvom policajcu kojeg sretnu na aerodromu. Neka kažu da je za Crnogorca. Ja sam već najavio dolazak." Nazvao sam Tanju i rekao joj da odmah sjedne u auto i krene na aerodrom. Mirzi sam kazao da za pola sata krene na podgorički aerodrom da preuzme film. U 12:40 film je bio u Goranovim rukama. Ubacio ga je u projektor i izoštrio sliku. U 12:45, prije nego što je iko od članova vlade ušao u salu za sjednice, mi smo bili spremni.

Pitao sam Gorana: "Majke ti, kad bi ti ovo organizovao u Švicarskoj?"

"Istina, ne bih nikad, ali ne bih zaboravio film", odgovorio je.

Prezentacija u Podgorici bila je uspješna, a crnogorski premijer Đukanović je sutradan prijepodne pozvao Gorana i mene u kabinet na kafu. Bila je to prilika da mu objasnim šta se desilo dan ranije i da ga zamolim da našu ogromnu zahvalnost prenese ministru Bulatoviću. Bilo mu je drago da to čuje, nasmijao se i kazao: "Pa vi onda recite kako su Crnogorci lijeni."

Kako se vremena mijenjaju. Ako ću biti iskren, zaista sam umoran od tih silnih tehnoloških promjena, previše je to za moje godine. Danas možete zaboraviti film u Sarajevu, a biti u Australiji. Film ne bi bio namotan na kolut, već bi bio na DVD-u. Nazovete iz Sydneya sekretaricu, ona ubaci DVD u računar, prebaci ga na server s kojega ga u Sydneyu skinete za par minuta. Jednostavno, ali nije uzbudljivo, a ja sam tako volio nepredviđene situacije i uzbuđenja koja podižu adrenalin.

Tako sam, prije osam godina, organizirao jednodnevnu konferenciju *Media Marketinga* na kojoj je gost bio Igor Arih, vlasnik i kreativni direktor agencije *Arih* iz Ljubljane. Poslije njegovog predavanja, bilo je planirano da pogledamo sve najbolje radove iz petnaest prethodnih godina *Golden Druma*, koje je moja draga drugarica Meta Dobnikar iz *Marketing magazina* imala na četiri DVD-ja. Zamolio sam Metu da DVD-je preda Igoru koji će ih donijeti u Sarajevo. Veće uoči konferencije, Igor i ja smo u restoranu *Vinoteka* večerali s Božanom Cvijanović, direktoricom marketinga banjalučkog *m:tela*. Onako usput sam, za vrijeme večere, rekao Igoru da ujutro ne zaboravi ponijeti DVD-je. Problijedio je u momentu. "Zaboravio sam ih među papirima na stolu", rekao je. Mislilo sam da se šali, ali nije. "Igore, šta ćemo sad? Da ih tvoja tajnica stavi na server, meni će trebati najmanje jedan cijeli dan da ih skinem na moj računar jer su teški." Božana je rekla: "Sad ćemo to riješiti." Nazvala je supruga Milenka, pomoćnika generalnog direktora *m:tela* za marketing, i objasnila mu problem. Dala mi je adresu na koju treba poslati video-materijal, Igor je nazvao tajnicu i dao joj instrukcije. Materijal je ubrzo bio skinut sa servera u m:telu, spržen na četiri nova DVD-ja i vozač je na vrijeme sve dovezao u Sarajevo. Tako je m:tel spasio konferenciju.

Dok ovo pišem, sjetio sam je još jedne, možda i teže situacije.

Milun je dogovorio prezentaciju u *Energoprojektu*, tada jednoj od najvećih jugoslovenskih kompanija s velikim poslovima po svijetu. Trebali smo se predstaviti poslovodnom odboru *Energoprojekta*, naravno, multivizijskom prezentacijom. Oprema je bila na carini u Jesenicama, jer smo je vraćali s jedne promocije u inostranstvu. Nazvao sam Tomaža Tegera, direktora naše kancelarije u Ljubljani, i kazao mu da digne opremu s carine i doveze je u Beograd. Imao je dva dana vremena. Sutradan mi je javio kako ima nekih administrativnih problema, ali da će to riješiti. Ja sam već krenuo za Beograd jer sam imao sastanak s Goranom. Odsjeli smo u *Intercontinentalu*. Prezentacija je bila zakazana za sutra u 11 sati. Teger me nazvao popodne i kazao da od multivizije nema ništa, da nije mogao završiti proceduru, da je carina zatvorena i da do sutra ujutro ne može uraditi ništa. Bio je to šok. Znači da ni od prezentacije nema ništa. Tomaža sam upoznao kao direktora marketinga Planice; bio je to godinama. Imao je izvrsne veze u Sloveniji, i bio sam više nego siguran da toliko dobro poznaje direktora carine da ga može nazvati kući telefonom, ili da zna nekog drugog ko to može da uradi. "Tomaž, poznaješ li direktora carine?", pitao sam ga. "Poznajem jako dobro", odgovorio je. "Pa šta čekaš, nazovi čovjeka i traži od njega da naredi da nam oslobode multiviziju. Va-

ljda ima neko dežurni na carini u Jesenicama. Moraš s opremom biti u Beogradu najkasnije sutra ujutro u osam sati”, insistirao sam.

Goran i ja otišli smo na večeru kod Miše na brod. Kada smo se vratili, pitao sam na recepciji da li ima za mene neka poruka. “Nema, gospodine”, odgovorio je momak na recepciji. “Nema poruke, to je dobra poruka”, kazao je Goran. “Idemo na spavanje i vidimo se ujutro na bazenu u sedam.” Jutarnje plivanje bilo nam je neophodno da malo ohladimo glave od vina koje smo popili kod Miše. Kada smo izlazili s bazena tačno u osam sati, Goran me uhvatio za ruku prije izlaznih vrata u hotelski lobi i pitao: “U šta ćemo se kladiti da je Teger u lobiju?” Otvorio je vrata. Tomaž je spavao zavaljen u fotelju. Izljubio sam ga i pitao: “Kako si uspio?” “Onako kako si rekao. Nazvao sam direktora carine i on je naredio da mi daju opremu.”

Biznismen 1990.

Projekat *Biznismen 1990.* radili smo u sklopu cjelokupnog projekta *Vrijeme promjena*; iako to nismo formalizirali, on nije financiran iz budžeta namijenjenog promociji ekonomskih i društvenih reformi Jugoslavije. Sponzor nam je bila Visa poslovna kartica, a imali smo još neke manje sponzore. Ali jugoslovenska vlada bila je upoznata s projektom. Premijer Ante Marković nije se mogao odazvati pozivu da prisustvuje svečanosti proglašenja biznismena godine, jer je tog dana u Saboru Republike Hrvatske usvajan Ustav RH i on je morao biti prisutan. Zbog toga smo se dogovorili da noć uoči *eventa*, u svečanom salonu hotela *Hyatt*, organiziramo zatvorenu večeru na kojoj bi se premijer upoznao s najuspješnijim poslovnim ljudima i razgovarao sa njima. Zanimao ga je taj susret jer je želio znati šta oni misle o reformama i kako vide budućnost jugoslovenske ekonomije.

Prema dogovoru, Marković je u 19:00 stigao u *Hyatt*. Sačekao sam ga ispred hotela i pratio do svečanog salona. Bio je raspoložen i rekao mi je: "Veoma se radujem ovom susretu, mada ne mogu ostati dugo, moram u Dom JNA na svečanu akademiju povodom sutrašnjeg Dana Jugoslovenske narodne armije."

Zadovoljstvo ovim susretom bilo je obostrano. Bilo je drago Markoviću, ali još više menadžerima, jer su imali priliku da direktno razgovaraju s premijerom čija je popularnost u Jugoslaviji bila velika. Jugosloveni su u njemu vidjeli spasitelja. Zanimalo ga je kako ide Tarleova banka, kao prva privatna banka u Jugoslaviji; imao je dosta pitanja za Zlatana Karabegovića i njegove poslove u informatičkoj industriji; s Veljkom Barbierijem razgovarao je kao sa starim prijateljem; Anžura je pitao kakve su mogućnosti za proširenje proizvodnje *Renaultovih* vozila u Novom Mestu, s obzirom da je posao išao super. Naravno, mnogo više pitanja menadžeri su imali za premijera. Interesovala ih je stabilnost reformi, može li dinar izdržati sve pritiske i ostati konvertibilan, može li se pojačati dotok stranih investicija, kako ocjenjuje političku situaciju, kakve su šanse da se država izvuče iz krize... Mi smo mu predstavili *newsletter* koji smo promovirali u Portorožu. U jednom trenutku prišao je šef protokola i nešto šapnuo premijeru. Marković je pogledao na sat i kazao: "Gospodo, već kasnim na svečanu akademiju povodom Dana Armije. Ako ne dođem, generali će kazati da ne uvažavam vojsku. Ionako nismo u dobrim odnosima. Ali, tamo ću se samo pojaviti, čestitati im i vratit ću se nazad. Dolazim najkasnije za sat vremena."

I zaista, nakon tačno sat vremena, premijer se vratio u *Hyatt* i razgovori su nastavljani. Marković je govorio o značaju razvoja ekonomije za prevazilaženje ekonomske i društvene krize. Posebno je apostrofirao ulogu menadžera i pitao je

kakva je potpora vlade potrebna da bi oni u svom poslu bili još uspješniji. Razgovarali su, ali sam primijetio da se vratio pomalo skrhan, bio je na trenutke odsutan, kao da mu je neko u Domu JNA rekao nešto što nije želio čuti, ili mu nije baš najbolje zazvučalo. Postavio sam mu posredno pitanje ne bih li dokučio šta se mota po njegovoj glavi, ali je stari lisac uspio da izbjegne direktan odgovor.

Večera s premijerom Markovićem trajala je do kasno u noć, sve dok mu opet nije prišao šef protokola, koji više nije šaptao, nego je jasno kazao: "Premijeru, zvali su sa surčinskog aerodroma i kazali da ako ne poletimo za 20 minuta, aerodrom se zatvara u ponoć i nema leta prije jutra." Na to je Marković rekao: "Stvarno mi je lijepo s vama, vi ste me osvježili i vratili mi nadu da još nije kasno da se iščupamo iz krize. Ostao bih s vama do jutra, ali, evo, čuli ste. Tuđman bi me objesio da ne dođem." Pozdravili smo se i on je otišao. Mi smo još dugo ostali, komentarišući susret, namaštavajući kako je ekonomija sila koja može pobijediti sve. Bili smo naivni, ali toga nismo bili svjesni.

Osvanuo je veliki dan. Trebali smo završiti projekat na kojem smo dugo radili. Lagao bih kad bih rekao da nisam imao veliku tremu kako će sve proći. Dan je bio ispunjen protokolarnim obavezama.

Žiri je, pod predsjedavanjem Gorana Milića, glavnog urednika televizije Yutel, prijepodne imao završnu sjednicu. Da, zaboravio sam kazati da sam dva dana ranije, kada smo stigli u *Hyatt*, kazao Goranu Takaču, Goranu Miliću i Izudinu Filipoviću (sekretar žirija) da sa njima neću, dok se sve ne završi, ni kafu popiti, da nema nikakvog druženja, da sve rade po svojoj savjesti i da sa žirijem neću ništa da imam. Prvi dio te zadnje sjednice žirija bio je posvećen diskusiji o kandidatima, zatim su uslijedili planirana pauza i nastavak u kojem je trebalo glasati. Želio sam da niko ne sazna ko je biznismen godine dok se to zvanično uveče ne objavi. Zato je i napravljen takav sistem glasanja da rezultat zna samo neko ko u rukama ima sve glasačke listove i sabere glasove. Bio je to Damir Bilalagić, moj saradnik, koji je administrativno vodio rad žirija. Kada se završi glasanje, svaki član žirija ubaci svoj listić u koverat, zatvori ga i preda Damiru. On ide u svoju sobu, sve sabere, napiše ime pobjednika i čuva ga u zatvorenoj koverti sve dok Goran Milić kao predsjednik žirija ne krene ka govornici da proglasi biznismena godine. Tek tad dobija koverat, otvara ga i objavljuje pobjednika. Prije završne sjednice žirija rekao sam Damiru da nikome, pa ni meni, prije proglašenja ne smije kazati ime menadžera godine. I ja sam htio uživati u neizvjesnosti.

Kada je žiriranje završeno, za sve nominirane menadžere organizirali smo svečani ručak u najboljem beogradskom restoranu *Daka*, u Zemunu, a za žene je upriličen *lady's* program s ručkom u Skadarliji i posjetom galeriji slika Nede Arnerić, u to vrijeme jedne od najpopularnijih jugoslovenskih glumica. Za žene je bila zadužena moja supruga Vedrana.

Prije ručka kod *Dake*, napravili smo, kao iznenađenje, mali *champagne party*. Tog dana bila je godišnjica osnivanja *Croatia Banke*, čiji je vlasnik i direktor Ivan

Tarle bio među deset nominiranih menadžera. Kada smo se okupili u restoranu, otvorio sam bocu šampanjca, uzeo čašu u ruke, okrenuo se ka Tarleu i rekao: "Čestitam!" Pomislivši kako je izabran za biznismena godine i da mu to čestitam, Tarle je kazao: "Ma nije valjda?!" "Kako nije, pa na današnji dan ste osnovali Banku, danas je godišnjica", odgovorio sam. U trenutku se razočarao, ali se brzo povratio i onda nam je ukratko ispričao šta ga je motiviralo da otvori banku, kako posluje... Ručak je protekao u dobroj atmosferi.

Kada smo se vratili u hotel, čekalo me je malo iznenađenje. Vedrana mi je kazala kako će večeras svi ponešto dobiti od mene, pa je red da i ja nešto dobijem prije njih. Razmotala je predivnu sliku *Soba moje majke*, mog omiljenog slikara Safeta Zeca, koju je kupila u Nedinoj galeriji.

Popodne sam u lobiju sreo Izudina Filipovića. Već sam osjećao priličan umor i bio sam vrlo zainteresiran da generalni direktor *Energoinvesta* dođe na proglašenje *biznismena godine*. Ako dođe, doći će malim avionom, a to znači da ćemo se svi vratiti ujutro s njim u Sarajevo. Nije mi se dalo, poslije svega, lomati autom do kuće. Izo mi je kratko odgovorio: "Doći će ako bude imao razloga." Shvatio sam da to znači – ako Jefto Subotić, direktor *Energoinvestove* tvornice Birač kod Zvornika, bude *biznismen godine*, on dolazi. Da budem iskren, u svim mojim kombinacijama u glavi, Jefto nije bio kandidat za najviše priznanje. Istina, vodio je vrlo uspješnu kompaniju, iz glinice su izvlačili zeolit koji su prodavali industriji deterdženata širom Evrope; to je bilo nešto vrlo važno za kvalitet deterdženata. Tog dana za ručkom Jefto nam je govorio da je toliko izučio hemiju kako bi došao do zeolita da bi sad odmah mogao braniti doktorat, iako nije bio hemičar. Stanovao je u Beogradu i svakog dana se vozio do Zvornika (preko 150 kilometara) i vraćao se s posla u glavni grad. Sve to vrijeme dok se vozio, vrtio je u glavi hemijske procese. Bio je uspješan, ali nije bio moj kandidat. Nije bio moj, ali jeste bio Izudinov, a on je bio sekretar žirija i vodio je cijeli proces. Dok sam razgovarao s Izom, krajičkom oka sam vidio da Damir stoji ispred lifta. Prišao sam mu i zajedno smo ušli u lift. Pitao sam ga ko je pobjednik? Rekao je da neće da mi kaže te me podsjetio kako sam mu kazao da ni meni ne govori. Kratko sam mu prenio moj razgovor s Izom, a on je na to odgovorio: "Reci mu da generalni direktor *Energoinvesta* itekako ima razloga da dođe." Znači, Jefto je bio *biznismen godine*. Nisam osjećao neku veliku radost, ali je zato Izo bio sretan kad sam mu kazao: "Javi u Sarajevo da pale avion." Njegov je plan u potpunosti uspio.

Ja sam otišao za šank i poručio dupli viski da se oporavim.

Dok sam pio viski kako bih smanjio iznenađenje izborom Jefte Subotića za biznismena godine, naišao je Goran Takač. Pitao sam ga šta bi pa Jeftu izabraše, a on me upita: "Pa zar to nije bila tvoja želja?" Bio sam potpuno iznenađen. "Odakle ti to?!", odgovorio sam protupitanjem. Goran se samo nasmijao i rekao: "Izo je došao na svoje." I onda mi je ispričao kako je sve išlo. U pauzi, za vrijeme zadnjeg zasjedanja žirija, dva Gorana (Takač i Milić) dogovorili su se da glasaju za Veljka

Barbierija. U tom trenutku im je prišao Izudin Filipović i rekao: "Ekrem neće da se miješa, ali ako hoćete da znate za koga bi on glasao, glasao bi za Jeftu Subotića." I tako su i jedan i drugi Goran svoj glas dali za Jeftu. Ta dva glasa su prevagnula.

Dobro, Izo je bio direktor korporativnih komunikacija *Energoinvesta*, a Jefto direktor jedne od najvećih i najznačajnijih radnih organizacija ovog sarajevskog i jugoslovenskog giganta. Kasnije mi je objasnio zašto je ovo uradio i ja sam mu oprostio. Izbor *Biznismen godine* održan je 22. decembra, a sedam dana kasnije održana je sjednica centralnog radničkog savjeta *Energoinvesta*. Na njoj su sve članice trebale potpisati novi ugovor o udruživanju u *Energoinvest*. Jefto Subotić najavio je da *Birač* neće potpisati ugovor, što bi *Energoinvest* dovelo u tešku situaciju jer bi izgubio jednu od svojih najuspješnijih članica. Jefto je već tada bio pod uticajem SDS-a, političke stranke koja će kasnije učiniti sve da rasturi Bosnu i Hercegovinu. SDS je htio *Birač* za sebe jer je bio "zlatna koka". Poslije proglašenja za *biznismena godine*, na dan održavanja sjednice centralnog radničkog savjeta u Sarajevu, Jefti je kao najuspješnijem poslovnom čovjeku u Jugoslaviji priređen prijem u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine. Organiziran je i koktel prije sjednice radničkog savjeta i Jefto je potpisao ugovor o udruživanju.

Ostalo je još dva sata do svečanosti u *Hyattu*. Otišao sam u zadnji obilazak Kristalne dvorane. Sve je već bilo spremno. Scenografija je bila božanstvena. U toku je bila proba rasvjete. Okrugli stolovi sa po osam mjesta bili su prelijepo dekorirani. Jedina osoba koja je, i u takvoj postavci dvorane, mogla staviti neku primjedbu bila je Goranova supruga Vera. Nazvao sam je u sobu i zamolio da siđe. Otišli smo do Kristalne dvorane. Ušla je do sredine dvorane i počela da razgleda. Trajalo je to minutu, a onda je kazala: "Ovo ljepše izgleda nego na Samaranchovom prijemu u Tokiju". Goran i Vera upravo su se bili vratili iz Tokija, gdje je održana sjednica Međunarodnog olimpijskog komiteta na kojoj je Atlanta izabrana za organizatora Olimpijskih igara 1996. godine. To znači da je zabava mogla početi. Poslije Vere Takač više niko nije mogao imati ni najmanju primjedbu.

Gosti su stigli na vrijeme: došlo je oko 400 najuglednijih ličnosti iz privrednog, političkog, kulturnog i javnog života Beograda i Jugoslavije. Puna dvorana je izgledala još ljepše.

Moje učešće u programu bilo je predviđeno na samom početku; trebao sam da pozdravim goste i da Dagmaru Šusteru, predsjedniku *Privredne komore Jugoslavije*, uručim kacigu koja je dan ranije stigla iz Italije. Dagmar je bio jedan od najboljih reli vozača u Jugoslaviji. I dok je obavljao mandat predsjednika Privredne komore, vozio je cijelu reli sezonu. Trebao nam je živ i zdrav zbog reformi i značajne uloge koju je Komora imala u njima. Zbog toga sam se raspitao koju kacigu koristi i kupio mu novu u Italiji. Dagmar nije bio to veće s nama u *Hyattu*, bio je na nekoj komorskoj konferenciji u inozemstvu pa sam kacigu predao šefu njegovog kabineta. Vratio sam se za svoj sto. Bio sam umoran od gužve, od silnih rukovanja, pozdravljanja, upoznavanja, morao sam stalno biti nasmijan, što meni i ne ide baš

uvijek od ruke. Počela je ceremonija predstavljanja nominiranih menadžera. Jaka trema, koju sam imao na početku, počela je da popušta.

U jednom sam trenutku ustao od stola i otišao do *conciergea* kraj recepcije. Pretpostavljao sam da imaju predsjednički apartman, jer sam negdje čuo da američki predsjednik, ako boravi u gradu u kojem *Hyatt* ima svoj hotel, obavezno odsjeda u njemu. Takođe sam pretpostavio da je to veliki, najveći apartman, a takav mi je trebao. Pitao sam gospođu za pultom imaju li takav apartman. Kad mi je potvrdila, zatražio sam ključ i otišao da ga vidim. Izgledao je super: bio je ogroman, imao je tri prostorije i sasvim je odgovarao onome zbog čega sam ga htio iznajmiti tu noć. Htio sam da se i ja malo zabavim i opustim. Plan mi je bio da poslije svečanosti u Kristalnoj dvorani, u apartman pozovem meni najzanimljivije i najdraže ljude i da sa njima napravim zabavu do zore. Danas bismo za to kazali *after party*. Pošto nismo znali za taj izraz, mi smo to nazivali lumpovanjem. Vratio sam se do *conciergea* i rekao da do 23:00 u apartmanu budu postavljena tri bogata *open bara* i tri stola s dosta voća i hladnih narezaka. Ključ od apartmana stavio sam u džep i vratio se u Kristalnu dvoranu.

Program je išao po scenariju kojeg je pripremio *Vlado Čeh*. Nije bilo ni najmanje greške. Ceremoniju je uglavnom vodio Goran Milić. A kad je takav majstor pred mikrofonom, nemate se za šta brinuti. I dok je sve išlo kako treba, ja sam gledao po dvorani i na salveti ispisivao imena ljudi koje ću pozvati na svoju privatnu zabavu. Onda sam ustao, išao od stola do stola i diskretno, na uho, prišapnuo da se vidimo u 23 sata u apartmanu broj 212. Kada je sve bilo gotovo, ljudi su počeli stizati. Okupila se prava ekipa. Nisam pozvao Jeftu Subotića, ni još neke ljude koji bi po svakom protokolu trebali biti tu. Po protokolu možda, ali po mom privatnom izboru ne. Svi su bili iznenađeni i impresionirani. *Hyatt* je zaista lijepo aranžirao *open barove* i hranu, tako da je atmosfera bila na nivou. Ostali smo do četiri ujutro.

Nije red da sad prepričavam dogodovštine sa privatne zabave. Reći ću samo da sam to veće upoznao Nenada Čanka, vojvođanskog političara u usponu; tada je već bio predsjednik Pokrajinske skupštine Vojvodine. Njega je pozvao Goran Takač, bili su rođaci. Čanak je nekoliko dana prije toga zabavljao cijelu Jugoslaviju (snimak je pokazan u centralnom dnevniku), kada je s jednog političkog skupa u Novom Sadu uputio poruku Slobodanu Miloševiću. Rekao je: "Za Slobodana Miloševića imam samo jednu poruku – ne dam pare!" Vojvodina je, naime, tada donijela odluku da neće uplaćivati novac u republički budžet, jer se nije slagala sa Miloševićevom militantnom politikom.

Ujutro smo sjeli u *Energoinvestov Jet* i vratili se u Sarajevo.

Jefto Subotić je kao biznismen godine dobio od IMS/STUDIJA 6 Jugoslavija *Mazdu*. Kupili smo je od agencije *Saatchi & Saatchi*, koja je tada radila za *Mazdu*, ali nije dobijala novac, već automobile, tako da su Dragan Sakan i Ivan Stanković na raspolaganju imali finu ergelu novih *modela*. Dogovorili smo cijenu koja je odgovarala i nama i njima.

Biznismen godine 1991. u Milanu

Poslije izbora *Biznismen godine*, Takač i ja dogovorili smo se da jedino što nećemo mijenjati za iduću godinu jeste Goran Milić, kao član i predsjednik žirija.

U proljeće 1991. godine, kada još nismo znali šta nas čeka, Goran Milić i ja smo počeli razgovarati o ponovnom izboru *biznismena godine*. Tada mi je kroz smijeh rekao da ga je zvao Gazda Jezda, poznati srbijanski privatni bankar, i rekao mu: "Miliću, ako ćete ti i onaj tvoj Sarajlija da ponovo organizujete izbor biznismena, zainteresovan sam da učestvujem ako će pobediti, a vi kažete koliko to košta." Naravno, Jezda nije bio, niti bi ikako mogao biti, u bilo kakvoj kombinaciji čak ni za nominaciju pa taman da nam je u džep gurnuo po million.

U junu 1991. Slovenija je izašla iz Jugoslavije, a odmah nakon toga krenuo je rat u Hrvatskoj. Jugoslavija više nije postojala pa nije ni bilo moguće organizirati jugoslovenski izbor najuspješnijeg menadžera. Iako se država formalno, na papiru, još nije raspala, Slovenci i Hrvati ne bi došli u Beograd, kao što ni Srbi i Crnogorci ne bi išli u Zagreb. Možda Sarajevo? Ne, Sarajevo nije imalo hotel za takav događaj. A Goran i ja smo, ako ništa a ono iz inata, htjeli to da organiziramo. Predložio sam mu da se preselimo u Milano. Složio se. S Antom Markovićem smo se dogovorili da on i talijanski premijer Giulio Andreotti budu pokrovitelji. Marković je obećao da će se dogovoriti s Andreottijem. Otišao sam u Milano i sve dogovorio s *Principe Di Savoia*, najluksuznijim hotelom. Iz Milana sam otišao u Beograd i s *JAT-om* dogovorio specijalan čarter let Beograd – Milano – Beograd. Htjeli smo avionom odvesti 120 gostiju iz Jugoslavije u Milano na svečanost i vratiti ih nazad isto veče. *JAT* nam je dao povoljnu cijenu, a za ovu ludu ideju brzo sam našao još luđe sponzore koji su to htjeli finansirati. Intenzivno smo radili na organizaciji sve do sredine novembra. Tada se Italija pridružila ostalim članicama Evropske unije u uvođenju ekonomskih sankcija Jugoslaviji zbog rata. Goran i ja smo se našli na večeri i procijenili da nema nikakvog smisla događaj organizirati u zemlji koja nam je uvela sankcije. Obustavili smo svaki dalji rad na ovom projektu.

Međutim, *Menadžer godine*, kao *event* na kojem se promoviraju najuspješniji poslovni ljudi, nastavit će da živi u samostalnim i suverenim državama nastalim na tlu Jugoslavije. *IMS/STUDIO 6* će 1991. godine organizirati takav izbor u Bosni i Hercegovini. Dušan Snoj, glavni urednik slovenskog *Manager Magazinea*, kojeg je izdavao *Gospodarski vestnik*, bio je član žirija u Beogradu i pokrenut će takav projekat u Sloveniji. I ostali urednici poslovnih magazina koji su bili članovi našeg

beogradskog žirija u svojim će zemljama pokrenuti nešto slično. Tako da ta ideja i danas živi. Sudbina svake države nalazi se u rukama njenih menadžera!

Po povratku s izbora *biznismena godine* u Sarajevo, dovršio sam naš poslovni plan za 1991. godinu. Negdje u podsvijesti shvatao sam kako nam iz ruku izmiču jugoslovenski klijenti i projekti, počeo sam razmišljati o tome kako moramo graditi vlastite projekte, stvarati vlastite proizvode. Tako sam razmišljao o tome da pokrenemo svoj magazin o oglašivačkoj industriji. Više nije bilo *Media Marketinga*, koji smo svi toliko voljeli čitati i iz njega učiti. Razmišljao sam o *Advertising Ageu*, najboljem svjetskom časopisu o oglašavanju. Bio sam pretplaćen na njega. Vidio sam kako su tri četvrtine njegovog sadržaja isključivo lokalne teme koje malo koga izvan SAD-a zanimaju. *Advertising Age* je izlazio sedmično, tako da smo od četvrtine sadržaja svakog broja mogli napraviti jedan lijep mjesečnik koji bi se zvao *The Best of Advertising Age*. Planirao sam odmah početkom 1991., do koje je ostalo svega nekoliko dana, otići u Chicago na razgovor.

Završio sam poslovni plan za 1991., spakovao stvari te s Vedranom i djecom otišao kod Gorana u Anzère, da zajedno dočekamo novu 1991. Pozvao sam i Vladu Čeha sa suprugom Jelenom da nam se pridruži.

Ante Marković osniva svoju stranku

Na projektu *Vrijeme promjena* nije se više ništa uzbudljivo događalo. Reforme su počele usporavati, dinar je izgubio konvertibilnost, inflacija je počela svakodnevno rasti, ekonomska i društvena kriza bile su sve dublje.

Ante Marković osnovao je političku stranku ne bi li stvorio snagu koja će spriječiti raspad Jugoslavije. Darko Marin pozvao nas je na Brdo kod Kranja radi dogovora o preuzimanju projekta promocije nove političke stranke, koja je trebala izaći na izbore. Otišli smo na taj sastanak.

Marin je kazao kako će se stranka zvati *Savez reformskih snaga*. Prvi je reagovao Goran, kazavši kako je to loš i nekreativan naziv. Narodu u Jugoslaviji dosta je propalih reformi (i prije, šezdesetih i sedamdesetih godina, provođene su reforme koje nisu dale nikakve rezultate). Marin je kazao kako je to definitivna odluka Ante Markovića i da mi na to ne možemo uticati. Ali kad je kazao da će Marković osnivanje stranke objaviti na jednom mitingu na Kozari, na kojem će govoriti, bilo nam je jasno da od pobjede na izborima neće biti ništa, ili barem neće biti ostvareni oni rezultati koje smo svi priželjkivali. Mi smo željeli da Ante Marković pobijedi na tim izborima i nastavi voditi Jugoslaviju ka ekonomskom i društvenom boljitku. Nikako se nismo slagali s Kozarom, ali i za to je Marin kazao da je definitivna odluka.

Republike su se počele zatvarati u svoje okvire i svaka je od njih uporno tražila sopstveni identitet, posebno Slovenija, koja je, između ostalog, insistirala i na ravnopravnosti slovenskog jezika u jugoslovenskom parlamentu. Zbog toga smo predložili da se komunikacijska strategija nove političke partije prilagodi svakoj republici. Predlagali smo da Antu Markovića za izborne plakate fotografiramo u svakoj od republika na mjestu koje izaziva pozitivne emocije glasača. Smatrali smo to neophodnim. I spotove smo željeli snimati na isti način. Marin je to odbio uz obrazloženje da Marković to neće prihvatiti jer nema vremena. Tog trenutka nam je bilo jasno da se ide grlom u jagode, da nećemo imati mogućnosti da napravimo ozbiljnu i kreativnu kampanju. Goran je kazao da mi pod takvim uslovima nismo spremni raditi na projektu. Marin, koji je, da podsjetim, tada bio ministar za informiranje, a sada i Markovićev čovjek za odnose s javnošću i promociju, insistirao je, ali je naša odluka bila definitivna. Nismo željeli biti fizički radnici koji će samo izvršavati zadatke koje je neko drugi definirao i osmislio. Kao ozbiljna agencija tražili smo odriješene ruke i punu slobodu u kreiranju komunikacijske

strategije. Sastanak je tako završen, a time i naša saradnja sa Saveznim izvršnim vijećem na projektu ekonomskih i društvenih reformi Jugoslavije.

Nakon sastanka, sami smo otišli na ručak. Bili smo iznenađeni, posebno činjenicom da je Marin kazao kako će program Saveza reformskih snaga biti dokument o ekonomskim i društvenim reformama. Time je Ante Marković potpuno privatizirao dokumente koji su bili u vlasništvu jugoslovenske vlade, odnosno svih republika i pokrajina. Reforme nisu bile proizvod Markovićeve pameti da bi ih mogao smatrati svojim vlasništvom. Njegova pamet, ili pamet njegove vlade bila je u tome da su našli najbolje ljude koji su to znali uraditi i koji su za to, sasvim normalno, naplatili visoke honorare. Jeffrey Sachs je osmislio konvertibilni dinar i to naplatio milion maraka. OK, nije to veliki novac za projekat koji će spasiti monetarni sistem jedne zemlje, ali ga nije Ante Marković platio iz vlastitog džepa, već iz saveznog budžeta. Ako ga je htio koristiti kao svoj program u političkoj promociji, trebao ga je otkupiti od onoga koje bio vlasnik, a vlasnik je bilo Savezno izvršno vijeće.

Dok sam se vraćao kolima za Sarajevo sjetio sam se prezentacije kojoj sam prisustvovao u Portorožu, na *Jugoslovenskom festivalu tržišnih komunikacija*. Prezentaciju je imao Jacques Séguéla, kreativni direktor agencije *Euro RSCG* iz Pariza. Bio je kreativni direktor u kampanji za drugi predsjednički mandat Françoisa Mitterranda. Malo ko je tada davao Mitterrandu ozbiljne šanse na izborima. Ja ne volim Mitterranda, ali je kampanja bila vanserijska. Ne volim ga zato što je izvarao Sarajevo i Sarajlije na početku rata. Kada su Ujedinjene nacije trebale glasati o rezoluciji da se Sarajevo silom deblokira, Mitterrand je došao, prošetao ulicama, primio povelju počasnog građanina i vratio se u Pariz. Time je, zapravo, na početku rata, kada je malo ko znao šta se ovdje događa, demantirao tvrdnje da je Sarajevo blokiran grad. Zbog Mitterranda će Sarajevo ostati u blokadi naredne četiri godine i na njega će svakodnevno s brda biti ispaljivano na hiljade granata, koje će ubiti preko 11.000 ljudi. Kada su shvatili da su prevareni, građani Sarajeva su pred cjelokupnom svjetskom javnošću opalili šamar francuskom predsjedniku – tražili su mu da vrati povelju počasnog građanina.

Ali, vratimo se kampanji. Séguéla je osmislio slogan *Tiha snaga*, poruku koja Mitterranda predstavlja kao tihog i mirnog čovjeka goleme snage. To je bilo ono što je Francuskoj trebalo. Snimili su s njim nekoliko stotina slajdova u raznim krajevima Francuske i odabrali onaj koji ide na izborni plakat. Séguéla je dao dizajnerima zadatak da pripreme sve za štampu i otišao na spavanje. Nikako nije mogao zaspati, nešto ga je mučilo, ali nije znao šta. Negdje iza ponoći upalile su mu se lampice: odabrali su potpuno pogrešan slajd za plakat! Slogan *Tiha snaga* nikako nije komunicirao s pozadinom kojom je dominirala teška industrija. Trebali su mu francuski vinogradi, nešto mnogo mirnije, nježnije i pitomije. Znao je da moraju zamijeniti slajd prije jutarnjeg početka štampe. Kako to nije smio uraditi bez Mitterrandove saglasnosti, nazvao je Jelisejsku palatu. Tražio je da probude pred-

sjednika kako bi mogao razgovarati s njim. Mitterrand se uskoro javio; Séguéla mu je objasnio o čemu se radi i molio ga da ga primi kako bi mu pokazao novi slajd. Predsjednik se saglasio, plakat je krenuo na vrijeme u štampu i Mitterrand je uvjerljivo pobijedio na izborima. Možete zamisliti koja je snaga kreativnog direktora kampanje kad može probuditi francuskog predsjednika u gluho doba noći.

Ali, Marković nije bio Mitterrand.

Marković je oko sebe u gotovo svim republikama i pokrajinama okupio intelektualnu i društvenu elitu, poduzetnike, estradne zvijezde, pisce... U Bosni i Hercegovini su glavni promotori stranke bili glumac Josip Pejaković, pisac Abdulah Sidran, reditelj Emir Kusturica, pa Goran Bregović i *Bijelo dugme*, poduzetnik Milorad Dodik iz Laktaša; bilo je tu još mnogo kulturnjaka, sportista i biznismena. Kako sam sa svima njima bio ili prijatelj ili sam veoma cijenio to što rade, i sâm sam se počeo paliti na Savez reformskih snaga. Bio je to zapravo jedini racionalan izlaz iz katastrofalne situacije. Svima je bilo jasno da ako pobijede stranke s nacionalnim (da ne kažem nacionalističkim) izbornim programima, bit će krvi do koljena. I bilo je.

Kako su se izbori približavali i kako je rasla euforija, sve sam više bio ubijeđen u trijumfalan rezultat Saveza reformskih snaga. Sjećam se da sam, neposredno prije izbora, išao u Švicarsku na sastanak s Goranom i da sam se zadržao u Zagrebu radi ručka s Božom Sušecom i Mićom Dušanovićem s Hrvatske televizije. Nešto smo se dogovarali oko Svjetskog prvenstva u atletici, koje se te godine održavalo u Tokiju i za koje smo mi, od svih članica JRT-a, otkupili ekskluzivna marketinška prava. Kako su izbori bili nezaobilazna tema za ručkom, Božo me upitao kakve su moje prognoze za Bosnu. Prilično euforično sam mu odgovorio da će Marković zgaziti sve, da u kampanji učestvuju Dugme, Sidran, Kusta, Josip... Božo mi je na to samo kazao: "Ti zaboravljaš da izbore dobija selo i da niko od tih koje si nabrojao nije miljenik nijednog seljaka. Ništa oni neće napraviti."

Tako je i bilo. *Savez reformskih snaga* nije prešao izborni prag u parlamentu BiH, a i u drugim republikama izborni rezultati su mu bili katastrofalno loši.

Prvi Business club u Jugoslaviji

Biznismen godine privukao je veliku pažnju medija. Bilo je to ipak nešto novo u Jugoslaviji. Mjesec dana prije svečanosti u *Hyattu* otputovao sam s televizijskom ekipom u München da napravimo intervju s generalnim direktorom *Siemensa*, koji je te godine proglašen najuspješnijim menadžerom u Evropi. Taj intervju su preuzele sve jugoslovenske televizijske stanice. Htjeli smo kroz taj primjer podići značaj poslovnih ljudi u razvoju društva u cjelini. I naš je *Biznismen godine* bio jedno vrijeme pod punom medijskom pažnjom; po povratku iz Beograda u svoje republike, svi su ostali menadžeri bili intervjuirani, o njima su objavljivane reportaže... Sve u svemu, *Biznismen godine* bio je dobro medijski praćen.

Još pod utiskom onoga što sam čuo i saznao u Beogradu, kroz trodnevno druženje s najuspješnijim biznismenima, počeo sam razmišljati o poslovnoj sceni u Bosni i Hercegovini. Nisam imao baš pozitivne impresije nakon prvih dana intenzivnog razmišljanja. Kod nas je samoupravljanje još uvijek bilo dominantan način razmišljanja. Imali smo nekoliko prvoklasnih, da ne kažem svjetskih menadžera: Emerika Bluma u *Energoinvestu*, Abaza Deronju koji je stvorio *UNIS*, Stanka Tomića u zeničkoj *Željezari*, Žarka Kolendu u travničkom *Bratstvu*, genijalnog Osmana Piriju, i to je to što se tiče top menadžera. Bilo ih je još dvadesetak koji bi se mogli svrstati u prvu ligu, ali ne na nivou ovih čija sam imena naveo. Dovoljno za razvoj ekonomije buduće samostalne države Bosne i Hercegovine ukoliko zaista dođe do raspada Jugoslavije? Ni blizu. Danima sam promatrao oko sebe predmete s kojima najčešće dolazim u dodir i pravio spisak. Gotovo sve što sam u svom stanu, na radnom mjestu, po kafanama i restoranima mogao okom obuhvatiti, nije se proizvodilo u Bosni i Hercegovini, osim namještaja. Shvatio sam da bi buduća samostalna država Bosna i Hercegovina bila toliko ovisna o uvozu da bi jedva preživjela. Danas, dok ovo pišem, dvije decenije nakon rata, bosanskohercegovačka ekonomija je pacijent koji je pao u tešku komu, u životu ga održava samo kiseonik u vidu čestih finansijskih injekcija međunarodne zajednice.

Dakle, ekonomska neovisnost bosanskohercegovačke države bila je više nego upitna. Sa svojim sam saradnicima napravio strateški koncept onoga što bismo mi mogli uraditi na razvoju menadžmenta u Bosni i Hercegovini kroz vlastite brendove koje bismo stvorili.

Strateški plan predviđao je da prvo počnemo redovno okupljati sarajevske menadžere na nekim druženjima kako bi razmjenjivali iskustva i jačali svoj, danas bismo za to kazali – *network*; trebao im je *networking*. Rješenje je bilo u *Business Clubu Sarajevo*. Napravili smo prvi klub poslovnih ljudi u tadašnjoj Jugoslaviji.

Svakog ponedjeljka uveče, u 19:00, oko 250 menadžera se okupljalo u sarajevskom Domu pisaca, restoranu kojeg je vodio Veso Đorem, danas uspješan ugoštitelj u Pragu. Svakog smo ponedjeljka imali jednog ili dva gosta. Bili su to ili uspješni menadžeri iz Jugoslavije, ili neki od aktualnih političara, profesori... Trudili smo se da teme budu raznovrsne, da gosti budu što zanimljiviji. Iz ponedjeljka u ponedjeljak, broj članova kluba je rastao dok se nije zaustavio na 300. Više ih nije ni moglo biti, nije bilo mjesta. Uradili smo im u Beču i klupske kartice koje su podsjećale na tadašnje kreditne kartice; bili su vrlo ponosni na njih. Već nakon mjesec dana, Dom pisaca svakog je ponedjeljka bio pun. Mogla bi se knjiga napisati samo o tome. Sjećam se da je jedan od najredovnijih posjetilaca bio Halid Bešlić, tada već vrlo popularan pjevač. Jedno veče mi je kazao: "Vidi, stari, moja karijera ide, bit će para, trebat će ih u nešto ulagati i moram o tome nešto naučiti. Mene sve ovo zanima." Halid je danas, osim što je regionalna megazvijezda, i vrlo uspješan poslovni čovjek, s investicijama u nekoliko poslova.

Imali smo i posebne akcije. Skupili smo novce za odlazak vaterpolo reprezentacije Jugoslavije na Svjetsko prvenstvo. Umalo se nije dogodilo da svjetski prvaci ne odu na Svjetsko prvenstvo. Došli su u Sarajevo da prime donaciju, kompletna reprezentacija. Bilo je fenomenalno: televizijske kamere, novinari, prava ludnica!

Imali smo i svoj mjesečni *newsletter* za koji je Vlado Čeh napisao nekoliko sjajnih stvari. Vrlo je bio zapažen slogan *Da nam devedeset prva ne bude četrdeset prva*. Taj slogan predlagali smo jugoslovenskoj vladi u sklopu projekta *Vrijeme promjena*, ali nisu imali petlje da ga prihvate. U našem *newsletteru* zvučao je dobro, jer je eventualni rat bio česta tema međusobnih razgovora. Vlado je napisao još nekoliko slogana od kojih sam zapamtio ovaj: *Politika se ne jede, ona jede ljude!*

Svakog ponedjeljka nešto novo. Mnogo truda ulagali smo u ovaj projekat, ali bili smo zadovoljni jer su članovi kluba bili zadovoljni. Ponedjeljak naveče u *Business Clubu* bilo je nešto što niko nije želio propustiti. Međutim, umor je počeo uzimati svoj danak. Nakon dva mjeseca, svakog ponedjeljka ujutro budio sam se s mišlju kako uveče treba ići u Dom pisaca i natovariti sebi 250-300 ljudi na leđa. Ta tri-četiri sata prolazila su u intenzivnoj komunikaciji. Razgovori, skakanje s teme na temu, mozak mi se umarao od tolike komunikacije. Osjećao sam da tako neće moći dugo. Kada je drugog ponedjeljka u junu organizirana zadnja večer prije ljetne pauze, znao sam da je kraj. Još kad sam se nakon pet mjeseci probudio prvog ponedjeljka a da nisam morao naveče u *Business Club*, rekao sam – nikad više. Doduše, nije bilo nikad više. Prvog ponedjeljka u septembru, kada su se svi ponovo okupili, izašao sam pred mikrofon i kazao da IMS/STUDIO 6 Jugoslavija izlazi iz projekta *Business Club Sarajevo*. Bili smo pet mjeseci zajedno, bilo nam je lijepo, ali nas su čekali drugi poslovi, više nismo mogli izdržati tempo. Predložio sam im da se i formalno organiziraju kao klub, da izaberu upravni odbor i predsjednika te da se nastave okupljati svakog ponedjeljka. Obećao sam im da na nas mogu računati kad god zatreba neki savjet i pomoć u organizaciji, ali da se mi to

veće povlačimo. Neću sad da kažem kako je gotovo bilo suza, ali bilo je dirljivo. Ipak smo se pet mjeseci družili, razgovarali o poslovima, pomagali jedni drugima; bilo je to nešto što zaista prije toga niko nigdje nije napravio. Prvi sam ja zamalo zaplakao dok sam govorio, jedva sam se suzdržao. Primijetili su to i drugi, ali i ja kod njih – imali su neki čudan izraz lica.

Business Club Sarajevo postojao je još tri mjeseca i ugasio se. Rat je kucao na vrata Bosne.

Obnovit ću njegov rad u septembru ratne 1992. godine.

The Best of Advertising Age

Business Club Sarajevo postao je naš prvi brend koji smo osmislili i njime upravljali. Bio je jedinstven po svemu, sarajevski menadžeri rado su na poslovnim putovanjima partnerima govorili o svom klubu. Kada bi se neko od njihovih partnera u ponedjeljak zadesio u Sarajevu, rado su ga pozivali na večeru u *Business Club*. Ponosili su se da ga jedino oni u Jugoslaviji imaju. Razvijali su lojalnost, rado su učestvovali u brojnim projektima koje smo pokretali u relativno kratkom periodu njegovog postojanja.

Drugi brend koji sam želio stvoriti jeste naš vlastiti medijski projekat. Mi smo ipak bili komunikacijska agencija i jedan nam je medij mogao biti vrlo koristan. Da, znao sam da može doći do sukoba interesa, ali sam bio siguran da ćemo spriječiti svaku situaciju koja bi do toga mogla dovesti. Osim toga, želio sam da to bude medij posvećen razvoju oglašivačke industrije, nešto što će stvari pokretati naprijed, što će klijentima, agencijama i medijima dati malo više znanja. Svima su nam trebala nova znanja. Mi smo preko agencija IMS/STUDIO 6 u Lozani, Londonu, Tokiju i Seulu bili na izvorima s kojih smo se mogli napiti vode.

Media Marketing, koji je pokrenuo i uređivao Jure Apih, zapravo, korektnije, koji su pokrenuli Jure Apih i Meta Dobnikar, bio je jedini medij iz kojeg smo mogli crpiti informacije i znanje. *MM* je bio odličan, gotovo da smo ga obožavali. Izlazio je u Sloveniji, ali je imao i izdanje na srpskom jeziku, tako da smo ga svi u Jugoslaviji mogli čitati. Još jedan magazin ne bi bio suvišan, posebno ako bi se bavio više temama iz svijeta. Bio sam pretplaćen na *Advertising Age*, tada, a i danas, najbolji magazin o *advertisingu* na svijetu. Moje skromno znanje engleskog jezika (nisam ga nikada usavršio jer nisam nikada imao vremena za to, a bolje bi bilo da sam ga našao) nije mi omogućilo da se dublje upustim u čitanje nekih složenijih tekstova, ali sam ipak mogao čitati sve ono što me zanimalo kako bih bio bolje informisan. Već krajem 1990. godine počeo sam detaljnije analizirati svaki broj da bih dokučio kakav bi koncept mogao odgovarati jugoslovenskoj oglašivačkoj industriji. Analizirajući tako *AdAge*, zaključio sam kako je samo jedna četvrtina sadržaja svakog broja zanimljiva svijetu izvan Amerike, a da su tri četvrtine isključivo, ili uglavnom, lokalna stvar američke *advertising* industrije. Kako *AdAge* izlazi sedmično, tako sam došao na ideju da mi od jedne četvrtine svakog sedmičnog izdanja pravimo mjesečnik i izdajemo ga za Jugoslaviju. Zvao bi se *The Best of Advertising Age*.

Izdiktirao sam sekretarici (Tanji) sadržaj faxesa i dao joj broj iz impresuma *AdAgea* na koji će ga poslati. Čekao sam sedam dana; nije bilo odgovora. Poslali smo

ponovo isti fax; opet sedam dana nema odgovora. Nazvao sam svog brata Envera, koji je u Chicagu bio direktor kompanije Unis International, čiji je osnivač bio sarajevski UNIS, gigant jugoslovenske metalne i vojne industrije. I *AdAge* je bio smješten u Chicagu. Objasnio sam Enveru o čemu se radi i pitao ga da li su Amerikanci toliko neposlovni da dvije sedmice nisu u stanju odgovoriti na fax. Rekao je da će provjeriti pa će se javiti. Sutradan me nazvao i onako kroz smijeh rekao: "Bracika, oni još uvijek na mapi svijeta traže Jugoslaviju i Sarajevo, da vide odakle im se javljaš. Obećali su ti danas poslati odgovor." Popodne stiže fax koji je potpisao Joe Cappo, *Senior Vice President* izdavačke kompanije Crains Communications, koja izdaje *Advertising Age*. Ponudio mi je sastanak drugog februara 1991. godine od 13:30 do 15:00 sati. Nisam mogao da vjerujem: da zbog sat i po letim preko Atlantika?! Pa mi za sat i po to ne možemo završiti. Napisao sam novi fax u kojem sam objasnio da je sat i po vremena malo i da se meni takav put ne isplati. Cappo je sada odgovorio odmah. Obavijestio me da mi daju sat i po vremena da ih uvjerim da se sa mnom isplati pregovarati, a ako prođem taj test, imat će narednih dana za mene vremena koliko god bude trebalo. I još me obavijestio da me primaju na za njih vrlo važan dan – dan kada obilježavaju 75 godina kompanije Crains Communications.

Imao sam 15 dana da se pripremim za put i sredim američku vizu. Dogovorio sam se sa Mirzom Kulenovićem da u Ameriku idemo zajedno. Mirza je u IMS/STUDIJU 6 Jugoslavia bio direktor međunarodnog marketinga. Govorio je sedam jezika i sticao međunarodno iskustvo vodeći u Japanu i Kini predstavništvo sarajevske kompanije Feroelektro. Bio je jedno vrijeme i direktor marketinga Zimskih olimpijskih igara – Sarajevo '84. Poslali smo papire za vizu našem advokatu Branku Kojiću, koji je radio u kancelariji najpoznatijeg beogradskog advokata File Filote. Mirza i ja trebali smo letjeti naredne subote. Idućeg četvrtka Branko je javio da su pasoši vizirani i da će ih ostaviti kod svoje punice, jer ide na Zlatibor da skija. U petak uveče, Mirza i ja smo doletjeli u Beograd. Dogovorili smo se da Mirza ujutro ode po pasoše. U neko doba me nazvao sa recepcije *Intercontija* u sobu i zamolio da siđem, da odemo zajedno kod Brankove punice. "Ja sam već bio, ali nešto nije u redu. Hajde sa mnom da vidimo o čemu se radi, da ja nisam slučajno prolupao." Čim smo se pojavili na vratima, Brankova punica je kazala: "Gospodine, evo ja sam sinoć ostavila pasoše ovdje da vam ih dam kad dođete", pokazavši na mali stočić za telefon u hodniku. "Kada sam se jutros probudila, pasoša nije bilo. Mora da je u toku noći u stan ušla UDBA (Državna bezbjednost) i odnijela pasoše." Bakica nije bila pijana. Govorila je sasvim uvjerljivo i trezveno. Pozvala je Mirzu i mene na kafu i ponavljala istu priču. Shvatio sam da je prolupala. Naš je avion letio u 13:00 i mi smo u naredna dva sata morali riješiti ovu enigmu. Počeo sam okretati brojeve telefona zlatiborskih hotela sve dok nisam dobio hotel u kojem je Branko bio smješten. Dovedi su ga sa skijališta. Kada sam mu objasnio o čemu se radi, rekao je: "Bakica je opet prolupala. Šta sad da radimo? Krećem odmah za Beograd, naći

ćemo pasoše." Branko je stigao nakon što je avion za Chicago već odletio. Poslije dva sata traganja, našli smo pasoše duboko gurnute u ormar iza posteljine. Jadna bakica, strahujući da bi UDBA mogla upasti tokom noći, dobro je sakrila pasoše i nije se mogla sjetiti gdje ih je zaturila.

Otišli smo do prve poslovnice JAT-a da prečekeramo karte za prvi naredni let, ali to nije bilo moguće. To su bile karte s fiksnim polaskom i povratkom. Morali smo kupiti nove, ali pošto nismo znali koliko ćemo ostati, kupili smo one s otvorenim povratkom, koje su, u pravilu, bile najskuplje. Platili smo 6.000 maraka zbog ove gluposti sa pasošima.

Ali, nešto sam i naučio.

Mirza i ja otišli smo na ručak u restoran *Avala*, prekoputa stadiona Marakana, jedan od mojih najomiljenijih restorana u Beogradu. Bila je subota i kao da je cijeli Beograd došao baš u *Avalu* da ruča. Jedan je čovjek sjedio sam za stolom pa smo ga zamolili da mu se pridružimo. Nismo bili neraspoređeni; štavije, smijali smo se i glasno komentarisali. Sastanak, na koji smo pošli, zakazan je za ponedjeljak popodne, tako da stižemo na vrijeme. U jednom trenutku, čovjek za čiji smo stol sjeli, kaže: "Nije pristojno slušati o čemu drugi razgovaraju, ali za istim stolom pa sam, htio to ili ne, čuo o čemu razgovarate. Ko zna zašto je dobro što danas niste odletjeli za Chicago. Meni se jednom dogodilo da sam parkirao uveče auto ispred kuće, a on nije htio ujutro da upali. Nisam išao na posao, ostao sam cijeli dan kod kuće. Ostavim ga ispravnog, a on ne pali. Šta ja znam zašto se to dogodilo."

Joe Cappel je sa svojim saradnicima Mirzu i mene primio lijepo. Ali čim smo sjeli za stol, on me gotovo ljutito upitao: "Otkud vama pravo da nešto nazivate *the best* kad je sve u *Advertising Age* – *the best*?" Objasnio sam mu naše razmišljanje, te argumentirao analizom broja *AdAge* koji se nalazio na stolu. Dugo je razmišljao nakon mog obrazloženja i rekao: "Slažem se s vama. Kada se stvari gledaju iz Evrope, to zaista može biti tako." Nismo još dugo razgovarali tog dana, jer nas je čekao ručak. Položili smo ispit i dogovoren je nastavak razgovora za sutra ujutro. Odveli su nas u najbolji čikaški restoran. Htjeli su se pokazati dobrim domaćinima.

Naredna tri dana dogovarali smo finansijske uslove i tehničke detalje. Malo je potrajalo, jer oni nikada ranije nisu razmišljali o ovoj verziji izdanja, pa je trebalo vremena da se dogovore procedure izbora i slanja materijala. Dogovorili smo se da ćemo dobiti pravo samostalnog izbora članaka za koje će nam oni poslati originalne tekstove, filmove, fotografije i ilustracije. Sve će ići *FedExom*, da bi brže stizalo. Za otkup licence mi ćemo platiti 25 posto od svih prihoda oslobođenih poreza. Prihodi su se odnosili na prodaju pretplate, oglasa i *mailing* liste naših pretplatnika. Ovo oko *mailing* liste nije mi bilo jasno. Cappel je kazao kako će svaka kompanija koja želi ući na tržište *advertisinga* u Jugoslaviji lakše doći do ciljane grupe ako od nas kupi *mailing* listu pretplatnika nego da sami istražuju. Imalo je logike.

Kada smo završili zadnji sastanak, kazali su nam da će njihova advokatska kancelarija napraviti ugovor.

Vratili smo se u Sarajevo i čekali. Kada ni nakon petnaest dana ugovor nije stigao, telefonirao sam Cappu i pitao šta advokati toliko rade. "Pa mogli smo taj ugovor zajedno napraviti za sat vremena", kazao sam, a on je odgovorio: "Zašto bi nama naši advokati naplatili 20.000 dolara za ugovor ako je sve tako jednostavno kao što vi mislite?"

Ugovor je stigao početkom marta 1991. godine. Važno je ovdje napomenuti da je to tri i po mjeseca prije odcjepljenja Slovenije o kojem smo malo znali, pa i kada se dogodilo, u junu, mislili smo da od toga nema ništa i da će država opstati.

Kada sam protrčao kroz tekst ugovora, i moje mi je znanje engleskog jezika bilo dovoljno da shvatim suštinu. Oblio me znoj. Rekao sam Tanji da otkáže sve moje obaveze za taj dan, uzeo ugovor i otišao kući da ga na miru pročitam.

U prvom članu ugovora pisalo je da *IMS/STUDIO 6 Yugoslavia* dobija izdavačka prava za Jugoslaviju koju čine šest republika i dvije autonomne pokrajine. I sve su ih nabrojali. U sljedećem je članu pisalo da, ukoliko dođe do raspada Jugoslavije, *IMS/STUDIO 6* zadržava pravo za teritoriju koju čine države srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog govornog područja. Sljedeći član je sadržavao odredbu po kojoj, ukoliko dođe do raspada teritorije s navedenim jezicima, *IMS/STUDIO 6* zadržava pravo samo za državu čiji će glavni grad biti Sarajevo.

Dakle, ugovor je sadržavao scenario budućih događanja u Jugoslaviji. Nisam mogao da vjerujem. Sâm sam sebi rekao: "Ovi Amerikanci su totalno ljudi." Kada se počelo događati sve kako je pisalo u ugovoru i kada sam počeo živjeti u državi čiji je glavni grad Sarajevo, sto puta sam se upitao kada je State Department znao za sve ako su u advokatskoj kancelariji *AdAgea* to znali četiri mjeseca prije početka raspada. I, kad su već znali toliko ranije, zašto ništa nisu učinili da to spriječe? Jedini logičan odgovor upućuje na to da im je scenario događanja savršeno odgovarao. Da bi bio efikasno proveden, uveli su Bosni i Hercegovini embargo na oružje kako bi sve kraće trajalo.

Naravno, od časopisa *The Best of Advertising Age* nije bilo ništa. Počeo je rat.

Dvije godine nakon završetka rata, u Dubaiju je održan godišnji kongres *International Advertising Association* (IAA). Malo sam pretraživao po internetu tražeći informacije o kongresu i vidio da je Joe Cappo član borda IAA. Otišao sam na web-stranicu *Crain Communications*, zapisao Cappov broj telefona i nazvao ga. Vjerovali ili ne, u drugoj rečenici me pitao: "Hoćemo li nastaviti dogovore, mi smo već prodali sedam licenci za *The Best?*" Bilo mi je drago. Očekivao sam od njega da mi za to ponudi makar minimalan *royalty* jer su ipak prodavali moju ideju. Umjesto da mi plati za ideju, kazao mi je kako je upravo izišla njegova knjiga *The Future of Advertising* i ponudio mi da otkupim izdavačka prava i izdam knjigu za regiju. Nakon početnog iznenađenja i želje da mu skrešem sve preko telefona, hladno sam mu dao adresu na koju njegov izdavač treba da pošalje ugovor. Pet dana

nakon našeg razgovora, FedExov kurir donio je ugovor. Izdavačka prava koštala su 5.000 dolara. Preveli smo i štampali knjigu, koja je bila fantastična. Kada me Cappo podsjetio da trebam platiti prava po ugovoru, rekao sam mu neka ih plati Crain Communications iz dijela mog *royaltyja* za *The Best of Advertising Age*, a da ostatak honorara prebace na moj privatni račun. Naravno, nikada se više nije javio ni sa zahtjevom da platim izdavačka prava, niti da me pita koji je broj mog računa.

Sarajevska filharmonija

U *IMS/STUDIJU 6* okupio sam ekipu mladih, obrazovanih i talentiranih ljudi: Indira Arnautović, Ljiljana Zoranović, Aida Bambur, Tajči, Vesna... Dali su mnogo agenciji. Mogli su i više da im direktor nije bio neko kao ja, čovjek bez imalo talenta za timski rad. Po prirodi sam perfekcionista i ubijeden da niko to ne zna uraditi bolje od mene. Naravno, potpuno pogrešno. Zbog toga što sam sve tovario na svoja leđa, gubio se taj moj perfekcionizam; jednostavno, stvari nisu mogle biti urađene na najbolji način. Ako i za čim žalim u poslu, onda su to propuštene prilike da s mladim saradnicima uradim više, da im dam više slobode i odgovornosti kako bi mogli iskazati sav svoj talenat. Više puta sam o tome razgovarao i sa prof. Danicom Purg, direktoricom *Poslovne škole Bled*, s kojom sam blizak. I uvijek sam te svoje stavove pravdao time kako moji ljudi nemaju iskustva, kako moraju još mnogo učiti. A Danica bi uvijek govorila: "Ekreme, tim ne čine zvijezde, već prosječni ljudi. Njihova sinergija će ih izgraditi u odlične saradnike. Pustite ih da rade i dajte im odgovornost, pružite im šansu."

Sve sam najbolje razumio kada sam jednom otišao na sastanak sa Metkom Wachter, generalnom direktoricom *Krka kozmetike*. Pošto sam stigao malo ranije, sekretarica me odvela u salon da sačekam. Na zidu je bila velika crno-bijela fotografija koju nikada neću zaboraviti. Nastala je u vrijeme pionira Divljeg zapada. Ljudi su dobili zemlju i selili se. Na fotografiji su bila kola prepuna pokušva. I ljudi, naravno. Kola su išla uz jednu strmu liticu i kada pogledate fotografiju čini vam se gotovo nevjerovatnim da neko može vući kola uz takvu strminu. Oblje vas znoj dok je gledate. Ali to su vrlo uspješno činila tri para upregnutih mazgi. Ispod slike je stajao krupan potpis: *Snaga je u timskom radu*.

Aida Bambur je bila izvrsna dizajnerica s mnogo talenta. Jednog dana mi je donijela da pogledam vizuelni identitet *Sarajevske filharmonije*, koji je radila za diplomski rad na Akademiji likovnih umjetnosti. Bio je to lijep znak: violinski ključ u čijem se trbuhu nalazila ruža s prekrasnim laticama. Gotovo da sam bio zapanjen jednostavnim, a ujedno vrhunskim dizajnerskim rješenjem. Pitao sam Aidu da li je ikada to pokazala Filharmoniji? Kazala je da nije i ja sam joj predložio da im pokušamo ponuditi. Kako nisam imao nikakvog kontakta s Filharmonijom, kazao sam Tanji da nazove njenog direktora. Za dva minuta dobio sam vezu. S druge strane bio je Ninoslav Verber. Objasnio sam mu o čemu se radi i pozvao ga da dođe u *IMS/STUDIO 6* da pogleda znak. Kada je došao i vidio, rekao je da oni nisu zadovoljni postojećim vizuelnim identitetom i da je to što je Aida uradila kao stvoreno za njih. I onda je krenuo razgovor u kojem je Verber diktirao tempo. I

danas, 26 godina nakon toga, dobri smo prijatelji i mogu kazati da je Nino najbolji pregovarač kojeg sam u životu upoznao. Pravi Jevrej, što Nino i jeste. Rekao je da bi oni rado uzeli predloženo rješenje, ali da nemaju para. Pogledao sam Aidu i u njenim očima vidio veliku želju da ovo proguramo bilo kako. Rekao sam Verberu da je kreativno rješenje naš poklon. Zahvalio se i kazao kako mu to ne znači mnogo, jer nemaju novaca da štampaju komunikacijske materijale i finansiraju potpunu implementaciju novog znaka. Rekao sam: "OK, mi ćemo finansirati izradu komunikacijskih materijala." Verber je pružio ruku i dogovor je sklopljen. Uz čaj sam mu predložio da mi preuzmemo projekat sponzorstva *Sarajevske filharmonije*. To je čekao. Vrlo brzo smo se dogovorili o svemu. Svi smo bili zadovoljni.

Bio je to moj ulazak u sponzorstvo kulture i umjetnosti. *Sarajevska filharmonija* dala mi je privilegiju da zavolim klasičnu muziku. Da redovno idem na koncerte. Kasnije ću napraviti nekoliko velikih koncerata, a u decembru ove, 2017. godine, u Ljubljani će biti održan 24. *Menadžerski koncert*, koji sam pokrenuo 1993. godine. Kasnije ću sa sponzorstva sporta sve više prelaziti na sponzorstvo u kulturi i umjetnosti koje me je više privlačilo.

Odmah nakon sastanka s Ninom Verberom, počeli smo raditi na realizaciji projekta. Aida je dizajnirala komunikacijske materijale, a ja sam se bacio na traženje sponzora. Imali smo tri mjeseca do početka sezone u oktobru 1991. Htjeli smo iznenaditi ljubitelje klasične muzike koji su dolazili na koncerte Filharmonije. Potpisao sam sponzorski ugovor sa *Slovenijavinom*: oni su trebali na svakom koncertu služiti šampanjac i vino. Otišao sam u Mostar na sastanak s direktorom plantaže cvijeća *Florami*, Radetom Grgurom, da se dogovorim da svaka dama na ulazu u Narodno pozorište dobije ružu. Grgura je ideja oduševila: rekao je da će to biti njihov poklon. Filharmonija je koncerte imala svakog zadnjeg petka u mjesecu. U oktobru, kada je sezona počela, rat je bjesnio u Hrvatskoj i kucao na vrata Bosne i Hercegovine. Florami je imao antiratnu kampanju *Vodite ljubav, a ne rat* koju je radila beogradska agencija Saatchi & Saatchi. Kreativni direktor bio je Dragan Sakan. Ideja s ružama na koncertima Sarajevske filharmonije super se uklopila u ovu kampanju. Sjećam se da je na drugom koncertu jedna sarajevska gospođa, primajući ružu, kazala: "Kako divna stvar u ovako ružna vremena." Rade je bio oduševljen. Znam da je svakog zadnjeg petka u mjesecu lično nadzirao branje ruža za sarajevski koncert. Drške su im trebale biti ravne i dugačke, pri dnu je trebalo skinuti bodlje kako bi ih žene mogle držati. Ruže su brali dok je bila rosa, a onda ih je Radetov vozač dovozio u Sarajevo. Svaka ruža je na sebi imala prikačen *With Compliments* s novim vizuelnim identitetom Filharmonije.

Imali smo još nekoliko sponzorskih ugovora, uglavnom da pokrijemo troškove i Filharmoniji učinimo koncerte bogatijim.

Sezona je otvorena koncertom kojim je dirigirao maestro Uroš Lajovic iz Ljubljane. Uroš je volio dirigirati u Sarajevu. Zapravo, samo u Ljubljani i Sarajevu dirigirao je dva koncerta u jednoj sezoni. Svi ostali termini bili su popunjavani

njegovim gostovanjima diljem Evrope i svijeta. Uz sve to, Uroš je i profesor dirigiranja na bečkoj akademiji. Ja nisam prije čuo za Lajovica, ali ga je dobro poznavala sarajevska publika. Dvorana je bila puna. Uroš me oduševio energičnim i dinamičnim dirigovanjem. Svidjelo mi se. Opustio sam se i počeo razmišljati o drugim stvarima, o projektima na kojima smo radili, tražio sam u takvoj atmosferi rješenja za neke kreativne probleme koje nismo mogli naći u svakodnevnoj gužvi. Na sljedeće koncerte obavezno ću nositi mali blok u koji zapisujem sve što mi padne na pamet. Shvatio sam – muzika je čudo!

Poslije koncerta, Nino je organizirao večeru u Domu pisaca: Uroš, solistica te Nino i ja sa suprugama.

Čim smo sjeli, Uroš me pitao ko je mladi gospodin koji je sjedio s društvom u uglu te da li ga je veće ranije mogao gledati u televizijskom dnevniku. "Da, to je Rasim Kadić, predsjednik liberala. I ja sam ga sinoć gledao, bio je sjajan." Uroš je rekao da ga je Rasim impresionirao i da ga želi upoznati. Tražio je da mu to organiziram. Kako smo Rasim i ja bili prijatelji, otišao sam za njegov sto. Prije nego sam uspio da mu išta kažem, pitao je: "Da li je ono za tvojim stolom dirigent Uroš Lajovic?" Rekao sam da jeste i da sam došao... "Kad sam išao u muzičku, upoznao sam njegov rad i Lajovic je jedan od mojih idola. Možeš li me upoznati s njim?" Naravno, odgovorio sam i pozvao Uroša za Rasimov sto. Kasnije se društvo sastavilo i druženje se nastavilo do dugo u noć. Svijet je zaista mali.

Koncert uoči referenduma za Bosnu i Hercegovinu

Zaljubljen u *Sarajevsku filharmoniju* i klasičnu muziku, napravio sam svečani koncert Filharmonije u decembru 1991. godine za poslovne partnere i prijatelje *IMS/STUDIJA 6*. Pozvali smo 250 najuglednijih menadžera i ličnosti iz kulturnog i javnog života sa suprugama na gala koncert, nakon kojeg je bila organizirana večera. Kako je rat već duboko zašao na teritoriju Bosne i Hercegovine, u ta teška vremena htjeli smo uliti malo optimizma, nade da će sve to biti brzo završeno, da nam nije dodijeljena sudbina koja će nas, ipak, zadesiti u narednim mjesecima i godinama. Dok ovo pišem, recimo, *VIPnet* ima svoj božićni i novogodišnji koncert u Zagrebu, *Triglav osiguranje* organizira u Sarajevu i Ljubljani novogodišnje koncerte, ali mi smo bili prvi.

Sarajevska filharmonija održavala je koncerte u dvorani *Narodnog pozorišta*, koja nije imala odgovarajuću akustiku. Ninoslav Verber, direktor Filharmonije, smatrao je da je za koncerte daleko pogodnija dvorana *Radničkog univerziteta "Đuro Đaković"*. To je, zapravo, bio Templ (jevrejska sinagoga), koji je Jevrejska općina poklonila Sarajevu. Sve je bilo dobro dok se u toj dvorani nisu počeli prikazivati najjeftiniji pornofilmovi; dvorana je izgubila svaki kriterij, bila je to sramota za Jevrejsku općinu. Uroš Lajovic, Nino i ja htjeli smo da Jevrejska općina vrati Templ u svoje vlasništvo i da ga onda pokloni Sarajevskoj filharmoniji. Uroš je čak doveo najpoznatijeg projektanta koncertnih dvorana u Evropi, koji je kazao da samo malo treba razmaknuti kupolu na plafonu i da će se dobiti dvorana perfektno akustike. Nas trojica počeli smo namaštavati kako ćemo to realizirati.

Rat će prekinuti koncertnu sezonu Sarajevske filharmonije 1991/1992. Zadnji koncert održan je u petak, 28. februara 1992., noć uoči referenduma za Bosnu i Hercegovinu. Sudbina će htjeti da Uroš Lajovic u toj sezoni diriguje prvim i zadnjim koncertom.

U javnosti se stvarao utisak da će JNA izvesti tenkove iz kasarni kako bi spriječila Sarajlije da izađu na referendum. Srbi su se već u decembru, na svom referendumu, izjasnili da će se odcijepiti od BiH ukoliko izađe iz Jugoslavije. Referendum, koji je održan 29. februara i 1. marta 1992. (bila je prestupna godina), predstavljao je izjašnjavanje Bošnjaka i Hrvata za samostalnost Bosne i Hercegovine i izdvajanje iz krnje Jugoslavije, koju su činili Srbija i Crna Gora. Pripremajući koncert, pomislih kako bi bilo dobro da pozovemo Aliju Izetbegovića, predsjednika Predsjedništva BiH. S Goranom Milićem, glavnim urednikom *Yutela*, dogovorio

sam da pošalje ekipu koja će snimiti dolazak predsjednika na koncert. *Yutel* bi snimak pustio u Dnevniku u 21:15, ljudi bi vidjeli da je predsjednik na koncertu i otišli bi mirnije na spavanje.

Nazvao sam šefa kabineta predsjednika Izetbegovića i predočio mu svoj plan. Ideja mu se dopala i obećao je da će razgovarati s predsjednikom. Do koncerta su ostala tri dana. Dva dana niko se nije javljao. Na dan koncerta, u 16:30, Tanja mi je dala vezu rekavši da zovu iz Predsjedništva BiH. "Predsjednik će doći na koncert u 19:50. Organizirajte da ga neko dočeka. I oslobodite prvi red za Promatračku misiju Evropske unije, pozvali smo ih na koncert. Predsjednik će, zbog obaveza, biti samo na prvom dijelu koncerta." Samo ja znam sebi napraviti takve probleme, pomislih. Što mi je sve ovo trebalo? Ko će ga dočekati i kako organizirati protokol u naredna tri sata? Kako isprazniti prvi red kad su sve karte već prodate? Organizirao sam krizni sastanak, poslao sam ljude da riješe problem prvog reda u pozorištu, da se dogovore oko bezbjednosti... Nazvao sam Muhameda Kreševljakovića, gradonačelnika Sarajeva, i rekao mu da treba dočekati predsjednika Izetbegovića. To je bilo najmanje što je u tom trenutku želio čuti. Kreševljaković je čovjek koji je volio kafanu i druženje. To večer je *Televizija SA 3* organizirala proglašenje restorana godine. Gradonačelnik je, naravno, bio pozvan. Malo sam ga umirio kad sam mu rekao da će predsjednik ostati samo na prvom dijelu koncerta i da će stići na zabavu.

Sljedeći problem bio je kako organizirati *welcome drink*. To mi se činilo obaveznim u ovakvoj situaciji. Gotovo sam trčao do hotela *Holiday Inn*, koji smo uvijek angažirali u ovakvim situacijama. Popeo sam se na mezanin da nađem šefa ugostiteljstva. Kafić na mezaninu bio je krcat. Naišao sam na veliku gužvu, ljudi su žučno diskutirali. Ugledao sam sve zvaničnike Srpske demokratske stranke (SDS) i sjetio se da sam u vijestima čuo kako se održava Skupština Republike Srpske i usvaja ustav. Mislio sam da se vratim, ali je tad naišao jedan od šefova ugostiteljstva s kojim smo najčešće saradivali. Zbog neugodnosti koje bi i danas mogao imati, neću pominjati njegovo ime. Kad me ugledao, prišao mi je i rekao: "Samo si mi još ti trebao! Šta li si sad smislio?" Rekao sam mu da to što ja hoću ne možemo realizirati u takvim okolnostima i krenuo da odem. Povukao me za ruku, smjestio za sto, donio hladnu *Coca-Colu* i rekao da sačekam dok posluže pauzu. Kada je sve bilo gotovo, donio je i sebi kolu i pitao me šta mi treba. Objasnio sam mu da trebaju poslužiti piće dobrodošlice na koncertu kojem će prisustvovati i Alija Izetbegović. Namjerno sam to ovako direktno kazao. "Ti nisi normalan! Ja za to moram povući sve konobare koje sad imam. Ova će skupština, kako je krenulo, trajati do pola noći. Zamisli da Radovan (Karadžić) da pauzu a nema ko da posluži delegate. Gdje su konobari? Otišli da služe Aliju Izetbegovića!" Znao sam da me neće odbiti, ali morao je izbaciti svu muku iz sebe. Dogovorili smo se da on dolazi s konobarima, oni donose čaše za sok i šampanjac, mi nabavljamo piće i služi se samo dolazak. Na rastanku sam mu rekao: "I pazi, svi konobari s bijelim rukavicama! Ipak služite predsjednika."

Otišao sam kući po Vedranu i da se nabrzinu presvučem. Dok sam se presvlačio, zazvonio je telefon. Vedrana se javila. Zvao je Goran iz Lozane. On je tih dana često zvao, nagovarajući nas da sve ostavimo i dođemo u Lozanu dok rat ne prođe. Čuo sam Vedranu kako kaže: "Gorane, nije do mene. Evo ti Ekrema pa njemu to reci, ti znaš da on o tome odlučuje." Dodala mi je slušalicu dok sam vezivao kravatu. Stavio sam slušalicu na rame i pritisnuo je na uho nastavljajući da vezujem kravatu. "Spakujte se odmah i dođite kod nas u Lozanu. Poslat ću avion po vas. Ako ti nećeš, pošalji Vedranu i djecu i javi mi kad avion treba da dođe", bio je kategoričan. "Gorane, ja iz Sarajeva ne idem nigdje", i tog trenutka mi s ramena spade slušalica. Kada sam je podigao, Goran je upitao: "Šta je, od straha ti ispala slušalica iz ruke?" "Nije, bolan, nego vezujem kravatu pa mi zato ispade. Idemo na koncert u Filharmoniju." "Ma ideš ti u...", vrisnu Goran i zalupi slušalicom.

U 19:40 sve je bilo spremno za koncert. Stigao je gradonačelnik Kreševljaković, predsjednik Izetbegović bio je tačan, dvorana je bila puna. Za predsjednika i gradonačelnika bila je rezervirana svečana loža na balkonu. Uroš Lajović izišao je praćen burnim aplauzom i koncert je mogao početi.

Sjedio sam s Vedranom u svečanoj loži, malo ulijevo odmah iza predsjednika Izetbegovića, tako da sam iz neposredne blizine mogao da vidim njegov profil. Djelovao je potpuno opušteno. Situacija u zemlji bila je vrlo komplicirana i vjerujem da je u glavi vrtio sve moguće scenarije izlaska iz krize. Sigurno je razmišljao i o tome šta ako većina na referendumu zaokruži ZA, a šta ako se građani opredijele protiv samostalne i suverene Bosne i Hercegovine. Zemlja se nalazila pred historijskim izazovom. Zapravo, gledajući u Izetbegovića, činilo mi se da on uopće ne čuje muziku, da je utonuo u misli pokušavajući da nađe najbolje rješenje za BiH, kako zemlju izvući iz rata, kako spasiti desetine i stotine hiljada ljudi.

Da se potpuno opustio, bilo je jasno nakon završetka prvog dijela koncerta. Dok se bližio kraj prvog dijela, gradonačelnik Kreševljaković, kojem se očito žurilo, poslao je Izetbegovićevog pratioca na garderobu po njihove kapute. Kada se stišao aplauz kojim je publika obilato nagradila dirigenta, orkestar i soliste za impresivnu izvedbu, Kreševljaković je kazao: "Idemo, gospodine predsjedniče", jer bilo je rečeno da će Izetbegović prisustvovati samo prvom dijelu koncerta. "Gdje ćemo, Muhamede? Ja odavde ne idem nikud. Lijepo mi je, niko me ništa ne pita, niko me ne vuče za rukav, ne zvoni telefon... Ostat ćemo ovdje do kraja." U tom trenutku gradonačelnik se okrenuo prema meni vrteći glavom i pitaj boga šta je rekao u sebi, a nije smio na glas. Nastala je potpuno neplanirana situacija. Šta da radimo u pauzi? Predsjednikova šefica protokola, njegov pratilac i gradonačelnik okrenuli su se prema meni upitnim pogledom. "Predsjedniče, hvala vam što ćete ostati do kraja koncerta. Kada ste već tako odlučili, najbolje bi bilo da siđemo u hol, ljudima će biti drago da vas vide i pozdrave." Klimnuo je glavom u znak saglasnosti i krenuo zamnom.

Kada se pojavio pred publikom, nastale su ovacije. Iskoristio sam tu gužvu, ostavio Vedranu s predsjednikom i požurio u Uroševu garderobu. Znao sam da se u njegovu garderobu ne smije ulaziti u vrijeme pauze jer gimnasticira i u glavi vrti note drugog dijela koncerta. Gotovo da sam uletio kod njega. Uroš je skočio i, iznenađen što me vidi, povišenim tonom upitao: "Šta je?" "Uroše, predsjednik Izetbegović je na koncertu. Oduševljen je tvojim dirigovanjem i želio bi te upoznati. Molim te, dođi u Bijeli salon", rekao sam mu. "Dolazim odmah." Tako sam ostvario prvi dio zamisli. Vratio sam se do Izetbegovića i rekao mu: "Gospodine predsjedniče, večeras imamo čast da koncertom diriguje Uroš Lajovic, dirigent svjetskog glasa. Sad mi je rekao da mu je životna želja da vas upozna. Da li biste bili ljubazni da odemo do Bijelog salona?" "Može", kratko je odgovorio Izetbegović. Otrpatrio sam ga do Bijelog salona u koji je Uroš već stigao. Tu su se nalazili i promatrači Evropske unije i novinari. Odmah nakon upoznavanja, Uroš je počeo kod predsjednika lobirati za novu koncertnu dvoranu izloživši mu naš plan za Templ. "Gospodine Lajovic, mi sutra izlazimo na referendum za evropsku Bosnu i Hercegovinu, a u Evropu ne možemo, između ostalog, bez naše kulture i umjetnosti. Podržat ću projekat, i to ne samo deklarativno već i finansijski, u skladu s našim mogućnostima", kazao je predsjednik Izetbegović i dodao: "Evo, zadužujem Ekrema i Hamu (gradonačelnik) da me svaka tri mjeseca informiraju kako se stvari odvijaju." Uroš je bio zadovoljan.

Tad se oglasio Stjepan Brzica, šef međunarodnog press-centra za referendum, koji je jedno vrijeme proveo u Madridu kao ataše za štampu u jugoslovenskoj ambasadi. "Gospodine predsjedniče, imao sam čast da budem na jednom koncertu u Kraljevskom teatru u Madridu kojim je dirigovao maestro Lajovic. I španska kraljica je prisustvovala koncertu", kazao je Brzica Izetbegoviću, na šta je ovaj samo rekao: "Lijepo." Urošu to nije bilo dovoljno. Tražio je više pa je pitao: "Znate li vi, gospodine predsjedniče, da ja zadnjih deset godina samo u Sarajevu i u mojoj rodnoj Ljubljani dirigujem dva koncerta u jednoj sezoni?" "Ne znam ja to, dragi Uroše, ja sam tih deset godina na robiji proveo", odgovorio je hladno Alija Izetbegović, koji je 1983. osuđen na političkom procesu u Sarajevu (zajedno s još nekolicinom istomišljenika) zbog "muslimanskog nacionalizma" i "neprijateljske propagande" na 14 godina zatvora (amnestiran je 1988. godine).

Muslimani, Hrvati, dio Srba i "ostali" na referendumu su se velikom većinom izjasnili za suverenu i samostalnu državu Bosnu i Hercegovinu. Od tada se 1. mart obilježava kao Dan državnosti BiH.

S Urošem Lajovicem ponovo ću se vidjeti u Ljubljani, u novembru 1993. godine, kada sam mu ponudio da diriguje prvim Decembarskim koncertom revije *Manager*, čiji sam idejni tvorac.

Menadžer godine

Već sam pisao o tome kako smo Goran Milić i ja namaštavali da izbor *Biznismena godine 1991.* organiziramo u Milanu te da sam za to rezervirao hotel *Principe di Savoia* i u *JAT-u* specijalan avion za goste. Odustali smo u zadnji čas zbog ekonomskih sankcija koje je Italija uvela Jugoslaviji, priključivši se tako ostalim zemljama Evropske unije.

Kako nije imalo smisla organizirati izbor najuspješnijeg poslovnog čovjeka Jugoslavije, jer Jugoslavije više nije bilo, tako sam odlučio da to napravimo za Bosnu i Hercegovinu. Projekat smo nazvali *Menadžer godine*. Formirali smo novinarski žiri i objavili javni raspis za nominacije. Kada su prijave počele stizati, jedna me je baš iznenadila: Privredna komora Bihać nominirala je Fikreta Abdića, člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine, ranijeg generalnog direktora *Agrokomerca*. Ta mi se nominacija nikako nije sviđjela. Učešće člana Predsjedništva značilo bi njegov automatski izbor za menadžera godine, a ja se ne bih nikako mogao opravdati da to nisam uradio da bih se dodvorio Abdiću, što mi, zaista, nije padalo na pamet, niti mi je trebalo. Da je bio u *Agrokomercu*, sigurno bi bio najozbiljniji kandidat, ali ovako nije moglo ma koliko me koštalo.

Kontaktirao sam Huseina Čuka, šefa Abdićevog kabineta u Predsjedništvu BiH. Čuk mi je bio zahvalan što sam, par godina prije toga, bio jedini čovjek kojeg je privela Služba državne bezbjednosti a da nisam potpisao optužnicu protiv njega. Teretili su ga za muslimanski nacionalizam. U pretresu su kod njega našli moju vizitku i to je bio dovoljan razlog da me pozovu na isljeđivanje. Trajalo je od jutra do večeri. Na kraju su mi nudili da me odmah puste, samo da nešto potpišem protiv Čuka. Nisam htio. Čuk je izveden pred sud na osnovu 30 potpisanih optužnica, ali su svi na suđenju izjavili da su optužnicu potpisali pod prisilom. Ja je jedini nisam htio potpisati. Sad je bila prilika da mi uzvratim malom uslugom: tražio sam da me primi Fikret Abdić. Rekao je da mogu odmah doći. Objasnio sam Abdiću da je stigla nominacija od bihaćke privredne komore te kako mislim da mu to nije potrebno sada kad je član Predsjedništva. Predložio sam mu da odustane. "Neću. Zašto bih odustajao? Ja sam u Predsjedništvu onoliko koliko to odgovara interesima *Agrokomerca*. U životu me samo *Agrokomerc* zanima," odgovorio mi je.

Vratio sam se u agenciju i, sjećam se, dugo hodao ukруг po kancelariji, tražeći odgovor na pitanje: Šta sad? Sazvao sam vanrednu sjednicu žirija za predveče i predložio da dodijelimo tri ravnopravne prve nagrade. Nakon diskusije, žiri je jednoglasno odlučio da to budu: privatni poduzetnik Tomislav Grizelj, vlasnik fir-

me *Grizelj*, Nijemac Bernd Leissner, direktor *Tvornice automobila Sarajevo*, i Fikret Abdić, kao osnivač i dugogodišnji direktor *Agrokomerca*.

Osvanula je subota, 20. decembar, kada je uveče u hotelu *Holiday Inn* trebala biti održana svečanost proglašenja najuspješnijeg bosanskohercegovačkog menadžera. Imali smo deset izvanrednih kandidata koji su bili nominirani i trojicu pobjednika koje smo već znali.

Negdje oko 10 sati nazvao me Darko, Vedranin brat (moj šura), i rekao kako je bio u *Holidayu* i razgovarao sa Milanom Jeftićem, šefom ugostiteljstva. Svečana večera nas je trebala koštati nešto preko 20.000 maraka. "Milan kaže, ako bismo mi nabavili sve što treba od hrane i pića, da bi oni naplatili samo 2.000 maraka za servis, a da nas to što bismo kupili ne bi koštalo više od sedam do osam hiljada maraka." Nisam htio to prihvatiti jer mi se činilo kompliciranim. Bila je subota, nije radila Služba društvenog knjigovodstva, a u to vrijeme brat bratu nije davao robu bez petog primjerka o uplati. Osim toga, imao sam drugih obaveza, planirane sastanke sa scenaristom i rediteljem, trebali smo popodne imati generalnu probu. Darko je insistirao, ali ja to nisam želio prihvatiti. Pola sata nakon razgovora, bilo mi je krivo. Darka volim kao brata, potrudio se da sve istraži, ipak je to bila velika ušteda. Nazvao sam ga i rekao da idemo u to. Onda sam telefonirao kući Nedeljku Despotoviću, generalnom direktoru *UPI Marketa*, najvećeg maloprodajnog lanca u BiH. Rekao mi je da u podne ima ručak sa svojim poslovođama u restoranu *Queen of Dunav*, pa da tamo dođem. Došao sam i objasnio šta mi treba (Nedeljko je znao za *event* jer je i on trebao primiti specijalno priznanje s obzirom da su UPI Marketi, nekoliko dana ranije, dobili *Merkura*, veliku međunarodnu nagradu za trgovinu). Pitao je poslovođe ko od njih ima najbolju robu. Javio se poslovođa najvećeg supermarketa, napisao cedulju i poslao Darka i mene njegovom zamjeniku. Na cedulji je pisalo: "Daj ovom gospodinu sve što bude htio, pa ćemo fakturu napraviti naknadno." Darko i ja obavili smo uspješnu nabavku i sve odnijeli u *Holiday*.

Svečanost je prošla fantastično. Svi su bili zadovoljni. Dodijelili smo i jednu specijalnu nagradu poduzeću SARS, koje je poslovalo u okviru najveće izdavačke kuće Svjetlost. SARS je bio jedini ovlaštenu proizvođač i distributer dokumenata za platni promet (virmani, čekovi, barirani čekovi, mjenice...). U vrijeme kada je sve zapinjalo i kada je teško bilo održavati kontinuitet proizvodnje bilo čega, platni promet u BiH nije stao ni jednog trenutka. SARS je sve obezbjeđivao na vrijeme. Smatrao sam to velikim podvigom i zato sam odlučio da specijalno priznanje dodijelimo Ratku Draškoviću, direktoru *SARS-a*.

U *Holidayu* sam s jednim manjim društvom (Jadranko Prlić, direktor HEPOK-a, Tomo Krešić, predsjednik općine Neum, Tomislav Grizelj...) ostao do šest sati ujutro. Nedjelja je bila dan odmora, a u ponedjeljak sam otišao do kancelarije samo da potpišem neka plaćanja. Još sam bio umoran. Oko podne nazvao je Ratko Drašković, direktor *SARS-a*, i pozvao me da dođem kod njega. Rekao sam da ne mogu, da sam umoran, da imam nekih poslova koje moram završiti, ali on je bio uporan

i otišao sam. Kad sam stigao, nisam ni sjeo, pitao me za broj žiro-računa *STUDIJA 6*. Kako ga nisam znao, nazvao sam računovodstvo i oni su mi izdiktirali. Ratko je pozvao sekretaricu, dao joj cedulju s brojem i kazao: "Donesi nam dva dupla viskija s ledom. Dok to popijemo da si na ovaj račun uplatila deset hiljada maraka." Okrenuo se zatim prema meni i kazao: "Pa ne može sve ono sinoć na tvoj račun. Nisi ni svjestan šta si sinoć uradio za SARS i koliko nam ono priznanje znači."

Dobili smo još jednu vanrednu donaciju. Kada sam poslije Nove godine nazvao Nedeljka Despotovića i podsjetio ga da nam pošalje fakturu za hranu i piće koje smo od njih kupili, nasmijao se i rekao da je to već završeno. "Platile su poslovođe solidarno."

Gdje ovo može? Nigdje, samo u Sarajevu!

Business magazine

Kako se Jugoslavija raspadala, mi smo se sa svojim poslovima sve više selili u Sarajevo. Predložio sam Goranu da osamostali beogradsku kancelariju i imenuje Vladu Čeha za direktora, a da se mi u Sarajevu registrujemo kao *IMS/STUDIO 6 Sarajevo*. Tako je i uradio.

Bili smo velika agencija za sarajevske uslove, imali smo mnogo znanja i iskustva, daleko više nego naši potencijalni klijenti. Bio sam u dilemi: da li da agenciju spuštamo na nivo tržišta, ili da tržište pokušamo podići na viši nivo. Naravno, odlučio sam se za ovu drugu, daleko težu i kompliciraniju varijantu. Trebali su nam obrazovaniji menadžeri, a da bismo to postigli trebao nam je magazin za poslovne ljude. Tako sam odlučio da pokrenemo *Business Magazine*, medij preko kojeg ćemo uticati na razvoj bosanskohercegovačkog menadžmenta.

Dogovorio sam se s Elvedinom Kantardžićem, novinarom ekonomske rubrike *Oslobođenja*, da bude glavni urednik, a sa prof. Mehmedom Akšamijom da bude *art direktor*. Formirali smo autorski tim i dali se na posao.

I prije toga bavili smo se izdavaštvom, ali ne novinskim. Preveli smo i štampali dvije knjige. Prva se zvala *Kako dobiti najbolje od svoje agencije*, autorice Nancy Saltz iz New Yorka. Druga je bila posvećena sponzorstvu u kulturi i umjetnosti. Zvala se *Uspješno sponzorstvo*, a napisao je Victor Head iz Londona, jedan od najpoznatijih konsultanata iz ove oblasti.

Trebalo nam je manje od mjesec dana da pripremimo prvi broj. Štampali smo ga u *Oslobođenju*. Prije zvanične promocije, organizirali smo promociju u štampariji za sve radnike koji su radili na njegovoj produkciji. Nije im bilo lako ispuniti Akšamijine zahtjeve. Izvukao je 110 posto od mogućnosti ljudi i strojeva. Organizirali smo *catering* u štampariji. Ljudi su bili iznenađeni. Nikada im niko nije ukazao toliku zahvalnost, niko nikada nije radnike počastio u ovakvim situacijama.

Zvaničnu promociju zakazali smo za 9. januar u *Holiday Innu*. Kada smo poslali svečane pozivnice, a pozvali smo preko 200 najuglednijih menadžera i ljudi iz javnog života Bosne i Hercegovine, na Dnevniku je objavljeno da je *Srpska demokratska stranka* istog dana, u isto vrijeme i u istom hotelu zakazala svečanu sjednicu skupštine kako bi proglasili Republiku Srpsku. Telefon u stanu počeo je zvoniti. Zvali su me prijatelji, pitali da li sam čuo vijest te savjetovali da bih trebao odgoditi promociju *Business Magazinea*. Pitao sam: Zašto? Da se odmah predamo? Nisam prihvatao njihovo uporno insistiranje.

Devetog januara, u velikom restoranu *Hercegovina* okupili su se svi pozvani gosti. Kasnio je jedino Muhamed Čengiđ, potpredsjednik Vlade zadužen za privre-

du. Uletio je nakon pola sata. Bio je blijed i uznemiren. Kada sam ga upitao šta mu je, sve mi je objasnio čim je došao do zraka. Zadržao se na nekom sastanku u gradu i stigao deset minuta nakon podneva u svoj kabinet. Kad se pojavio na vratima, sekretarica mu je kazala: "Gospodine potpredsjedniče, već deset minuta kasnite u *Holiday* na promociju *Business Magazinea*." *Holiday* je bio tačno prekoputa zgrade Vlade. Kada je ušao, pitao je na recepciji: "Gdje se održava ono?" "U Kongresnoj dvorani", odgovorio mu je recepcioner, misleći da je Čengić, kao potpredsjednik SDA, krenuo na skupštinu SDS-a. Kada je ušao u Kongresnu dvoranu, za govornikom je bio Radovan Karadžić. "Ono na šta si ti pošao, Muhamede, nije ovdje, nego u restoranu", kazao je Čengiću kada je primijetio da je ušao.

Promocija je odlično protekla. Naravno, najviše se govorilo o ratu i kako u takvim uvjetima sačuvati privredu. Nisam imao osjećaj da su ljudi uplašeni. Naprotiv, bili su optimisti. Mislili su da će uspjeh predstojećeg referenduma za suverenu i samostalnu državu Bosnu i Hercegovinu spriječiti rat. Nažalost, nismo bili svjesni da će referendum samo ubrzati rat koji je dugo planiran i pripreman.

O događanjima tog dana u *Holiday Innu* najbolje je izvijestio novinar Zekerijah Smajić u *Yutelovom Dnevniku* te večeri. Napravio je dug prilog koji je počeo sa skupštine SDS-a, na kojoj se govorilo o ugroženosti srpskog naroda i o ratu koji je neminovan. "U istom hotelu i u isto vrijeme, samo tridesetak metara dalje, govorilo se o nekoj drugoj budućnosti Bosne i Hercegovine", nastavio je Smajić, a na ekranu se u krupnom planu pojavio jastog od jednog metra koji se ugnijezdio na sredini švedskog stola. Uslijedile su optimističke izjave nekolicine direktora, onda ponovo prelazak u Kongresnu dvoranu po malo ratnih pokliča, pa povratak na promociju *Business Magazinea*. I tako sedam minuta. *Yutelov Dnevnik* tada je emitiran u jugoslovenskoj šemi, tako da je bio gledan na cijeloj teritoriji bivše zajedničke države.

Kada su se gosti razišli, ostalo je jedno manje društvo. Senadin Fetahagić, direktor *Holidaya*, svirao je na klaviru i pjevao, svi smo ga pratili. Atmosfera je bila totalno izvan konteksta. Pitao sam Nikolu Cucića, direktora reosiguravajućeg društva *Bosna RE*, šta će mu punac donijeti iz Albertvillea. Nikolina supruga bila je Planinka Mikulić, kćerka Branka Mikulića. Kako su se za mjesec dana u Albertvilleu održavale Zimske olimpijske igre 1992., mislio sam da će Branko Mikulić biti pozvan s obzirom da je bio predsjednik Organizacionog komiteta Zimskih igara – Sarajevo '84. "Neće mi donijeti ništa, jer neće ići. MOK poziva samo generalne sekretare, ne i predsjednike." "Neće MOK, ali hoću ja. Pa STUDIO 6 je agencija koja je radila na mnogim projektima za MOK", pomislio sam. Predsjednik MOK-a, Juan Antonio Samaranch, volio je Branka i znao sam da bi mu bilo drago da ga vidi u Albertvilleu. Tražio sam i dobio od Nikole broj kućnog telefona Branka Mikulića.

Kući sam došao oko devet uveče. Prilično ohrabren količinom vina koju sam tog dana popio, okrenuo sam Brankov broj. Da to nisam uradio tada, ne bih nikada, jer ne bih imao petlje. Branko je decenijama bio najmoćniji čovjek Bosne i Herce-

govine i jedan od najuticajnijih jugoslovenskih političara, premijer savezne vlade, predsjednik odbora za organizaciju sarajevske olimpijade. Kada je čula koga sam nazvao, Vedrana se zamalo nije onesvijestila. Predstavio sam se i pozvao Mikulića da bude gost naše agencije u Albertvilleu. Pomenuo sam mu da je to agencija čiji je predsjednik Goran Takač. Branko je dobro znao Gorana, a Artur Takač mu je bio desna ruka u organizaciji sarajevskih igara. "Ne znam ko si ni zašto me zoveš da budem tvoj gost, tako da ti sada ništa ne mogu kazati. Dođi sutra u 11 sati kod mene kući, pa ćemo popričati", odgovorio je Branko.

Bio sam tačan sutra u jedanaest. Kad je otvorio vrata, Branko je rekao: "Odlučio sam da prihvatim tvoj poziv. Uđi da mi sve objasniš."

Objasnio sam mu da vodim agenciju *IMS/STUDIO 6 Yugoslavia*, te kako bismo željeli da bude naš gost na Zimskim igrama u Albertvilleu. Mikulić je znao da je *IMS/STUDIO 6* povezan sa Međunarodnim olimpijskim komitetom. Prihvatio je poziv i dogovorili smo se oko detalja.

Istog dana, u popodnevnom satima, nazvao sam Seada Dizdarevića u New York. Već sam o tome pisao: Sead je vlasnik turističke agencije *Jet Set Tours*, koja je bila zvanična agencija Američkog olimpijskog komiteta i imala je ugovore sa svim njihovim sponzorima za smještaj i organizaciju kompletnog boravka na svim Olimpijskim igrama. Sead je bio vjenčani kum Brankovom sinu Rodoljubu. Kada sam ga dobio na telefon obavijestio sam ga da dovođim Branka u Albertville i zatražio da mi pomogne oko smještaja, jer je do igara ostalo mjesec dana i svi kapaciteti bili su popunjeni. "Bit ćete gosti u mojoj vili, zajedno sa glavnim sponzorima. Dobro si se toga sjetio. Kako meni nije palo na pamet!?"

Riješio sam najveći problem. Sada je trebalo vizirati pasoše. Za Bosnu i Hercegovinu bila je nadležna francuska ambasada u Zagrebu. Naš je kurir Kemo Pitić sa pasošima krenuo u Zagreb. Jedini most koji je povezivao Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku, a da nije bio srušen, bio je u Brčkom. Međutim, dok je Kemo stigao do Brčkog, i taj je most miniran i srušen. Vratio se u Sarajevo. Nazvao sam Branka da ga o tome obavijestim. Rekao je da nema problema, da će on srediti viziranje u francuskoj ambasadi u Beogradu.

Let iz Beograda za Ženevu bio je u 13 sati. Branko je iz hotela *Beograd Intercontinental*, u kojem smo bili smješteni, ujutro nazvao Ministarstvo vanjskih poslova. Za petnaest minuta ljudi su došli, uzeli naše pasoše i za sat ih donijeli s ovjerenim vizama. Rekli su da dolaze po nas u 11:30. Kada smo izašli ispred hotela, čekao nas je *Mercedes* protokola Ministarstva vanjskih poslova i policijska pratnja. Branko je imao takav ugled u jugoslovenskoj vladi da su mu i kao penzioneru ukazali sve državničke počasti.

Čim smo naveče stigli u Albertville, susreo sam se sa Goranom, koji je odmah obavijestio Artura da je Branko stigao. Sutradan prijepodne održane su kvalifikacijske utrke u muškom spustu. Artur je na spustu bio zajedno s predsjednikom Međunarodnog olimpijskog komiteta, Juanom Antoniom Samaranchom, čiji je bio

savjetnik. Rekao mu je da je Branko u Albertvilleu. "Želim ga odmah vidjeti", kazao je Samaranch. Okrenuo se svojoj sekretarici i pitao je kako stoji s terminima u ostatku dana. Odgovorila mu je da nema ni minut slobodnog vremena. "Ko ima najviše vremena?" "Vaša kraljica, gospodine predsjedniče – sat vremena", odgovorila je sekretarica. "Skratite sastanak s kraljicom na pola sata, a pola sata planirajte za Branka." Goran me obavijestio o terminu i predložio da i ja idem s Brankom. Lijepo je otići kod predsjednika Međunarodnog olimpijskog komiteta, ali meni to, u tom trenutku, ne bi značilo ništa. Mislio sam kako bi bilo bolje da s Brankom ode Sead Dizdarević: on je razvijao poslove s MOK-om i njemu je svaki susret sa Samaranchom bio koristan.

Goran mi je kasnije ispričao kako je susret bio srdačan i da je Samaranch bio presretan što je mogao pozdraviti Branka u Albertvilleu. Zimske olimpijske igre – Sarajevo 1984. bile su prve Olimpijske igre na kojima se Samaranch pojavio u ulozi predsjednika MOK-a. Bile su to najuspješnije Zimske igre do tada i Samaranch to nikada nije mogao zaboraviti Branku kao predsjedniku Organizacionog komiteta.

U Albertville sam Goranu donio 30 primjeraka prvog broja *Business Magazinea*. Pogledao ga je i bio je zadovoljan. Negdje oko tri ujutro, u mom je apartmanu zazvonio telefon. Na liniji je bio Goran. Grohotom se smijao i tražio da dođem do njegovog hotela. Uzeo sam taksi i otišao. Kada sam ušao u njegov apartman, svih 30 primjeraka *Business Magazinea* bili su uredno poredani po podu. "Gdje si ovo štampao?", pitao me je. "U Oslobođenju", odgovorio sam. "Ja cijelog života radim s najboljim švicarskim i talijanskim štamparijama, ali ova je bolja od svih njih. Pogledaj, molim te, ove naslovne strane. Ako od ovih 30 naslovnica nađeš dvije da su iste, dobiješ sve što poželiš. Pa ovo je genijalno: 30 naslovnih strana i sve različite!", kazao je Goran. I zaista, kada sam se malo udubio, nisam mogao naći dvije iste. Naravno, nije to bio odraz kvaliteta, nego katastrofalno loše štampe koja se nije primjećivala kada se gleda pojedinačni primjerak.

U Albertvilleu je bilo lijepo. Sead nam je obezbijedio komplet najboljih ulaznica za tu sedmicu, koliko smo bili na Olimpijskim igrama. Bili smo gosti na večeri kod Akiko Ikede, koja je bila marketinški agent sarajevskih Igara za Japan. Kod nje sam bio u Tokiju 1983. godine.

Albertville je bio početak velikog prijateljstva s Brankom Mikulićem. Sve vrijeme provodili smo zajedno. Satima smo razgovarali o politici, o raspadu Jugoslavije, o ratu. Imao sam privilegiju da mi Branko priča o nekim stvarima koje su bile potpuno nepoznate. Mnogo mi je pričao o susretima s Titom. Po povratku u Sarajevo počeli smo razmjenjivati kućne posjete, sve dok rat nije stigao i u Sarajevo. Dogodilo se to dva mjeseca nakon našeg povratka iz Francuske. Grad je bio potpuno blokiran. Na brdima oko Sarajeva bila je raspoređena teška artiljerija. U tako blokiranom Sarajevu ja sam ostao dvostruko blokiran u naselju Dobrinja, na kraju grada. Sve komunikacije između Dobrinje i centra Sarajeva bile su presječe-

ne. Prvi put sam izišao u grad nakon dva mjeseca. Po mene je stigao transporter jer sam morao na sastanak u Olimpijski komitet, trebao sam uraditi promotivne materijale za naš tim koji je išao na Olimpijske igre u Barcelonu. Čim sam stigao u grad, prvo sam otišao da posjetim Branka. Dok smo sjedili, kazao je supruzi Rajki da donese bocu vina. "Branko, znaš li da je zadnja?", pitala je Rajka. "Znam, donesi je, Ekrem mi je došao." Dok je sipao crno vino rekao je: "Ovo je zadnja boca vina koju sam dobio od Tita."

Branko Mikulić umro je za vrijeme rata. Poslije rata, kada su se mijenjali nazivi ulica, i moja je dobila novo ime. Zove se ulica Branka Mikulića, a ja stanujem na broju jedan.

Ima boga da je ko zrno bibera.

U Sarajevo je stigao rat

Kada sam se vratio iz Albertvillea, sve je u Sarajevu mirisalo na rat. Tek kasnije postat će nam jasno da je to bio dio dugo pripremane strategije – zapaliti cijelu Bosnu i onda svim snagama opaliti po Sarajevu, zauzeti ga i vratiti BiH u sastav krnje Jugoslavije. Godinu dana prije aprilskog početka rata u Sarajevu, JNA je održala manevre na okolnim brdima, postavila обруч teške artiljerije oko Sarajeva i mjesecima čekala komandu za napad.

Dok sam ja bio u Albertvilleu, stigao nam je drugi broj *Business Magazinea*, koji smo sad štampali u ljubljanskom *Delu*. Izgledao je genijalno. Poslali smo materijale i za treći broj, ali smo štampanje morali otkazati. Više nije bilo ni teoretskih šansi da ga dopremimo u Sarajevo. Sve komunikacije bile su presječene. U sarajevskim fabrikama *Energoinvesta*, *Unisa*, *Šipada* i *Unioninvesta* stajalo je mnogo zapakovane opreme koja je prodana, a nije mogla biti isporučena kupcima u Libiji, Iraku, Iranu i drugim zemljama gdje su naše kompanije imale velika gradilišta. Šteta je bila ogromna. *Business Magazine* je, zajedno s *Udruženjem menadžera* (kojim smo takođe upravljali), zakazao sastanak kod generala Milutina Kukanjca, komandanta Sarajevske armijske oblasti, da pokušamo ishoditi podršku JNA u deblokadi saobraćajnica. Koliko smo bili glupi i naivni! Otišli smo to tražiti od čovjeka koji je stajao iza koncepta uništavanja BiH i čiji je zadatak bio da ga operativno provede. Kukanjac je primio delegaciju, ali ništa nismo uspjeli. On je tvrdio kako ništa nije pod njegovom kontrolom. Bio je totalno pijan. Izašli smo svjesni da se ništa ne može uraditi.

Vedrana je s djecom napustila Sarajevo 28. aprila, bukvalno zadnjeg dana kada se moglo izaći. Naša je kćerka Asja bila talentirana skijašica, kucala je na vrata jugoslovenske pionirske reprezentacije u alpskom skijanju. Mariborski skijaški klub Branik pozvao je takmičare SK Željezničar da dođu u Maribor i tu se sklone od rata. Shvatili smo to kao znak solidarnosti slovenskog kluba, obezbijedili smo papire i autobus za izlazak i tako su Vedrana, Asja i Filip otišli, što je meni predstavljalo veliko olakšanje. Sam ću se nekako lakše snaći bez hrane, struje i vode. Sutradan, 29. aprila, otišao sam normalno na posao. Oko 11 sati nazvala me Vedrana i sva u panici kazala kako ih niko nije sačekao iz mariborskog kluba i da su smješteni u izbjeglički kamp u kojem su vladali uslovi ispod svakog ljudskog dostojanstva. Pitao sam je za broj telefona s kojeg zove i rekao da se ne mrda s tog mjesta. Zabio sam glavu u šake, zatvorio oči i panično počeo tražiti rješenje. Imao sam mnogo prijatelja u Mariboru i oko njega, pitanje je bilo samo kome se obratiti za pomoć. Nazvao sam Alojza Beheka, generalnog direktora *Radenske*, našeg

porodičnog prijatelja. Počeo sam mu objašnjavati šta se desilo. Nakon dva minuta me prekinuo i rekao: "Ekreme, nemam više vremena razgovarati s tobom, idem odmah po Vedranu i djecu!" Javio sam Vedrani da na ulazu u kamp čekaju Beheka. Nakon tri sata, Behek me nazvao od svoje kuće u selu Černelovci, kraj Murske Sobote, i rekao kako je sve OK, da Filip upravo bere salatu u bašti, a da Vedrana s njegovom suprugom Metkom priprema ručak.

To veče prenoćio sam u gradu, u stanu mog brata Envera koji je s porodicom živio u Chicagu. Ujutro sam otišao kući po stvari, namjeravajući da se privremeno preselim u Enverov stan, jer je bio u centru. Mi smo tada (a i danas) stanovali na Dobrinji, rubnom sarajevskom naselju, odmah uz aerodrom. Od centra Sarajeva udaljena je 12 kilometara. S tri strane okružena je snagama JNA: Lukavica – gdje je bila velika kasarna, aerodrom – koji je JNA zauzela mjesec dana ranije, i naselje Nedžarići – koje dodiruje Dobrinju i u kome se takođe nalazila kasarna JNA. Samo je jedna ulica praktično vodila do grada. Nije mi, dakle, bilo bezbjedno voziti se svaki dan na posao i zato sam odlučio da se preselim u centar. Spakovao sam stvari, prenoćio i ujutro, kad sam krenuo, rečeno mi je da se do grada ne može, da je presječena ta jedina komunikacija i da je Dobrinja (naselje u kojem živi oko 35.000 stanovnika) potpuno blokirana. Sutradan, drugog maja, izveden je najžešći napad na centar s pokušajem JNA da zauzme zgradu Predsjedništva, presiječe grad na dva dijela i zavlada, praktično, cijelom državom. Mi smo bili blokirani kako ne bismo stigli u pomoć. Tako sam narednih mjeseci bio zatvoren na Dobrinji. Sreća pa sam se vratio po stvari. Da sam to veče prenoćio u gradu, ne bih više mogao kući. Ovako, u blokiranom Sarajevu ja sam ostao u duplom obruču na Dobrinji. Uključio sam se u odbranu, postao član komande bataljona i vrlo sam ponosan na taj dio svog života. O ratu toliko.

Prvi put ću s Dobrinje izaći nakon dva mjeseca. Na zahtjev Olimpijskog komiteta, poslat je transporter po mene da me doveze na sastanak na kojem sam dobio zadatak da kreiram promotivni materijal Olimpijskog tima Bosne i Hercegovine za Igre u Barceloni. Imao sam sastanak sa Izudinom Filipovićem, generalnim sekretarom Olimpijskog komiteta. Kada mi je rečeno šta se od mene očekuje, poslužio sam se satelitskim telefonom, pošto su sve normalne linije bile presječene, da nazovem Gorana u Lozanu i dobijem broj firme Bertoni u Milanu, gdje je STU-DIO 6 radio značke, privjeske, ordenje i druga priznanja MOK-a od metala. Poslao sam im znak Olimpijskog komiteta BiH faxom, na osnovu čega su trebali kreirati i napraviti značku našeg olimpijskog tima i dostaviti je u Barcelonu. Ta je značka urađena i naš Olimpijski komitet je sve dobio na vrijeme. Kasnije su mi kazali da je to bila najtraženija značka u Barceloni i da je dostizala najveću cijenu. Naravno, Bertoniju nije padalo na pamet da nam pošalje fakturu.

Poslije sastanka, htio sam da me odmah vrate kući, da uradim koncept prospekta i drugih promocijskih materijala. Nisu mogli vjerovati da želim nazad na Dobrinju. Doći tada iz Dobrinje u centar Sarajeva bilo je isto kao iz Sarajeva otići

u Split. Obaviješten sam da je prolaz kroz barikadu prekinut jer je tog dana, na tom mjestu, poginulo 11 ljudi. Morao sam čekati. Koliko? Niko mi nije znao kazati. Najmanje nekoliko dana. Nisam znao hodati po gradu jer nisam znao koje su raskrsnice pokrivene snajperima, a gdje padaju granate. Sâm sam sebi izgledao smiješan. Odlučio sam da ću trčati kada i drugi trče, a da pri tom nisam znao zašto trčim i odakle puca. Dok sam prolazio pored legendarnog kafića *FIS* prepoznao sam glas Kemala Montena koji je uzvikivao moje ime. Okrenuo sam se i vidio Kemu u društvu sarajevske raje. "Ekremino, dođi!", pozvao me. Snimali su spot za njegovu pjesmu *Ako pitaš kako mi je, da ti roknu samo dvije, sve bi ti se samo kazalo*. Bili su tu Abdulah Sidran, Salko Hasanefendić, direktor *Oslobođenja*, Gordana Knežević, glavna urednica, Kemal Kurspahić, urednik vanjske politike *Oslobođenja*, i još nekoliko prijatelja. Kemo me pozvao da i ja sjednem i pjevam; naravno, puštali su *playback*. Ljudi su me jedva prepoznali. Imao sam 20 kilograma manje, ali ne zbog toga što nije bilo hrane. Ja sam u gladnom Sarajevu držao dijetu jer sam želio smršaviti, dok su ključevi skladišta hrane na Dobrinji bili u mom džepu.

U to doba pravilo je bilo da se svaki novi muzički spot premijerno emitira na kraju glavnog televizijskog Dnevnika. Televizija Slovenija nije imala svoga dopisnika u Sarajevu pa je zbog toga, na svom drugom programu, prenosila Dnevnik Televizije Sarajevo. To večer, kada će biti emitiran novi Kemin spot, Vedrana je s djecom bila u Umagu, u kući koju su joj ustupili naši prijatelji iz Trsta. Gledala je Dnevnik. Slike iz Sarajeva bile su pune užasa. Tog dana najteže je bilo na Dobrinji, mnogo je zgrada bilo u plamenu usljed granatiranja. Vedrana je bila ubijeđena da je vidjela kako gori naš stan. Pomislila je kako sam stradao u stanu i sva van sebe otišla u kupatilo da Asja i Filip ne vide kako plače. Nakon dva-tri minuta, djeca su je, sva ushićena, pozvala: "Mama, mama, dođi da vidiš, evo tata pjeval!"

Taj *prisilan* ostanak u Sarajevu iskoristio sam da posjetim Vedranine i svoje roditelje, nekolicinu prijatelja i da pokušam uraditi što se može na promotivnom materijalu za Barcelonu. Imao sam već neke ideje, iz agencije sam uzeo fotografije iz olimpijskih vremena koje smo imali u arhivi.

Drugog dana sam otišao da posjetim gradonačelnika Muhameda Kreševljkovića. Nas dvojica već smo izgradili dobar prijateljski odnos i vrlo ugodno smo razgovarali skoro sat vremena. Kad sam izašao iz njegovog kabineta, u hodniku sam sreo Ibru Pršeša, direktora Robnih rezervi, čovjeka koji je bio sa Dobrinje, ali je sada, zbog potrebe posla, stalno boravio u gradu. Kad me ugledao, vidio sam na njegovom licu zadovoljstvo. Odmah mi je objasnio da još na Dobrinju nisu uspjeli poslati pakete koji se dodjeljuju porodicama poginulih boraca te me upitao da li bih ja bio spreman da s vozačem njihovog kombija prevezem te pakete i budem čovjeku vodič, jer on nije znao kako ući u Dobrinju koja je bila pod opsadom. Prihvatio sam prijedlog jer je to bio najbrži način da se vratim kući. Sve je bilo organizirano za sat vremena i mi smo krenuli. Kombi je bio pun, jedva se kretao. Bio je to neki isluženi kombi koji nije mogao ići brzo jer je, sav raštiman,

pri svakom povećanju brzine išao lijevo-desno. Pomislio sam kako li ćemo preko barikade, gdje treba nagaziti gas do daske kako bismo izbjegli pucnjavu. Ta mi se misija činila nemogućom. Kada smo stigli do barikade, naši su nas zaustavili i kazali da sačekamo jer je opasno, puca se na sve strane. Čekali smo. Niko zapravo nije mogao kazati kad treba krenuti. Rekao sam vozaču da ćemo čekati dok ja ne odlučim. Duboko sam u ratu počeo vjerovati u sudbinu. Nikada nikoga nisam slušao. Rukovodio sam se svojim osjećajima i tako već izbjegao nekoliko tragičnih situacija. Čekali smo pušeći cigaru za cigarom. Bili smo nervozni; bilo nas je strah, moram to priznati. Trebali smo proći 300 metara bukvalno uz liniju s koje se pucalo na cestu s udaljenosti od 50 metara i to iz protivavionskih mitraljeza. U trenutku kada je počela žestoka paljba, odlučio sam da krenemo. Znao sam da to može potrajati minut-dva do pauze, a taman nam je toliko trebalo da dođemo do najopasnijeg mjesta. Proći ćemo kad se budu mijenjali šaržeri. Tako je i bilo. I sad se smijem kada se sjetim šta sam uradio. Pucali su s desne strane, dakle sa strane na kojoj sam ja sjedio pored vozača. Sa sobom sam taj dan ponio *Samsonite* aktovku. Podigao sam je u visinu glave da se pokrijem od metaka. To je bilo čisto psihološko olakšanje, jer mi ta aktovka ne bi ništa pomogla. Kako ona da me zaštiti od metaka? Elem, projurili smo, nije bio ispaljen niti jedan metak; kada smo prošli, začuli smo iza sebe rafalnu paljbu.

Dovezli smo pakete bezbjedno; vozač se lakše vratio nego što je došao, jer je kombi bio prazan.

Agenciju smo nazvali Futura, a sebe futuristima

Čim sam stigao kući počeo sam praviti maketu promotivnog prospekta. Spustila se noć, nije bilo struje, radio sam uz svjetlost svijeće. Selotejpom sam sastavio četiri A4 formata i dobio ono što sam htio: maketu koja je imala A4 format. Na naslovnoj i zadnjoj vanjskoj strani planirane su kolor fotografije olimpijskih objekata. Kada je otvorite, pojavljuju se još dvije strane s kolor fotografijama, a kada i njih rasklopite dobijate četiri A4 stranice s crno-bijelim fotografijama tih istih olimpijskih objekata u zgarištu. *Olimpijska dvorana Zetra, Olimpijski muzej, Dom mladih* na Skenderiji, bob staza i još neki olimpijski objekti su bili granatirani i spaljeni. Efekat je bio potpun. Ostao sam raditi cijelu noć. Napisao sam tekst i kompletan materijal sa svim pisanim instrukcijama predao sutradan ujutro vozaču u komandi da odnese u *Olimpijski komitet*, koji se nalazio u istoj zgradi u kojoj je bio i *STUDIO 6*.

Dva mjeseca kasnije, vidio sam kako je izgledao taj prospekt. Vidi se da je rađen u ratnim uslovima, štampan u štampariji koja nije imala kvalitetan papir niti boje visokog kvaliteta, ali bi bilo i neprirodno da smo to sad štampali u Italiji i predstavili se boljim nego što smo u tom trenutku bili. Poruka je bila jasna i to je bilo najvažnije.

Još smo bili registrirani kao *IMS/STUDIO 6 Jugoslavija*. Kako Jugoslavije više nije bilo, sugerirano nam je da promijenimo ime. Dugo sam razmišljao kako da nazovemo novu (staru) agenciju. Prošlost nam je u ratu poprilično bila uništena. Stradali su mnogi kulturno-istorijski spomenici koji su svjedočili o dugoj povijesti Bosne. Sadašnjost nam je bila nikakva. Živjeli smo u gradu bez vode, struje, plina i hrane. Samo nam granata nije nedostajalo. Ostala nam je jedino budućnost. Odlučio sam da se zovemo Futura. Taj mi se naziv već dvije-tri godine sviđao kod ljubljanske agencije Futura, koju su osnovali moji prijatelji Vito Verlič, Igor Arih, Mare Vičići Vane Brajnik.

Da, bit će *Futura*, a mi ćemo biti futuristi.

Osim promotivnog materijala za Olimpijske igre u Barceloni, radili smo na još nekim projektima. Kako smo Miodrag Spasojević Štrika, naš dizajner, i ja živjeli u naseljima na periferiji Sarajeva, tako smo se organizirali za rad na nekim projektima u zgradi *RTV Sarajevo*. Mufid Memija, generalni direktor *Radio-Televizije Sarajevo*, veliki gospodin, razumio je moju potrebu da se i u takvim, apsolutno nenormalnim uslovima, bavim kreativnim radom, pa nam je iznajmio jednu kancelariju

uz svoj kabinet tako da smo 24 sata imali struju i grijanje. To je bila privilegija čak i u odnosu na redakcije Televizije koje nisu imale grijanje. Agencija u gradu nije imala takve uslove; bio sam presretan da možemo raditi. Uradili smo novi vizuelni identitet *PTT Bosne i Hercegovine*, koji je bio aktuelan sve do odvajanja Pošte i Telekomu poslije rata, zatim vizuelni identitet *Gradskog saobraćajnog poduzeća* koji se koristi i danas. Uradili smo mnogo toga. Štrika je zaista izuzetan dizajner i posebno je u to vrijeme bio motiviran za rad. Bio je to nekakav naš otpor. Ili prkos. To što smo uradili uglavnom smo naplaćivali u cigarama i hrani, koje smo onda dijelili u agenciji.

U jesen 1992. godine počeo sam češće ići u grad, tako da sam petkom organizovao *Business Club* u talijanskom restoranu. Bilo je to zamišljeno kao radni ručak gradonačelnika Sarajeva s privrednicima. Svakog petka, jedan od direktora bio bi domaćin i platio bi ručak. Bilo je to zaista nevjerojatno dešavanje u tadašnjem Sarajevu na koje je dnevno padalo stotine, a ponekad i hiljade granata. Civilna vlast u gradu bila je više formalnost; sva vlast i organizacija života bile su podređene odbrani i nalazile se u rukama vojske. Direktori poduzeća nailazili su na brojne probleme u organizaciji proizvodnje i poslovanja, ljudi su bili u vojsci, često su im upadale naoružane grupe izuzimajući robu za vojne potrebe (više za lične nego za vojne), tako da im je taj sastanak petkom bio prava prilika da razmijene iskustva, jer telefoni nisu radili, ljudi nisu komunicirali. I da pojedju dobar ručak koji je, u to vrijeme, bio prava premija.

Napravili smo i dva ratna izdanja *Business Magazinea* na roto-papiru u crno-bijeloj tehnici.

Sve više sam radio ne bih li nekako odagnao tugu koja me pritiskala zbog odvojenosti od porodice. Filip je imao četiri godine, Asja trinaest. Djeca su mi strašno nedostajala. I Vedrana, naravno. Povremeno smo razmjenjivali pisma, uglavnom preko ljudi za koje smo znali da idu za Hrvatsku, ili iz Hrvatske za Sarajevo. Vedrana je čak jednom došla u Zagreb samo kako bi pokušala sa mnom uspostaviti telefonsku vezu. Otišla je u hotel *Zagreb Intercontinental*, u kojem se uvijek nalazio neko od članova naše vlade. Susrela se s Alijom Delimustafićem, ministrom trgovine, koji je, preko centra veze u Sarajevu, uspostavio telefonsku vezu s komandom Dobrinjske brigade. Po mene je, u gluho doba noći, došao kurir iz komande i odveo me do telefona. Tad sam se prvi put čuo s Vedranom. Oboje smo plakali. Taj je razgovor kod mene pobudio još jaču želju da odem i da ih vidim. Narednih dana izvadio sam Unproforovu novinarsku propusnicu i s UN-transporterom otišao na aerodrom, zajedno s Milanom Trivićem, novinarom *Televizije Sarajevo*. Unprofor je obezbjeđivao novinarima letove i to isključivo za Split. Planirao sam iz Splita brodom za Rijeku, jer su Vedrana i djeca bili u Umagu. Vedrana me u pismu upozorila da ne računam na *rent-a-car*, jer ljudima iz Bosne nisu davali auta. Vjerovatno su ih mnogi iznajmljivali i više ih nikada nisu vraćali. Kada smo Triva i ja stigli na aerodrom, dok smo čekali ukrcavanje, čuli smo preko razglasa poziv posadi ame-

ričkog vojnog aviona za ukrcavanje za Zagreb. Otišao sam do šaltera informacija i pitao da li bismo nas dvojica mogli za Zagreb, umjesto za Split, jer mi je to mnogo više odgovaralo. U Splitu bih morao čekati do naveče trajekt, pa stići u Rijeku tek sutra ujutro. Ovako, začas u Zagreb pa za Rijeku. Operater je rekao da mora pitati kapetana. Uspostavio je vezu i pitao da li dva novinara mogu s njima za Zagreb. Kapetan je kratko odgovorio pitanjem: *Why not?* Tako smo Triva i ja bili vjerovatno jedini koji smo do tada letjeli za Zagreb, a ne za Split.

Osjećaj kad smo ušli u zgradu zagrebačkog aerodroma ni danas ne mogu zaboraviti. Na taj sam aerodrom godinama dolazio i s njega odlazio najmanje dva-tri puta mjesečno. Bio sam uzbuđen. Sjeli smo u caffè bar i kad je konobar pitao šta želimo, rekao sam: "Svega, samo neka je bogato!" Oči su mi bile gladne. Bio sam u šoku. Poslije godinu i po dana ponovo u civilizaciji! Otišao sam do šaltera *Kompas Hertza* i, na moju veliku radost, zatekao Mirka, čovjeka od kojeg sam stalno iznajmljivao auto. Nakon što smo se izgrlili, pozvao sam ga za naš sto. Viskiji s ledom stizali su kao na pokretnoj traci. U jednom momentu Mirko me upitao: "Ekreme, zašto piješ, pa zar ne ideš familiji? Kako ćeš voziti?" Odgovorio sam mu da, koliko znam, nama iz Bosne ne daju auta. "Od mene dobiješ sad najbolji auto taman kad bih odmah ostao bez posla." Istog časa sam platio račun, pozdravio se s društvom, uzeo novi *Audi* i krenuo. Pošto sam došao iz grada u kojem godinu i po dana ne rade semafori, vozio sam polako i širom otvorio oči da slučajno ne promašim neki. S druge strane, u Sarajevu kad vidiš semafor, znači da se približavaš raskrsnici, a kako su sve raskrsnice bile pokrivena snajperima, to je bio znak da dodaš gas do daske i što brže proletiš ako hoćeš da te ne pogodi. Bože, koliko sam se namučio dok se nisam navikao na semafore koji rade. Dva puta zamalo nisam izazvao sudar jer sam prošao kroz crveno. Mislio sam samo o tome kako ću za tri sata biti s Vedranom i djecom.

Bijeg od hapšenja

O Vedrani i djeci tada su brigu vodili Lili i Peter Carsten. Lili Carsten imala je kozmetički salon na Bernardinu u Portorožu. Vedrana je kod nje počela raditi, ali kako je nije mogla zaposliti, pa čak niti držati u salonu, Lili je za Vedranu i djecu našla kuću u Umagu. Bila je to kuća Liline prijateljice Jasne iz Trsta. Svake subote Lili i Peter dolazili su u posjetu, donosili pun gepek hrane i slatkiša i ostavljali Vedrani novac da ima za dnevne troškove.

Kada sam stigao u Rijeku, nazvao sam telefonom Petera da dođe u Umag i da me odvede do Vedrane, jer nisam imao ni adresu. Peter Carsten je Nijemac, filmski glumac, sjetit ćete ga se: to je onaj plavi, debeljuškasti i dobroćudni njemački vojnik iz svih naših partizanskih filmova. Našli smo se u jednom hotelu u Umagu. Odveo me do kapije kuće i kazao: "Ekreme, ja vam više nisam potreban, vidimo se u subotu."

Kako me Vedrana očekivala tek sutradan, jer nije znala da sam krenuo za Zagreb i uzeo auto, tako je iznenađenje mojim ranijim dolaskom bilo dirljivo. Dobro je da nekome srce nije otkazalo!

Ostao sam u Umagu sedam dana, koliko sam i planirao. Krenuo sam autobusom za Rijeku pa dalje za Split, ali avioni nisu letjeli pošto je aerodrom u Sarajevu bio zatvoren zbog ratnih dejstava. Vratio sam se u Umag. Isto se dogodilo i nakon desetak dana, kada sam pokušao drugi put. U trećem pokušaju zamalo nisam bio uhapšen na kontrolnoj tački u Zadru, u tri ujutro. Trebalo je da idem na razmjenu za vojnike HVO-a, jer su tada trajali žestoki sukobi Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane. Vraćen sam u autobus, ali sam prije toga skinut do gole kože da bi se vidjelo imam li osobenih znakova. Kompletan moj opis, s detaljima odjeće i tenisica koje nosim, policajac koji me kontrolirao nekome je izdiktirao radiovezom. Bio sam siguran da ću biti uhapšen čim stignem u Split. Dok smo stajali 15 minuta u Šibeniku, zamolio sam vozača da mi da moju torbu iz prtljažnika: slagao sam da mi je u njoj lijek za srce koji moram uzeti. Nabrzinu sam se presvukao od glave do pete. Kad smo stigli u Split, stajao sam odmah kod vrata i prvi sam izašao. Dok sam izlazio, dva vojna policajca ušla su u autobus. Odjurio sam do taksija i otišao na aerodrom. Avion za Sarajevo bio je otkazan. Bilo me strah da me ne uhvate. Uzeo sam kartu i prvim avionom odletio za Zagreb i odmah vozom produžio za Ljubljanu. Više u Hrvatsku nisam smio. Odustao sam od povratka u Sarajevo. Nakon nekoliko dana sam prebacio djecu u Ljubljanu. Vedrana je morala ostati da završi posao i primopredaju u butiku u kojem je radila. Djeca i ja bili smo u hotelu *Kompas*, u kojem sam nekad u jednom mjesecu znao prenočiti više puta nego u vlastitoj kući. Dali su nam apartman; bili smo njihovi gosti. Kada je stigla Vedrana, iznajmili smo stan i započeli život u Ljubljani.

Novi život u Ljubljani

Kada sam se nastanio u Ljubljani, posjetio sam nekoliko slovenskih prijatelja i pridružio se grupi Sarajlija koji su se svakog dana okupljali na kafi u bašti hotela *Kompas*. Nadao sam se da ću od njih pokupiti neka iskustva o tome kako su se snašli i kako su riješili status u Sloveniji. Kako su dani prolazili, moj optimizam da ću nešto moći napraviti u Ljubljani rapidno se topio. Malo je ko od mojih prijatelja išta riješio, a neki su tu bili i godinu dana – ilegalno, naravno. Čak ni oni koji su godinama u Sarajevu vodili predstavništva slovenskih firmi nisu mogli riješiti status. U firmama su jednostavno bili zaboravljeni.

Odlučio sam hitno prestati s tim depresivnim kafenisanjem i sâm nešto pokušati. Otišao sam u štampariju *Delo* i iz arhive dobio broj *Business Magazinea* koji smo prije rata štampali kod njih. Zatim sam otišao u Vladin ured za informiranje i podnio zahtjev za registraciju dopisništva *Business Magazinea* i tom sam zahtjevu priložio magazin iz čijeg impresuma se vidjelo da sam izdavač i glavni urednik. Za desetak dana dobio sam akreditaciju i status stranog dopisnika. Bio je to gotovo poludiplomatski status. U policiji sam, na osnovu toga, dobio radnu vizu, a Vedrana i djeca boravišnu. Legalizirali smo naš status u rekordnom vremenu.

Dok sam sređivao status stranog dopisnika, počeo sam sarađivati s *Gospodarskim vestnikom* (GV), izdavačkom kućom koja se bavila izdavanjem poslovne štampe i knjiga namijenjenih menadžerima. Izdavali su sedmični poslovni časopis *Gospodarski vestnik* i prestižan mjesečni magazin *Manager*. Dušan Snoj, glavni urednik svih GV izdanja, bio je član našeg žirija za izbor *biznismena godine* u Beogradu i tu smo se upoznali. On je na *Yutelu* gledao prilog Zekerijaha Smajića s promocije *Business Magazinea* u *Holiday Innu*; dopao mu se naš pristup marketingu. Upoznao me sa Slobodanom Sibinčićem, glavnim direktorom GV-a. Njih dvojica zamolili su me da napravim marketinški projekat za *Manager*. Objeručke sam prihvatio i bacio se na posao. Svidjelo im se ono što sam im predložio. Slobodan mi je sugerirao da otvorim agenciju u Ljubljani i da napravimo ugovor o saradnji. Rekao sam mu da nemam novaca za tu investiciju, a i da nisam siguran može li Bosanac otvoriti firmu u Sloveniji. Rekao mi je da će mi oni dati potreban novac, koji ću kasnije vraćati kroz posao, a da će sve formalnosti oko registracije agencije obaviti njegova supruga Katja, koja je bila vrsna ljubljanska advokatica. Za manje od mjesec dana, agencija je bila registrirana i na račun je prebačen osnivački kapital koji mi je omogućavao da mirno krenem u posao. Kada sam na sudu trebao registrirati agenciju, morao sam dati ime. Nisam razmišljao o tome. U trenu sam napisao *Week Marketing i kreativni servis* (*Week* – kao Vedrana i Ekrem). Tih dana,

sasvim slučajno, u diskoteci *Marlboro* naletio sam na Borisa Košutu, prijatelja kojeg sam upoznao u Beogradu. Boris je brat Edija Košute, kojeg sam mnogo bolje poznao. Edi je u Jugoslaviji vodio marketing za *Philip Morris*. Često je dolazio u Sarajevo, jer je Fabrika duhana proizvodila *Marlboro*. Kad god je bio u gradu, sve vrijeme provodili smo zajedno. Bio je čest gost u mojoj kući. Kasnije je postao direktor *Philip Morrisa* za Jugoslaviju, a nakon raspada države, prešao je u Ljubljanu za direktora *PM-a* u Sloveniji. Kad sam srećo Borisa bio sam veoma sretan, jer je divan prijatelj, veseo i vedar čovjek, uvijek u akciji i spreman da pomogne. Kako sam mu pričao da osnivam agenciju, ponudio mi je kancelarije u zgradi SKB banke, u strogom centru Ljubljane. On je u toj zgradi imao prostorije, bio je jedan od većih dioničara banke i bez problema mi je sredio tri kancelarije. Imao sam tako sve što mi je trebalo da počnem s poslom: agenciju, kancelarije, novac i mnogo prijatelja s kojima sam uspostavio dobre odnose prije rata. Novi život mogao je početi. Bio sam uzbuđen i sretan, jedva sam čekao da krenem.

U agenciji smo počeli raditi Vedrana, Nino Verber (bivši direktor Sarajevske filharmonije, koji je početkom rata otišao u Ljubljanu), tajnica i ja. Bio je to novembar 1993. godine.

Svjetsko prvenstvo u smučarskim letovima Planica 1994.

Čitajući jednog dana dnevni list *Delo*, naišao sam na informaciju da će Slovenija najvjerojatnije odustati od organizacije Svjetskog prvenstva u smučarskim letovima, koje je bilo planirano za februar 1994. na Planici. U budžetu za organizaciju nedostajalo je 400.000 maraka. Slovenija je tada bila u lošoj ekonomskoj situaciji. Slovenska poduzeća su se sa tržišta od 20 miliona potrošača jednog jutra probudila i našla na tržištu od dva miliona Slovenaca i Slovenki. To je dovelo gotovo do kolapsa slovenske privrede. Racionalni Slovenci nisu htjeli izmišljati 400.000 maraka da pokriju troškove Svjetskog prvenstva u smučarskim letovima. Bili su spremni da ga otkaužu.

Već sam pisao o tome koliko sam bio zaljubljen u Planicu i smučarske skokove. Godinama su smučari letači, na svim velikim skakaonicama širom svijeta, pokušavali preletjeti granicu snova od 200 metara i nisu uspijevali. Neki su čak doživjeli i padove s teškim lomovima, pokušavajući da uđu u istoriju. Bio sam ubijeđen da bi na Planici bio oboren rekord. Otišao sam kod Snoja i Sibirčiča i rekao kako je to sada, na izvjestan način, njihova odgovornost. Ukoliko Slovenija otkauže svjetsko prvenstvo, pokazat će se u očima međunarodne javnosti kao neuspješna država, što bi odmah imalo negativnog efekta na slovensku privredu, koja je jedinu šansu za opstanak vidjela na evropskom tržištu. Južno od Slovenije bio je rat; biznis se mogao praviti samo sjevernije. Ako se prvenstvo održi, bio sam siguran da će biti uspješno i da će to biti velika šansa za mnoga slovenska poduzeća. Ubijedio sam Dušana i Slobodana da *Manager* treba pozvati slovenske menadžere da donacijama od 2.000 maraka podrže organizaciju Svjetskog prvenstva u smučarskim letovima. Rođen je projekat *Slovenski menadžeri za uspeh Slovenije!* Krenuli smo u akciju.

Kada sam se sa Slobodanom dogovorio oko projekta, prvo sam otišao u agenciju Futura i s Vitom Verličem i Vanetom Brajnikom sredio da nam *Futura* uradi dizajn. Za par dana uradili su izvrsne komunikacijske materijale.

Trebalo se dogovoriti i s *Komitetom Planice*, jer nismo mogli ući u ovu avanturu bez njihove saglasnosti. Predsjednik *Planiškega komiteja* (Komitet Planice) bio je Franc Premk, generalni direktor *Petrola*, jedne od vodećih slovenskih kompanija. Njegova desna ruka bio je Franci Perčič, direktor korporativnih komunikacija *Pe-*

trola, kojeg sam dobro poznao. Perčiču sam dostavio pismeni prijedlog o saradnji. Nakon dva dana odgovorio mi je da ga je šef (Premk) pročitao i da je saglasan. Pripremio sam ugovor o saradnji. Uz Perčičevu pomoć zakazao sam sastanak sa Premkom, na koji smo otišli Slobodan Sibinčić i ja. Bio sam nemalo iznenađen kad su se prilikom susreta Premk i Sibinčić rukovali i predstavili jedan drugom. Nisam mogao da vjerujem da se ne poznaju. Slobodan je bio direktor najveće izdavačke kuće specijalizirane za poslovno izdavaštvo, Premk je bio najugledniji slovenski direktor. Da čuđenje bude veće, Gospodarski vestnik i Petrol su jedno prekoputa drugog, u istoj ulici. Dok su se njih dvojica upoznavali, šapnuo sam Perčiču: "Je l' ovo oni mene zajebavaju ili se zaista ne poznaju? Pa jesam li ja, izbjeglica iz Bosne, trebao da dođem da se njih dvojica upoznaju!?" Franci se nasmijao i rekao: "Nevjerovatno, ali tako je." Sastanak je bio prijatan, ugovor je potpisan i mogli smo krenuti s promocijom.

Futura nam je dizajnirala *newsletter* koji smo ubacili u novi broj *Managera* zajedno s jednom karticom koju su poduzeća koja prihvataju donaciju trebala popuniti i poslati. Sâm sam napisao tekst za *newsletter* te dao da se prevede na slovenski i lektorira. Na naslovnoj strani je pisalo: *Če se bo zgodilo, se bo zgodilo na uradnem treningu – let čez sanjsko mejo od 200 metrov* (Ako se bude dogodilo, dogodit će se na zvaničnom treningu – let preko granice snova od 200 metara). Znao sam da FIS (Svjetska smučarska federacija) neće dozvoliti da se dogode novi padovi i lomovi smučara skakača i da će na zvaničnim takmičenjima skraćivati zaletišta. Jedina šansa da se dogodi skok preko 200 metara bili su zvanični treninzi, koji su se računali kao dio takmičenja, ali nisu bodovani. Međutim, rekordi ostvareni na zvaničnom treningu priznavani su kao zvanični rekordi. Bio sam siguran da će se to na treningu zaista i dogoditi i zato sam napisao takav naslov. Pogodio sam. Već prvog dana, 17. marta 1994., Andreas Goldberger u prvoj je seriji sa skokom od 202 metra postao prvi čovjek koji je uspio preletjeti magičnu granicu od 200 metara, ali je pri tom rukama dodirnuo snijeg. Samo nekoliko minuta kasnije, Toni Nieminen je sa skokom od 203 metra ostao na nogama i tako se upisao kao prvi čovjek u istoriji koji je zvanično preletio granicu od 200 metara i pri tom ostao na nogama. Ti su skokovi postignuti na slobodnim (nezvaničnim) treninzima. Na zvaničnom treningu, Norvežanin Espen Bredesen skače 209 metara i postiže zvanični rekord. Tako je "velikanka" braće Gorišek upisana kao skakaonica koja je vlasnik prvog leta preko 200 metara. Te godine takav skok nije ponovio više nijedan takmičar. Bilo je to zadnje svjetsko prvenstvo na kojem je važilo pravilo 191 metar – svi skokovi preko ove dužine su poništavani, nisu bodovani.

Projekat smo "vozili" tri mjeseca. Svjetsko prvenstvo u smučarskim letovima – Planica 1994. je održano i ostvarilo je potpun uspjeh. Uspjeli smo zaokružiti cijeli budžet.

I ja sam skinuo sa sebe jedan maler. Noć uoči subotnjeg, drugog dana takmičenja na Planici, Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine

ne, i dr. Franjo Tuđman, hrvatski predsjednik, potpisali su u Washingtonu mirovni ugovor kojim je okončan sukob Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane. Na televiziji je objavljena vijest da se stvara federacija Hrvatske i BiH. Ujutro, dok smo se Vedrana, djeca i ja vozili na Planicu, čuli smo na radiju da je takmičenje za taj dan otkazano zbog vjetra. Nije nam se dalo vraćati kući, htjeli smo svakako taj dan provesti na izletu. Okrenuo sam auto i rekao: "Idemo u Umag da se malo podsjetite na izbjegličke dane." Vedrana je pitala kako ćemo u Hrvatsku bez vize te da li me to više nije strah. Odgovorio sam da će sve biti u redu. Kad smo došli na granicu, hrvatski policajac je, nakon što je pregledao pasoše, upitao: "Gdje su vam vize?" "Kakve vize?", upitao sam i dodao: "Gledate li vi, gospodine, televiziju? Alija i Franjo sinoć u Washingtonu stvorili federaciju, a vi nama tražite vize." Bio je zbunjen. Očito je i on čuo tu vijest, ali nije bio siguran da li su ukinute vize. Vratio mi je pasoše rekavši: "Ne vjerujem ja vama Muslimanima ništa." "Ni ja vama...", odgovorio sam i dodao gas. Hrvatska je ponovo bila moja!

Svečani filharmonijski koncert revije Manager

Dok smo se vraćali u *Gospodarski vestnik* iz Petrola nakon potpisivanja ugovora o kampanji *Slovenski menadžeri za uspjeh Slovenije*, stalno sam razmišljao o tome kako su se tim povodom upoznali Slobodan Sibinčič i Franc Premk, dva lidera slovenske poslovne zajednice. Sjećam se da mi je Slobodan nekoliko puta kazao kako je Slovenija mala zemlja i kako se svi menadžeri međusobno poznaju. Kako se poznaju ako se njih dvojica nisu poznavali!? Čim smo stigli u Slobodanovu kancelariju, kazao sam: "Slobodane, očito je da slovenski menadžeri nisu u tako bliskim odnosima kako si mi govorio. Tvoje današnje upoznavanje sa Premkom o tome najbolje svjedoči."

Bližio se kraj godine, bio je novembar. Razmišljao sam o nekom velikom *eventu* koji bismo organizirali u pretprazničnim danima i koji bi postao tradicionalan. Njegova bi misija bila da okupi najuspješnije slovenske menadžere kako bi razvijali i jačali svoj *network* te proslavili uspjehe.

Maštao sam o svečanom filharmonijskom koncertu u velikoj dvorani *Cankarjevog doma* koja ima 1.300 sjedišta. Veličanstvena dvorana. Nazvao sam *Cankarjev dom* i provjerio: dvorana je bila slobodna u petak, 21. decembra, kada sam želio organizirati koncert kojem sam već dao naziv *Decembarski koncert revije Manager*. Pozvao sam Ninoslava Verbera da izađemo na ručak. Pitao sam ga šta misli, možemo li za nepunih mjesec i po organizirati koncert? Predložio sam da ponudimo Urošu Lajovicu da dirigira. Nino nije dugo razmišljao, rekao je da može, da je spreman preuzeti organizaciju umjetničkog dijela projekta. Sutradan sam ručao s Urošem. Bio je slobodan u planiranom terminu. Predložio je da koncert svira njegov ansambl *Slovenicum*, sastavljen od 60 muzičara. Prihvatio sam bez razmišljanja, ne pitajući ko su ti muzičari. Kasnije ću saznati da ih je većina bila zaposlena u *Slovenskoj filharmoniji*. Ova činjenica je važna jer smo zbog toga zamalo u zadnji čas ostali bez koncerta.

S Verberom i Lajovcem bio sam bezbrižan i siguran da ćemo imati izvanredan koncert. Zajedno smo sjeli i napravili troškovnik koji je obuhvatao honorar dirigenta, orkestra, solista, nototekara, autora tekstova za programsku brošuru i svega onoga što je usko bilo vezano za program. Tome sam dodao troškove zakupa dvorane, *cateringa* (planirao sam organizirati gala večeru nakon koncerta) i sve ostale troškove organizacije. Kada sam pogledao u konačan iznos, osjetio sam blagu nelagodu: cifra je bila pozamašna. Onda sam napravio projekciju prihoda

od sponzora. Na ulaznice nisam računao, jer sam namjeravao predložiti da ih podijelimo besplatno uz pozivnice.

S programom i finansijskim planom otišao sam kod Sibirčiča i Snoja. Nakon što sam sve izložio i obrazložio, Slobodan je postavio samo jedno pitanje: "Da li ti zaista misliš da se ovo može organizirati za nešto više od mjesec dana i da se troškovi mogu pokriti od sponzora?" "Da", odgovorio sam. "Imaš našu punu podršku i pomoć u svemu što ti bude trebalo. Hajdemo na posao!"

Trebalo je uraditi dizajn vizuelnog identiteta i svih komunikacijskih materijala. Taj dio posla dogovorio sam s agencijom Futura. Dugo sam razgovarao o projektu s Borisom Košutom, koji je nezamjenljiv u ovakvim situacijama. On je čovjek koji svaki projekat pospe zlatnom prašinom. Dao je nekoliko sjajnih ideja i mnogo je pomogao. Bez Borisa to ne bi bilo to. Pomagao mi je kao prijatelju.

Za dva dana imao sam sponzorsku ponudu i listu potencijalnih sponzora. Za deset dana imao sam potpisane sve sponzorske ugovore, projekat je prihvatio svaki potencijalni sponzor kojem smo ga ponudili. *IBM Slovenija* postao je generalni sponzor. *IBM* je to i danas, 23. godinu zaredom. To je sigurno najdugoročniji sponzorski ugovor u Sloveniji. Dugoročno su projekat sponzorirali od prve godine i *DHL Slovenija*, *Opel*, *Gorenjska banka* i još neke kompanije. Njima se priključila prve godine i cvječara *Seliškar*, koja je dekorirala Cankarjev dom i isporučila raskošne bukete za soliste i dirigenta.

Sve smo stizali. Sa Sibirčičem i Snojem napravio sam *mailing* listu menadžera koje treba pozvati sa suprugama, te listu zvanica iz kulturnog, političkog i javnog života Slovenije. *Futura* je napravila perfektan dizajn, bacili smo se na produkciju promocijskih materijala i pisanje tekstova za katalog. Dogovarali smo do detalja s *Jezeršek Cateringom* raskošnu večeru u auli *Cankarjevog doma*. *Jezeršek* je imao najbolji *catering* u Sloveniji. Trčao sam sa sastanka na sastanak od ranog jutra do kasne večeri. Gotovo sve sam radio sâm, osim umjetničkog dijela programa, kojeg je Nino preuzeo na sebe i odradio nepogrešivo.

Nekoliko dana prije koncerta na radiju sam čuo najavni spot za izbor sportiste godine. Padoše mi na pamet najuspješniji slovenski menadžeri koje je revija *Manager* proglašavala u septembru na osnovu rezultata poslovanja u prethodnoj godini. U decembru, kada se proglašavaju najuspješnije ličnosti iz različitih sfera društvenog života Slovenije, gotovo svi zaborave na menadžere iz septembra. Predložio sam Slobodanu da ih na početku drugog dijela koncerta pozovemo na pozornicu i uručimo im vrijedne poklone. Te godine su najuspješnijim menadžerima proglašeni Metka Wachter, direktorica *Krka kozmetike*, Borut Mokrovič, direktor *Termi Čatež*, i Edo Svetlik, direktor *Eti Izlake*. Slobodan se složio. Odmah sam otišao kod direktora *IBM*-a, Belgijanca Andreasa Hermana, i predložio mu da svakom od menadžera pokloni po jedan *notebook ThinkPad*, koji je upravo u to vrijeme lansiran. Bio je to vrlo skup računar (oko 5.000 maraka), ali Herman je, i ne trepnuvši, prihvatio prijedlog jer je od samog početka bio oduševljen idejom koncerta.

Uz pozivnice smo slali i ulaznice s brojevima sjedišta. Tri noći sam presjedio dok sam napravio raspored sjedenja. Uzeo sam plan sjedišta *Cankarjevog doma* i od menadžera do menadžera planirao gdje će ko sjediti. Naravno, morao sam voditi računa o njihovom statusu, o protokolu, o tome koliko je koji menadžer dobio pozivnica da bi sjedio zajedno sa svojim gostima. To je bio najosjetljiviji dio projekta. Svima smo 15 dana ranije poslali pretpoziv na osnovu kojeg su trebali potvrditi dolazak. Raspored sjedenja pravio sam na osnovu potvrđenih dolazaka.

Kockice su se vrlo lijepo slagale. Iz dana u dan koncert je dobijao svoju fizionomiju, počinjao je ličiti na veliki kulturni događaj. Bilo je puno posla. Mislim da sam zadnjih deset dana radio po 20 sati dnevno, ali mi to nije teško padalo. Bio sam zadovoljan. I onda je odjednom, kao grom iz vedra neba, stigla vijest da je *Slovenska filharmonija* zabranila svojim muzičarima da sviraju na koncertu. Razlog: nigdje nije objavljeno da većinu članova ansambla *Slovenicum* čine muzičari koji su zaposleni u Slovenskoj filharmoniji. Zapravo, kako se u medijima i u kulturnoj javnosti stvarala fama o *Decembarskom koncertu revije Manager*, to je *Slovenskoj filharmoniji* teže padalo što njoj nije pripala čast da svira koncert. Odlučili su da ga onemoguće tako što su dva dana prije koncerta zabranili svojim muzičarima da sviraju.

Napravili smo krizni sastanak. Slobodan je kontaktirao direktora Filharmonije, ali je ovaj bio neumoljiv. Do koncerta su ostala još dva dana, rezervne varijante nisu postojale. Na kraju je direktor Slovenske filharmonije ipak popustio i tražio da se na cijeloj strani kataloga objavi kako je ansambl *Slovenicum* uglavnom sastavljen od muzičara *Slovenske filharmonije*. To nije bilo moguće. Katalog koncerta na 28 strana već je bio odštampan. Nije bilo šansi da ga štampamo ponovo. Predložio sam da u svaki katalog ubacimo obavijest na pola A4 formata. To je bila jedina mogućnost. Prihvatio je, ali je napomenuo da ako to ne bude ubačeno u sve kataloge, da će povući muzičare neposredno prije početka koncerta. Tako smo riješili taj problem i mogli smo nastaviti s posipanjem koncerta zlatnom prašinom, zadnjom glazurom.

Napisao sam tekst, dao da se umnoži i ubaci u katalog, te otišao na probu. Zavalio sam se u sjedište, opuštao se od šoka i uživao. Uroš je zaista sastavio fenomenalan program.

Poslije probe otišao sam i kupio 60 crnih leptir-mašni koje sam namjerio pokloniti muzičarima na generalnoj probi, planiranoj za prijedodnu na dan *Decembarskog koncerta*. Muzičare treba motivirati, jer jedan koncert umnogome zavisi od raspoloženja onih koji učestvuju u njegovoj izvedbi. Prije početka generalne probe, Slobodan Sibinčič došao je da pozdravi članove orkestra, da im poželi uspješan koncert, te je svakom muzičaru darivao po jednu leptir-kravatu, a muzičarke su dobile šalove. Svima smo poklonili i po rokovnik. Muzičarima je on važan da upisuju termine proba i koncerata, programe koje sviraju. Svaki orkestar ima najmanje godinu dana unaprijed preciziran plan i to treba negdje zapisati. Bili su

iznenađeni jer im niko nikada na generalnoj probi nije učinio takvu čast. I dirigent Lajovic je bio zadovoljan. Kazao je poslije koncerta da je taj gest podigao motivaciju muzičara do nebesa. Znao sam to, jer sam istu stvar napravio u Sarajevu 1991. godine, kada smo organizirali sličan koncert kao IMS/STUDIO 6 za svoje poslovne partnere i sarajevsku poslovnu javnost.

Dakle, sve je bilo spremno za veliki događaj.

U Ljubljani je počeo padati snijeg i to me malo uplašilo. Hoće li ljudi doći? Uvijek je problem s besplatnim ulaznicama za neki događaj. Ljudi ne cijene ono što dobiju džabe. Sjetio sam se jednog koncerta u sarajevskom *Holiday Innu* iz 1985. godine koji smo organizirali za ženski magazin *Una* i Yves Sant Laurent, kao promociju novog parfema *Paris*. Pozvali smo 400 gostiju. Svirali su Indexi, a specijalni gost bio je Kemal Monteno. Njihovo muziciranje bilo je majstorsko, ali aplauz mlak. Negdje na sredini koncerta Davorin Popović, frontmen Indexa, u mikrofona je, da ga svi dobro čuju, upitao Montena: "Kemo, znaš li zašto nam ne aplaudiraju? Dobili su besplatne pozivnice pa ih ovo ne zanima. Da su platili samo po hiljadu dinara, odrali bi dlanove od aplauza." Aplauz je za umjetnike čudesna stvar, podiže im adrenalin. Bojao sam se da će zbog snijega ljudi ostati kod kuća, da će dvorana biti poluprazna i da će to djelovati demotivirajuće na muzičare. Ali, na sreću, to se nije dogodilo. Dvorana je bila puna. Ja sam sjedio na balkonu, odakle sam vidio sve. Nije bilo slobodnog mjesta.

Koncert je bio bravurozan. Dodjela posebnih nagrada menadžerima godine na početku drugog dijela bila je nezaboravna.

Nakon koncerta aplauz je trajao desetak minuta. Za bis je bio planiran *Radetzkij marš*. Kada su se začuli prvi taktovi, dvorana je eksplodirala, a kada se maestro Lajovic okrenuo prema dvorani da dirigira aplauzom, to je bio vrhunac. Zaista uspješan početak jednog velikog projekta koji traje evo već 24. godinu.

Za vrijeme koncerta, Jezeršek je sa svojim ljudima postavio švedski sto za gala večeru. Kad su gosti izašli iz dvorane u veliki hol i vidjeli šta ih očekuje, bili su iznenađeni: božanstvena hrana i najbolja slovenska vina. Sve je trajalo do ponoći.

Nakon što smo ispratili i zadnjeg gosta, Slobodan Sibinčič, Dušan Snoj, maestro Lajovic, Mitja Rotovnik, direktor *Cankarjevog doma*, Nino Verber i ja smo otišli u *Opera bar* da proslavimo ovaj uspjeh. U jednom trenutku Mitja Rotovnik obratio se Verberu i meni kazavši: "Ovo ste napravili sad i više nikad. Nikad ovo nećete moći ponoviti!"

Mitja biva demantiran svake godine. Koncert 23 godine uspijeva zadržati visok umjetnički nivo, dirigiraju vrhunski dirigenti, gostuju najveći svjetski solisti. Ustvari, Rotovnik je najbolje demantirao sam sebe 2000. godine, kada je *Decembarski koncert revije Manager* proglasio događajem decenije u *Cankarjevom domu*.

Decembarski koncert revije Manager snimili smo tonski. Nino Verber je u jednom studiju pročistio snimak i pripremio matricu. Ja sam sve to odnio u *Sony Austria* i tamo smo naštancali 2.500 CD-a sa snimkom kompletnog koncerta. Po

jedan CD poslali smo svakom od gostiju, muzičarima iz ansambla *Slovenicum*, nekoliko ploča dobio je dirigent Uroš Lajovic, poslali smo i sponzorima, a ostatak je *Gospodarski vestnik* poklonio poslovnim partnerima i prijateljima. Svih 22 godine do sada koncert se snima na CD, tako da već postoji ozbiljna kolekcija klasične muzike koja je izvođena na menadžerskim koncertima.

Već naredne godine predložio sam da noć uoči koncerta organiziramo ekskluzivnu večeru Gala sponzora, na kojoj će prisustvovati isključivo generalni direktori sponzora, dirigent i solisti. Domaćin je bio Slobodan Sibinčič. Večeru smo organizirali u restoranu *Plečnikov hram*, najboljem mjestu u Ljubljani za organizaciju ovako ekskluzivnog događaja. Sponzori su se osjećali veoma počašćeni u društvu dirigenta i solista, ali i kolega. Uspostavili su bolji međusobni kontakt, svi zajedno osjećali su se dijelom nečeg posebnog. Na odlasku smo svakome darivali bocu najboljeg slovenskog vina koje im je služeno za večerom. Na svaku je bocu bila zakačena poruka u zlatotisku s logom magazina *Manager, Decembarskog koncerta* i s imenom gosta. Tako je među ključnim ljudima stvorena izvrsna atmosfera uoči koncerta.

Metka Wachter

Nekoliko mjeseci nakon prvog koncerta, Uroš Lajovic pozvao me na ručak. Kazao mi je kako je dobio poziv da sa *Slovenicumom* gostuje na *Dubrovačkim ljetnim igrama* te 1994. godine. Taj je poziv predstavljao veliku čast za njega i orkestar. Međutim, bio je tu problem kojeg Uroš nije mogao riješiti, pa me zamolio da mu pomognem. Organizatori Dubrovačkih ljetnih igara bili su spremni pokriti sve troškove boravka u Dubrovniku, ali nisu imali budžet za avionske karte. Dubrovnik se u to vrijeme oporavljao od teških rana zadobijenih u napadima JNA, turisti nisu dolazili iz straha da se napadi ne ponove, rat u Hrvatskoj je još trajao. Podsjetio me da smo na *Decembarskom koncertu* promovirali Metku Wachter, direktoricu *Krka kozmetike*, kao jednog od tri menadžera godine. Dolazi ljetna sezona, vrijeme sunčanja, a *Krka* je imala kolekciju za sunčanje *Sun Mix*. Lajovic je smatrao kako bi Krkino sponzorstvo *Slovenicuma* bila sjajna promocija *Sun Mixa* u Hrvatskoj. Mislio je da ja imam dobre kontakte sa Wachtericom i da bih mogao od nje ishoditi sredstva za avionske karte. Objasnio sam mu da nisam upoznao Metku Wachter, da sam radio za reviju *Manager* i da sam sve vrijeme bio u pozadini. "Pa ja sam Uroše obična izbjeglica u Sloveniji", pokušao sam mu objasniti. Insistirao je i obećao sam mu da ću pokušati. Uroš i ja tada smo već bili prijatelji i red je bio da se angažiram.

Čim sam se vratio u kancelariju okrenuo sam telefonski broj kabineta Metke Wachter. Njena tajnica odmah me skinula riječima kako je direktorica odsutna. Pokušavao sam narednih desetak dana i svakog sam dana dobijao isti odgovor. Osjećao sam kako svakim pozivom njena nervoza raste i samo sam čekao kad će pući i vrisnuti na telefon. To se i dogodilo nakon mog petnaestog poziva. "Gospođa Wachter pita ko ste vi i šta uopće hoćete od nje?", upitala me je povišenim tonom. "Kažite gospođi Wachter da sam ja organizirao *Decembarski koncert revije Manager*", odgovorio sam mirno. Telefon na mom stolu zazvonio je nakon desetak minuta. Bila je sekretarica iz *Krke* koja mi je ljubaznim glasom saopštila: "Naša generalna direktorica, gospođa Wachter, vas očekuje sutra u 11 sati. Dobro došli!"

Metka Wachter primila me srdačno i čim sam sjeo kazala je: "Vjerujte, da danas Milan Kučan dolazi u Novo Mesto, vjerovatno se ne bih sreła s njim. Naša kćerka slavi 18. rođendan i cijela je obitelj već danima posvećena samo tome. Ali vas sam morala vidjeti. Znaite zbog čega? Kad god mi na oči padne mrak od poslovnih problema, ja sekretarici otkazem sve telefonske razgovore, udobno se smjestim u ovu fotelju, zatvorim oči i vratim se na *Decembarski koncert revije Manager*. Raspoloženje i motivacija mi se vrata nakon par minuta, toliko je bilo lijepo. Cijelo

vrijeme sam se pitala čija li je to ideja, ali sam znala da to nije smislio Slovenac. Eto zato sam vas željela sresti i upoznati što prije." Nakon pola sata časkanja o svemu i svačemu, a najviše o ratu u Bosni, objasnio sam Wachterici zašto sam došao. Prenio sam joj Uroševu potrebu. Rekla je da će to biti OK. I bilo je.

Organizirao sam *Decembarski koncert revije Manager* tri godine, sve dok se nisam vratio u Sarajevo. Autorska prava na projekat ustupio sam Gospodarskom vestniku kao kompenzaciju za budžet koji su mi dali kad sam otvarao Week Marketing i kreativni servis. Sada je to projekat koji se zove *Managerski koncert*, njegov je vlasnik Slobodan Sibinčić i posvetio ga je *Fondaciji za finansiranje muzičkih talenata* u Sloveniji. Svake godine je to kulturni događaj slovenske poslovne javnosti. Ako nisi viđen na *Menadžerskom koncertu*, nema te. Ulaznice, vjerovali ili ne, koštaju 450 eura i sve planu za jedan dan. One danas predstavljaju najprestižniji poklon unutar slovenske poslovne zajednice i menadžeri ih rado kupuju za svoje poslovne partnere.

Jedan krug za Sarajevo

Za vrijeme mog boravka u Ljubljani, u Bosni je trajao rat. Osim što smo Vedrana i ja slali pomoć roditeljima i prijateljima, pomagali smo i poznanicima koji su se zatekli u Ljubljani. Ne bih o tome, jer smo to činili zato što smo mislili da je to naša dužnost i bili smo sretni zbog toga.

Osim pomoći prijateljima, htjeli smo nešto uraditi i za Sarajevo koje je tada živjelo najteže dane u svojoj historiji. Još dok sam bio u Sarajevu predlagao sam Ibrahimu Jusufriću, direktoru *Gradskog saobraćajnog poduzeća*, da organiziramo veliku akciju među gradskim saobraćajnim poduzećima u svijetu kako bismo skupili sredstva za obnovu gradskog saobraćaja koji je prestao raditi 2. maja 1992. godine. Svi tramvaji i autobusi koji su se tog dana zatekli u saobraćaju bili su uništeni granatama. Gradski saobraćaj je stajao. To je izgledalo užasno. Zamislite bilo gdje u svijetu, krajem 20. stoljeća, da gradski saobraćaj ne radi četiri godine. Užas. Napravio sam projekat *Jedan krug za Sarajevo* čija je ideja bila da u jednom danu čitav svijet vozi jedan krug i utržak od karata donira za obnovu gradskog saobraćaja u Sarajevu. Ta ideja nekako mi se činila logičnom i jednostavnom za realizaciju, ali nije bilo tako.

Krenuli smo u pripremu projekta u proljeće 1994. godine. Svi koji su bili zaposleni u Week marketingu, njih sedam-osam, dobili su zaduženja. Prvi nam je korak bio da dođemo do adresa poduzeća koja su održavala gradski saobraćaj diljem svijeta. To je bio potežak zadatak koji nam je uzeo mnogo vremena. U međuvremenu, dok su ostali istraživali, ja sam krenuo u pregovore s potencijalnim sponzorima akcije. Nekako mi je najlogičnije bilo da prvo kontaktiram TAM, Tvornicu automobila Maribor, čija su kombiji i autobusi činili najveći dio voznog parka sarajevskog *GRAS*-a prije rata. Ljudi iz *TAM*-a već su na prvom sastanku pokazali da su zainteresirani. Bili su u krizi, ostali su bez tržišta i računali su da će, kad rat završi, u Sarajevu imati mnogo posla. Sponzorstvom projekta *Jedan krug za Sarajevo* htjeli su pružiti ruku svojim partnerima kada im je bilo najteže. Nakon mjesec dana pregovora, potpisali smo ugovor s *TAM*-om koji je pokrio cijeli projekat. Nije nam trebalo više sponzora, oni su željeli imati ekskluzivitet. Obavijestio sam *GRAS* o tome i dobio saglasnost. Obavijestio sam i Narodnu banku Bosne i Hercegovine i zatražio od njih instrukcije o tome na koji će račun sredstva biti uplaćivana. Nakon razmjene svih potrebnih informacija dobio sam od Narodne banke dokument u kojem nas obavještavaju da je u Beču, u okviru računa Ambasade Bosne i Hercegovine, otvoren podračun za akciju *Jedan krug za Sarajevo*. U međuvremenu smo došli i do adresa oko dvije hiljade gradskih saobraćajnih poduzeća širom svijeta, tako da smo mogli pokrenuti kampanju.

Prvi je korak bio da napravimo vizuelni identitet projekta i to nam je uradila agencija Futura Ljubljana. Odštampali smo memorandum i kovertu na luksuznom papiru. Smatrao sam da time trebamo pokazati da nismo onakvi kakvim nas je svijet gledao od početka rata. Napisao sam pismo generalnim direktorima. To sam pismo dao jednoj prevodilačkoj agenciji da nam prevede na sve službene jezike gradova kojima smo se obraćali. Malo je potrajalo, ali najveći problemi nastupili su kasnije. Ljudi su nam počeli odgovarati na svojim jezicima, što nam je stvorilo dodatne troškove jer smo morali angažirati prevodioce da nam i to prevedu. Osim što smo u pismu objasnili situaciju u Sarajevu i pozvali ih na akciju, naveli smo i broj računa na koji se mogu uplatiti sredstva (ovo je važno zbog nekih kasnijih događanja). Želio sam napraviti i *newsletter* koji bismo poslali dvije sedmice nakon pisma. Otišao sam u Pristop na razgovor s Francijem Zavrhom, Branetom Grubanom i Dejanom Verčićem. Odmah su prihvatili da nam pomognu, da njihovi dizajneri naprave *newsletter* i da ga odštampaju. Jedino što sam tražio jeste da bude crno-bijeli, kakva je bila i situacija u Sarajevu. Napravili smo *newsletter* velikog formata (uvijek sam volio velike formate, valjda zato što su i moji gabariti takvi), objavili fotografije spaljenih tramvaja i autobusa i nekoliko tekstova. I račun u bečkoj ambasadi, naravno. Ljubljanski karikaturista Marko Kočevar napravio nam je plakat. Dvospratni autobus koji kruži oko Zemljine kugle pun ljudi tako da neki čak i vise, ali žele biti u krugu za Sarajevo. Poslali smo *newsletter* i čekali reakcije.

Odgovori su počeli stizati nakon tri sedmice. Prvo što sam shvatio jeste da to nećemo moći napraviti u jednom danu, jer je nemoguće uskladiti sve termine s gradovima. Odustali smo od toga. Javio se Bruxelles, koji je predložio datum; javila se Ankara, koja je svakako željela učestvovati u projektu; javilo se nekoliko njemačkih gradova. Prve reakcije bile su ohrabrujuće. Lidija Levec je otputovala u London na sastanak s Paddyjem Ashdownom, vođom britanskih liberala, koji je dao podršku i rekao da će se lično angažirati kao ambasador projekta. Ja sam otišao u New York jer mi se činilo važnim da ishodimo njihovu podršku. Na sastanku su mi kazali da oni, po američkim zakonima, kao neprofitna organizacija koja je finansirana novcima poreskih obveznika, nemaju pravo da učestvuju u ovakvim projektima i dijele donacije, ali su osigurali jedan budžet iz nekih drugih izvora.

U svojim odgovorima neki su gradovi prihvatili, neki su nas obavijestili da nemaju pravo davati donacije, neki su pisali o tome kako smatraju da to ne treba sada raditi jer ljudi ginu od granata i snajpera u ono malo vozila koja kruže gradom (što je bila istina). Emocije su bile pomiješane pa samim tim i njihove reakcije. Ali, išlo je. Bruxelles je napravio veliku akciju kojoj su prisustvovali Ibrahim Jusufrić, direktor Gradskog saobraćajnog poduzeća u Sarajevu, Nedžad Hadžimusić, šef naše misije u Bruxellesu, dr. Tarik Kupusović, gradonačelnik Sarajeva, i gradonačelnik Bruxellesa. Glavni domaćin, gradonačelnik Bruxellesa, napravio je i svečanu večeru na kojoj je, kao specijalni gost, bio general Philippe Morillon, koji se upravo vratio s dužnosti komandanta snaga UN-a iz Bosne. Bio je očajan.

Naravno, nije to priznao, ali se po grču na njegovom licu, dok je govorio o nekim stvarima, vidjelo da je razočaran ponašanjem međunarodne zajednice i da nije uspio ništa, a htio je. Nisu mu dali. U Ankari smo organizirali veliku izložbu o sarajevskom gradskom saobraćaju, tako da su se Ankara i Istanbul uključili i uplatili velike donacije. Uključili su se i neki manji evropski gradovi. Ljubljana je takođe napravila veliku akciju u jednom danu. Bili smo puni elana. Shvatili smo da to neće ići tako brzo kako sam na početku mislio, da je to dugoročan projekat koji će trajati i nekoliko godina nakon što rat jednom bude završen i bili smo spremni na to. Iako smo imali mogućnosti da radimo na nekim komercijalnim projektima za slovenske klijente, uz *Decembarski koncert revije Manager*, sve svoje kapacitete posvetili smo projektu *Jedan krug za Sarajevo*.

A onda su iz Sarajeva počele stizati loše vijesti. Proradili su oni koji ništa ne rade ali znaju sve šta ne valja kod onih koji rade. Pojavili su se napisi u nekim sarajevskim medijima o tome kako je cijeli projekat velika mučka, kako se kradu pare, kako to sve treba ispitati. Nisam na to htio reagovati jer sam znao da se demanti ne isplati. Evo, sada, prvi put govorim o tome. Jednog dana, u naše ljubljanske kancelarije banula su dva političara koji su dobili zadatak da pregledaju svu našu dokumentaciju. Sve sam im dao. Dva dana su prolazili kroz papire i vidjeli da smo u cjelokupnoj komunikaciji uvijek navodili samo jedan račun, onaj u Ambasadi BiH u Beču. Ja na taj račun nisam imao nikakvog uticaja, niti ovlaštenja da raspolazem novcima. Čak sve vrijeme akcije nijednom nisam ni otišao u Beč. Zaključili su da je sve besprijekorno i kazali da nastavimo. Ali medijski pritisci nisu jenjavali. Pojavili su se i napisi da se taj novac troši za nabavku materijalno-tehničkih sredstava za Armiju BiH. Svakakve gluposti su objavljivali. Kako su te informacije stizale do mene, moje raspoloženje je opadalo; počeo sam shvatati da naš rad nema nikakvog smisla i da ne možemo protiv lobija koji se okrenuo protiv nas. Iz kancelarije u Sarajevu obavijestili su me da je dolazila policija da traži dokumentaciju. Kasnije, kada sam se vratio u Sarajevo, prvog me dana posjetio inspektor policije. Obavili smo razgovor, pregledao je svu dokumentaciju i rekao: "Gospodine Dupanoviću, čestitam. Trebalo bi pohapsiti one koji su vas onemogućavali u radu, ali to je za mene prevelik zalogaj, prejaki su. Zaboravite sve."

S vremenom smo potpuno izgubili volju za radom na projektu *Jedan krug za Sarajevo* i posvetili se drugim poslovima. Šteta. Ipak, neki su tragovi ostali. Poslije rata, Siemens je poklonio Sarajevu 18 tramvaja iz Beča (igrom slučaja, *Siemens* je tada bio naš klijent i mi smo organizirali transport tramvaja i njihovu promociju u Sarajevu), Japan je donirao veliki broj autobusa, mnogi njemački gradovi poslali su polovne autobuse i trolejbuse koji i danas voze Sarajevom.

Business Magazine ponovo izlazi na hiljaditi dan blokade Sarajeva

Krajem 1994. godine počeo sam ozbiljno razmišljati da obnovimo izdavanje *Business Magazinea*. Vlastimir Mijović, dopisnik sarajevskog *Oslobođenja* iz Moskve, stigao je u ljubljansko dopisništvo. Za vrijeme jednog ručka, pitao sam ga da li bi mi, kao izvršni urednik, pomogao da ponovo pokrenem *Business Magazine*, koji bismo štampali u Ljubljani i onda našli neki način da ga šaljemo u Bosnu, prije svega u Sarajevo. Imali smo uslove da ga radimo: kancelarije za redakciju, Vlastu da nam pomogne, u Sarajevu su Vedranin brat Darko i izvršna direktorica Elvira Begović (koja će poslije rata otići za ambasadoricu BiH u London) bili spremni da nam šalju materijale, imao sam dosta prijatelja u Sloveniji koji bi bili spremni da kupe oglase jer se Slovenija ozbiljno spremala da učestvuje u obnovi BiH kada rat jednom bude završen.

Bacili smo se na posao i prvi broj je ubrzo bio odštampan i spreman za slanje. Jani Bavčer je uradio novi dizajn i baš je izgledao evropski. U januaru 1995. godine obilježavao se 1.000 dana blokade Sarajeva. Međunarodna zajednica je organizovala specijalni avion iz Zagreba koji je u Sarajevo trebao prevesti stotinjak uglednih ličnosti koje su svojim prisustvom trebale podržati građane u njihovoj borbi da prežive opsadu. Taj avion je bio šansa da *Business Magazine* ubacimo u opkoljeni grad. Plan je bio da Vedrana ide u Sarajevo i da sa sobom ponese 10 paketa našeg časopisa. Kontaktirao sam gradonačelnika Sarajeva i ishodio da Vedranu stavi na listu putnika iz Zagreba. Odvezao sam je na aerodrom, istovario pakete i dopratio je do šaltera za *check-in*. Dalje nisam mogao. Gledao sam Vedranu kako stoji u redu pored paketa i ne zna šta će sa njima. Bila je sva u panici. Prišao joj je Slavko Linić, tadašnji gradonačelnik Rijeke, i upitao može li joj pomoći. Divan čovjek. Brzo je sa još nekolicinom uzeo pakete i stavio ih na traku. Problem je bio riješen. Kasnije mi je Vedrana kazala kako joj je Linić i u Sarajevu pomogao da iznese pakete koji nisu bili nimalo lagani.

Tako je *Business Magazine* počeo ponovo da izlazi svakog mjeseca. Značio je mnogo ljudima u Sarajevu. Dobio sam veliki broj poruka podrške, ali jedna mi se duboko urezala u sjećanje. Poslao ju je Ahmed Karabegović, koji je u vrijeme organizacije Zimskih olimpijskih igara – Sarajevo '84. obnašao dužnost generalnog sekretara Organizacionog komiteta. Ahmed je napisao: "Zima je, krv se ledi u žilama od hladnoće. Nema struje, nema grijanja, nema hrane, nema vode... Samo nam granata ne nedostaje. I kada nam u takvoj situaciji stigne *Business Magazine*, mi se pitamo: Bože dragi, da li se ovo nama događa?"

Darko je uskoro došao u Ljubljano, savladao prelom i vrlo aktivno se uključio u pripremu svakog broja. Sa nama je saradivao i Dado Banovšek, sjajan momak. Radili smo u jednom repro-studiju. Tada je prelom bio mnogo komplikovanija stvar nego danas. Imali smo problem sa fotografijama, njihovim skeniranjem, prelom je išao sporo. Danima i noćima smo presjedili u repro-studiju pripremajući svaki broj. Mnogo smo vremena trošili i na prekucavanju tekstova koji su nam faxom stizali iz Sarajeva. Tada još nije bilo *e-maila*.

Prvi je otišao avionom. Svaki sljedeći je išao po ustaljenoj shemi: u Ljubljani pakete stavimo na autobus za Zenicu, a tamo ih naša predstavica Lejla prebaci u autobus za Sarajevo. Zbog blokade grada, autobus je stizao samo do vrha planine Igman. Nije mogao dalje, jer je cesta niz Igman bila otvorena prema agresorskoj artiljeriji koja je gađala sve što se njome kretalo. Naši ljudi su iz Sarajeva izlazili kroz tunel, pješke se penjali do vrha Igmana, uzimali pakete (svako po dva) i nazad niz Igman pa kroz tunel u Sarajevo. Tunel je bio visok 1,5 m i vrlo uzak, tako da se kroz njega vrlo teško prolazilo. Ljudi idu sa obje strane i vrlo teško se mimoilaze. Bio je to nevjerovatan napor, nadljudski, ali moji saradnici su to radili s ponosom. Senad Bečić sa ekipom mlađih ljudi. Među njima je bio i jedan stariji gospodin, Sabahudin Kurt, poznati sarajevski pjevač, koji je prvi iz Jugoslavije nastupio na Pjesmi Evrovizije.

Dva događaja koja su vezana za Igman i prolazak kroz tunel su za istoriju.

Ćevapi, pretplata, Ivan Đurić...

Noseći tako pakete *Business Magazinea*, Senad, Baho i ekipa su sjeli da se odmore. Iz pravca Sarajeva naišlo je nekoliko ljudi pa su i oni sjeli na travu da predahnu. Bili su to članovi parlamenta iz Zenice i Zavidovića koji su se vraćali sa sjednice održane u Sarajevu. Izvadili su iz ruksaka ćevape da ručaju i počastili svoju ekipu, a oni su im, u znak zahvalnosti, poklonili po jedan primjerak *Business Magazinea*. Dok su ga listali, naišli su na pretplatnički kupon, popunili ga na livadi i tako postali pretplatnici.

Nekoliko mjeseci kasnije, Vedrana i Mufid Memija otišli su u Bruxelles na skupštinu Evropskog udruženja izdavača poslovne i finansijske štampe (EBP) kako bi odbranili našu kandidaturu za članstvo. Jedno od pitanja je bilo vezano za to kako mi stičemo pretplatnike, kakva nam je strategija razvoja pretplate. Mufid je ispričao ovaj događaj sa Igmana. Direktori najuticajnijih evropskih poslovnih časopisa su bili šokirani. Jednoglasno su nas primili u članstvo i to će nam kasnije mnogo značiti. Kada EBP ima svoj godišnji sastanak, koji je obično trajao po tri dana, onda se cijela država stavi na raspolaganje. Domaćini na svim ručkovima i večerama su predsjednici i premijeri država, predsjednici parlamenata, guverneri nacionalnih banaka. Kada smo Vedrana i ja bili na sastanku u Stockholmu, sjećam se da je švedski kralj došao u naš hotel kako bi ručao sa nama. U Lisabonu je organizovan cjelodnevni piknik u ljetnoj rezidenciji portugalskog predsjednika. Bili smo članovi najuticajnijeg evropskog izdavačkog kruga.

Drugi se događaj zbio u Crans-Montani u vrijeme održavanja Crans-Montana Foruma u junu 1995. godine. Otišao sam tamo jer je George Soros trebao da dobije specijalnu nagradu Crans-Montana Foruma za svoj doprinos Bosni (finansirao je izgradnju plinske mreže u Sarajevu). Htio sam od Sorosa zatražiti donaciju od 60.000 maraka kako bismo se mogli pretplatiti na Reutersov poslovni servis: trebalo nam je vijesti iz svijeta. Računao sam da 60.000 nije nikakva cifra za njega te da će nam možda kanuti još nešto para. Znao sam da će u Crans-Montani biti i Muhamed Šaćirbegović, ministar vanjskih poslova i šef naše misije pri UN-u u New Yorku. Računao sam i na Muhamedovu podršku. Susreli smo se na golf-terenu u pauzi Foruma. Dao sam Sorosu jedan primjerak i objasnio mu šta nam treba. Nisam baš očekivao da će odmah izvaditi ček iz džepa, ali bio sam siguran da ćemo dobiti novac. Listao je *Business Magazine*, listao i onda rekao: "Ja ne mogu podržati ovaj projekat: magazin vam je isuviše luksuzan" i vratio mi ga nazad.

Bio sam šokiran. Pomislio sam: "Trebamo li ga štampati na toalet-papiru zato što smo iz Bosne?" U tom momentu vrisnuo je Almir Begović Bega, Muhamedov

pratilac: "Pa šta hoćeš!? Da se izrežemo žiletom po licu i da izgledamo još gori nego što jesmo!?" Došlo mi je da zaplačem od muke. Ne zbog para, nego zbog poniženja koje mi je Soros priredio. Jedva sam se suzdržao da mu barem šamar ne opalim. Okrenuo sam se i otišao. Gušilo me je u grudima, mislio sam da mi srce neće izdržati. Nakon dvadesetak koraka, vidio sam da mi u susret ide Ivan Đurić, ugledni srpski opozicioni političar iz Beograda koji je u to vrijeme predavao na Sorboni u Parizu. Dok smo se mimoilazili, zagledao se u moju akreditaciju, zastao i rekao: "Gospodine Dupanoviću, možemo li nas dvojica popiti kafu?" "Gospodine Đuriću, ja vrlo dobro znam ko ste vi, ali mi nije jasno otkud vi znate mene", rekao sam. "Idemo na kafu pa ću vam sve ispričati." Inače, akreditacije u Crans-Montani su jako velike upravo zato da bi se ljudi lakše prepoznavali. Sjeli smo u jedan salon i onda je krenula jedna od najboljih i najneobičnijih priča koje sam u životu čuo.

"Bio sam nedavno u Sarajevu na sjednici Srpskog građanskog vijeća, čiji sam član", počeo je svoju priču Ivan Đurić. "Kada sam nakon par dana trebao da se vratim, Srbi su zatvorili sarajevski aerodrom. Jedini način da izađem je bio kroz tunel, ali to je, ujedno, bila jedina opcija koja je za mene neprihvatljiva. Imam strah od zatvorenog prostora, previsok sam za tunel, ma nema šanse da bih ikada mogao proći. Čekao sam dan, dva, tri, ali aerodrom je i dalje bio zatvoren. Primićao se datum predavanja na Sorboni koje nisam smio propustiti. Ipak sam morao kroz tunel. Noć uoči Dana D nisam oka sklopio. Bilo me je strah da neću izdržati, da ću pasti nasred tunela i ugušiti se. Kada sam ušao u tunel oblio me znoj, teško sam disao, morao sam se dobro sagnuti, jedva sam hodao. Ni sâm ne znam kako sam stigao do kraja. Kada sam izišao van, bila je velika gužva. Neki su ljudi nosili pakete. Jedan je ispao u vodu i papir u kojem je bio zapakovan se rastvorio. Ugledao sam *Business Magazine*. Pitam čovjeka šta je to, a on ponosno kaže – naš poslovni magazin. Nisam mogao da vjerujem svojim očima. Potpuno nesvjesno, uzeo sam jedan paket, okrenuo se i nazad kroz tunel da i ja pomognem. Tek kad sam izašao na drugu stranu shvatio sam šta sam uradio. Niz lice mi se slijevala krv jer sam ogrebao tjemne o plafon tunela. Opet sam se okrenuo i nazad u Hrasnicu. Tako sam u komadu tri puta prošao kroz tunel kojeg sam se toliko plašio. Na letu za Pariz pročitao sam *Business Magazine* od korica do korica, pročitao vaš uvodnik i zapamtio vaše ime. Eto odakle vas znam i baš mi je drago da smo se upoznali. Gotovo je nevjerovatno da sjedimo u Crans-Montani, pijemo kafu i pričamo o ovome, ali to je život", završio je svoju priču Ivan Đurić, veliki prijatelj Sarajeva i Bosne i Hercegovine.

Povratak u Sarajevo

U oktobru 1995. sve je počelo mirisati na to da bi rat u Bosni i Hercegovini uskoro mogao biti završen. Premijer dr. Haris Silajdžić putovao je u Bruxelles na sastanak sa političkim komesarom Evropske komisije Hansom van den Broekom. Dogovorio sam sa njim da dođem u Bruxelles i da uradimo intervju za *Business Magazine* o strategiji poslijeratne obnove. Otputovao sam 11. oktobra. Uveče smo bili na večeri, a intervju smo ostavili za sljedeći dan, nakon sastanka u Evropskoj komisiji. Ujutro sam došao u našu misiju pri EU. Šef misije bio je Nedžad Hadžimusić, kojeg sam dobro poznao jer smo saradivali dok je osamdesetih godina vodio marketing sarajevske Jugobanke, a i prije toga dok je radio na Televiziji Sarajevo. Kada je delegacija krenula ka EU, Nedžad me je pozvao u svoj automobil. Tako sam i ja krenuo u okviru delegacije.

Poslije toga sam se još jednom vozio po Bruxellesu u protokolarnoj koloni i to je jedinstven osjećaj. Briselska policija je vrlo iskusna. Svakodnevno prati po nekoliko delegacija. To kako policajci "napadaju" raskrsnice kako bi prošla kolona viđa se samo na filmu.

Kada smo stigli na sastanak, Van den Broek je dr. Silajdžića pozdravio rečenicom koja će kasnije postati dio istorije, barem za nas koji smo je mogli čuti: "Dobro jutro, gospodine premijeru. Sretan sam da razgovaramo danas, prvog dana nakon završetka rata u vašoj zemlji." Nisam znao na osnovu čega Van den Broek tvrdi da je rat završen, pa sam premijera Silajdžića, dok smo prilazili stolu za razgovor, pitao o čemu se radi? "Ma, ništa. Sinoć u ponoć stupio je na snagu ugovor o prekidu vatre, koji je, kao i desetine do sada, sigurno već prekršen", odgovorio mi je dr. Silajdžić. Kasnije će se pokazati da je Van den Broek bio u pravu. Rat u Bosni i Hercegovini je završen u noći između 11. i 12. oktobra 1995. godine. Do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma nije više bilo ratnih dejstava. Bio je to zaista kraj rata.

Nakon sastanka priređen je ručak u zgradi Evropske unije. Tokom ručka, dr. Silajdžić je svom pratiocu dao ključ od hotelske sobe i rekao: "Idi u hotel, uzmi moje stvari iz sobe i donesi ih. Oдавde idemo na aerodrom." Okrenuo se prema meni: "Idite i vi po svoje stvari pa ćemo intervju uraditi u Sarajevu." Šok. Nakon dvije i po godine idem u Sarajevo! Otišao sam po stvari, platio hotelski račun i bio spreman. Odvezli su nas na vojni aerodrom gdje je bio parkiran avion koji je švedski kralj poslao u Sarajevo po bosanskohercegovačku delegaciju. Udobno smo se smjestili u letjelicu koja je zaista izgledala kraljevski. Nakon pola sata leta, počeo je da me oblijeva znoj.

Ja sam od samog početka rat shvatio kao svaki drugi projekat u životu. Meni dobro krene i ide, ali kada dođem do kraja sve se sruši. Propali su nam veliki i visokoprofitabilni projekti koje smo radili za jugoslovensku vladu jer nam se raspala država. Fantastično nam je krenulo 1992. godine sa *Business Magazineom*, ali je izbio rat i sve je propalo. Da nije bilo rata, danas bih sigurno sjedio na čelu velike vlastite izdavačke kompanije. Tako sam mislio i o ratu. Neće mene metak sad, mene će pogoditi zadnji metak i u stan će mi uletjeti zadnja granata. Takve sam ja sreće. Malo-pomalo, sebe sam ubijedio da će tako biti. Kako sam bio siguran da mi se neće ništa dogoditi, tako sam cijeli dan provodio na otvorenom. Nisam se ničega plašio. Gdje niko nije smio, išao sam ja. U susjednom naselju ušao sam 50 metara iza agresorskih linija da bih Ervinu Rustemagiću iz zapaljenog stana donio Yellow Kid, zlatnu statu oskara za strip, prvu koja je ikome dodijeljena – toliko sam bio siguran da mi se ništa ne može dogoditi.

Kada sam na letu iz Bruxellesa shvatio da u Sarajevo stižemo kasno uveče, da ću sutra u grad, a sutra je petak, 13. oktobar, umro sam od straha: da li me ovo sudbina vodi da neko čisti snajper na Jevrejskom groblju i meni prosvira metak kroz glavu? Okolnosti u kojima sam se potpuno neplanirano našao u avionu za Sarajevo su zaista ličile na sudbinu. Sve je bilo slučajno. Odjednom sam počeo priželjkivati da taj mirovni sporazum neće izdržati, da je rat nastavljen i da ovo nije njegov kraj. A ako jeste? Gotov sam. Znoj me je sve više oblijevao, problijedio sam, bilo mi je zlo, počeo sam da se tresem.

“Šta je, Dupanoviću, nije vam udoban avion, muka vam je?”, pitao me je premijer Silajdžić. Ispričao sam mu ukratko šta me muči. “Protiv sudbine se ne može”, kazao je. “Jedino što mogu da uradim jeste da kažem pilotu da sleti u Split pa izađite.” “Doktore, ako je sudbina da sutra izgubim glavu, zadesit će me i u Splitu, udarit će me auto na pješačkom prelazu!” Ovaj kraći razgovor me je ipak malo smirio. U Sarajevo smo sletjeli negdje oko 21 sat. UNPROFOR nas je transporterom prebacio do zgrade Predsjedništva, gdje je dr. Silajdžića čekao službeni auto. “Vozi njega prvo na Dobrinju pa onda dođi po mene”, rekao je vozaču. Dok smo se vozili u transporteru, dogovorili smo se da ćemo intervju raditi prekosutra uveče.

Nakon dvije i po godine, ponovo u svom stanu! Lijep osjećaj. Samo je nešto drugačije. Dok sam prvu godinu rata proveo braneći Dobrinju, naselje u kojem živim od 1983., neprestano je pucalo. Stalno su padale granate, pucalo se iz svih oružja jer smo bili u okruženju od prvog dana. Sada se čula samo tišina. Prvih sat vremena stalno sam obraćao pažnju neću li čuti neku pucnjavu. Ništa. Izgleda da je ovaj rat zaista završen, pomislio sam. I opet me obuze onaj loš osjećaj. Legao sam u krevet i počeo da razmišljam. Da ostanem sutra kući, da ne idem u grad? Šta će mi to pomoći? Ako će u stan uletjeti granata, bolje mi je da nisam u njemu. Da, da, idem u grad, idem u kancelariju da vidim svoje ljude, da posjetim neke prijatelje. Ali, idem pješke! Ako će me pogoditi snajper, bolje je da bude prostrjelna rana, onako čista, lakše se liječi – ako me ne ubije na licu mjesta. Najgore je

ako te pogodi kroz staklo u autu pa se metak deformiše i onda ti podere komad tijela, počupa mišiće, pa te bog ne može sastaviti. Idem pješke. Od mog stana do kancelarije je tačno 11 km. Znam to jer su naše kancelarije zgrada do zgrade sa Komandom Prvog korpusa Armije BiH. Na Dobrinji sam bio pomoćnik komandanta za logistiku, i kada smo planirali potrošnju goriva u kap, mjerili smo udaljenosti do ključnih tačaka, a najčešće se išlo u Komandu Korpusa.

Ujutro sam se pozdravio sa komšijama, otišao do Komande brigade i pozdravio se sa svojim ratnim drugovima te krenuo prema centru Sarajeva. Mirno. Nigdje ne puca. I dok smo u Komandi brigade pili kafu, čula se samo tišina. Svi smo s nevjericom osluškivali, iščekujući kad će i odakle će gruhnuti. Ali nije. Korak za korakom, primicao sam se centru. Usput sam svratio da pozdravim neke prijatelje. Kad sam bio blizu centra grada, počeo sam pretrčavati svaku raskrnicu kao i ostali građani.

Ali nije pucalo. Izgleda da najnoviji sporazum o prekidu vatre djeluje. Ljudi su pretrčavali iz navike.

Stigao sam u kancelariju. S obzirom da niko nije znao da dolazim, moje pojavljivanje na vratima je bilo veliko iznenađenje. Gledali su u mene ne vjerujući da sam to ja. Bilo je vrlo emotivno. Trebalo nam je neko vrijeme da se dovedemo u normalno stanje. Ispričao sam im kako sam se vratio. Naravno, i priču o mojoj sudbini i o danu koji je za mene bio vrlo kritičan.

Pošto smo u kancelariji imali satelitski telefon, nazvao sam Vedranu u Ljubljani. Pitala me je kad popodne stižem da dođe po mene na aerodrom. "Ženice, ovdje odakle te zovem avioni niti polijeću niti slijeću gotovo četiri godine", rekao sam. Ona je vrisnula: "Nisi valjda u Sarajevu!?" Trebalo mi je neko vrijeme da je smirim, da joj objasnim kako je sve u redu i kako više ne puca. Rat je završen.

Odlučio sam uveče organizovati večeru na Dobrinji za uzak krug prijatelja. Pozvao sam gradonačelnika Sarajeva Tarika Kupusovića te profesore sa Ekonomskog fakulteta dr. Borisa Tihija, dr. Antu Domazeta i dr. Envera Backovića. Večeru sam zakazao kod Perse, vozača u Dobrinjskoj brigadi koji će kasnije postati moj vozač. To je bio improvizovani restoran pošto na Dobrinji u vrijeme rata nije bilo dozvoljeno otvaranje ugostiteljskih objekata. Sa Persom sam dogovorio da njegova žena, inače moja rodica, pripremi domaću hranu.

U osam sati svi smo bili na okupu. Bilo je to fino društvo. Svi su se zabavljali, a ja sam stalno gledao na sat. Čekao sam kad će ponoć da skinem maler sa sebe i da se vratim u život. U neko doba nam se pridružio i general Ismet Hadžić Mutevelija, moj ratni komandant. Kad je otkucala ponoć, bio sam van sebe od sreće. Preživio sam moj sudnji dan. Pitao sam gdje je sada najbolja muzika u gradu i pozvao društvo da idemo tamo. Rekli su mi da ne možemo nigdje do 6 ujutro, dok ne prođe policijski sat. "Ma j... vas policijski sat, idemo!" Kad smo došli u restoran koji su predložili, bilo je puno ljudi i orkestar koji je "razvaljivao". Onda su mi ispričali da policijski sat počinje u 22. Tada nastaje frka po gradu: Sarajlije prelaze u kafane u

kojima namjeravaju dočekati zoru. Čim smo ušli u restoran, "zakitio" sam svakog muzičara sa po 100 maraka i krenuo da slavim. Ostali smo do 9 ujutro.

Vrlo brzo sam shvatio da mi je bilo lakše ući u Sarajevo nego iz njega izaći. Da bih napustio grad, trebao sam izvaditi sedam raznih dokumenata, za šta je trebalo oko 15 dana. Razmišljao sam kako da zaobiđem tu proceduru. Nazvao sam Miru Purivatru, direktora Soroševe fondacije (danas direktor Sarajevo Film Festivala), i zamolio ga da mi da "svoj" džip koji je dobio od UNHCR-a i vozača da me odveze do Mostara. U Mostaru će me preuzeti gradonačelnik Safet Oručević i svojim džipom prebaciti preko granice pošto nisam imao papire, a njegov se džip ne kontroliše. Nakon tri dana bio sam spreman za povratak u Sloveniju. Na ulici sam sreo Vlastimira Mijovića, koji je skupljao papire za izlazak da bi se vratio u Ljubljanu. Pozvao sam ga da ide sa mnom, tako da mu dozvole nisu bile potrebne. U dogovoreno vrijeme, vozač je došao po Vlastu i mene. Preko aerodromske piste smo prešli u Hrasnicu, dalje preko Igmana do Mostara, gdje nas je čekao Safa. Ručali smo i nastavili dalje. Safa nas je zamolio da nas vozač odveze samo do Metkovića, kako bi se prije mraka vratio u Mostar jer se plašio da HVO ne uhapsi vozača. Tako smo i uradili. U Metkovićima smo uzeli taksi do Splita, a od Splita do Ljubljane noćnim autobusom. Kad smo ušli u autobus, Vlasta je sjeo u sredinu, a ja sam otišao na zadnje sjedište ("sećiju"), jer naprijed nije bilo mjesta. Sjedio sam sa četvoricom. Ispostavit će se da su to vozači iz Visokog koji su pošli u Njemačku po nove Centrotansove autobuse. Čim smo krenuli, izvadili su suho meso, po kojem je Visoko nadaleko poznato, sir i rakiju. Počeli smo meziti i piti. Kad mi je već bilo dosta, zamijenio sam mjesto sa Vlastom. Za nekoga kakav je Vlasta, kaže se da je narodni čovjek. Kada smo kasnije, poslije rata, razvijali *Business Magazine*, ponudio sam mu jedno putovanje u London, a on mi je rekao: "Nemoj da ja idem u London. Hajdemo mi malo Bosnom hodati, na neki seoski sajam otići, to su mjesta za pravo uživanje." Tako se Vlasta sjaranio sa Centrotansovim vozačima, mezio, pio i pjevao. Kada smo stigli u Ljubljanu, trebalo im je sat vremena da se pozdrave i rastanu. Znam da su i kasnije dugo održavali kontakt i povremeno se viđali.

Finale kupa Evrope u šahu 1995.

Dok sam bio u Sarajevu, jedno veće su me pozvali u Šahovski klub "Bosna" i narbrzinu obrlatili da se prihvatim organizacije finala Kupa Evrope u šahu koje je u decembru trebalo biti održano u Ljubljani. Naime, Šahovski klub "Bosna" trijumfovaao je godinu dana ranije u finalu X Kupa Evropskih šampiona u Lionu pa je tako dobio pravo (i obavetu) da bude domaćin finala za narednu godinu. Pošto se meč nije mogao igrati u Sarajevu, u "Bosni" su se odlučili za Ljubljanu smatrajući da će u glavnom gradu Slovenije biti dobro primljeni. I jesu. Predsjednici Izetbegović i Kučan su prihvatili pokroviteljstvo, ali bez finansijskih obaveza. Do tog sastanka u Sarajevu nije bilo nikakvog kontakta sa Ljubljanom, osim što je Izetbegović ishodio Kučanovu saglasnost da njih dvojica budu pokrovitelji. Dakle, ja sam za dva mjeseca trebao naći dvoranu za igranje, postaviti kompletnu organizaciju, logistiku, obezbijediti pare, sve, ama baš sve, od nule. Da su bile iole drugačije okolnosti, ja se ovog posla ne bih prihvatio ni u ludilu. Ali onako emotivno rasturen u Sarajevu, sretan da sam ponovo u svom gradu i da sam živ te da mogu nešto pomoći, prihvatio sam sve obaveze i ujutro potpisao ugovor.

Po dolasku u Ljubljanu, napravio sam plan organizacije i troškovnik. Kada sam sabrao troškove, nisam se osjećao dobro. Trebalo je platiti sudiju sa Filipina, zatim, Gariju Kasparovu, koji je tada igrao za "Bosnu", trebalo je isplatiti honorar od 10.000 dolara u kešu, trebalo je platiti nekoliko avionskih karata, smještaj i boravak, troškove članova uprave Kluba koji će u Ljubljani biti 15 dana da bi pomogli u organizaciji, katalog, plakate, svečane ručkove i večere, pehare... Za sve je trebalo naći sponzore i još obaviti organizacione poslove. Ivan Stanković danas kaže da se najbolji poslovi rade kada si u "nuždi". Tako i ja. Pošto je Sarajevo bilo u okruženju, a Bosna i Hercegovina u ratu, valjda sam trebao postupiti po onoj Sorosevoj – skromno. Ja sam okrenuo na suprotnu stranu. Baš zato što smo u takvoj situaciji, odlučio sam napraviti glamurozno finale. Iznajmio sam najskuplju dvoranu u Ljubljani, Cankarjev dom, i rezervisao smještaj u najboljem hotelu. U Ljubljani su tada bili naš najbolji scenograf Kemal Hrustanović i slikar Ismar Mujezinović. Sa Kemom sam dogovorio da napravi scenografiju za dvoranu, a sa Ismarom da dizajnira plakat. Počeo sam tražiti sponzore. Slovenci su u obnovi BiH poslije rata vidjeli veliku poslovnu priliku. Predsjednik ŠK "Bosna" bio je Mehmed Drino, generalni direktor Hidrogradnje, koja je imala svoja gradilišta po cijelom svijetu. Ujedno je bio i direktor Direkcije za obnovu Sarajeva. Finale Evropskog kupa u šahu i nije neki događaj zanimljiv sponzorima, ali je Drino brend i ja sam odlučio njega prodavati. Svim sponzorima sam obećao poslovne sastanke sa Dri-

nom kad dođe u Ljubljano. Tako je on na finalu imao najviše posla. Ali i njemu je koristilo. Sa Francom Premkom, generalnim direktorom Petrola, dogovorio sam generalno sponzorstvo. Dobar sponzorski ugovor sam potpisao sa Smeltom, SCT-om i Radenskom. Slovin je pokrio cijeli događaj alkoholnim i bezalkoholnim pićima. Bilo je još nekoliko manjih sponzora. Za dvije sedmice, svi troškovi su bili pokriveni. Slovenija je tada imala zakon koji je organizatorima davao mogućnost da umjetnike i sportiste iz svijeta, koji dolaze u Sloveniju, plate u gotovini. Tako sam i ja podnio zahtjev Narodnoj banci za honorar koji je trebalo isplatiti Gariju Kasparovu i sudiji sa Filipina. I to sam završio.

“Bosna” je izgubila finale. To je bio jedini minus; sve ostalo je bilo kako treba. Glavni sudija je na kraju rekao da još u svojoj karijeri nije prisustvovao bolje organiziranom šahovskom događaju. Bilo mi je to važno zbog Fuada Strika, direktora finala. Dobri smo prijatelji i nisam ga htio razočarati.

Carl Bildt

Posao oko organizacije finala Kupa Evrope u šahu potpuno me je odvuкао od redovnih obaveza. Najviše je trpio *Business Magazine*. Nisam imao vremena za pripremu sadržaja niti za prodaju oglasa. Štampariju smo morali plaćati unaprijed. Novac od pretplate i prodaje oglasa u Sarajevu ostajao je za troškove lokalnog tima. Redakciju u Ljubljani i štampariju smo plaćali prihodom ostvarenim u Sloveniji. Sadržaj za novembarski broj sam nekako skrpio, ali nisam prodao oglase; nisam imao od čega platiti štampariju. Znao sam da u Ljubljani Međunarodna organizacija novinara ima svoju kancelariju za hitne intervencije kada neki od nezavisnih medija zapadne u finansijske poteškoće. Nisam nikada otišao da zatražim neku pomoć iako sam znao da bih je sigurno dobio. Sada sam zaista bio u stisci. Broj je bio spreman za štampu, a ja nisam imao novaca da platim štampariji avans. Napisao sam zahtjev i otišao da pokušam ishoditi budžet od 10.000 maraka, koliko mi je trebalo da platim štampu i pokrijem još neke nužne troškove. Lijepo su me primili, pročitali zahtjev i povukli se na vijećanje. Nakon petnaestak minuta, šef kancelarije se vratio noseći u rukama koverat sa 10.000 maraka. Potpisao sam priznanicu i bio presretan.

Dok smo pili drugu kafu, rekli su mi, onako usput, da ako želim intervju za naslovnu stranu sa Carlom Bildtom, prvim Visokim predstavnikom međunarodne zajednice u Sarajevu, da mi oni mogu srediti. Nisam to nikako drugačije mogao shvatiti nego kao protuuslugu za novac koji sam dobio.

Čim je stigao u Sarajevo, Bildt je postao omražena ličnost. Smeće od čovjeka. Kasnije će to biti još izraženije, i ako danas pitate Sarajlije ko im se najviše zgadio od ljudi iz međunarodne zajednice, a mnogo ih je, Bildta će većina staviti na prvo mjesto. Razmišljao sam par minuta i onda vratio novac, ustao i otišao. Bilo mi je teško, ali nema tih para za koje bih im učinio tu uslugu.

Svjetski ekonomski forum Davos 1996.

U novembru 1995. godine u Daytonu je sklopljen Mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu kojim je okončan četverogodišnji rat. Sporazum je formalno potpisan sljedećeg mjeseca u Parizu. Rat je zaista zaustavljen u noći između 11. i 12. oktobra 1995.

U februaru je, u švicarskom Davosu, održan Svjetski ekonomski forum (World Economic Forum), konferencija na kojoj su se tradicionalno svake godine okupljali državnici, vladari finansijskih institucija i biznismeni. Bila je najavljena posebna sesija o BiH koju će voditi Richard Holbrooke, tvorac Dejtonskog mirovnog sporazuma. Odlučio sam otići u Davos kako bih pisao za *Business Magazine*, jer se glavna riječ trebala voditi o ekonomskoj obnovi ratom razrušene Bosne i Hercegovine. Da bih sebi obezbijedio povlašteni status, poslužio sam se malim lukavstvom. U februarском broju *Business Magazinea* sam napisao tekst o Svjetskom ekonomskom forumu, najavio posebnu sesiju o Bosni i na naslovnoj strani objavio veliku fotografiju Klause Schwaba, uglednog švicarskog odvjetnika, osnivača i predsjednika Foruma. Pošto broj još nije bio odštampan, napravio sam *match print* naslovne strane, uokvirio ga i DHL-om poslao Mustafi Bijediću, šefu naše misije pri Ujedinjenim nacijama u Ženevi. Od njega ga je uzela Luisa, naša saradnica iz Ženeve, i odnijela Schwabu u advokatsku kancelariju. Poslije toga me nazvala telefonom i kazala kako je bio oduševljen. To da je na naslovnoj strani bosansko-hercegovačkog poslovnog magazina bilo mu je vrlo egzotično. Odmah je na zidu kancelarije jednu postojeću fotografiju zamijenio poklonom koji sam mu poslao.

Vedrana i ja smo iz Ljubljane kolima krenuli za Davos u zoru jer je trebalo stići do šest uveče na svečano otvaranje. Luisa me je htjela predstaviti Schwabu. Dan prije polaska kupili smo dva CD-a Vlade Kreslina, sjajnog slovenskog pjevača kojeg sam obožavao. Vlado Slovincima dođe nešto kao Đorđe Balašević ili Goran Bregović nama. Tako smo cijeli dan slušali Vladine pjesme.

U Davos smo stigli neposredno prije svečanog otvaranja. Luisa nas je sačekala i nije dala da odemo u hotel i presvučemo se kako ne bismo zakasnili. Na ulazu u Kongresni centar, Schwab je sa svojom suprugom dočekivao goste. Kada smo mi došli na red, Luisa nas je predstavila, Schwab se osmijehnuo i rekao supruzi da nastavi primati goste, a nas je poveo do šanka da popijemo po piće. Tu me je upoznao sa Ekmeleddinom Ihsanoğluom, generalnim direktorom IRSICA, Instituta za njegovanje tradicije islamske kulture i umjetnosti, sa sjedištem u Istanbulu.

(Na zadnjim predsjedničkim izborima u Turskoj, Ekmeleddin je bio protukandidat Erdoganu). Malo smo porazgovarali i vratili se u dvoranu. U Kongresnom centru se istovremeno održavalo nekoliko nacionalnih partyja. Vedrana i ja smo odlučili otići kod Slovenaca. Prvo na šta sam naišao bio je veliki šank za kojim je sjedio Vlado Kreslin sa svojim muzičarima. Iz usta mi se otelo: "Kud baš na tebe da naletim! Cijeli dan te slušam, popeo si mi se na vrh glave." Vlado se nasmijao i pitao: "A koji si ti?" Predstavio sam se, zagrlili smo se i taj zagrljaj ne popušta do danas. Postali smo veliki prijatelji. Kad smo u Ljubljani, odemo kod njega i Eve; kada su oni u Sarajevu, obavezno se družimo. Evo i danas Vlado i Eva su u Sarajevu. Vlado je gost na koncertu Damira Imamovića u okviru Baščašijskih noći i za sat vremena idemo na čevape (kada smo u julu ove godine Vedrana i ja prolazili kroz Ljubljanu na putu za Genovu odakle smo krenuli na krstarenje povodom 40 godina braka, proslavili smo to na večeri sa par prijatelja među kojima su bili i Kreslini).

Ali, vratimo se u Davos. Nakon što smo se upoznali, Vlado me je pitao koja nam se pjesma najviše sviđela? "*Spominčica*", odgovorio sam. Iako im pauza još nije bila gotova, Vlado je pozvao muzičare u dvoranu. Popeli su se na *stage* i Vlado je rekao: "*Spominčicu* smo već svirali, ali ćemo ponovo za naše prijatelje iz Sarajeva." Svi su se okrenuli i pogledali u nas. Bilo mi je malo neugodno. Tu su bili premijer dr. Janez Drnovšek, članovi vlade i poslovni ljudi.

Od Slovenaca smo otišli malo do Poljaka. Vedrana je živjela osam godina u Varšavi; Poljska joj je u srcu. Oko pola noći smo konačno otišli do hotela. Na recepciji smo ponovo sreli Ekmeleddina Ihsanoğlua sa suprugom. Pozvao nas je na čaj. Čim smo sjeli, pitao me je kako je u Bosni. "Nikako", odgovorio sam. "Imamo mir, treba nam obnova, ali nemamo ni strategiju ni projekte obnove. Sada ćemo izgubiti tri godine dok to napravimo. Užas." Sve vrijeme, Ekmeleddin me mirno posmatrao prebirući brojanicu u rukama. Kada sam završio, šutio je čitav minut i onda kazao: "Što si nervozan? Šta znače tri ili trideset godina u istoriji jednog naroda? Imate li djece?" "Imamo, dvoje", odgovorio sam. "Koliko im je godina", pitao je Ekmeleddin. "Kćerki 17, a sinu osam." "Oni su sada važni, vas dvoje niste nikome interesantni. Gradite Bosnu za njihovu budućnost." Pili smo čaj oko sat vremena i otišli u sobu. Dugo nisam mogao zaspati. Razmišljao sam o onome što mi je Ekmeleddin kazao.

Ujutro smo otišli po akreditacije, pa u Kongresni centar. Na ulazu gužva zbog sigurnosne kontrole. Kada sam prošao, hostesa mi je dala primjerak *Central European Economic Reviewa*, petnaestodnevnog izdanja londonskog *Economista*. Časopis je velikog formata. Preko cijele naslovne strane bila je fotografija vlažnog podruma u kojem je dominirala kolijevka sa dječakom bucmastih i jedrih obraza. Pored kolijevke je sjedila bosanska majka sa maramom na glavi. Iznad slike je bio krupan naslov: "Kakva je njegova budućnost?" Ispod slike pisao je odgovor na ovo pitanje: "Bosna kreće iz početka!" Ukočio sam se, nisam mogao da se pomaknem. Buljio sam u tu sliku. "Pomakni se, Ekica, ne mogu ljudi da prođu", kazala mi je

Vedrana. Okrenuo sam se prema njoj i pokazao joj naslovnici. "Vedruš, ovo je ono što nam je Ekmeleddin sinoć govorio i zbog čega nisam mogao zaspati do zore."

Tokom prijepodneva sreli smo Klauša Schwaba, koji nas je odveo u Press centar i rekao šefici Pressa da nama dvoma u svakoj situaciji izađe u susret. To će uskoro biti veoma važno. U predvečernjim satima stigla je bosanskohercegovačka delegacija predvođena premijerom dr. Harisom Silajdžićem. Bilo ih je skoro dva-deset. Rekao sam dr. Jadranku Prliću, ministru vanjskih poslova: "Doimate mi se kao đaćka ekskurzija, toliko vas je." Obradovao sam se kada sam ugledao Midhetu Kurspahić, urednicu televizijskog dnevnika BHTV-a. Izgledala je uspaničeno. Pitao sam je šta se događa. "Ostavili su mi kamermana napolju i ne daju mu da uđe. Šta sad da radim?" Znao sam u čemu je problem: Reuters je otkupio ekskluzivna prava za televizijska snimanja unutar Kongresnog centra. Prijepodne sam vidio kako novinar HTV-a izvodi članove hrvatske delegacije van da uzme izjave. Nijedna kamera ne može unutra osim Reutersove. Ostavio sam Vedranu da malo umiri Midhetu i otišao do šefice Press centra. Kad sam joj objasnio problem, otišla je do šefa obezbjeđenja i kazala da kamerman BHTV-a može ući. Midheta je uveče iz Reutersove režije poslala prvi izvještaj.

Sutradan naveče je došla do nas suznih očiju i kazala da joj Reuters, prije slanja drugog izvještaja, traži da plati četiri hiljade dolara za slanje oba priloga. Bila je van sebe: "Pa mene će ubiti na televiziji kad se vratim zbog ovih troškova." Vedrana ju je odvela do šefice Press centra, a ova je bez riječi Reutersu potpisala račun i preuzela troškove na Svjetski ekonomski forum. Rekla im je da sve Midhetine račune narednih dana knjiže na Press centar.

Drugog dana Svjetskog ekonomskog foruma održana je zatvorena sesija o Bosni. Mogli su joj prisustvovati samo učesnici sa posebnim akreditacijama. U dobro obezbijeđenom Kongresnom centru postojao je i unutarnji krug osiguranja. U dvoranu, u kojoj se razgovaralo o budućnosti Bosne i Hercegovine, ni muha nije mogla ući. Ja sam bio jedini novinar koji je prisustvovao sastanku i to samo zahvaljujući tome što me je uveo Schwab lično. Unutra je bilo oko 50 ljudi. Delegacija BiH, Holbrooke, predsjednici i premijeri nekoliko zemalja, predstavnici Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i Evropske banke za obnovu i razvoj te vjerski lideri sve tri konfesije u Bosni i Hercegovini.

Sastanak je bio vrlo zanimljiv i za Bosnu i Hercegovinu koristan. Govorilo se o pomirenju među narodima koji su ratovali u Bosni, o uređenju države, o obnovi i učešću međunarodnih finansijskih institucija, o privatizaciji kompanija i javnih dobara. "Trebamo privatizirati sve, i šume i vode", rekao je Tarik Shara, veliki biznismen iz Turske. Na to je dr. Prlić, ministar vanjskih poslova, duhovito primijetio: "Nema problema, privatizirat ćemo i vode. Mi smo mala vlada, svega osam ministara, i svi se možemo okupati u jednoj kadi."

Pušenje nije bilo dozvoljeno u dvorani u kojoj se održavao sastanak. Za to je bila određena posebna soba. Izišao sam da zapalim. Kada sam otvorio vrata

ugledao sam mađarskog predsjednika Árpáda Göncza. Izvinio sam se i pošao da izađem. "Ne, izvolite, sjednite", pozvao me je. Upoznali smo se, dao sam mu svoju vizitkartu i malo porazgovarali, taman koliko je trajalo da ispušimo po dvije cigarete. Na rastanku mi je dao vizitku sa svojim imenom i na nju dopisao broj telefona. "Javite se svakako kada dođete u Budimpeštu da popijemo kafu. Na ovom broju ćete me sigurno dobiti."

Kada sam nakon godinu dana sređivao vizitkarte, našao sam i Gönczovu. Gledao sam u broj telefona i pitao se da li bi mi se zaista javio mađarski predsjednik kad bih ga nazvao. Mogao sam saznati jedino ako okrenem broj. To sam i uradio. Javio se ljubazan ženski glas. Rekao sam da želim razgovarati sa predsjednikom Gönczom. "Samo trenutak, odmah ću vas spojiti." Kao i svaki papak, ja sam prekinuo vezu. Nisam znao šta da kažem osim da sam provjeravao da li je tačno to što mi je rekao u Davosu.

Davos ću pamtit i po tome što je tu, u vrijeme Svjetskog ekonomskog foruma, dr. Haris Silajdžić zvanično objavio da napušta SDA i da formira svoju stranku. On je u Davos pozvao nekoliko pristalica iz bosanskohercegovačkih diplomatskih predstavništava u Evropi i osnovao Stranku za BiH.

Iz Davosa sam otišao bogatiji za poznanstvo sa Ekmeleddinom Ihsano luom koje je kasnije preraslo u prijateljstvo. Ekmeleddin je svjetski čovjek. Član je UN-ove komisije za zaštitu kulturno-istorijskih spomenika, član je Unescove komisije, počasni je doktor nauka na nekoliko prestižnih svjetskih univerziteta. Pokrenuo je prvo obnovu Starog mosta u Mostaru, a onda i njegov upis na listu Unescove svjetske baštine. Često je dolazio u Sarajevo i Mostar i uvijek bi se javio; vidjeli bismo se svaki put. Tri godine je Vedranu i mene pozivao u Istanbul da budemo njegovi gosti u prvoj sedmici mjeseca ramazana, što je najveća čast koju vam može ukazati jedan musliman. Treće godine smo otišli. Bilo je to nezaboravno iskustvo. Upoznao sam mnogo važnih ljudi u Istanbulu. Kasnije je Ekmeleddin otišao u Džedu za generalnog sekretara Organizacije islamske saradnje. Nakon isteka mandata vratio se u Tursku, osnovao svoju stranku i uključio se u politički život. Sada se rjeđe čujemo i još rjeđe viđamo jer ima mnogo obaveza.

Boris Košuta

Primicalo se vrijeme rastanka sa Ljubljanom. Spremao sam se za povratak u Sarajevo.

Sada, kada pomislim na svoj boravak u Sloveniji, ne mogu a da ne pomenem Borisa Košutu, prijatelja koji nam je najviše pomogao. Boris je brat Edija Košute, kojeg sam dugo poznao. Edi je radio za Philip Morris. Počeo je tako što je iz Trsta, gdje je živio, svakog ponedjeljka odlazio u Jugoslaviju i do petka obilazio prodajna mjesta obezbjeđujući *Marlboru* najbolju poziciju na kioscima i u trgovinama. Napredovao je. Preuzeo je komunikaciju sa Fabrikom duhana Sarajevo, koja je jedina proizvodila *Marlboro* u Jugoslaviji. Kasnije će postati direktor Philip Morrisa sa sjedištem u Zagrebu. Kada se Jugoslavija raspala, Edi je prešao u Ljubljanu za direktora u Sloveniji. Nakon što smo Vedrana, djeca i ja došli u Ljubljanu, brinuo se o nama dok se ja nisam snašao.

Jedno večer, u *Marlboro klubu* sreo sam Borisa, koji je radio za Sony. Bio je zastupnik za profesionalnu televizijsku opremu za Jugoslaviju. Sve što su televizije kupovale, od kamera do reportažnih kola, išlo je preko Borisa. U vrijeme Jugoslavije, Boris je uglavnom boravio u Beogradu. Sada je i on prešao u Ljubljanu. To večer kada smo se sreli, objasnio sam mu otkud ja u Ljubljani, kako planiram započeti s poslom itd. Pozvao me je da sutradan dođem kod njega u kancelariju, koja se nalazila u strogom centru Ljubljane, u zgradi SKB banke. Čim sam stigao, odveo me je da pogledam kancelarije koje su na istom spratu bile slobodne. Sa Rudisom sam zaključio ugovor o najmu i tako dobio poslovni prostor.

Sve vrijeme dok sam bio u Ljubljani (juni 1993. – avgust 1996.), Boris je brinuo o nama i meni pomagao u poslu. Učio me je elementarnim stvarima. Uđe u moju kancelariju i kaže: "Ekreme, što ti je sto ovako neuredan, svi papiri razbacani! Tvoja kancelarija i tvoj radni sto su ogledalo tvoje firme. Kako su ti papiri neuredni, sav tvoj posao je isto tako neuredan." Kada je zapinjalo oko finansija, tu je bio Boris. Kada je trebalo dići kredit u banci, Boris je bio žirant. Kada se trebalo crveniti pred direktorima banaka zbog moje neuredne otplate kredita, Boris se crvenio; kada sam trebao kupiti auto, Boris je dao novac. Puno mi je pomogao savjetima oko projekata na kojima sam radio i nesebično mi stavljao na raspolaganje svoje poslovne kontakte. Da nije bilo njega, ja ne znam kako bismo izdržali. Isto kao što ne znam kako da mu se odužim, osim da mu i na ovom mjestu kažem: Borise, hvala ti do neba.

Vratio sam se u Sarajevo da u njemu ostanem

U Sarajevo sam se definitivno vratio krajem ljeta 1996. godine. Naša kćerka Asja je završila treći razred ljubljanske gimnazije Moste. Bila je odlična učenica. Očekivao sam da će maturirati u Ljubljani jer je slovenska matura važila u cijeloj Evropi. Ali ona je željela u Sarajevo. "Tajko, znam da je ljubljanska matura najbolja, ali ja hoću sarajevsku pa makar ne važila dalje od Ilidže."

Asja i ja smo se vratili, a Vedrana je ostala sa Filipom da završi još jedan razred osnovne škole.

Mojim povratkom, *Business Magazine* smo potpuno prebacili u Sarajevo. Htio sam već u decembru organizirati *Menadžera godine*, izbor najuspješnijih poslovnih ljudi. Mislio sam tada da se budućnost Bosne i Hercegovine nalazi u rukama njenih menadžera. Vjerovao sam da će oni pokrenuti obnovu i učiniti našu budućnost prosperitetnom i profitabilnom. Nisam računao na političare i na to koliko će oni kreirati naš svakodnevni život. To i danas uporno rade. Pogrešno, naravno.

Za svečanost izbora najuspješnijih poslovnih ljudi odabrao sam dvoranu Doma Oružanih snaga BiH. Htio sam organizirati koncert Sarajevske filharmonije i u okviru koncerta promovirati najuspješnije menadžere. Otišao sam na dogovor kod Emira Nuhanovića, direktora filharmonije. Dok je Emir obavljao telefonski razgovor, zapazio sam na njegovom stolu pismo: napisao ga je, na svom zlatnom memorandumu, Yehudi Menuhin, najveći violinista na svijetu. U tom pismu on se zahvaljuje Emiru Nuhanoviću što ga je pozvao da mjesec dana ranije bude gost solista na filharmonijskom koncertu u Narodnom pozorištu. Bilo je prilično emotivno napisano.

"Emire, daj mi ovo pismo da ga skeniram i objavim u *Business Magazineu*, u rubrici o kulturi."

"Da, pismo je jako lijepo napisano i vrlo sam sretan da smo ga dobili, ali me je više iznenadio fax koji sam dobio od federalnog premijera dr. Izudina Kapetanovića nakon tog koncerta", reče Emir i dade mi da ga pročitam. Premijer je u poruci izrazio oduševljenje koncertom i čestitao orkestru. "Pretpostavljam da, kao i svi u Bosni i Hercegovini, imate finansijskih poteškoća pa sam zato odlučio da vam doniram 10.000 maraka. Kopiju uplate imate pri dnu faxesa."

Bio sam ponosan da imamo premijera sa takvim osjećajem i manirima. Upoznao sam Izudina Kapetanovića pola godine prije toga na jednoj konferenciji u Rimu na koju sam stigao popodne, pri kraju prvog radnog dana. Upoznali smo

se na prijemu. Rekao mi je da redovno čita *Business Magazine* te kako ga smatra veoma korisnim. Zatim je otišao do svoje sobe i donio mi primjerak izlaganja koje je imao na otvaranju konferencije. "Evo, ako vam zatreba." Fino, pomislio sam, čovjek je pravi gospodin. Kasnije smo malo duže razgovarali i obećao mi je svu pomoć koja nam bude potrebna.

Pročitao sam fax povodom Menuhinovog koncerta još jednom i stekao dojam kao da je tih 10.000 maraka dao iz svog džepa. Tako mi je zvučalo. Nazvao sam ga telefonom i to sam mu rekao. Pozvao me je da odmah dođem i da će mi objasniti. "Ja imam diskreciono pravo, kao premijer, na mjesečni budžet od 10.000 maraka za reprezentaciju, poklone, odijela itd. Kako smo organizovani, ja bih svakog mjeseca mogao tih 10.000 maraka staviti u svoj džep. Ali nikada nisam to uradio niti sam te pare trošio za svoje potrebe. Svakog mjeseca odredim kome ću donirati taj novac. Ovaj put sam ga poklonio Sarajevskoj filharmoniji."

"Mogli biste jednog mjeseca i *Business Magazine* imati u vidu", rekao sam gotovo u šali. "Odlična ideja! Sljedećeg mjeseca novac je vaš." Objasnio sam mu da organizujemo izbor najuspješnijih menadžera i da bi vlada kroz ta sredstva mogla biti generalni pokrovitelj. Dogovor je sklopljen; mi smo dobili snažnu finansijsku injekciju.

Pozvao sam prof. dr. Danicu Purg, direktoricu Poslovne škole Bled, da nam se pridruži na izboru *Menadžer godine* i uruči priznanja. Poslao sam joj poziv faxom. Ubrzo je stigao odgovor da joj je jako žao što ne može doći u Sarajevo jer je istog dana u Los Angelesu planirana svečanost na kojoj Danica postaje članica Svjetskog udruženja menadžera kao prva žena među 200 članova. Naravno, bilo mi je drago da dobija tako visoko priznanje pa makar ne došla u Sarajevo. Nakon sat vremena, stigao je novi fax od Danice: "Dragi Ekreme, još jednom sam razmislila. Za mene je dolazak u Sarajevo daleko veći izazov od odlaska u Los Angeles. Dolazim!" Bio sam sretan zbog toga, ali odmah se javilo pitanje kako će Danica doći u Sarajevo i kako će iz njega otići. Entitetske linije razgraničenja još nisu bile sigurne, aerodrom nije bio otvoren. Sjećam se da smo poslali po nju auto na granicu i dozvolu za ulazak. Sve je prošlo bez problema. Ali u povratku je gotovo bila oteta u Orašju. Vozač koji ju je vozio nije mogao dalje, nisu mu dozvolili. Danica je odjednom ostala na blatnjavoj cesti bez prevoza. Nazvala me sa nekog telefona i panično kazala kako joj je život ugrožen, da su oko nje naoružani ljudi. Nekako smo to riješili, ni sam ne znam kako, ali je Danicin dolazak u Sarajevo bio prava avantura. Bezbjedno se vratila kući.

U izboru kandidata za nominacije imao sam problem sa menadžerima iz Hercegovine: nisam znao nikoga. Otišao sam kod ministra vanjskih poslova dr. Jandranka Prlića i zamolio ga da mi predloži nekoliko uspješnih direktora. Predložio mi je četvoricu i ja sam im poslao pozive. Nije prošlo sat, dobio sam fax od Davora Šimića, direktora Hrvatske poštanske banke u Mostaru, u kojem kaže da je lijepo to što organizujemo, ali da Hrvati imaju svoj izbor, pa ako hoću da dođem u Mostar

da sam dobrodošao, ali njemu ne pada na pamet da dolazi u Sarajevo. Uzeo sam taj fax i ponovo kod Jadranka. Kad sam mu ga pokazao, nasmijao se i rekao mi da se vratim u kancelariju te da ću za par minuta dobiti novu poruku. I zaista, nakon petnaestak minuta, od Davora je stigao fax u kojem izražava čast i zadovoljstvo što je nominiran i potvrđuje dolazak u Sarajevo.

Sâm izbor protekao je fenomenalno. Koncert je bio na nivou. Kao solista nastupio je Krunoslav Cigoj, koji je u to vrijeme obnašao funkciju atašea za kulturu Hrvatskog veleposlanstva u Sarajevu.

Dobili smo i prvog poslijeratnog poslovnog čovjeka godine: bio je to Hasan Sarajlić, vlasnik firme Kopex-Sarajlić iz Srebrenika. Izuzetan poduzetnik i menadžer. Rijetki su bili ljudi kao Hasan. Bio je uspješan u poslu i vrlo pošten čovjek. Uvijek se trudio da njegova firma bude u pretplati kod poreskih vlasti. Imao je neke svoje principe zbog kojih su ga svi voljeli.

Desetak dana nakon sarajevske svečanosti, bio sam Davorov gost u Mostaru na izboru najuspješnijih menadžera "Herceg-Bosne". Moram priznati da sam otišao sa strahom. Situacija u Mostaru je još uvijek bila jako loša. Jednostavno, nije se prelazilo iz jednog (bošnjački) u drugi (hrvatski) dio grada. Incidenti su se događali gotovo svakodnevno. Vedrana me je molila da ne idem, ali sam ipak otišao sa svojim vozačem Persom. Auto smo parkirali ispred hotela *Ero*, u kojem je održana svečanost. Nije me stid priznati kako sam cijelo večer razmišljao hoće li nam neko minirati auto. Bilo je raznih budala na svim stranama. Kada smo izašli ispred hotela da krenemo prema Sarajevu, tražio sam od Perse ključeve da ja prvi uđem u auto i upalim ga. Mislio sam na Persino dvoje male djece: šta ako auto eksplodira i ona ostanu bez oca, bez svog hranitelja. Moja su djeca odrasla, Vedrana ima dobar posao, preživjet će i bez mene. Persa nije shvatio o čemu se radi i mahinalno mi je dao ključeve. Krenuo sam prema autu. Bio sam sav mokar od znoja. Tresao sam se od straha. Kada sam otvorio vrata, malo mi je laknulo, a kada sam upalio, vrisnuo sam od sreće. Izašao sam i pozvao Persu da sjedne za volan. Kada smo krenuli, objasnio sam mu šta se događalo u mojoj glavi. Okrenuo se prema meni, poljubio me i rekao: "Ti nisi normalan, majke mi."

Poslije smo nastavili svake godine promovirati deset najuspješnijih menadžera i među njima smo jednog proglašavali malo "ravnopravnijim" od ostalih. Tako smo iz godine u godinu gradili zajednicu poslovno uspješnih ljudi u Bosni i Hercegovini. Bili su zaista pravi. Projekat je trajao sedam godina i za to smo vrijeme promovirali gotovo 100 menadžera. Ponosan sam na sve njih. Ne sjećam se da je ijedan propao, završio u zatvoru i sl. Televizija je svake godine direktno prenosila izbor; bio je to jedan od najgledanijih prenosa. Menadžerima je nominacija mnogo značila. Prije izbora, o svakom od njih napravili bismo film od dva minuta: televizijska ekipa bi provodila po dva dana sa svakim pojedinačno snimajući materijal. Na svečanosti bi poslije najave svakog menadžera išao film o njemu. Bila je to zaista rijetka prilika da ljudi u Bosni i Hercegovini vide da i mi

imamo uspješne poslovne ljude. Kada je predsjednik Alija Izetbegović primio Nihadu Imamovića povodom njegovog izbora za menadžera godine, i ja sam bio sa njim. Sjećam se da je Izetbegović u jednom trenutku kazao: "Imam jako mnogo obaveza. Malo putujem po Bosni i nemam baš mnogo informacija o našoj ekonomiji. Ali kada sam gledao prenos iz *Holiday Inna*, srce mi je bilo puno: vidio sam uspješne ljude i njihove savremene fabrike. Sa njima imamo budućnost." Sa organizacijom izbora menadžera godine završio sam 2003. Nisam mogao više. Bio sam umoran. U Bosni ništa nije moglo pošteno, pa se mislilo da se i oko ovog projekta vrte veliki novci, da ja svaki put naplaćujem titulu itd. *Dani i Slobodna Bosna* (nezavisni magazini) istraživali su svake godine, čekali su me na nekoj krivini ne bi li pljunuli i na menadžere kao što su pljuvali po svemu i svačemu iz broja u broj. Njihova je deviza bila – što gore, to bolje. Imao sam i neke druge planove tako da sam se morao riješiti *Menadžera godine*. Razmišljao sam o Media Marketingu, o povratku u *advertising* industriju.

Ovo je mjesto na kojem ću prvi put progovoriti o dvije stvari: kako smo birali menadžere godine i da li je i koliko bilo novca u svemu ovome.

Prvo o proceduri nominacije. Razmatrao sam razne varijante, da ih biramo po podacima o poslovanju njihovih poduzeća. Odluka je bila da se ne rukovodimo nikakvim podacima o poslovanju. Po meni, na čelu relativno uspješnog poduzeća mogao je biti fantastičan menadžer, ali tržišne okolnosti nisu išle u prilog njihovoj industriji; isto kao što je na čelu uspješnog poduzeća mogao biti loš menadžer, ali mu politika i tržište idu naruku. Mene su zanimali kreativni menadžeri, poštenu ljudi s vizijom, dobri poznavaoi posla kojim se bave. Raspisivali smo javni poziv, slali pisma privrednim komorama, vladi, Poreskoj upravi. Svako je mogao predložiti kandidata uz par rečenica obrazloženja. Ali najviše nominacija smo obezbjeđivali direktnim pozivima menadžerima za koje smo mi smatrali da su zaslužili da budu nominirani. Onda je slijedila faza ubjeđivanja. Nisu svi odmah bili voljni prihvatiti prijedlog. Plašili su se reketa, poreskih inspekcija koje su uglavnom "napadale" uspješne firme sa velikim prometom. Išao sam na sastanke, uvjeravao ih, i nijedan na kraju nije odbio. Zašto ne reći i to da sam sa spiskom od deset nominiranih odlazio kod Midhata Arifovića, direktora Poreske uprave, da provjerim ima li među njima poreskih dužnika. Uglavnom ih nije bilo, a Mido je bio gost na svakom izboru da bi o tome svjedočio. Pošto je aktuelni premijer svake godine bio generalni pokrovitelj i imao čast da on objavi ime menadžera godine, i njega sam upoznao sa listom deset nominiranih. Nikada nisam dobio niti jednu primjedbu.

Žiri nije postojao. Sâm sam ih birao: i deset nominiranih i najboljeg među njima. Za ovaj sam projekat zalagao svoj ugled, svoj posao i svoj obraz. Ako je tako, onda ću sâm preuzeti odgovornost, neću dozvoliti da me drugi zavaljuju. Na svečanosti sam pred televizijskim kamerama svake godine izjavljivao kako je proces izbora vodio anonimni žiri. Niko do objave imena najuspješnijeg menadžera nije znao ko je. Svake godine kad bismo se vozili prema *Holiday Innu*, gdje je sve-

čanost održavana, Vedrana bi me pitala da barem njoj kažem. Nisam htio. "Kad uđeš u Kongresnu dvoranu pogledat ćeš prema njemu i nasmiješiti se; bit će mu sve jasno. Hoću napetu atmosferu, hoću iznenađenje", objašnjavao sam. Pa čak ni premijer koji je objavljivao ime pobjednika nije znao o kome se radi dok je izlazio na scenu da mi se pridruži. Iz džepa od sakoa bih izvadio kovertu sa imenom i dao mu. Tek kad bi je otvorio, znao bi ko je.

Pare? O parama sam mogao napisati pola ove knjige. Svake godine sam imao prilično velike ponude. Nekoliko puta veće od moje godišnje plate. Najviše su nudili oni koji su se željeli progurati među deset najuspješnijih s namjerom da, ako im to pođe za rukom, nastave dalje sa kupovinom titule. Nijedan od njih se nikada nije našao među desetoricom. I nijedan menadžer godine nikada nije platio niti jednu marku za titulu. Naprotiv, ja sam sa njima bio na gubitku. Realno je bilo očekivati da će se kasnije početi oglašavati u *Business Magazineu*, ali nisu, gotovo nijedan nije, barem ne u prvoj godini. "Nemoj, reci će neko da smo se dogovorili da ti mene izabereš, a ja ću plaćati oglašavanje."

Kada sam inicirao osnivanje Udruženja menadžera, izabrao sam upravni odbor od 11 članova među kojima je bilo i svih sedam menadžera godine. Sastajali smo se jednom mjesečno i uvijek je jedan od njih bio domaćin. Bile su to prave gozbe. Kada smo imali sastanak na imanju Faruka Širbegovića, Hasan Sarajlić je sav uzbuđen ispričao šta mu se dogodilo noć ranije u Sarajevu na prijemu kod grčkog ambasadora. Prišao mu je federalni ministar trgovine i onako malo pripit glasno kazao: "Nećete Sarajliću još dugo krčmiti pare sa Dupanovićem, stat ćemo mi vama ukraj." Znao sam tog čovjeka. Idiot. Kada je Hasan završio, rekao sam: "Sad se gledamo u oči. Molim vas da kažete, svako pojedinačno, da li ste dali novac za svoju titulu i koliko ste tačno dali? Molim vas da iskreno odgovorite na ovo pitanje jer mi je ono trenutno najvažnije u životu!" Svi su me uglas upitali šta mi je i kakve novce spominjem. Tražio sam od svakog pojedinačno da se zakune da govori istinu. Bio sam jako uzbuđen, došlo mi je da zaplačem. Odlučio sam – nikad više.

Nastavljamo s novogodišnjim koncertima Sarajevske filharmonije

U decembru 1991. godine, u sarajevskom Narodnom pozorištu, organizirali smo svečani koncert IMS/STUDIJA 6 Jugoslavija za naše poslovne partnere. Trebale su nam jake veze sa poslovnom zajednicom kako bismo dobili klijente za agenciju i sponzore za Sarajevsku filharmoniju. Ako poslovni ljudi ne budu dolazili na koncerte i ne budu uživali u muzici, neće sponzorirati Filharmoniju.

Pozvali smo 220 menadžera iz cijele Bosne i Hercegovine sa suprugama. Koncertom je dirigovao maestro Julio Marić, a solistica na klaviru bila je Aleksandra Romanić. Poslije koncerta je u foajeu Narodnog pozorišta organizovana gala večera. Koncert je prošao odlično. Svi gosti su bili zadovoljni; poslije sam danima dobijao poruke zahvalnosti i izjave spremnosti da budu sponzori Sarajevske filharmonije.

Veliku finansijsku pomoć u organizaciji pružio nam je Ilija Šimić, predsjednik SIZ-a za kulturu (Samoupravna interesna zajednica za kulturu). Dobro se sjećam da je iz kulturnih krugova bilo negodovanja u smislu zašto SIZ finansira koncert za poslovne ljude. Ilija je u jednom intervjuu izjavio da je odlučio podržati koncert jer smatra da uključivanje poslovnih ljudi u kulturni život može koristiti kulturi i umjetnosti kroz njihovu finansijsku podršku. Direktori koji ne odlaze na koncerte neće ih ni sponzorirati. Bio je u pravu.

Na ideji ovog koncerta, 1993. godine nastao je *Decembarski koncert revije Manager* u Ljubljani.

Po povratku u Sarajevo (1996.) nastavili smo sa organizacijom filharmonijskih koncerata za menadžere. Prvi je bio u decembru 1996. godine, u sklopu izbora Menadžer godine. Kasnije smo koncert i izbor odvojili u dva zasebna događaja. Pet godina zaredom, svakog decembra smo u Narodnom pozorištu okupljali naše poslovne partnere kako bismo proslavili zajedničke uspjehe. Postao je to za njih vrlo važan događaj. U novembru bi se počeli raspitivati kad će biti koncert i hoće li dobiti pozivnice. Imali smo sjajne dirigente i soliste.

Mogao bih ovdje ispričati mnoge zanimljivosti sa tih koncerata, ali zadržat ću se na jednoj koja je meni posebno ostala u sjećanju kao poruka.

Godine 1998. koncertom je dirigovao Anton Nanut, dirigent Simfonijskog orkestra RTV Slovenija. Sačekao sam ga na aerodromu i odvezao u hotel. Popili smo

kafu i ja sam mu pružio koverat sa njegovim honorarom. Vratio mi ga je uz obrazloženje: "Ne sad, gospod Dupanović. Pravilo je da se dirigentima honorar daje u pauzi koncerta. Dirigent je odradio prvi dio koncerta, i ako u pauzi ne dobije honorar, neće izaći na drugi dio. Organizator ne može kazati da dirigent nije došao. On je bio tu, dirigirao je, publika ga je vidjela, ali nije izišao na drugi dio jer nije ispoštovan dogovor."

Finansijski forum

Kroz *Business Magazine* smo različitim projektima nastojali podržati razvoj bosanskohercegovačke ekonomije. I, naravno, kroz te projekte obezbijediti prihode za svoje poslovanje. Od pretplate i oglasa nismo mogli finansirati sve troškove redakcije i agencije. Mi smo tako nove poslovne modele za magazin tražili znatno ranije nego što su to deset godina kasnije, razvojem digitalnih medija, morali činiti drugi štampani mediji. Mnogi još ni danas nisu toga svjesni. Medijska industrija se svakodnevno urušava zbog propadanja štampanih medija koji su oslonjeni na klasične izvore finansiranja – prodaja i oglasi.

Godine 1997. počeli smo sa organizacijom Finansijskog foruma. Ideja nam je bila da na jednom mjestu okupimo banke i sve finansijske institucije kako bismo razgovarali o razvoju finansijske industrije. Finansijske forume smo organizovali u formi sajma bankarstva sa konferencijom kao pratećim događajem. Svaki Finansijski forum otvarao je premijer koji bi održao i uvodnu riječ. Otvaranju su prisustvovali i ministri u Vladi nadležni za finansije i ekonomiju, Peter Nicholl, guverner Centralne banke, i sve druge ličnosti koje su bile od značaja za razvoj finansijskog sistema u Bosni i Hercegovini. Kada je za opticaj bila spremna konvertibilna marka, kao bosanskohercegovačka valuta, na otvaranju 2. Finansijskog foruma (1998.), guverner Nicholl je pokazao novu valutu i meni poklonio prvu papirnatu novčanicu od 1 KM. Imam je još i danas.

Bankari bi, po pravilu, bili na prijedodnevnoj sesiji prvog dana kako bi se družili sa premijerom i ministrima i više se ne bi pojavljivali. Na 4. Forumu, koji je održan u Zetri, na popodnevnom zasjedanju bio sam vrlo neraspoložen. Na sceni su bili ljudi koji su došli iz vodećih evropskih bankarskih i finansijskih institucija, čiji nas je angažman (troškovi puta, smještaj i honorari) koštao oko petnaest hiljada maraka, a u dvorani je sjedilo 20 ljudi. Nije bio problem u novcu. Mi smo od kotizacija i sponzora pokrili troškove i ostvarili sasvim pristojnu zaradu, ali me je bilo stid. Znam koliko su neki od gostiju odvojili vremena i uložili truda da stignu u Sarajevo, a naši ljudi nisu imali vremena da dođu i da ih poslušaju. Rekao sam – nikad više.

Raiffeisen banka BiH

Iz Ljubljane je na prvi Finansijski forum došao moj prijatelj Boris Košuta, koji se bavio investicijama. Posebno je bio ekspert za banke. Rekao mi je da bi uložio u neku sarajevsku banku i pitao koju bih mu predložio. Bez razmišljanja sam kazao da je to Market banka. Bila je to privatna banka, jedna od najuspješnijih u Bosni i Hercegovini. Bila je u uzlaznoj liniji svog rasta i razvoja. Idealna za ulaganje.

Boris je prihvatio moju sugestiju. Organizirao sam sastanak sa menadžmentom banke (Edo Muftić i Zdenko Mihajlović) i dogovor je pao. Boris je postao najveći pojedinačni dioničar Market banke. Njegova je namjera bila da se posveti Banci dvije godine i da je pripremi za prodaju jer je znao da će u tim godinama inozemne banke doći na naše tržište.

Nakon potpisivanja ugovora počeo je proces redizajna Banke i svih njenih poslovnih procesa. Nije bilo lako. Boris je bio vrlo agilna, često je boravio u Sarajevu po mjesec ili dva, insistirao na promjenama, dotjerivao do perfekcije svaku fazu poslovnog procesa. Bio je vrlo angažovan na iznalaženju novih klijenata. Nakon godinu dana gotovo sve značajnije kompanije bile su u portfoliju Market banke. Svoje znanje i iskustvo Boris je prenosio i na klijente tako da su oni osim bankarskih usluga dobijali i vrlo vrijedan konsalting. Posao je cvjetao. I nama je bilo dobro jer smo imali ekskluzivitet u realizaciji marketinga Banke. Ja sam preko svojih kontakata pomagao u zakazivanju sastanaka sa nekim potencijalnim klijentima. Kada je došlo vrijeme, Boris je ostvario kontakt sa Raiffeisen bankom, koja se spremala za dolazak na bosanskohercegovačko tržište. Započeo je *Due diligence*, koji je trajao nekoliko mjeseci. Krajnji rezultat je bio odličan i Raiffeisen banka je odlučila da otkupi sve dionice Market banke.

Finalni dogovor oko cijene dionica bio je sklopljen. Trebalo je organizirati svečanost preuzimanja dionica od postojećih dioničara i napraviti PR cijelog događaja. Jednog petka nazvao me je Michael Müller, koji je bio imenovan za člana uprave Raiffeisen banke BiH, i tražio da u ponedjeljak dođem u Zagreb na dogovor oko organizacije eventa. Na sastanku mi je saopštio da sve treba biti organizirano u petak te sedmice, dakle za pet dana. Dogovorili smo se da se event, na koji će biti pozvani svi dioničari, organizira u *Holiday Innu* u petak u 11 sati. Nisam ni trepnuo zbog činjenice da imam samo pet dana na raspolaganju. Ja najbolje funkcionišem, kako bi to rekao Ivan Stanković – u nuždi. Sa Müllerom sam prošao kroz neke osnovne stvari. Sjećam se da sam mu predložio da pozovemo premijera Edhema Bičakčića, jer je ulazak Raiffeisen banke na bosanskohercegovačko finansijsko tržište bio veliki događaj. Rekao mi je da su oni već kontaktirali kabinet premijera i da prijedlog

nije mogao biti prihvaćen jer je premijer u to vrijeme trebao biti u Kaknju gdje se događala slična stvar – Heidelberg cement je preuzimao Cementaru Kakanj. Kako ja najviše volim kad mi neko kaže da se nešto ne može, tako sam odmah iz Zagreba nazvao tajnicu kabineta premijera i rekao joj da svom šefu prenese poruku da odgodi ceremoniju u Kaknju za dva sata zbog iznenadnih obaveza i da dođe na Raiffeisen banku u 11 sati u *Holiday Inn*. Bolje mu je da se u TV Dnevniku uveče pojavi dva puta nego jednom. Nazvala me nakon deset minuta i kazala kako je premijer Bičakčić odlučio doći. Kako se sva ova komunikacija događala za vrijeme sastanka sa Müllerom, uknjižio sam vrlo važne poene koji će olakšati sve kasnije dogovore. Prije nego što sam iz Zagreba krenuo za Sarajevo, nazvao sam svoju agenciju i dao im neke hitne zadatke koje je trebalo riješiti već tog dana (rezervacija termina u *Holiday Inn*u, rezervacija svečanog salona u kojem će se premijer Bičakčić, Herbert Stepic, ministar finansija, menadžment Banke i još nekoliko najvažnijih uzvanika izdvojiti na pola sata i uz šampanjac porazgovarati o najbitnijim stvarima vezanim za novu banku. Htio sam, zapravo, ukazati čast Stepicu i omogućiti mu blizak kontakt sa premijerom.

Po povratku u Sarajevo više gotovo da nisam spavao do petka. Trebalo je organizirati mnogo toga. Imao sam veliku odgovornost i bio sam pod velikim pritiskom. Trebalo je osigurati da dođu svi dioničari, trebalo je napraviti scenario, obezbijediti scenografiju, ozvučenje, pozvati medije i pobrinuti se da svi dođu, trebalo je napisati protokol, podijeliti uloge... Sve je prošlo savršeno dobro. Bez ijedne greške. Kada je sve završeno i kada sam iz hotela ispratio premijera Bičakčića na put za Kakanj, prvo na šta sam pomislio jeste da idem odmah kući i da ću cijeli vikend prespavati. Nisam znao šta me čeka. Tog vikenda ću spavati svega par sati. Čekala su me nova iznenađenja.

Svi smo se vrlo zadovoljni vratili iz *Holiday Inn*a u Market banku. Dok smo čekali lift, pogledom sam prešao preko šalter-sale i zapazio nešto neobično. Ljudi za šalterima su uvijek bili vedri, raspoloženi i nasmijani. Znao sam ih sve u dušu. Ovog puta ni traga dobrom raspoloženju. Svi su bili nekako pokunjani. Nešto ovdje ne štima, pomislio sam. Propustio sam ljude iz menadžmenta i goste da uđu u lift, a ja sam otišao do šaltera. Prišao sam jednom službeniku kojeg sam dobro poznavao i pitao ga šta se dešava, zašto su tako tmurnog raspoloženja? "Znaš ti, Ekreme, jako dobro šta se dešava. Dobili smo novog vlasnika, sad će doći do otpuštanja, pola će nas ostati bez posla", rekao je. Dakle, ljudi nisu bili informisani, zakazao je interni PR. Niko im nije objasnio šta će se dešavati nakon preuzimanja Banke. Znao sam da neće biti otpuštanja, da Market banka ima sjajne službenike i da niko od njih neće dobiti otkaz. Ali, priča je krenula i imali smo ozbiljnu kriznu situaciju.

Popeo sam se pješke na četvrti sprat kako bih usput još malo razmislio. Otišao sam kod Ede Muftića, direktora Banke, čija je kancelarija bila puna. Svi su bili raspoloženi i još uvijek su jedni drugima čestitali na dobro obavljenom poslu. Izveo sam Edu na hodnik i objasnio mu šta se događa. Nije baš u prvom trenutku shvatio svu ozbiljnost situacije. Ipak, pitao me je šta mislim da sad treba uraditi.

“Edo, svi uposlenici Banke moraju u ponedjeljak ujutro na svom stolu naći tvoje pismo adresirano na svakog uposlenika ponaosob u kojem ćeš im objasniti da zajedno nastavljate dalje, da neće biti otpuštanja. Daj mi spisak uposlenika u svim poslovnicama u BiH. Doći ću kod tebe popodne kući da ti pokažem tekst pisma.”

Dobio sam sve što je trebalo i otišao u kancelariju. Bio sam jako umoran, ali morao sam realizirati svoj plan. Trebalo mi je vremena da napišem toplo, prijateljsko pismo, jer takvi su odnosi bili u Banci. Kada sam završio, već je bilo kasno popodne. Otišao sam do Muftića kući i pokazao mu pismo. Nije imao primjedaba. Nazvao sam Fuada Muslića, vlasnika repro studija B Koncept, i zamolio ga da dođe u studio. Skenirali smo logotipe Market banke i Raiffeisen banke i odštampali zajednički memorandum, a onda na njega i tekst pisma. Rukom sam na početak svakog pisma napisao ime službenika, kako bi sva pisma bila personalizirana. Kada smo kasno uveče završili svih 112 pisama, koliko je bilo uposlenika Market banke, ponovo sam otišao kod direktora Muftića da ih potpiše. Pošto mi je sekretarica Banke dala popis svih poslovnica, imena njihovih direktora i njihove privatne brojeve telefona, počeo sam ih zvati objašnjavajući da će sutra autobusom dobiti pisma koja treba u ponedjeljak ujutro, prije početka radnog dana, staviti na sto svakog uposlenika. Otišao sam na autobusnu stanicu i raspitao se o redu vožnje. U subotu sam veći dio dana proveo na stanici kako bih za svaki grad predao vozačima pismo (i novac za kafu, naravno). Mogao sam ovo udijeliti i nekom od svojih saradnika, a da ja odem na spavanje, ali kod mene je tako. Ako nema šansi da se nešto kasnije popravi, onda ja na sebe preuzimam svu odgovornost i sve radim sam, ništa mi nije teško. Pisma su u ponedjeljak ujutro morala biti na stolu sve i jednog bančinog uposlenika. Jedno ako ne stigne na vrijeme, to više nije to. U nedjelju sam provjeravao da li su pisma stigla i da li su raspoređena po stolovima. Sjeo sam u auto i obišao neke poslovnice u krugu 50 kilometara oko Sarajeva da se uvjerim kako je sve u redu.

U ponedjeljak oko podne Edo me je nazvao i kazao da smo napravili fantastičnu stvar, da su ljudi vrlo emotivno prihvatili poruke iz pisma i da se raspoloženje kod svih vratilo.

Mjesec dana kasnije bio sam u Banci da podignem devizne dnevnice; negdje sam putovao u inozemstvo. Dok sam čekao da na šalteru završe proceduru, popio sam kafu sa šeficom deviznog odjela. Pričali smo onako bez veze, da prođe vrijeme. Mislim da sam u jednom trenutku pohvalio nešto vezano za Banku, a ona mi je kazala: “Kako ne bismo bili tako požrtvovani, gospodine Dupanoviću. Da vi samo znate kakvo smo pismo prije mjesec dana svi ovdje u kancelariji dobili od našeg direktora. Vjerujte, plakali smo kako je bilo iskreno i prijateljski napisano. Mi smo spremni za Banku uraditi sve.” Sjećam se da sam se samo nasmijao i kazao: “Blago vama kada imate takvog direktora.”

Kada je Raiffeisen banka preuzela Market banku, naša saradnja je završena. Raiffeisen banka je formirala svoj odjel za marketing koji od samog početka do danas vrlo uspješno vodi Belma Hadžiomerović.

Za kraj

Sa Raiffeisen bankom ću završiti pisanje knjige *Hotel Jugoslavija*. Tu se negdje taman završilo još jedno poglavlje u mom životu i radu. Nastaviti dalje pisati ovu knjigu iziskivalo bi od mene dodatni napor i vrijeme koje nemam. A imao bih još mnogo toga napisati.

Prva ideja je bila da "vozim" knjigu do zadnjeg dana, da je za sedam dana odštampam i da bude "vruća", ali ne mogu. Toliko se stvari svakoga dana događa u mom poslu da za pisanje knjige više nemam vremena.

Ukratko, šta se događalo poslije 1998.

Inicirao sam osnivanje Udruženja menadžera Bosne i Hercegovine i Udruženja stranih investitora. Operativno smo kao agencija vodili oba ova udruženja.

Dvije smo godine (2001. i 2002.) organizirali USA-Bosnian Business Council u New Yorku i Washingtonu. Oba puta sam predvodio delegaciju od pedesetak poslovnih ljudi koji su željeli razvijati biznis sa Amerikancima, ili dobiti finansijsku potporu za svoje investicijske projekte.

U januaru 2001. godine smo u *Holiday Innu* organizovali *Milenijumski doručak Business Magazinea* na kojem smo, u prisustvu 250 uspješnih poslovnih ljudi, obilježili početak novog milenija (mnogi su to pogrešno uradili godinu dana ranije).

Business Magazine sam uređivao i izdavao do 2003. godine i onda sam ga prodao. Palo mi je na um da pokrenem Media Marketing kako bih se na neki način odužio profesiji koja mi je podarila toliko uzbuđenja u životu. Nova avantura.

Te iste (2003.) godine odlučio sam da pod brendom Media Marketing pokrenem i advertising festival u Bosni i Hercegovini. Nazvao sam ga No Limit Sarajevo Advertising Festival. Raspisali smo nagrade i pozvali agencije da prijave svoje radove. Bio sam član prvog žirija dok me Nastja Mulej, predsjednica žirija, nije isključila iz članstva. Htio sam napraviti neke kompromise, a onda su mi Nastja i Vlado (Čeh) kazali da ako želim praviti kompromise, onda će oni napustiti žiri, ili ću to uraditi ja. Pokupio sam se i izašao, a oni su nastavili raditi i uradili su svoj posao odlično. Petnaest dana prije početka festivala slali smo pozive u svijet da nam ljudi dođu i održe predavanja. Došli su svi koje smo pozvali, što je, u tako kratkom roku, danas nezamislivo. Sarajevo je bilo brend i svi su htjeli doći. Imali smo predavače iz 11 zemalja.

Godinu dana nakon pokretanja Media Marketinga počeli smo sa organizacijom *Radnog doručka Media Marketinga*. Event je bio zamišljen kao mjesečno okupljanje agencija, medija i oglašivača na doručku u Kongresnoj dvorani *Holiday Inna*. Na taj smo doručak dovodili ljude koji su bili povezani sa najvažnijim događajima

koji su se u proteklih mjesec dana dogodili u evropskoj i svjetskoj industriji oglašavanja. Počelo je tako što nam je dva dana nakon dodjele D&AD nagrada u Londonu došla direktorica festivala i predstavila pobjedničke radove. Vito Verlič iz Future je na našem doručku prvi put javno predstavio svoj projekat internet-stranice koja je povezivala kreativce i oglašivače na globalnom nivou; tri dana nakon kanskog festivala kreativnosti, imali smo umjetničkog direktora koji je predstavio pobjednike; dovodili smo agencije i kreativce koji su osvajali nagrade. Bili smo vrlo ekskluzivni i aktuelni. Bio sam ponosan na činjenicu da u Sarajevu imamo nešto što nema niko drugi u regiji. Doručke smo prodavali po 90 KM (45 eura). Mislio sam da ako prodamo 200 doručaka, imamo 9.000 eura sa kojima možemo pokriti sve troškove (avioni, hoteli, dvorana, doručak...). Zarada nam nije bila bitna. Htjeli smo biti originalni i korisni. Nakon pola godine sam shvatio da je to još jedan od Sizifovih poslova koje sam pokrenuo, da oglašivačka industrija u Bosni i Hercegovini nije zrela za bilo kakav ozbiljan projekat, direktori agencija i ljudi zaposleni u njima nisu "imali" vremena da jednom mjesečno odvoje dva-tri sata za ovakav event. Oni nemaju dva sata, a direktorica D&AD Awards ima tri dana da odvoji za svoj dolazak u Sarajevo i predavanje. Napustili smo i ovaj projekat. Bili smo preteča eventa Creative Mornings, koji se danas po globalnoj licenci organizuje u pedesetak *advertising* metropola diljem svijeta.

U isto vrijeme smo počeli slati studente Akademije likovnih umjetnosti, Odjel grafičkog dizajna, na festival Magdalena u Maribor. Dvije godine smo finansirali sve troškove: kotizacije za radove, autobus, smještaj za 40 studenata i njihove kotizacije. Htjeli smo im pružiti podršku u razvoju. Vraćali su se s nagradama.

Ohrabreni nagradama sa Magdalene, željeli smo uključiti studente Akademije u D&AD Students Award, najprestižnijeg takmičenja na svijetu za studente koje se održava u okviru D&AD Award u Londonu. Zbog vrlo složenog procesa odgovaranja na *pitch* koji se raspisuje svake godine, pozvali smo direktora studentskih nagrada da dođe u Sarajevo i našim studentima predstavi *pitch* i objasni proces pripreme radova. Kada su nakon mjesec dana radovi bili gotovi, organizirali smo izložbu u okviru No Limit Sarajevo Advertising Festivala i na njoj odabrali radove koji idu u London. Sve smo lijepo zapakovali i predali DHL-u da otpremi. Sve troškove (putni troškovi i troškovi boravka direktora iz Londona, troškove organizacije izložbe i DHL-a) platili smo mi. Iduće godine uradili smo isto. Kako je čovjek iz Londona planirao u vrijeme vikenda održati dvodnevnu radionicu, sa Akademije nam je rečeno da je to puno i da studenti ne mogu izdvojiti toliko vremena. Shvatio sam da ni ova inicijativa "ne pije vode", tako da smo nakon dvije godine odustali od daljeg obezbjeđivanja svih uslova da sarajevski studenti učestvuju na takmičenju sa svojim kolegama iz cijeloga svijeta.

U martu 2010. godine organizirali smo u Sarajevu The Cup, International Advertising Cup, koji je predstavljao finale finala najvećih oglašivačkih festivala sa četiri kontinenta, jer su svi finalisti sa tih festivala (Ibero-američki, Azijsko-paci-

fički, Golden Drum i ADC*E) automatski učestvovali na The Cupu. I ponovo moje odluke u djeliću sekunde. Iz Delhija (Indija) me nazvala Asja i kazala da je The Cup na Tajlandu otkazan zbog nemira. A trebao je biti za petnaest dana. Poslao sam *e-mail* Juretu Apihu, predsjedniku The Cupa, i pitao ga gdje će preseliti festival za dvije sedmice. Zanimalo me je to isključivo samo kao informacija za Media Marketing. Odgovorio je odmah i pomenuo Šangaj i Buenos Aires. Odgovorio sam mu pitanjem: "A Sarajevo?" "Što da ne! To vam je jedina šansa da iz zadnjeg pređete u prvi red", odgovorio mi je Jure. Dogovor je bio sklopljen bukvalno za deset minuta. Za sat vremena mi je bilo jasno u šta sam se upustio, ali dao sam riječ. Zašto sam to prihvatio? Za petnaest dana smo imali No Limit i pomislio sam kako bi super bilo da to veće No Limit ugosti The Cup. To je bio prvi (a pokazalo se i do sada jedini) nacionalni festival oglašavanja koji je ugostio jedan interkontinentalni festival. Bilo je to možda najzbudljivijih 15 dana u mom poslu. Sve je išlo kao po koncu. Čak je agencija Fabrika (Bojan Hadžihalilović i Senad Zaimović) organizirala ekskluzivnu večeru za članove žirija na koju su pozvali i oskarovca Danisa Tanovića. Kako su gotovo svi članovi žirija znali za film *Ničija zemlja*, Danis im je za sutradan osigurao originalnu verziju, koju smo im pustili nakon žiriranja.

No Limit i The Cup su dobro prošli, ali sam ja na kraju bio razočaran. Prvo smo podijelili nagrade No Limita i kada sam najavio nagrade The Cupa i članove žirija koji će ih saopštiti, nastao je opšti stampedo. Od prepune dvorane ostalo nas je samo dvadesetak domaćih. Bilo me je sramota. Toliko nepoštovanje prema vrhunskim svjetskim kreativcima koji su žirirali The Cup i takvu nezainteresovanost za svjetska kreativna postignuća nisam mogao prihvatiti. NO LIMIT, nikada više nismo organizirali.

Poslije Sarajeva, The Cup je tri godine zaredom bio održavan u Istanbulu. Godine 2014. ponovo je došao u naše ruke. Organizirali smo ga u Beogradu. Taj sam događaj iskoristio da pozovem sve predsjednike i direktore nacionalnih udruženja oglašivačke industrije u regiji na njihov prvi sastanak.

U novembru 2011. godine pokrećemo portal Media Marketing i svim snagama se posvećujemo ovom projektu koji traje i danas. Dvije godine nakon što je portal zaživio, Fuad Strik, bivši direktor Coca-Cole u Sarajevu, rekao mi je da nikada, otkako me zna, a zna me 30 godina, ni u čemu nisam bio konzistentniji kao u svakodnevnom objavljivanju MM portala.

Kada sam prije mjesec dana (novembar 2017.) objavio tekst o šest godina portala, dobio sam iz Ljubljane *mail* od Nastje Mulej u kojem je pisalo:

"Dragi Ekrem, samo da znaš da Dušan i ja beskrajno obožavamo to što radiš, kako radiš i koliko radiš."

Tačka. Nema više!"

Sadržaj

PREDGOVOR / Svrab od stajanja u mestu	7
Riječ autora	11
O advertisingu kada je to bio gospodski posao	13
Srednjoškolac	17
Maldororov tramvaj	19
Spektar	21
Mladost Sutjeske 1970.	24
Kako prodati sebe?	26
Kako sam se zaposlio na Radio Sarajevu	28
Prvo službeno putovanje	30
Novac koji nije potrošen, nije ni zarađen	32
Jednogodišnja specijalizacija u Beogradu	34
Pjesma Evrovizije u Luxembourg (1973.)	35
Asja	38
Moj prvi odlazak u New York	40
Konferencija nesvrstanih u New Delhiju	41
Svi zimski olimpijski gradovi	42
Adidas na Zimskim olimpijskim igrama u Sarajevu	46
Neke se stvari dogode samo jednom u životu	49
Prva fotografija 360° na svijetu	52
Prva zvanična knjiga MOK-a o jednim olimpijskim igrama	53
Skijajmo svi	55
Odlazak sa Radio Sarajeva	58
Nema problema	60
Agencija OSSA	61
Kompjuteri rade za Moniku	62
Monika, Una i Plavi orkestar	64
Monika postaje ženski svjetski reket broj 1	66
Sead Alihodžić, veliki automobilski as	67
OSSA: prva agencija s TV pravima u Jugoslaviji	70
Od gubitnice do pobjednice	72
Pobjeda, to je to!	74
Apsolutna dominacija jugoslovenskim sportskim marketingom	77

Finale Svjetskog kupa u skijanju Sarajevo '87.	79
Križaj osvaja Kristalni globus.....	84
Planica – kolijevka smučarskih skokova	85
Ljetne olimpijske igre – Seul 1988.....	88
Svjetsko nogometno prvenstvo – Italija 1990.....	90
Yassa i nogometna reprezentacija	92
Nova uzbuđenja na projektima sportskog marketinga	94
Evropsko prvenstvo u atletici Split 1990.....	96
Borba za znak i maskotu A '90	98
Vrdoljak spašava... ..	100
PNI je prodavao sponzorske pakete A '90 po dva miliona švicarskih franaka... ..	102
Vrdoljak me brani od optužbi da loše govorim i pišem hrvatski	104
IMS/STUDIO 6 prihvata ponudu da vodi kandidaturu Atine za Olimpijske igre	108
Jugoslavenska vlada 1990. godine raspisuje konkurs za izbor zvanične marketing-agencije	111
Sakan mi je bio jedini problem.....	114
Dobili smo projekat jugoslavenske vlade istog dana	116
Fond 50 Zlatnih sponzora projekta Vrijeme promjena	119
Kampanja na CNN-u	123
Svjetski konkurs za investicije u Jugoslaviji.....	124
Pravimo promociju reformi u saveznom parlamentu.....	125
Nezadovoljni ministar Darko Marin	127
Prvi izbor najuspješnijeg poslovnog čovjeka u Jugoslaviji.....	129
Jugoslavenski festival tržišnih komunikacija.....	132
Za sve postoji rješenje!	135
Biznismen 1990.	139
Biznismen godine 1991. u Milanu	144
Ante Marković osniva svoju stranku.....	146
Prvi Business club u Jugoslaviji.....	149
The Best of Advertising Age	152
Sarajevska filharmonija.....	157
Koncert uoči referendumu za Bosnu i Hercegovinu.....	160
Menadžer godine.....	164
Business magazine	167
U Sarajevo je stigao rat.....	172
Agenciju smo nazvali Futura, a sebe futuristima	176
Bijeg od hapšenja	179
Novi život u Ljubljani	180
Svjetsko prvenstvo u smučarskim letovima Planica 1994.	182
Svečani filharmonijski koncert revije Manager.....	185
Metka Wachter.....	190

Jedan krug za Sarajevo	192
Business Magazine ponovo izlazi na hiljaditi dan blokade Sarajeva.....	195
Čevapi, pretplata, Ivan Đurić.....	197
Povratak u Sarajevo	199
Finale kupa Evrope u šahu 1995.....	203
Carl Bildt	205
Svjetski ekonomski forum Davos 1996.....	206
Boris Košuta	210
Vratio sam se u Sarajevo da u njemu ostanem	211
Nastavljamo s novogodišnjim koncertima Sarajevske filharmonije	216
Finansijski forum.....	218
Raiffeisen banka BiH	219
Za kraj	222

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-94

DUPANOVIĆ, Ekrem
Hotel Jugoslavija / Ekrem Dupanović. - Sarajevo :
Media Marketing, 2017. - 227 str. ; 21 cm

ISBN 978-9926-8224-0-8

COBISS.BH-ID 24692742